

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**RUSYA FEDERASYONU'NUN SURİYE POLİTİKASININ
BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜÇ DENGELERİNE ETKİSİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Yaroslav SAMOYLOV

BURSA – 2018

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**RUSYA FEDERASYONU'NUN SURİYE
POLİTİKASININ BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜÇ
DENGELERİNE ETKİSİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Yaroslav SAMOYLOV

BURSA – 2018

U.Ü.S.B.E
Uluslararası ilişkiler anabilim dalı
Uluslararası ilişkiler bilim dalı

RUSYA FEDERASYONU'NUN SURİYE
POLİTİKASININ BÖLGESEL VE KÜRESEL
GÜÇ DENGELERİNE ETKİSİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Yaroslav
SAMOYLOV

BURSA – 2018

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**RUSYA FEDERASYONU'NUN SURİYE POLİTİKASININ
BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜÇ DENGELERİNE ETKİSİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Yaroslav SAMOYLOV

Danışman:

Prof. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ

BURSA – 2018

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda 701516031 numaralı Yaroslav Samoylov'un hazırladığı "RUSYA FEDERASYONU'NUN SURİYE POLİTİKASININ BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜÇ DENGELERİNE ETKİSİ" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı **28/08/2018 günü 14:00-16:00** saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **BAŞARILI** olduğuna **OYBİRLİĞİ** ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ

Bursa Uludağ Üniversitesi

(Danışman)

Prof. Dr. Göksel İŞYAR

Bursa Uludağ Üniversitesi

Doç. Dr. Gökhan ÖZKAN

Bursa Teknik Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: .../.../.....

Tez Başlığı / Konusu: Rusya Federasyonu'nun Suriye Politikasının Bölgesel ve Küresel Güç Dengelerine Etkisi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 175 sayfalık kısmına ilişkin, 27/08/2018 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7'dir

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı:

Jaroslav Samoylov

Öğrenci No:

701516031

Anabilim Dalı:

Uluslararası İlişkiler

Programı:

Statüsü:

Y.Lisans

Doktora

28.08.2018
[Signature]

Danışman
Prof. Dr. Ferhat Pirinççi

[Signature]

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Rusya Federasyonu’nun Suriye Politikasının Bölgesel ve Küresel Güç Dengelerine Etkisi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurllarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve imza

28.08.2017

Adı Soyadı: Yaroslav Samoylov

Örenci No: 701516031

Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkileri

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Yaroslav Samoylov
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Tezi Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Numarası :181
Tez Danışmanı :Doç. Dr. Ferhat Pirinççi

RUSYA FEDERASYONU'NUN SURİYE POLİTİKASININ BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜÇ DENGELERİNE ETKİSİ

30 Eylül 2015 tarihinde Rusya Suriye’de askeri operasyona başlamıştır. Operasyonun başlangıcından bu yana ana siyasi sonucu şüphesiz Beşar Esad rejiminin iktidarda kalmasını sağlamaktır. Rusya’nın Suriye’de gerçekleştirdiği askeri operasyon neticesinde Moskova, Orta Doğu’daki gelişmeleri ciddi ve kalıcı bir şekilde etkileyen ülkeler arasına girmiştir. Suriye krizine doğrudan katılımıyla Rusya, Ortadoğu bölgesinde aktif bir aktör olarak davranmaya başlamış; İran ile ilişkileri geliştirmiş ve Sovyetler zamanında bile elde edemediği Suriye’de deniz ve hava üsleri kurabilmiştir. Aynı zamanda Moskova Türkiye’yi Astana sürecine dahil ederek, S-400 almaya ikna etmiştir. Şu anda bölgede ve dünyada ABD etkisine meydan okuyabilecek büyük güçler yalnızca Rusya ve Çin’dir. 2014 yılında Rusya’nın Kırım’ı ilhak etmesi, yeni bir Rus yayılmacılığı hakkındaki endişeleri arttırmıştır. Rusya’nın Suriye krizine doğrudan askeri müdahalesi, yalnızca Orta Doğu’da değil aynı zamanda küresel siyasette de belirleyici bir güç olma niyetinin göstergesidir. Rusya’nın söz konusu davranışı anarşik bir dünyada sürpriz değildir ve yalnızca Rus liderlerin kişisel özelliklerine indirgenerek açıklanamaz. Bu bağlamda küresel hegemonyası konusunda sıkıntı yaşayan ABD 2000’lerde Rusya’ya karşı bazı alanlarda hoşgörülü davranırsa da, artık Rusya’nın eşit ortak olma taleplerine sert tepki vererek çok kutuplu düzen arayışına karşı çıkmaya başlamıştır.

Anahtar Sözcükler:

Suriye, Rusya, Orta Doğu, ABD, Saldırgan realizm, Güç dengesi

ABSTRACT

Name and Surname : Yaroslav Samoylov
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : International Relations
Branch : International Relations
Degree Awarded : Master
Page Number :181
Supervisor :Doç. Dr. Ferhat Pirinçi

THE EFFECT OF THE RUSSIAN FEDERATION'S SYRIA POLICY ON REGIONAL AND GLOBAL POWER BALANCE

Russia started a military operation in Syria on September 30 2015. The main political outcome since the beginning of the operation has undoubtedly been the fact that the Bashar al-Assad regime remains in power. As a result of Russia's military operation in Syria, Moscow has become a country that has a serious and fundamental impact on developments in the Middle East. With direct participation in the Syrian crisis, Russia began to act as an active player in the Middle East region; developed relations with Iran, established naval and air bases in Syria, which it could not obtain even in the Soviet times. At the same time Moscow has included Turkey in the Astana process and persuaded it to buy Russian S-400. Now the great powers that can challenge the US influence in the region and in the world are only Russia and China. The annexation of Russia by Crimea in 2014 raised concerns about a new Russian expansionism. Russia's direct military intervention in the Syrian crisis is indicative of its intention to become a decisive force not only in the Middle East but also in global politics. The behavior of Russia is not surprising in an anarchic world and can not be accounted for only by the personal characteristics of Russian leaders. In this context, in 2000s tolerant in some areas against Russia, the United States, having problems with its global hegemony, began to oppose the Russian quest for a multi-polar order by reacting strongly to the demands of Russia for equal partnership.

Keywords:

Syria, Russia, Middle East, USA, Offensive realism, Balance of Power

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: SALDIRGAN REALİZM AÇISINDAN RUS DIŞ POLİTİKASI

I. SALDIRGAN REALİZM VE ULUSLAR ARASI SİSTEM.....	4
II. SALDIRGAN REALİZMİN TEMELİ OLARAK JEOPOLİTİK	11
III. SALDIRGAN REALİZM VE JEOPOLİTİĞİN KIYASLANMASI.....	17
IV. SALDIRGAN REALİZM VE RUSYA	19

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NUN ORTADOĞU ANGAJMANI

I. RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASINDA SOVYET MİRASI.....	22
A. SSCB'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASINI BELİRLEYEN DİNAMİKLER... ..	22
B. SSCB'NİN ORTA DOĞU'DAKİ İTTİFAK İLİŞKİSİ	28
1. Mısır	28
2. Irak	29
3. Suriye	31
C. SSCB'NİN ORTADOĞU POLİTİKASINDA KULLANDIĞI ARAÇLAR	33
1. Silah Transferleri.....	33
2. Ekonomik Yardımlar.....	35
II. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE RUSYA'NIN ORTA DOĞU POLİTİKASI	37
A. RUSYA FEDERASYONU'NUN ORTA DOĞU POLİTİKASINI BELİRLEYEN DİNAMİKLER	38

1. 1990-1999: Orta Doğu'dan Çekilme.....	38
2. 1999-2011: Orta Doğu'ya Dönüşü.....	41
3. Arap Baharı ve Rusya'nın Orta Doğu Politikası.....	47
B. RUSYA FEDERASYONU'NUN ORTADOĞU POLİTİKASINDA KULLANDIĞI ARAÇLAR	56
1. Silah Transferleri.....	56
2. Ekonomik Yardımlar.....	60
C. RUSYA FEDERASYONU'NUN ENERJİ GÜVENLİĞİ VE ORTA DOĞU ...	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NUN SURİYE POLİTİKASI

I. RUSYA FEDERASYONU'NUN SURİYE POLİTİKASINDA SOVYET DÖNEMİNİN ETKİSİ	70
II. SURİYE KRİZİ ÖNCESİNDE RUSYA-SURİYE İLİŞKİLERİNİ BELİRLEYEN DİNAMİKLER.....	73
A. RUSYA PERSPEKTİFİNDEN DİNAMİKLER	73
1. Stratejik Çıkarlar	73
2. Enerji Alanındaki Dinamikler	77
B. SURİYE PERSPEKTİFİNDEN DİNAMİKLER	79
1. Güvenlik Kaygıları.....	79
2. Suriye'nin Enerji Politikası	81
III. SURİYE KRİZİ	84
A. SURİYE KRİZİNDE MUHALEFET VE DIŞ AKTÖRLER.....	84
1. Amerika Birleşik Devletleri	84
2. Suudi Arabistan.....	92
3. Katar.....	95
4. Türkiye	98
B. RUSYA'NIN SURİYE KRİZİNE ANGAJMANI	103
1. Rusya'nın Krize Angajmanını Tetikleyen Faktörler.....	103
a. Libya Tecrübesi	103
b. Rusya'nın Ukrayna Politikasının Etkisi	105
c. Radikalizmin Domino Etkisi Oluşturacağı Kaygısı	107
2. Rusya'nın Suriye Krizinde Askeri Müdahale Öncesindeki Politikası	108

3. Rusya'nın Suriye Krizinde Askeri Müdahale Kartı	112
a. Rusya'nın Krize Doğrudan Askeri Angajmanı.....	112
(1) Rusya'nın hava güçleri ve Suriye operasyonu	112
(2) Suriye Operasyonun Lojistiği	116
(3) Rusya Federasyonu'nun Akdeniz'de Deniz Kuvvetlerinin Kalıcı Operasyonel Birliği.....	118
b. Askeri Müdahalenin Sahadaki Yansımaları	119
IV. RUSYA'NIN KRİZE ANGAJMANININ BÖLGESEL VE KÜRESEL ETKİLERİ	127
A. RUSYA'NIN KRİZE ANGAJMANININ KÜRESEL GÜÇ DENGESİNDEKİ YANSIMALARI	127
B. RUSYA'NIN KRİZE ANGAJMANININ BÖLGESEL GÜÇ DENGESİNDEKİ ETKİLERİ	130
1. Orta Doğu Sistemi.....	130
a. Orta Doğu'da Batı'nın Askeri Varlığı.....	131
b. Orta Doğu'da Güç Dengesi ve ABD	135
2. Rusya'nın Suriye Operasyonunun Orta Doğu Güç Dengesine Etkisi.....	138
SONUÇ.....	145
KAYNAKÇA	149

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BAE	Birleşmiş Arap Emirlikleri
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
CENTCOM	United States Central Command
CIA	Central Intelligence Agency
GECF	Gaz İhracatçı Ülkeler Forumu (Gas Exporting Countries Forum)
GSYH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
HAMAS	Harakat al-muqāwama al-islāmiyya
İHA	İnsansız Hava Aracı
İŞİD	Irak ve Şam İslam Devleti
KİK	Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi
NATO	The North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OECD	The Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PKK	Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
PYD	Partiya Yekîtiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)
SALSA	Syria Accountability and Lebanese Sovereignty Act (Suriye Sorumluluk ve Lübnan Egemenlik Yenileme Yasası)
SMDK	Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu'nu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
SSA	Suriye Özgür Ordusu
SSG	Syrian Support Group

GİRİŞ

Suriye’de iç savaşı tetikleyen nedenleri iç ve dış olarak iki gruba ayırabiliriz. Suriye’de mezhep farklılıkları, ekonomik zorluklar ve siyasi baskılar (otokratik rejim) krizin başlıca iç nedenleridir. Bunlardan özellikle siyasi baskı ülke içinde güçlü muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. Arap Baharı ile birlikte muhalefetin ayaklanmaları bastırılmayacak duruma getirilmiştir. Bununla birlikte protestoların ülke geneline ulaşması ve azımsanamayacak boyuta ulaşması bile rejimin devrilmesi için yeterli olmamıştır¹. Dolayısıyla Suriye krizinin sadece iç nedenlerinin sonucu olduğu söylemek doğru olmayacaktır. Bu bağlamda krizin nedenleri daha derin bir şekilde anlayabilmemiz için Suriye’de uzun yıllardır belirli etkiye sahibi olan küresel ve bölgesel güçlerin iç savaşındaki rollerini analiz etmemiz gerekmektedir.

Suudi Arabistan, Katar, Türkiye ve Batı’nın da desteğiyle Suriye rejimine muhalif olan gruplara finansal ve askeri destek/eğitim sağlayan en önemli aktörlerdir. Hiç şüphe yok ki, yurtdışından gelen mali, istihbarat, siyasi ve askeri destek olmadan Suriye rejimi muhalefeti bastıracaktı ve çatışma tam ölçekli bir iç savaşa dönüşemeyecekti. Dolayısıyla dış aktörlerin Suriye’nin iç savaşındaki rolü iç nedenler kadar önemlidir.

2011 yazından itibaren Beşar Esad’ın istifa etmesi yukarıda saydığımız devletlerin Suriye politikasının hemen hemen tek hedefi haline gelmiştir. Ne var ki Esad’ı devirmek için eğitilen on binlerce muhalefet militanı ve onlar için harcanan milyarlarca dolara rağmen rejimi değiştirme girişimleri başarısız olmuştur. Bu bağlamda muhalefete destek verenler Suriye devlet sisteminin istikrarı ve İran’ın ile Rusya’nın rejime askeri ve diplomatik desteğinin gücünü göz ardı etmiştir. 2011 sonbaharında NATO ve Körfez ülkelerinin Libya’ya müdahalesi sonucunda ülkenin lideri Muammer Kaddafi’nin öldürülmesi, Esad muhaliflerine Suriye rejimin de hızlı bir şekilde devrileceğine dair gerçekçi olmayan ümitler vermiştir. Bununla birlikte İran ve Rusya’nın, Libya deneyiminden gerekli dersleri çıkarması Suriye’de Arap Baharı’nın domino etkisinin gerçekleşmesine engel olmuştur. Bu çalışmada ise Rusya’nın Suriye krizine doğrudan katılması bölgesel ve küresel güç dengesini nasıl etkilediği incelenmektedir.

¹ Çağatay Özdemir, “Suriye’de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim Mi, Bölgesel ve Küresel Güçler Mi?”, *Bilgi* (33), 2016 Kış, ss. 96-97.

Tek kutuplu dünyanın çok kutupluluğa dönüşmesi ışığında son zamanlarda yerli aktörlerin daha bağımsız tutum sergilemeye başlamasına rağmen Orta Doğu bölgesinde Amerika merkezli sistem üstünlüğünü sürdürmektedir. ABD son yıllarda Orta Doğu’da yapılan taktik hatalara rağmen Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgede, özellikle askeri-teknik anlamda, önde gelen oyuncu olmaya devam etmektedir. ABD merkezli sistem içinde Körfez monarşileri, Mısır, Ürdün, Türkiye ve İsrail gibi ülkelerin yer aldığını söyleyebilmekteyiz.

Rusya Orta Doğu’ya enerji açısından bağımlı olmaması nedeniyle Orta Doğu’yu hayati bir bölge olarak değil de ABD ile karşı karşıya geldiği bir çevre bölgesi olarak görmektedir. Rusya’nın Orta Doğu adımlarını ABD’nin bölgedeki siyasi manevra alanlarını sınırlandırma ve dengeleme hedefiyle bölgede kendi etkisini artırma olarak okuyabiliriz. Söz konusu politikayı, ABD ile tüm resmi işbirliği mekanizmalarını saklı tutarak ABD’nin bölgede yayılmasını önleme stratejisi olarak tanımlayabiliriz.

Üç bölümden oluşan çalışmanın Birinci Bölümde öncelikle çalışmanın teorik çatısı oluşturulmuştur. Çalışmanın teorik çerçevesi saldırgan realizme dayanmaktadır. Teorin en önemli özelliklerinden biri uluslararası alandaki tüm devletlere odaklanmamasında yatmaktadır. «Tüm devletlerin kaderi, hem büyük hem de daha küçük güçlerin, en çok güce sahip olan devletlerin kararlar ve faaliyetleri tarafından» belirlendiğinden dolayı saldırgan realizm sadece ABD, Çin, Rusya gibi büyük güçlere odaklanmaktadır. Örneğin 2003’te Irak’ın kaderi ABD tarafından belirlenmiştir. Günümüzde ise Suriye’nin geleceği başta Rusya ve diğer büyük güçler tarafından şekillendirilmektedir.

Çalışmanın İkinci Bölümde Rusya Federasyonu’nun Suriye politikasına açıklık getirmek için Rusya Federasyonu’nun/ Sovyetler Birliği’nin Orta Doğu politikası ortaya konmaktadır. Rusya Federasyonu için Orta Doğu diğer bölgelere göre ikincil bir yere sahip olup çok kutuplu dünyayı yaratma ve söz konusu dünyada Rusya’nın bir kutup olma hedefine ulaşması için yardımcı olan bir unsurdur. Orta Doğu Rusya açısından ABD’nin tek kutuplu dünyayı yaratma hedefini engelleme politikasıyla yakından ilgilidir.

Çalışmanın Üçüncü Bölümde ise Rusya Federasyonu’nun Suriye politikasını ele alınmaktadır. Bu bağlamda öncelikle Suriye’nin Rusya için stratejik öneminin ne olduğunu ve Rusya’nın Suriye krizine angajmanını tetikleyen faktörleri ele

alınmaktadır. Aynı zamanda bu bölümde muhalefete destek veren dış aktörlerin tutumu de analiz edilmiştir. Son olarak Rusya'nın krize angajmanının küresel ve bölgesel güç dengesindeki yansımaları incelenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: SALDIRGAN REALİZM AÇISINDAN RUS DIŞ POLİTİKASI

Rusya'nın Orta Doğu politikasını daha iyi bir şekilde anlayabilmemiz için tezde yapılacak analizi bir teorik çerçeveye oturtmamız gerekmektedir. Bu bağlamda saldırgan realizm Rusya'nın dış politikasını kapsamlı bir şekilde açıklamaya yardımcı olabilecek bir teoridir. Saldırgan realizm, Rusya'nın Orta Doğu politikasını tüm detaylara kadar anlatmazsa bile savaş ve çatışmaların yaşandığı anarşik dünyadaki Rusya'nın pozisyonu anlamamıza büyük katkıda bulunacaktır. Zira saldırgan realizm büyük güçlerin politikasının teorisi.

I. SALDIRGAN REALİZM VE ULUSLAR ARASI SİSTEM

Saldırgan realizm teorisi 2001 yılında John Mearsheimer'in yazdığı «Büyük Güç Politikalarının Trajedisi» kitabında ortaya atılmıştır. Teorin en önemli özelliklerinden biri uluslararası alandaki tüm devletlere odaklanmamasında yatmaktadır. «Tüm devletlerin kaderi, hem büyük hem de daha küçük güçlerin, en çok güce sahip olan devletlerin kararlar ve faaliyetleri tarafından»² belirlendiğinden dolayı saldırgan realizm sadece ABD, Çin, Rusya gibi büyük güçlere odaklanmaktadır. Örneğin 2003'te Irak'ın kaderi ABD tarafından belirlenmiştir. Günümüzde ise Suriye'nin geleceği başta Rusya ve diğer büyük güçler tarafından şekillenmektedir. Bir devletin büyük güç olarak sayılması için ise dünyada en güçlü olan ülkeye karşı konvansiyonel savaş yürütebilecek kadar askeri kapasiteye sahip olması gerekmektedir.

Saldırgan realizm, büyük güçlerin dış politikasını açıklarken hayatta kalma ve ulusal güvenlik gibi hedefleri temel almaktadır. Bu ise saldırgan realizmin dış politikasının güvenlik ile ilgili olmayan yönleri hesaba katmadığı anlamına gelmektedir. Bununla birlikte büyük güçler, güç dengesi mantığına aykırı olmamak kaydıyla güvenlik dışı hedefleri izleyebilecektir³.

² John Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W. W. Norton & Company Inc., 2001, s. 15.

³Ibid., s. 40.

Mearsheimer'a göre büyük güçler, rakipleri üzerinde daha çok güç kazanmayı ve hegemonyaya kavuşmayı hedeflemektedir. Bu sebeple büyük devletler dünya gücündeki paylarını maksimize etmenin peşindedir. Söz konusu bakışa göre uluslararası alanda üstünlüğe kavuşan devletler dışında kalan güçler statükoyu bozma uğraşındadır. Dolayısıyla uluslararası sistem revizyonist güçlerle doludur.

Mearsheimer büyük güçlerin neden hegemonya peşinde olduğunu açıklayan 5 tane ana varsayımı (bedrock assumptions) ortaya atmaktadır⁴: 1. Devletler üstünde bir üst otoritesinin olmaması. 2. Devletler saldırgan askeri kapasiteye sahip olduğundan potansiyel olarak birbirine karşı tehlike oluşturmaktadır. 3. Devletler birbirinin niyetleri hakkında kesin olarak emin olamazlar. 4. Devletlerin başlıca hedefi hayatta kalmaktır. 5. Devletler rasyonel bir aktördür. Söz konusu aktör dış çevreden haberdardır ve söz konusu çevrede hayatta kalabilmek için stratejik olarak düşünmektedir.

Büyük güçler birbirlerinden kuşulanmaktadır. Bu bağlamda herhangi bir büyük güç açısından diğer büyük güçler potansiyel bir rakiptir. Diğer devletlerin nihai niyetlerinden endişe duyan ve kendine yardım (self-help) sistemi içinde hareket eden devletler, hayata kalmayı güvence altına almak için en iyi yolun sistemdeki en güçlü devlet olmaktan geçtiğini hızlı bir şekilde anlamaktadır. Kısacası büyük güç için en iyi durum ise sistemde hegemon olmaktır. Mearsheimer'a göre ise söz konusu durum, devletleri sistemdeki diğer devletler arasında gücün nasıl dağıldığını yakından takip etmeye itmektir. Kendi güçlerini maksimize etmeye çalışan devletler ise güç dengesini değiştirip diğer devletler aleyhine olacak şekilde ek güç artışına kavuşmak fırsat arayışındadır. Bununla birlikte büyük güçler hep saldırgan bir şekilde davranamazlar çünkü devletlerin davranışları onların istediklerinin yanında bu istekleri gerçekleştirebilecek kapasiteye de bağlıdır. Çoğu şey büyük güçlerin arasında askeri gücün nasıl dağıldığına bağlıdır. Kendi rakiplerine göre belirgin bir güç avantajına sahip olan büyük güç, hem kapasite hem de güdüye sahip olduğundan büyük bir olasılıkla daha saldırgan bir şekilde davranacaktır. Buna karşın zorlu rakiplerle karşılaşan büyük güçler, daha az saldırgan faaliyetlerde bulunup daha üstün büyük güçler tarafından tehdit edilen mevcut güç dengesini koruma ile ilgilenmektedir⁵.

⁴ John Mearsheimer, "Structural Realism," *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Tim Dunne, Milja Kurki, and Steve Smith, eds., Oxford: Oxford University Press, 2006, ss. 72-74.

⁵ J. Mearsheimer, op.cit., s. 32-36.

Uluslararası ilişkiler literatüründe hegemonya kavramı farklı bir şekillerde tanımlanmaktadır. Aynı zamanda ABD'nin hegemonyasına dair bir sürü analiz yapıldı ve dünya sistemi ile ilgili tahminlerde bulunuldu⁶. Mearsheimer'a göre ise hegemonya, dünya sistemi üzerine hâkimiyet anlamına gelmektedir. Hegemon olmak ise sistemde tek büyük güç olmak demektir. Bu bağlamda diğer büyük güçlerle karşılaşan en büyük güç hegemon sayılamaz. Buna dayanarak Mearsheimer dünya hegemonu (dünyaya hâkim olan) ve bölgesel hegemon (belirli coğrafik bölgelere hâkim olan) terimlerini kullanmaktadır. Bununla birlikte bir devletin mutlak bir nükleer üstünlüğe kavuşması durumu dışında herhangi bir devletin dünya hegemonyaya ulaşması mümkün değildir. Bunun asıl nedeni ise okyanus ötesine askeri güç konuşlandırmanın zor olmasıdır. Buna dayanarak ise Mearsheimer ABD'nin küresel hegemon değil bölgesel hegemon olduğunu savunmaktadır. Bölgesel hegemonyaya kavuşan devletler ise diğer bölgelerde bulunan büyük güçlerin bölgesel hegemonyaya kavuşmasını engellemeyi çalışacaktır. Kısacası herhangi bir büyük güç için en ideal durum dünyada tek bir bölgesel hegemon olmaktır. Böyle bir büyük güç statükocu devlettir ve mevcut güç dağılımını korumanın peşinde olacaktır⁷.

Günümüzde ABD üç tane bölgeyi önemsemektedir: Avrupa, Kuzeydoğu Asya ve Basra Körfezi. İlk iki bölge endüstriyel gücün kilit merkezleridir ve dünyanın diğer büyük güçlerine ev sahipliği yapmaktadır. Basra Körfezi ise dünya petrolünün yüzde

⁶ Hegemonik istikrar teorisi için bkz: Gilpin, R., *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, New Jersey: Princeton University Press, 2001; Kindleberger, Ch, *The World in Depression, 1929-39*, Berkeley: University of California Press, 1973. Uluslararası rejim teorisi için bkz: Keohane, O. R., *After Hegemony: Cooperation and Discord in World Political Economy*, New Jersey: Princeton University Press, 1984. Soğuk Savaş sona erdiğinde ABD hegemonyasının gerilediğine dair tezler için bkz: Paul Kennedy, *The Rise and Fall of Great Powers*, London: Hyman, 1988. Soğuk Savaş sona erdiğinde ABD hegemonyasının gerilediğine dair tezlerin hala erken olduğu için bkz: Strange, S., "The Persistent Myth of Lost Hegemony", *International Organization*, Vol. 41, No. 4; 1987; Krauthammer, Ch., "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, Vol. 70, No. 1, America and the World 1990/91 (1990/1991). Liberal yaklaşım için bkz: Ikenberry, G. J., "Power and Liberal Order: America's Postwar World Order in Transition", *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol. 5, No. 2., 2005; Ikenberry, G. J., "The Myth of the Post-Cold War Chaos", *Foreign Affairs*, Vol 75, No. 3, 1996.; Ikenberry, G. J., "The Future of the Liberal World Order", *Foreign Affairs*, Vol. 90, No. 3. Dünya sistemi teorisi için bkz: Wallerstein, I., *Amerikan Gücünün Gerileyişi: Kaotik Bir Dünyada ABD*, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2004.; Wallerstein, I., "Globalization or the Age of Transition?: A Long Term View of the Trajectory of the World System", *International Sociology*, Vol 15, No. 2, 2000; Wallerstein, I., "The Curve of American power", *New Left Review* 40, 2006. Neo-Gramscici hegemonya için bkz: Nicholas K., Cox, M., "Illusions of empire and the spectre of decline", *New Directions in US Foreign Policy*, (der.) Inderjeet Parmar, Linda B. Miller and Mark Ledwidge, New York: Routledge, 2006; Cox, W R., "Gramsci, hegemony and international relations: An essay in methods", *Millenium Journal of Intrnational Relations*, Vol 12, № 2, 1983; Gramsci, *Historical Materialism and International Relations*, (der.) Stephen Gill, Cambridg: Cambridge University Press, 2011.

⁷ J. Mearsheimer, op.cit., ss. 36-37.

30'luk payına sahip olduğundan önemlidir. Washington'nun başlıca endişesi, ABD'nin Batı Yarıküre'ye hakim olmasına benzer bir şekilde herhangi bir gücün Avrupa ve Kuzeydoğu Asya bölgelerde bölgesel hegemon olarak ortaya çıkmasıdır. Bu bağlamda ABD'nin temel amacı Avrupa ve Kuzeydoğu Asya bölgelerindeki en güçlü devletleri olan Rusya ve Çin'in Batı Yarıküre'ye odaklanmaması için onları kendi komşularıyla meşgul ederek onların güçlenmesini engellemektir. Körfez'e gelince ise hedef, petrolün akışını engelleyerek dünya ekonomisi ve ABD'nin refahını tehdit edebilecek bir bölgesel hegemonun meydana gelmesini önlemektir⁸.

«Büyük Güç Politikalarının Trajedisi» adlı kitapta önemli bir yer güç kavramına ayrılmaktadır. Mearsheimer devletlerin gücünü ikiye ayırmaktadır: gizli güç (ekonomi ve nüfus) ve asıl güç (askeri). Uluslararası politikada ise devletler için asıl önemli olan askeri güçtür. Böylece güç dengesi ve askeri güç dengesi eş anlamlı terimlerdir⁹. Bununla Mearsheimer, ekonomik gücün her zaman askeri gücün göstergesi olmadığını vurgulamaktadır. Devamında Mearsheimer alanı kontrol etmek için kritik olduğundan dolayı kara gücünün öneminin altını çizmektedir. Kısacası en güçlü devletler güçlü ordulara sahiptir. Bu bağlamda kara güçlerinin dengesini ölçmek bize rakip büyük güçlerin nisbi gücü hakkında kaba ama güvenilir bir bilgi verebilmektedir. Bununla birlikte okyanusların durdurma gücü herhangi büyük gücün dünya hegemonyasına kavuşması önünde önemli bir engeldir. Dünyanın en güçlü devleti bile sadece gemi ile ulaşılabilir uzaklıkta olan bölgeleri işgal edemez durumdadır. Sonuç itibarıyla büyük güçler ancak bulunduğu bölgeyi ve belki de topraktan ulaşılabilir olan bitişik bölgeyi hakimiyet altında almayı arzulayabilmektedir¹⁰.

Büyük güçlerin güvenliğini artıran en önemli hedeflerinden biri bölgesel hegemonya ulaşmaktır. Bunun yanında da devletler diğer bölgelerde rakip devletlerin hegemonyaya ulaşmasını engellemeyi çalışmaktadır. Rakip bölgesel hegemonlar, birbirinden okyanus ile ayrılmış olsa bile, birbirlerinin arka bahçelerindeki güç dengesini bozarak birbirlerini tehdit edebilmektedir. Uzakta bulunan bölgesel hegemon amfibi saldırı düzenlemek yerine rakip bölgesel hegemonun arka bahçesinde bulunan dost ülkeye askeri birlik ve erzakları nakledebilmektedir. Dolayısıyla rakip bölgesel

⁸ John Mearsheimer and Stephen Walt, "The Case For Offshore Balancing", A Superior US Strategy, Foreign Affairs, July/August 2016., ss. 72-73.

⁹ Mearsheimer, op.cit., s. 45.

¹⁰ Ibid., s.63

hegemon, okyanus ötesi bölgelerde güç konuşlandırma problemini aşabilmektedir. Rakip bölgesel hegemonun ortaya çıkmasını engellemek için bölgede iki ya da daha fazla büyük gücün bulunması tercih edilmektedir. Söz konusu büyük güçler, büyük ihtimalle çoğu zaman birbiriyle mücadele edecek ve dolayısıyla bölgesel hegemonu tehdit etme olasılığı azalmış olacaktır.

Bölgesel hegemonun uzakta olan bölgelerin diğer büyük güçler tarafından hâkimiyet altına alınmasını engelleme taktiği ise o bölgedeki güç dengesi ile ilişkilidir. Önde gelen devletler arasında güç eşit bir şekilde dağıldıysa ve hiçbir devlet diğerlerini işgal edecek kadar güçlü değilse (potansiyel hegemon yok) uzaktaki hegemon söz konusu bölgedeki çatışmalardan uzak durmayı tercih edebilir. Ne var ki diğer bir bölgede potansiyel hegemon ortaya çıksa bile uzaktaki hegemon ilk olarak kenarda durmayı tercih edip tehdidi yerli devletlerce durdurulmaya öncelik tanıyabilmektedir. Yerli güçler tehdidi çevrelemeyi beceremediği durumda ise uzaktaki hegemon devreye girer ve tehdidi dengeler. Devreye girmesinin nedeni ise uzaktaki hegemonun tehdidi baltalama ve bölgedeki sert güç dengesini yeniden şekillendirme arayışından kaynaklanmaktadır¹¹.

Mearsheimer güç dengesini kendi lehine değiştiren veya diğer devletler tarafından onun kendi aleyhine değiştirilmesini önleyen stratejilerden bahsetmektedir. Böylece güç elde etmek için 4 tane strateji söz konusudur: savaş, şantaj, yem ve kanama (bait and bleed) ile kan dökme (bloodletting). Buna göre savaş, güç elde etmek için devletlerin elinde başlıca bir stratejidir. Şantaj da savaş yanında bir diğer stratejidir. Örneğin bir devlet, savaşa gitmeden rakibine karşı savaş açma tehdidinde bulunabilir. Yem ve kanama (bait and bleed) stratejisi ise iki tane rakip devleti uzun süren ve her iki ülkeyi de zayıflatan bir savaşa üçüncü taraf tarafından sürüklenmesidir. Rakip güçler birbiriyle savaşırken bölgesel hegemon kenarda kalıp kendi askeri gücünü korumaktadır. Kan dökme (bloodletting) stratejisi ise yem ve kanama stratejisinin uzantısıdır. Ne var ki bu stratejide teşvik eden üçüncü taraf yok. Rakip bağımsız bir şekilde savaşa girer. Üçüncü taraf ise sadece bu savaşın uzun sürmesi ve maliyetli olmasını sağlar. Böylece rakiplerin gücü zayıflatılmış olur.

Bununla birlikte Mearsheimer diğer devletler tarafından bölgesel hegemonun aleyhine güç dengesinin değiştirilmesini önleyen iki tane stratejiden de bahsetmektedir:

¹¹ Ibid., s. 96-98

dengeleme (balancing) ve sorumluluğu başkasına devretme (buck-passing). Dengeleme stratejisiyle büyük güç, güç dengesini bozmayı hedefleyen devleti dengeleme sorumluluğunu doğrudan kendisi üstlenmektedir. Böyle davranmasını amacı ise saldırganı caydırmaktır. Ne var ki söz konusu strateji işe yaramazsa dengeleyen devlet de savaşa girmiş olur. Sorumluluğu başkasına devretme stratejisi uygularken büyük güç kenarda kalıp saldırganı diğer bir büyük gücün eliyle dengelemektedir¹².

Mearsheimer'a göre bölgesel hegemonya'ya kavuşan devletler kıta ötesi dengeleme (offshore balancing) stratejisi uygulamaktadır. Söz konusu ana strateji ABD tarihinde baskın olmuştur¹³. Kıta ötesi dengeleme stratejisi ilk kez 1997 yılında Christopher Layne tarafından yazılan «From Preponderance to Offshore Balancing, America's Future Grand Strategy» makalesinde detaylı bir şekilde ele alınmıştır¹⁴. Bu makaleden sonra kıta ötesi dengeleme stratejisi John Mearsheimer, Stephen Walt, Barry Posen, Christopher Preble ve Robert Pape gibi diğer önde gelen Amerikalı düşünürler tarafından da incelenmiştir¹⁵.

Söz konusu kıta ötesi dengeleme stratejisinin destekçileri, stratejinin özellikleri hakkında farklı düşüncelere sahip olmakla birlikte onun temel stratejik ilkeler bütününe dayandığını kabul etmektedir. Söz konusu ilkeler aşağıdaki gibidir¹⁶:

1. Mali ve ekonomik kıtlık, ABD'nin yeniden stratejik önceliklerini belirlemesini gerektiriyor. Buna göre ABD, Avrupa'daki ve Orta Doğu'daki güçlerini geri çekmeli veya küçültmeli ve Doğu Asya'da askeri gücünü yoğunlaştırmalıdır.

2. Amerika'nın stratejik avantajı, Avrasya'daki savaşa katılmak için kara kuvvetleri değil deniz ve hava gücünün konuşlandırılmasıyla oluşmaktadır. Dolayısıyla ABD, Alfred Thayer Mahan'ın (hava ve deniz gücünün önceliği) stratejik ilkelerini Halford Mackinder'in (Kara gücünün üstünlüğü) ilkelerine tercih etmelidir.

¹² Ibid., s. 100-112.

¹³ John Mearsheimer, “Imperial by Design”, *The National Interest*, Number 111, Feb, 2014., s. 18.

¹⁴ Bkz. Layne Christopher, “From Preponderance to Offshore Balancing, America's Future Grand Strategy”, *International Security*, Vol. 22, No. 1, 1997, ss. 86-124.

¹⁵ Bkz. Robert Pape and James K. Feldman, *Cutting the Fuse: The Explosion of Global Suicide Terrorism and How to Stop It*, The University of Chicago Press, 2010; Christopher A. Preble, “Just How Much Offshore Balancing Do We Really Need?”, *National Interest*, June 26, 2016; Barry R. Posen and Andrew L. Ross, “Competing Visions for U.S. grand Strategy”, *International Security*, Vol. 21, No: 3, Winter 1996-97; John J. Mearsheimer and Stephen Walt, “The Case For Offshore Balancing: A Superior US Strategy”, *Foreign Affairs*, July/August 2016.

¹⁶ C. Layne, “The (Almost) Triumph of Offshore Balancing”, *National Interest*, January 27, 2012.

3. Kıta ötesi dengeleme stratejisi yük paylaşımı değil yük devretme stratejisidir. Bu, diğer devletlerin kendi güvenliği için daha fazla sorumluluk almaları ve böylece ABD'nin işinin hafifletilmesine dayanmaktadır.

4. Orta Doğu'daki jeopolitik ve askeri izini azaltarak ABD, kendisine yöneltilen terörizm eylemlerini azaltabilir. ABD'nin Orta Doğu'daki tek hayati çıkarı, Körfez petrolünün serbest dolaşımını korunmasıdır. Bu durum ise deniz ve hava kuvvetleri tarafından güvence altına alınabilir.

5. ABD, Irak ve Afganistan'da ulus inşa etmeyi hedefleyen çalışmalardan ve rejim değişikliği yapmak amacıyla savaflara katılmaktan kaçınmalıdır.

Bu stratejiye göre uzaktaki hegemonlar kenarda kalıp bölgesel hegemonyayı hedefleyen devletleri genellikle diğer büyük güçler tarafından dengelemeyi tercih etmektedir. Tabii ki bazen sorumluluğu başkasına devretme stratejisi uygulanabilir olmadığından dolayı uzaktaki hegemon müdahale edip yükselen hegemonu kendisi dengelemektedir¹⁷.

Kıta ötesi dengeleme stratejisi, ABD'ye kendi elverişli konumundan faydalanma ve denizaşırı taahhütlerini kilit bölgelerdeki durumuna göre ayarlamaya imkan sunmaktadır¹⁸. Sorumluluğu başkasına devretme stratejisinin uygulanma olasılığını yükselten durum, hegemonun sahip olduğu güç miktarına bağlıdır. Potansiyel hegemonun sahip olduğu güç ne kadar çoksa sorumluluğu başkasına devretme stratejisinin uygulanma olasılığı da o kadar azdır. Ortak sınırlara sahip olması da sorumluluğu başkasına devretme stratejisinden vazgeçmesine neden olmaktadır.

Savaşın nedeni uluslararası sistemin yapısında yatmaktadır¹⁹. Mearsheimer'a göre sistem ya iki kutuplu ya da çok kutuplu olabilmektedir. Asıl önemli olan ise iki tane büyük gücün ne kadar güç kontrol ettiğindedir. Aralarında önemli bir dengesizliğin olması devletlerden birinin potansiyel hegemon konumuna ulaştığını göstermektedir. Dolayısıyla potansiyel hegemonu sahip olan uluslararası sistem dengesiz olduğunu söyleyebilmekteyiz. Önde gelen iki tane devlet arasında büyük bir güç farkı yoksa sistem dengelidir, güç farkı varsa sistem dengesizdir. Dengesiz çok kutuplu sistem en tehlikeli olan güç dağılımıdır. Bununla birlikte büyük güçler arasındaki savaş nadir bir

¹⁷ J. Mearsheimer, op.cit., s. 95.

¹⁸ Hal Brands and Peter D. Feaver; John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, "Should America Retrench?, The Battle Over Offshore Balancing", *Foreign Affairs*, November/December, 2016.

¹⁹ Mearsheimer, op.cit., ss. 212-218.

durumdur. Savaş meydana gelirse sistemin en büyük gücü, rakip olan devlete değil de diğer büyük güçler arasındaki en küçük devlete savaş açar.

Mearsheimer de klasik jeopolitikçiler gibi büyük güçleri ikiye ayırmaktadır: ada gücü ve kara gücü. Ada gücü her taraftan su ile çevrilen büyük güçtür. Kara gücü ise büyük toprak parçasında bulunmaktadır. Suyun durdurma gücünü hesaba kattığımızda ada güçleri karasal güçlere göre işgale karşı daha korunaklıdır. Bununla birlikte kıtasal devletler sudan daha çok karadan işgal edilmektedir²⁰. Geçmişte büyük güçler arasındaki fetih savaşlarının çoğu karasal devletler tarafından başlatılmıştır. Dolayısıyla büyük ordulara sahip olan karasal güçler, sistemin en tehlikeli devletlerdir. Buna karşın ada güçlerinin diğer büyük güçlere karşı fetih savaşı başlatma ihtimali düşüktür. Bunun nedeni ise hedeflere ulaşmak için geniş bir su kütleini geçme zorunluluğunda kalmasıdır. Örneğin geçmişte ne İngiltere ne de ABD ciddi bir şekilde diğer bir büyük gücü işgal etmeye girişmiştir²¹.

Sonuç olarak coğrafi yakınlık ve askeri kabiliyet büyük güçlerin güvende olup olmadığını belirleyen ana faktörlerdir²². Örneğin Mearsheimer'a göre «tehdit edilen ülkelerin tehlikeli saldırganlara karşı denge koalisyonları kurma ya da sorumluluğu başkasına devretme stratejisini belirlemede coğrafya ve güç dağılımı anahtar rol oynamaktadır»²³. Dolayısıyla saldırgan realizm, klasik jeopolitik gibi coğrafya ve ülke konumunun stratejiyi belirlemede önemli bir yer aldığını savunmaktadır.

II. SALDIRGAN REALİZMİN TEMELİ OLARAK JEOPOLİTİK

Jeopolitik, uluslararası ilişkiler analizini kıta ve deniz karşıtlığına dayanarak yapmaktadır. 1904 yılında Halford Mackinder tarafından yayınlanan «Tarihin Coğrafi Mihveri» makalesi jeopolitik disiplinde dönüm noktasını oluşturmuştur²⁴. Zira söz konusu makalede Mackinder jeopolitiğin temelleri ve prensiplerini oluşturmuştur.

²⁰ Ibid.s. 88

²¹ Ibid., ss. 93-94

²² Saldirgan ve savunmacı realistler bu konuda anlaşılıyorlar. Bkz. John Mearsheimer, *Tragedy of Great Power Politics*, 44; Stephen M.Walt, *Origin of Aliances*, Cornell University Press, s. 23-25; Robert Jervis, “Cooperation under the Security Dilemma”, *World Politics*, 30, no. 2, January 1978., ss. 194-95; Nicholas J. Spykman, *America's Strategy in World Politics: The Unites States and the Balance of Power Politics*, New York: Harcourt, Brace and World, 1942, s. 441.

²³ Mearsheimer, op.cit., s. 210.

²⁴ Bkz. Mackinder H. J., “The Geographical Pivot of History”, *The. Geographical Journal*, № 23, 1904, ss. 421–437.

Mackinder kendi «Tarihin Coğrafi Mihveri» makalesinde o dönemde (19 y.y'ın sonu ve 20y.y'ın başı) Büyük Oyun'u anlatmaktan daha fazlasını bize aktarmıştır²⁵. Büyük Oyun denince Rusya ile İngiltere arasında en önemli stratejik alan olan Avrasya kıtası (öncelikle Hindistan, Afganistan, Kafkasya ve Orta Doğu) üzerindeki mücadele anlaşılmaktadır. Akdeniz'den başlayarak Büyük Okyanus'a kadar uzanan topraklar üzerinde kontrol sağlamak İngiltere için kendi imparatorluğunu korumak anlamına gelmekteydi. Rusya için ise sıcak denizlere inmek büyük dünya devletinin kurulması için kritik önem taşımaktaydı. İngiltere kendi pozisyonunu sağlamlaştırmaya çalışırken Rusya ise dünyada jeopolitik güce dönüşmek amacıyla zaman zaman Anglosakson hâkimiyetini kırmaya kalkışmaktaydı²⁶.

Büyük Oyun 19 yy'daki tüm stratejistler tarafından kabul edilmekteydi. Mackinder ise Büyük Oyunu jeopolitik çerçeveye yerleştirmiştir. Bu bağlamda Mackinder'e göre tarih deniz güçleri ve kara güçleri arasındaki mücadelenin tarihidir. Söz konusu coğrafi düalizm (deniz gücü karşı kara gücü) jeopolitik disiplinin temel prensibini oluşturmuştur. Böylece Mackinder, tüm dünya haritasını coğrafi düalizm prensibe dayandırarak bölgelere ayırmıştır. Mackinder'e göre İngiltere'nin dünya hakimiyetini koruma ve güçlendirmesinin önünde Avrasya bir engeldir. Avrasya'nın merkezinde ise Heartland (Anakara) bulunmaktadır. Heartland, iç hilal (inner crescent) oluşturan Almanya, Türkiye, Hindistan, Çin ve dış hilali (outer crescent) oluşturan İngiltere, Güney Afrika, Japonya'nın yer aldığı ikinci bir bölgeyle çevrilidir. Bir jeopolitik kavram olarak deniz gücü, karanın içerisine girmekten kaçınıp kıyı alanlara odaklanmayı tercih etmektedir. Kara gücü ise kıtanın içine uzayıp kıyıdan uzak bir yerde doğmaktadır²⁷.

20 y.y'ın başında İngiltere bir deniz gücü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ne var ki deniz medeniyeti İngiltere, emperyalizmine eş anlamlı bir kavram olmayıp daha derin bir anlama sahiptir. Deniz medeniyeti bir jeopolitik kavramdır. H. Mackinder'in

²⁵ Bkz. Johnson R., *Spying for Empire: The Great Game in Central and South Asia, 1757-1947*, London: Greenhill, 2006.

²⁶ Александр Дугин, *Геополитика России: Учебное Пособие*, Москва: Гаудеамус, 2012. (Aleksandr .Dugin, *Rusya'nın Jeopolitiği, Ders Kitabı*, Moskova: Gaudeamus, 2012). <http://www.4pt.su/ru/content/geopolitika-rossii-uchebnoe-posobie-2012>

²⁷ Дугин А. Г., *Геополитика*, Москва: Академический Проект, Гаудеамус, 2011 (Aleksandr .Dugin, *Jeopolitik, Ders Kitabı*, Moskova: Gaudeamus, 2011). <http://www.4pt.su/ru/content/%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D0%BE%D0%B5-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%B5-2011>

jeopolitik bakışları oluşurken deniz gücü kavramını daha geniş bir şekilde anlamlandırmaya başlayacaktır. 1904'te Mackinder ABD'yi bir kara gücü olarak tanımlayarak dünyanın kenarı olarak adlandırıp deniz medeniyetinden saymamaktadır. Ne var ki birkaç on yıl sonra bu bakışı gözden geçirecektir. Kara gücünün küresi olan Heartland ise 1904'te Rusya İmparatorluğu'na, 1917'den-1991'a kadar Sovyet Birliği'ne, 1991'den bugüne kadar Rusya Federasyonu'na denk gelmektedir. İdeoloji, rejim, siyasi sistem değişirken jeopolitiğin kara gücü karşı deniz gücü kuralı değişmez bir ilke olarak kalmaya devam etmektedir²⁸.

İç hilal de (iner crescent) jeopolitik disiplin içinde önemli bir role sahiptir. Söz konusu bölge siyasi tarihin başat güçlerin karşılaştığı bir yerdir. Kara gücü olan Heartland, doğrudan denize ulaşmak amacıyla tüm iç hilal bölgesini kontrol altında tutmayı hedef almaktadır. Heartland'ın batı ve güney doğusunda çok önemli siyasi bir alan olan Almanya ve Çin bulunmaktadır. 1904'te Mackinder söz konusu alanı iç hilal bölgesinden saymaktadır. Söz konusu bölge, teorik olarak hem kara gücü hem de deniz gücü ile yakınlaşıp ya Heartland ya da deniz gücün etkisine girebilmektedir. Buna rağmen Çin ve Almanya kendi jeopolitik özelliklerinden dolayı büyük ihtimalle kara yönelimli bir güç olarak karşımıza çıkacaktır. Bu bağlamda iç hilal için mücadele, jeopolitiğin bir diğer kuralı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte iç hilal bölgesinde bulunan devletler ikili karaktere sahiptir. Söz konusu devletler iki tane jeopolitik gücün çatıştığı bölgeyi temsil ettiklerinden dolayı hem kara hem de deniz gücü ile birlikte hareket edebilmektedir²⁹.

« Demokratik İdealler ve Gerçekler» kitabında H. Mackinder, deniz gücünün en önemli hedef olarak Rusya'nın Almanya'ya, Çin'e ve İran'a yaklaşmasına engel olunması gerektiğini savunmaktadır. Bunun için Rusya'nın etrafından deniz gücüne bağlı yeni kukla ulus devletlerin yaratılması gerekmektedir³⁰.

H. Mackinder'e göre bir deniz gücünün kalesi olan İngiltere, dünya hâkimiyetini korumak için dış hilal bölgesi üzerinde kontrolü yükseltmeli, iç hilal bölgesinde pozisyonunu sağlamlaştırmalı ve bir kara gücü olan Rusya'nın deniz alanlara çıkmasını önlemelidir. Rusya'nın Almanya ve Çin ile işbirliği yaparak kara üzerinde genişlemesi,

²⁸ Ibid.

²⁹ Дугин, *Геополитика России*.

³⁰ Bkz. Mackinder H., *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, Washington D.C.: National Defense University Press, 1996.

Heartland'i dünyanın başat gücüne dönüştürecek ve Britanya İmparatorluğu'nun yıkılmasına neden olacaktır. Dolayısıyla deniz gücü, Rusya'yı Avrasya'nın kuzey doğusunda sıkıştırmalı ve Rusya'nın Uzak Doğu ile Orta Doğu'ya genişlemesini ve Almanya ile iş birliğini yapmasını engellemelidir. Bu bağlamda dünya hâkimiyetinin kimin elinde olacağı Avrasya'nın deniz ya da kara gücü tarafından yönetilmesine bağlıdır. Dolayısıyla kara ve deniz gücü arasında iç hilal için yapılan mücadelenin getirisi dünya hâkimiyetidir.

Mackinder, Heartland üzerinde kontrolünü ele geçiren gücün Dünya Adası'nı (Avrasya'ya) da ele geçireceğini ileri sürmektedir. «Doğu Avrupa'yı ele geçiren Heartland'a hâkim olur. Heartland'i ele geçiren Dünya Adası'na hâkim olur. Avrasya'ya hâkim olan Dünyaya hâkim olur»³¹.

Spykman, Mackinder'in Heartland jeopolitik konseptini benimsemekle birlikte Heartland'in jeopolitik önemini abartıldığını belirterek Mackinder'i eleştirmiştir. Spykman'a göre Rimland bölgesi Mackinder'in düşündüğü gibi kara gücünün baskısı altında olmayıp bağımsız bir şekilde gelişmekteydi. Heartland ise tek başına bağımsız bir jeopolitik misyonu taşımamaktadır. Bu bağlamda Heartland değil iç hilal (iç hilal terimi Mackinder kullanmaktadır. Spykman, Barışın Coğrafyası kitabında iç hilal yerine Rimland terimi getiriyor) dünya hakimiyetinde kilit rol oynamaktadır³².

Spykman'a göre ABD güvenliğine en büyük tehdit ise Avrasya'da Rimland bölgelerinin tek gücün hakimiyetine girmesidir³³. Bu bağlamda ABD, söz konusu bölgeye hiç büyük gücün yerleşmemesinden emin olmak için kendi pozisyonunu korumak zorundadır³⁴. Bu bağlamda H. Mackinder'in jeopolitik formülü olan « Doğu Avrupa'yı ele geçiren Heartland'a hâkim olur. Heartland'i ele geçiren Dünya Adasına (Avrasya'ya) hâkim olur. Avrasya'ya hâkim olan Dünyaya hâkim olur»³⁵ tanımlaması yerine N. Spykman yeni bir formül sunmaktadır: «Rimland'a hâkim olan Avrasya'ya da hâkim olur. Avrasya'ya hâkim olan ise dünya kaderini kendi elinde tutacaktır »³⁶. Rimland Batı Avrupa, Orta Doğu, Güneybatı Asya ülkeleri, Çin ve Uzak Doğu'yu kapsamaktadır.

³¹ Ibid., s. 106.

³² Дугин, *Геополитика*.

³³ Nicholas Spykman, *Geography of Peace*, New York: Harcourt, Brace and Company, 1944, s. 44.

³⁴ Ibid., s. 51.

³⁵ Mackinder, op.cit., s. 106.

³⁶ N. Spykman, *Geography of Peace*, s. 43.

Spykman'a göre ülkenin hem dünyada hem de somut bir bölgedeki konumu onun büyüklüğünden daha önemlidir. Bu bağlamda ülkenin coğrafi konumu onun dış politikasını belirleyen anahtar unsurdur³⁷. Buna dayanarak Spykman ülkeleri üç ayrı gruba ayırmaktadır: «ada ülkeleri», «kara ile çevrili ülkeler» ve «hem deniz hem de kara cephelerine sahip ülkeler»³⁸.

Kara ile çevrili ülkeler genel olarak yakın komşularıyla güvenlik ile ilgili sorun yaşamaktadır. Ada ülkeleri ise diğer deniz güçlerinin baskısıyla karşılaşmaktadır. Spykman; Fransa, Almanya ve Rusya'yı kara gücü kategorisinde saymaktadır. Söz konusu ülkelerin güvenlik sorunları tarihsel olarak kendi komşulardan gelmektedir. Büyük Britanya, ABD ve Japonya ise deniz gücü olan ada ülkeleridir. Çin ve İtalya ise hem deniz hem de kara odaklıdır³⁹.

Spykman'a göre dünyada bir üst otoritesinin olmadığından dolayı tüm devletler öncelikle kendini korumanın peşindedir. Söz konusu uluslararası anarşi devletler arasında hiç bitmeyen güç mücadelesine neden olmaktadır⁴⁰. Spykman'a göre «Güç için mücadele, hayatta kalma için mücadele gibidir. Bu bağlamda nisbi gücün maksimum düzeye çıkarılması devletlerin iç ve dış politikasının öncelikli hedefi haline gelmektedir»⁴¹. Bu bağlamda da devletler diğer devletlerin elde ettiği gücü önemsemektedir.

«Devletin gücü, askeri kuvvetin yanında potansiyel düşmanların sahip olduğu askeri kuvvete de bağlıdır. Bu ise askeri mühimmatı artırmanın yanında güce dair ikinci yaklaşımı da beraberinde getirmektedir. Bunun amacı ise diğer devletlerin sahip olduğu gücü etkilemesi: bazılarını zayıflatmak, bazılarını ise güçlendirmektir. Bu hedefe ulaşmak için devletler askeri gücü kendi topraklarını savunmanın yanında diğer ülkeleri desteklemek için de kullanmaktadır. Bunu sebebi ise özgeci bir davranışta değil üçüncü devletlerin devamlı varlığının kendi güvenliğe katkıda bulunmasında yatmaktadır »⁴². Bu bağlamda Spykman, güçlü devletlerin kendi sınırlarına yakın olan küçük devletleri

³⁷ Nicholas. J. Spykman, "Geography and Foreign Policy I", *The American Political Science Review*, Vol. 22, No. 1, 1938, s. 40.

³⁸ Nicholas. J. Spykman, "Geography and Foreign Policy II", *The American Political Science Review*, Vol. 22, No. 2, 1938, s. 214.

³⁹ Francis P.Sempa, "The Geopolitical Realism of Nicholas Spykman", *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, Nicholas. J. Spykman, New York: Harcourt, Brace and World, 1942, s. xiv-xv.

⁴⁰ Spykman, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, s. 17

⁴¹ Ibid, s. 18.

⁴² Ibid, ss. 19.

diğer devletlerin işgaline karşı korumaya çalıştığını söylemektedir. Söz konusu küçük ülkelere Spykman tampon devletleri adını vermektedir. Bununla birlikte devletler güçlü komşuları potansiyel tehdit olarak algıladıklarından dolayı ittifakları komşu olmayan ülkelerle yapmayı tercih etmektedir. Bu bağlamda bir devlet karşılıklı yükümlülük şartıyla diğer devlete destek vermektedir. «Ancak diğer devletlere destek vermenin amacı sırf kendi cepheleri ya da özel stratejik öneme sahip olan bölgeleri korumakla sınırlı değildir. Söz konusu desteğin nedeni aynı zamanda büyüme gösteren ve sonucunda tehlike yaratabilen diğer büyük devletlerin genişlemesini durdurma niyetine dayanmaktadır. Dolayısıyla söz konusu politika hegemonyayı önlemeye yöneliktir »⁴³.

«Dünya Politikasında Amerika'nın Stratejisi» ve «Barışın Coğrafyası» kitaplarında Spykman, devletin gücünü ögelere ayırmaktadır: toprak büyüklüğü, nüfus, hammaddelerin hacmi, ekonomik ve teknolojik gelişme, siyasi sistemin istikrarı, ulusal ruh, askeri güç ve potansiyel rakiplerin gücü. Yukarıda sayılan güç kriterlerine göre yapılan değerlendirme sonucunda devletin nisbi gücü yüksek değilse söz konusu devlet daha geniş bir ittifaka girmek zorundadır. Stratejik olan jeopolitik korumayı elde etmek için ödeyeceği bedel ise egemenliğinin zarar görmesidir.

Spykman'a göre güç dengesi güvenlik elde etme ile doğrudan ilgilidir. Aynı zamanda güç dengesi statik bir durum olmayıp hiçbir zaman sona ermeyen ve büyük güçler arasında sürekli olarak değişen bir politikadır. Bu bağlamda bir devletin güvenliğinin artması diğer bir devlet için tehdidin yükselmesi anlamına gelmektedir. Güç arayışında olan ittifaklar ise karşı ittifakları, silahlanma ise karşı silahlanmayı de braberinde getirebilmektedir. Dinamik ve güçlü olan devletin doyma sebebiyle genişlemeyi bırakma ya da kendi gücü ile ilgili hedeflere sınır koyması nadiren görünen bir durumdur⁴⁴.

Güç dengesi politikası, büyük devletleri dizginlemeyi amaçlayan bir politikadır. Spykman'a göre güç dengesi politikası öncelikle büyük devletlerin uygulandığı bir politikadır. Küçük devletler ise bir birlik oluşturamadıkları sürece küresel anlamda oyuncu değildir. Dolayısıyla «denge yok olunca küçük devletler de yok olmaya başlar». Devletler ise ancak kendi lehine olan güç dengesinden yanadır. İstenen şey denge değil üstün bir kazançtır. «Potansiyel düşman kadar güçlü olmak güvenliği sağlamaz;

⁴³ Ibid, ss. 18-19.

⁴⁴ Ibid, ss. 20-24.

gevenliđi sađlayan Őey dűŐmandan biraz daha gűcľű olmaktadır». «Sűrekli olarak devletin nisbi gűcűnűn yűkseltmesi pratik bir hedeftir»⁴⁵.

űzet olarak Spykman bir deniz gűcű olan ABD'nin dűnyadaki yerinin kavranmasından daha çok kıta ve deniz gűcű műcadelesinden ABD'nin galip çıkması için Avrasya'nın kıyı bűlgeleri (Avrupa, Arap űlkeleri, Hindistan, Çin v.s) űzerinde kontrolű sađlanması gerektiđi açıklamak istemiŐtir. Spykman'a gűre deniz gűcűlerinin Rimland űzerinde sađlayacađı tam kontrol, kıta devletlerine karŐı nihai ve geri alınmaz zafer sađlanmasına yol açacaktır.

ABD'nin bir deniz gűcű olarak sođuk savaŐtan galip çıkması N. Spykman'ın jeopolitik gűrűŐlerinin geçerliliđini bize gűstermiŐtir. Spykman'ın Rimland'ın stratejik űnemine dair dűŐunceleri bugűn tarihsel olarak ispatlanmıŐtır. Ne var ki H. Mackinder'in Avrasya merkezi olan Heartland'ın canlanmasına ve kıtasal geniŐlemesine yűnelik sűrekli olan űzlemi hala hesaba katılması gereken bir potansiyel taŐıtmaktadır⁴⁶.

III. SALDIRGAN REALİZM VE JEOPOLİTİĞİN KIYASLANMASI

Saldırgan realizm ile klasik jeopolitik okul birçok ortak noktaya sahiptir. Hatta Mearsheimer'in geliŐtirdiđi saldırgan realizm teorisinin N. Spykman'ın ortaya attıđı fikirlerinden beslendiđini ve 21 y.y'in konjonktűrel çerçevesine oturduđunu sűyleyebilmekteyiz. Mearsheimer ve klasik jeopolitiđin en űnemli ortak yanlarından biri cođrafyanın dıŐ politikayı belirleyen ana faktűr olarak kabul edilmesidir. Jeopolitik, uluslararası iliŐkileri kıta ve deniz karŐıtlıđına dayanan ikililiđine gűre analiz etmektedir. Mearsheimer da klasik jeopolitikiler gibi bűyűk gűcűleri ikiye ayırmaktadır: ada gűcű ve karasal gűcű.

Klasik jeopolitik gibi saldırgan realizm teorisi de uluslararası alandaki tűm devletlere odaklanmamaktadır. Sűz konusu teoriler ABD, Çin, Rusya gibi bűyűk gűcűlere űncelik tanımaktadır.

Saldırgan realizm, bűyűk gűcűlerin dıŐ politikasını aıkladarken hayatta kalma ve ulusal gűvenlik gibi hedefleri asıl olarak ele almaktadır. Mearsheimer'a gűre bűyűk gűcűler, rakipleri űzerinde daha çok gűcű kazanmayı hedefler ve onların nihai amacı hegmonyaya kavuŐmaktır. Bűylece bűyűk devletler dűnya gűcűndeki paylarını

⁴⁵ Ibid., s. 20-25.

⁴⁶ Дугин, *Геополитика*.

maksimize etmenin peşindedir. Spykman'a göre de dünyada bir üst otorite olmadığından dolayı tüm devletler öncelikle kendini korumanın peşindedir. Bu bağlamda nisbi gücün maksimum düzeye çıkarılması devletlerin iç ve dış politikasının öncelikli hedefi haline gelmektedir.

Hem saldırgan realizm hem de klasik jeopolitik güç dengesi kavramına çok önem vermektedir. Saldırgan realizme göre kendi gücünü maksimize etmeye çalışan devletler güç dengesini değiştirip diğer devletlerin aleyhine ek güç artışına kavuşmak için imkân arayışındadır. Bu bağlamda büyük güçlerin güvenliğini artırmak için en önemli hedeflerinden birisi bölgesel hegemonya ulaşmaktır. Dolayısıyla bölgesel hegemonyaya kavuşan devletler ise diğer bölgelerde bulunan büyük güçlerin bölgesel hegemonyaya kavuşmasını engellemeye çalışacaktır.

Spykman'a göre de ABD güvenliğine en büyük tehdit Avrasya'da Rimland bölgesinin tek bir gücün hâkimiyetine girmesidir. Bu bağlamda ABD, söz konusu bölgeye hiçbir büyük gücün yerleşmemesinden emin olmak için kendi pozisyonunu korumak zorundadır. Bu politika hegemonyayı önlemeye yöneliktir.

Spykman'a göre güç dengesi statik bir durum olmayıp hiçbir zaman sona ermeyen ve büyük güçler arasında sürekli olarak değişen bir ilişkidir. Benzer bir şekilde Mearsheimer'a göre de uluslararası sistem revizyonist güçlerle doludur.

Sonuç itibarıyla Mearsheimer, Spykman ve Mackinder gibi Heartland ile Rimland terimlerini kullanmasa da (Mearsheimer hegemonya, bölgesel hegemonya, potansiyel hegemonya terimleri kullanmaktadır) Mearsheimer'ın dünya görüşleri öz olarak bir jeopolitik bakışa dayanmaktadır. 21. yüzyılda Mearsheimer, Rusya ve Çin'i ABD'ye tek başına rakip olacak güçler olarak görmese de Mackinder ve Spykman gibi Avrasya'daki güç dengesizliğinin ABD'nin güvenliğini tehdit altında bıraktığının farkındadır. Bu bağlamda Rusya Federasyonu, Avrupa'ya tek başına hakim olmasa bile Heartland konumunu korumaktadır.

J. Mearsheimer, N. Spykman'ın «Barışın Coğrafyası» kitabının sonucunda ortaya attığı «ABD, Avrupa ve Asya'daki güç düzeninin hem savaş hem de barış zamanında onun için sonsuz ilgi arz ettiğini bir kez daha ve kalıcı olarak kabul etmelidir»⁴⁷ iddiasına kesinlikle katılmaktadır. Mearsheimer'a göre «Avrupa ve Kuzeydoğu Asya'da başlıca endişe, ABD'nin Batı Yarıküre'ye hakim olmasına benzer

⁴⁷ Spykman, The Geography of The Peace, s. 60.

bir şekilde bölgeye hakim olacak bir bölgesel hegemonun ortaya çıkmasıdır. Böyle bir devlet, bol miktarda ekonomik nüfuz, gelişmiş silahlar geliştirme yeteneği, dünya etrafında gücü konuşlandırma potansiyeli ve belki de ABD'yi bir silah yarışında geçmek için potansiyele sahip olabilecektir. Bu devlet, Batı Yarıküre'deki ülkelere ve hatta ABD'ye doğrudan müdahale edebilecektir». Bu bağlamda Mearsheimer'a göre ABD, Avrupa ve Kuzeydoğu Asya'da bölgesel güç dengesini koruyup bölgelerdeki en güçlü olan ülkelerin – şimdi Rusya ve Çin- Batı Yarıküre'ye karışmasını önlemek amacıyla bu ülkeleri komşularıyla meşgul etmelidir. Körfez'de ise ABD'nin asıl hedefi bölgeden petrol akışını engelleyebilecek ve dolayısıyla dünya ekonomisine zarar verip ABD'nin refahını tehdit edebilecek bir hegemonun yükselişini engellemektir.⁴⁸

IV. SALDIRGAN REALİZM VE RUSYA

Mearsheimer'a göre büyük güçler, rakipleri üzerinde daha çok güç kazanmayı ve hegemonyaya kavuşmayı hedeflemektedir. Bu sebeple büyük devletler dünya gücündeki paylarını maksimize etmenin peşindedir. Söz konusu bakışa göre uluslararası alanda üstünlüğe kavuşan devletler dışında kalan güçler statükoyu bozma uğraşındadır. Dolayısıyla uluslararası sistem revizyonist güçlerle doludur. Bu bağlamda uluslararası sistemde tek bölgesel hegemon ABD olduğundan dolayı Rusya'nın revizyonist bir güç olduğunu söyleyebiliriz.

Rusya revizyonist güç olurken tek bölgesel hegemon olan ABD'nin en önemli amacı, başka bir bölgesel hegemonun (Rusya ve Çin'in) ortaya çıkmasını önleyerek uluslararası sistemin statükosunu korumaktır⁴⁹. Bu hedefe ulaşmaması, Batı Yarıküre'nin potansiyel bölgesel hegemonlar tarafından kuşatılması ve daha sonra da onların ABD topraklarına karşı doğrudan bir saldırıya geçmesine yol açacaktır⁵⁰. Sonuç olarak uluslararası sistemde Amerikan hakimiyetine meydan okumak için çabalayan diğer devletlerin aksine ABD, mevcut dünya düzenini korumak ve güçlendirmek için çaba göstermektedir. Bunun tersine ise Rusya da kendi gücünü maksimize etmek için

⁴⁸ Mearsheimer and Walt, op.cit., s. 72.

⁴⁹ Mearsheimer, op.cit., s. 41.

⁵⁰ Spykman, American's Strategy in World Politics: The United States and The Balance of Power, ss. 194-199

uluslararası sistemde mevcut güç dengesini değiştirip ABD aleyhine olacak şekilde ek güç artışına kavuşmanın fırsatı arayışındadır.

Bununla birlikte Rusya, gücünü arttırmanın fırsatları arayışında bulunup hep saldırgan bir şekilde davranamaz. Zira devletlerin davranışları onların istediklerinin yanında bu istekleri gerçekleştirebilecek kapasiteye de bağlıdır. Kendi rakiplerine göre belirgin bir güç avantajına sahip olan büyük güç (ABD), hem kapasite hem de güdüye sahip olduğundan büyük bir olasılıkla daha saldırgan bir şekilde davranacaktır. Buna karşın ise zorlu rakiplerle karşılaşan büyük güçler (Rusya ve Çin), daha az saldırgan faaliyetlerde bulunup daha üstün büyük güçler tarafından tehdit edilen mevcut güç dengesini koruma ile ilgilenmektedir.

Bölgesel hegemon güç olan ABD, sorunlu bir dünyada ayrıcalıklı statüsünü savunmak veya güvence altına almak için çatışmaya eğilimli olmuştur. ABD'nin hegemonik statüsüne Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya ve Japonya tarafından, Soğuk Savaş döneminde ise Sovyetler Birliği tarafından sürekli olarak meydan okundu. Bugün ise ABD hegemonyasına Rusya ve Çin gibi büyük güçler meydan okumaktadır.

Daha önce de iddia edildiği gibi, diğer büyük güçlerin bölgesel hegemonlar haline gelmesine izin verilmesi potansiyel olarak Batı Yarıküre'nin kuşatılmasına ve ABD topraklarına yönelik doğrudan saldırılara yol açacaktır. Sonuç olarak büyük güçlerin ne pahasına olursa olsun bölgesel hegemonya arayışında olması ABD'yi tek bir seçenikle karşı karşıya bırakmaktadır: Orta Doğu'yu da dahil ederek dünyanın her köşesinde savaşı da göz önüne alarak ne pahasına olursa olsun başka bir hegemonun ortaya çıkmasını önlemektir. Rusya'nın hedefi ise tam tersine, ABD'nin söz konusu yayılmacı politikasını durdurmak, revize etmek ve ABD tarafından tehdit edilen mevcut güç dengesini korumaktır.

Bir devletin askeri kapasitesinde değişiklik olduğunda dış politika da muhtemelen değişecektir. Devletin statüsü öncelikli olarak askeri kapasite ile ölçüldüğünden askeri kapasitede yaşanan değişiklikler muhtemelen devletin sistemdeki statüsünün değişikliğine de neden olacaktır⁵¹. Böylece sistemdeki devletlerin kapasite dağılımındaki değişiklikler, sistemin tamamında yapısal değişikliklere neden olacaktır⁵².

⁵¹ Spykman, American's Strategy in World Politics: The United States and The Balance of Power, ss. 446-447.

⁵² K. N.Waltz, *Theory of international politics*, New York: McGraw-Hill, 1979, ss. 97-98.

Pek çok bilim adamına göre 21. yüzyılda ABD'nin gücü azalırken Çin, Rusya ve diğer devletlerin gücünün artması uluslararası sistemi çok kutupluğa dönüştürmektedir. Bir süper güç olarak Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş döneminde günümüze göre daha agresif bir dış politika yaklaşımına sahipti. Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve askeri gücünün hızla azalmasından kısa bir süre sonra ılımlı bir dış politika sürdürmeye başlamıştır. Ne var ki 21 y.y'ın başlangıcından itibaren Rusya'nın ekonomik ve askeri gücü arttıkça dış politikası da Soğuk Savaş dönemini anımsatan bir şekilde daha saldırgan bir yaklaşıma dönüşmeye başlamıştır⁵³.

Tarihsel olarak hegemon güç olma yönündeki en büyük dezavantaj, sistemdeki diğer büyük güçlerin ona karşı meydan okumasında yatmaktadır. Sürekli olarak hegemonyayı kaybetme korkusu ile yaşadıkları için hegemonik güçler her zaman, kendilerini meydan okuyanlardan savunmak için saldırgan bir politika sürdürmektedir. Gerçekten de bir hegemonik güç uluslararası sistemin statükosunu savunmak için saldırgan bir şekilde davranırsa da diğer büyük güçler (Rusya ve Çin) doğrudan veya dolaylı olarak bu statükoyu değiştirmek için saldırgan politikalar izleyecektir⁵⁴. Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve Suriye'de doğrudan askeri müdahalesi bunun örnekleridir.

ABD örneğinde olduğu gibi Rusya'nın davranışı öncelikle kendi elinde bulunan askeri kapasitesi tarafından belirlenir. Askeri kapasitesi arttıkça Rusya'nın dış politikasının da daha agresif ve yayılcı hale geleceğini söyleyebiliriz⁵⁵. Bu durumda ABD'nin Soğuk Savaş sırasında başarıyla uyguladığı çevreleme stratejisini yeniden uygulamaktan başka seçeneği kalmamaktadır. Bu gelişme ABD'yi, Soğuk Savaş sırasında yaptığı gibi doğrudan dengeleme stratejisi ile sorumluluğu başkasına devretme stratejisinin bütünleşmesinden oluşan kıyı dışı dengeleme politikasının uygulanmasına yol açacaktır.

⁵³ Bledat Pirifti, *US Foreign Policy in The Middle East, The Case For Continuity*, Florida: Palgrave Macmillan, 2017, ss. 38-39.

⁵⁴ Mearsheimer, op.cit., s. 35.

⁵⁵ Pirifti, op.cit., ss.197-198.

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NUN ORTADOĞU ANGAJMANI

Rusya Federasyonu için Orta Doğu diğer bölgelere göre ikincil bir yere sahip olup çok kutuplu dünyayı yaratma ve söz konusu dünyada Rusya'nın bir kutup olma hedefine ulaşması için yardımcı olan bir unsurdur⁵⁶. Orta Doğu Rusya açısından ABD'nin tek kutuplu dünyayı yaratma hedefini engelleme politikasıyla yakından ilgilidir. Rusya'nın jeopolitiğinde söz konusu bölgede olup bitenler, ABD'nin sürdürdüğü politikanın bir sonucu olarak kabul edilmektedir.

Orta Doğu bölgesi Rusya'nın Batı ve özellikle ABD ile olan ilişkilerinin türevi olarak karşımıza çıktığını söyleyebilmekteyiz. Bununla birlikte Rusya, Orta Doğu'yu, NATO ve ABD'nin koruması altında olan Avrupa'dan farklı olarak, bir güç boşluğunun bulunduğu bir alan olarak algılamaktadır. Zira bu güç boşluğu Rusya'ya Orta Doğu'daki varlığını ve etkisini yükseltme imkanını sunmaktadır.

Bu bölümde Rusya Federasyonu'nun Suriye politikasının bölgesel ve küresel güç dengelerine etkisini daha iyi anlayabilmek için Rusya Federasyonu/Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu bölgesine yaklaşımını/stratejisini ele alınacaktır.

I. RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASINDA SOVYET MİRASI

Günümüzde Rusya'da Orta Doğu bölgesini Sovyetler Birliği tarzında algılama eğiliminin canlandığını söyleyebilmekteyiz. Söz konusu eğiliminin doğru olup olmadığını anlamak için bu bölümde Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu politikasını belirleyen dinamikler ve söz konusu bölgede kullandığı araçlar analiz edilecektir.

A. SSCB'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASINI BELİRLEYEN DİNAMİKLER

⁵⁶ Коновалов Александр, Ближний Восток в Системе Внешнеполитических Приоритетов Российской Федерации: Геополитические Концепции XXI в., Перспективы, Реальность (Диссертация На Соискание Ученой Степени Кандидата Исторических Наук), Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский Государственный Университет, 2016, стр. 130. (Konovalev Aleksandr, Rusya'nın Dış Politikasının Önceliklerin Sisteminde Orta Doğu: XXI yy'ın Jeopolitik Konseptleri, Perspektifler, Realite (Doktora Tezi), Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburg Devlet Üniversitesi, 2016, ss. 130).

Ekim devriminden sonra Rusya'nın Arap ülkeleriyle resmi ilişkileri kesilmiştir. Bununla birlikte de Rusya'da yaşanan devrimin Orta Doğu'da etki yaratmaya başladığını söyleyebiliriz. İkinci Dünya Savaşı öncesinde, bir takım Arap ülkelerinde, Moskova'nın Batı'ya karşı mücadelede elindeki araçlarından biri olan Komünist Enternasyonal faaliyette bulunmaya başlamıştır. Bu bağlamda Komünist Enternasyonal, bölgede ulusal kurtuluş hareketlerinin oluşturulmasına büyük katkılarda bulunup Orta Doğu'da Fransa ve İngiltere'nin sömürge sisteminin çökme nedenlerinden biridir. Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkması Orta Doğu'da komünizmin etkisinin daha da yükselmesine sebep olmuştur. Bölgedeki çoğu ülkede yer altında faaliyetlerde bulunan komünist partiler bundan sonra resmiyet kazanmaya başlamıştır⁵⁷.

Soğuk Savaş döneminde Orta Doğu ve Kuzey Afrika, ABD-SSCB konfrontasyonunun yaşandığı en önemli alana dönüşmüştür. Bu bağlamda Orta Doğu'da kendi pozisyonunu güçlendirmek hem Moskova hem de Washington'un stratejisinin önemli bir ögesi haline gelmiştir. 1957 yılında Eisenhower Doktrini'nin kabul edilmesiyle birlikte tüm Orta Doğu ABD'nin dış politikasında öncelikli bir bölge haline gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkilerinde stratejik atılım da 1956 yılında gerçekleştirilmiştir. Moskova'nın Süveyş Krizi sırasında aldığı tutum Sovyetler Birliği'nin Mısır, Suriye ve Irak ile dostane ilişkilerin gelişmesine yol açmıştır. Orta Doğu'da iki süpergüç arasındaki cepheleşme siyasi, ekonomik ve askeri unsurlar içermekte olup çok boyutlu karaktere sahiptir. Söz konusu bölgede 1956 ve 1973 yıllarında ABD ve SSCB arasındaki mücadele dünyayı nükleer savaş eşiğine getirmiştir⁵⁸.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Stalin'in dış politikası komünist ve kapitalist dünya arasındaki çatışmanın kaçınılmaz olduğu iki kutuplu dünya bakışına dayanmaktaydı. Bu bakışa göre bir ülke ya sosyalist ya da kapitalist olabilmekteydi. Bu bağlamda kapitalist olan ülkelere yönelik sürdürülecek tek doğru politika söz konusu ülkelerdeki iktidarı devirmek ve devrime önayak olmaktır. Ne var ki Sovyetler Birliği ekonomik ve askeri açıdan Batı'dan daha zayıf olduğundan söz konusu iki kutuplu

⁵⁷ Алексей Подцероб, под редакцией А.З. Егорова, Россия и Арабский Мир, Институт Востоковедения РАН, Москва, МГИМО Университет, 2015, стр. 35-36. (Aleksey Podtserob, *Rusya ve Arap Dünyası*, Moskova: İstitut Vostokovedeniya RAN, MGİMO Üniversitesi, 2015, ss. 35-36).

⁵⁸ Ibid.

dünya bakışının çok temkinli bir politika olduğunu söyleyebiliriz. Bu politika kıtasal askeri doktrine dayanmaktaydı. Söz konusu doktrine göre Moskova, Asya ve Avrupa kıtaları dışında etki alanını genişletmekten kaçınıyordu. Bu bağlamda Moskova diğer güçlerin Sovyetler Birliği'nin, periferisine karışmasını engellemesiyle sınırlı kalmaktaydı. Stalin döneminde Moskova Üçüncü Dünya'ya fazla dikkat vermemekteydi. Söz konusu Üçüncü Dünya'da göreceli etkisizliğin arkasında öncelikle ideolojik neden yatmaktaydı. Kısacası iki kutuplu dünya yaklaşımı sosyalist rejimler dışındaki rejimlerle işbirliğine karşı çıkmaktaydı⁵⁹.

Sovyetlerin Üçüncü Dünya'ya angajmanı 1953 yılında Stalin'in ölümü ve Kruşçev'in iki kutuplu dünya anlayışından vazgeçmesiyle birlikte başlamıştır. Kruşçev ile birlikte iki kutuplu yaklaşım yerine barış içinde yaşama politikası uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu politika Stalin'in iki kutuplu dünya prensibini reddedip sosyalizme ulaşmada ayrı yolların da var olduğunu kabul edilmesiyle başlamıştır. Bu politikaya dayanarak bundan sonra Sovyetler merkez-sol iktidarlara sahip olan ülkelerle de işbirliği yapmaya girişmiştir. Kısacası «bizimle olmayan bize karşı» Sovyetler Birliği politikasının yerini «bize karşı olmayan bizimle» politikası almıştır. Yapılan değişimin arkasındaki neden ise katı Doğu-Batı cepheleşmesinden ayrı kalmak isteyen devletleri Moskova'ya yaklaştırmak ya da en azından onların nötr olmasını sağlamaktır⁶⁰.

Stalin'in ölümünden sonra 1950'larda Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu politikasının öncelikli hedeflerinden biri ekonomik, siyasi ve ideolojik anlamda barışçıl bir rekabet sürdürerek Batı'yı söz konusu bölgeden uzaklaştırmaktı. Askeri ve devrimci faaliyetleri sınırlandırma pahasına Bağlantısız ülkelere destek vermek, yerli burjuva ve emperyalist karşıtı iktidarla işbirliği yapmak söz konusu politikasının bir parçasıydı.

1960'larda Sovyetler Birliği'nin Orta Doğuda'ki askeri-stratejik arayışları yükseldiğinden dolayı Moskova'nın Orta Doğu'da 1950'lerde sürdürdüğü politika değişime uğramıştır. Askeri-stratejik arayışların arkasındaki neden Kruşçev döneminde aşırı bir şekilde nükleer silahların geliştirilmesine önem verilmesi ve deniz ile havada konvansiyonel kuvvetlerin geliştirmesinin ihlal edilmesinde yatmaktaydı. Bunun yanında Küba Krizi Kruşçev'in nükleer stratejisinin eksikliklerini de ortaya çıkarmıştır. Kısacası söz konusu kriz Moskova'nın küresel çapta zayıflığının altını çizirken

⁵⁹ Galia Golan, *Soviet Politics in The Middle East, From World War II to Gorbachev*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990, s. 9.

⁶⁰ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 12.Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2005, ss. 378-379.

Washington uzakta bulunan bölgelere rahat bir şekilde müdahale etme kapasitesine sahipti. Dolayısıyla 1960'larda Moskova, Bağılantısızlık Hareketini teşvik etme politikasının yanında Orta Doğu'da üsleri ve 1970'lerde da ittifakları aramaya başlamıştır. Bununla birlikte söz konusu değişimin komünist devrimi ateşleyen Stalin'in iki kutuplu dünya anlayışına dönüş olarak okunması da yanlıştır. Söz konusu yeni politikanın hedefi ABD'yi Orta Doğu'nun büyük bir kısmından çıkarmak ve kendi varlığını korumaktı⁶¹.

1964 yılında iktidara gelen Brejnev, SSCB'nin etkisini dünyanın her yerinde yaymaya çalışan Kruşçev'den farklı olarak Orta Doğu'da üstün güç olmaya odaklanmaya başlamıştır. Brejnev'e göre Sovyetler Birliği'nin Batı Avrupa ve Latin Amerika'da etkisini genişletmeye devam etmesi mümkün değildi. Zira söz konusu bölgeler Küba Krizi sonucunda Sovyetler üzerinde askeri üstünlüğü sağlayan ABD için hayati önem arz etmekteydi. Bununla birlikte Komünist Çin de Moskova'nın Güney Doğu Asya'da etkisini yükseltmesini engellemekteydi. Bunun yanında Brejnev, Kruşçev'in Orta Doğu ülkelerindeki Komünist partilere yönelik çelişen tutumundan farklı olarak net bir tutum sergilemeye başlamıştır. Brejnev, Komünist partilerin Orta Doğu'da iktidara geleceği inancını kaybetmiştir. Zira Sovyetler, komünist ancak Moskova'ya karşı olan Çin ile karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla iktidara gelen Brejnev, Orta Doğu'da milliyetçi olan liderlerle iyi ilişkilere öncelik tanımaya başlamıştır⁶².

Kısacası Orta Doğu'da palazlanan Batı karşıtı milliyetçilik Sovyetler Birliği için bölgede kendi askeri ve siyasi etkisini genişletmede yardımcı bir araçtı. 1970'lerin başında Moskova Mısır'da deniz ve hava üslerinden; Suriye, Sudan, Kuzey Yemen, Güney Yemen'de limanlardan faydalanma hakkına sahipti. Mısır'da bulunan üsler Doğu Akdeniz'de faaliyette bulunan ve uçak gemilerine sahip olmayan Sovyetler'in beşinci filosu için hava desteği sağlamaktaydı⁶³. Ne var ki söz konusu başarıya rağmen Sovyetler Orta Doğu'yu tamamen kontrol etmekten çok uzaktı. Bunun yanında Moskova Orta Doğu'daki söz konusu etki karşılığında müttefiklerine her zamankinden daha çok asker ve ekonomik yardım sağlamak zorundaydı⁶⁴. Bu bağlamda Mark A.

⁶¹ Galia Golan, op.cit., s. 11.

⁶² Robert O. Freedman, *Moscow and the Middle East, Soviet Policy Since the Invasion of Afghanistan*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, ss. 25-30.

⁶³ Ibid., s. 47.

⁶⁴ Ibid., s. 26.

Heller'in «The Dynamics of Soviet Policy in the Middle East»⁶⁵ çalışmasında Sovyetlerin Orta Doğu'da karşılaştığı başlıca dört zorluktan bahsetmektedir.

İlk zorluk görece güvenli müttefiklerin karşı cepheye geçmesidir. Söz konusu durumun en bariz örneği Enver Sedat'ın Sovyetler bloğundan çıkıp ve ABD ile ittifak kurmasıydı. Söz konusu durum Sovyetler'in kendi müttefiklerinin Moskova'dan bağımsız bir şekilde hareket etmesini önleme potansiyeline sahip olmadığı anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla Sovyetler'in kendi müttefiklere yaptığı yatırımın karşılığının geçici olduğunu göstermiştir.

İkincisi ise uzun süren ve sonuç vermeyen yerli çatışmalara dahil olmasıdır. Bölgede statü koyu korumak için Moskova'ya vefalı ancak yeterli tecrübeye sahip olmayan müttefikler, kendi iç muhalefetine karşı koyma kabiliyetinden yoksun olduğundan Moskova müdahale etmek zorunda kalmaktaydı. Söz konusu durumun en bariz örneği Sovyetlerin Marksist-Leninist olan Afganistan Demokratik Halk Partisi'ne destek vermek amacıyla 1978'de Afganistan'a müdahalesiydi.

Üçüncüsü kendi müttefikleri arasında çıkan çatışmalardı. Bu durumda bir müttefike verilen destek diğeriyle araları açmaktaydı. Moskova'nın nötr kalması her ikisinin de Sovyetler'e yabancılaşmasıyla sonuçlanmaktaydı. Örneğin, 1958'de Irak'ta Abdülkerim Kasım'ın iktidara gelmesiyle Irak Bağdat Pakti'nden çekilip Moskova eksenli politika sürdürmeye başlamıştır. Ne var ki Kasım ve Cemal Abdülnasır arasında Arap Birliği liderliği üzerine meydana gelen mücadele Sovyet Birliğini zor bir seçimle karşı karşıya bıraktı. O dönemde Irak'a destek vermeye devam etmeye karar vermesi, Moskova'nın Mısır ile ilişkilerinde gerginliğe neden olmuştur. Bu bağlamda Moskova'nın Orta Doğu politikası sıfır toplamıydı; ya ne olursa olsun kendi müttefiklerinize destek verirsiniz ya da onları ve sonuç olarak da bölgede etkinizi kaybedersiniz.

Dördüncü zorluk ise Sovyetler'in kendi müttefik ve ABD'nin müttefikleri arasında meydana gelen çatışmaya dahil olmasıdır. Söz konusu durum Sovyet ekonomisine mali bir yük oluşturmakla birlikte diğer süper güç ile çatışma riskini de taşımaktaydı.

⁶⁵ Heller Mark, *The The Dynamics of Soviet Policy in the Mddle East*, İsrail: Jaffe Center for Strategic Studies, Tel Aviv University, The Jerusalem Post, 1991, ss. 30-50.

Yukarıda sayılan zorluklara rağmen Moskova Orta Doğu'daki müttefiklere verilen taahhütleri yerine getirmeye devam etmekteydi. Söz konusu durum Gorbaçev'in iktidara gelmesiyle değişime uğramaya başlamıştır.

1985 yılında Mihail Gorbaçev'in iktidara geldiği dönemde Sovyetler Birliği büyük ekonomik sıkıntı yaşamaktaydı. Bu bağlamda savunmaya harcanan parayı sivil ihtiyaçlara yönlendirmek hedefiyle Sovyetler, ABD ile devam eden silahlanma yarışında soluklanmaya ihtiyaç duymuştur. Gorbaçev'in uygulamaya başladığı yeni düşünce (perestrojka ve glasnost) politikasını yukarıda belirttiğimiz etmenler ışığında ele almamız gerekmektedir. Söz konusu yeni politika çerçevesinde Gorbaçev, Üçüncü Dünya ülkelerine yönelik politikasını değiştirmeye başlamıştır. Belirtelim ki bu değişimin kaynağını öncelikle Sovyetler'in ABD ile ilişkilerinde yaşanan değişiminde aramız ve sırf Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkilerine indirgememiz gerekmektedir⁶⁶. Bu bağlamda Sovyetler, Üçüncü Dünya'ya yönelik politikaların düşük maliyetli ve Sovyetler-ABD ilişkilerini engelleyici faktör olmamasını sağlayan politikasını uygulamaya başlamıştır⁶⁷. Söz konusu politika iki ana ilkeye dayanmaktaydı. İlki, çatışmalar çözümünde askeri yöntemler yerine (silahsızlanma) siyasi çözümü ön plana çıkarmak, ikincisi ise kapitalist olan Üçüncü Dünya ülkelerle de ilişkileri geliştirmektir⁶⁸.

Gorbaçev'in yeni düşünce politikası Orta Doğu ülkeleri ile olan ilişkilerine de yansımıştır. Söz konusu ilişkiler daha az askeri faktör, ideoloji ve daha çok pragmatik temele dayanmaya başlamıştır. Bundan sonra Moskova, bölgedeki ülkelerle ilişkileri ABD ile çatışma değil de ABD ile işbirliği yapma fırsatına çevirme prensibi üzerine kurulmaya başlamıştır. Kısacası Sovyetlerin Orta Doğu'da geçerli olan sıfır toplamlı politikasından vazgeçilmesi söz konusu olmuştur. Söz konusu yeni yaklaşımın en bariz örnekleri ise Sovyetler'in Altı Gün Savaşı'ndan itibaren İsrail ile kesilmiş olan diplomatik ilişkileri düzeltmeye başlamasıdır. Moskova, İsrail ile yakınlaşmanın yanında Orta Doğu'da ideolojiyi baz almadan diğer ülkelerle de ilişkileri çeşitlendirmeye başlamıştır. Moskova'nın Mısır, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Kuveyt, Kuzey Yemen ve Ürdün ile ilişkileri düzeltmesi bunun bir

⁶⁶ Robert O. Freedman, op.cit., ss. 50-52.

⁶⁷ Jack Snyder, *The Gorbachev Revolution, A Waning of Soviet Expansionism? Final Report t of National Council for Soviet and East European Research*, Columbia University s. 117.

⁶⁸ Jerry F. Hough, "The End of Russia's "Khomeini" Period: Dilemmas for U.S. Foreign Policy", *World Policy Journal* Vol. 4, No. 4, Fall, 1987, s. 592.

göstergesidir⁶⁹. Bununla birlikte belirtelim ki söz konusu yeni Orta Doğu politikası Sovyetler'in bölgeden tamamen çekilmesi ve süpergüç statüsünden vazgeçmesi anlamına gelmemekteydi⁷⁰. Yeni Orta Doğu politikasının hedefi, ABD'nin askeri ve siyasi etkisini sınırlandırmak olarak kalmaya devam etmekteydi⁷¹.

B. SSCB'NİN ORTA DOĞU'DAKİ İTTİFAK İLİŞKİSİ

1. Mısır

Sovyetler Birliği ve Mısır arasında diplomatik ilişkiler 26 Ağustos 1943 yılında kurulmuştur. Bununla birlikte ikili ilişkilerde asıl yakınlaşma 1956'da patlak veren Süveyş kriziyle birlikte yaşanmıştır. Zira söz konusu kriz sırasında Sovyetler Birliği Mısır'dan yana bir tutum sergilemiştir. 1958'de Sovyetler Mısır'a 175 milyon dolarlık ve ayrıca Asvan Barajı için 100 milyon dolarlık kredi vermiştir. Söz konusu kredi o zamana kadar Sovyetler tarafından Üçüncü Dünya ülkelerine verilen en büyük krediydi. 1958'de Nasır'ın iki kez Moskova'yı ziyaret etmesi sonucunda Sovyetler ve Mısır arasında askeri-teknik sözleşmeler imzalanmıştır⁷². Genel olarak bakarsak 1956'dan 1967'ye kadar Mısır, Sovyetler'den 600 savaş ve eğitim uçağı, 700'e yakın zırhlı araç, 30 savaş gemisi, 17 füze ve 18 torpido botu ve hava savunma sistemleri satın almıştır. Silah sevkiyatı yanında 1956'dan itibaren Mısır'da askerlere eğitim vermek amacıyla Sovyetler tarafından danışmanlar da gönderilmekteydi. Bununla birlikte Mısır için başarısızlıkla sonuçlanan 1967 savaşından sonra Sovyetler'den gelen silah ve danışmanların sevkiyatları hızla arttırılmaya başlamıştır.

1967 yılında Sovyetler'in Akdeniz Filosunun faaliyete geçmesiyle birlikte Moskova için Mısır'ın önemi daha da yükselmeye başlamıştır. Bu bağlamda yukarıda bahsettiğimiz büyük çaplı asker-teknik yardım karşılığında Mısır hükümeti, Sovyetler Birliği'nin Deniz Filosu'nun İskenderiye, Port Said, Es-Salüm, Mersa Matruh ve Bernis limanlarından faydalanmasına izin vermesi Moskova için kritik bir öneme sahipti⁷³. Söz

⁶⁹ George W. Breslauer, *Soviet Strategy in the Middle East*, Boston: Unwin Hyman, 1990, s. 157.

⁷⁰ Heller, Mark, *op.cit.*, s. 66.

⁷¹ George W. Breslauer, *op.cit.*, s. 151.

⁷² Galia Golan, *op.cit.*, s.54 .

⁷³ Сергей Синайский, "Военное Сотрудничество СССР и Египта: Ретроспектива", *Международная*

konusu durum Sovyetler Birliği Deniz Kuvvetleri'nin Akdeniz'de kalıcı olarak yerleşmesine ve ABD'nin 6. Filosu'nun dengelemesine imkan tanımıştır. Mısır'da Sovyetler filosunun bulunması ise Mısır'ı İsrail saldırılarından korumaktaydı. Söz konusu askeri işbirliği 1970'te Sovyetler'in askeri birliklerinin Mısır'ın hava sahasının savunulmasına doğrudan katılmasıyla zirveye ulaşmıştır. 1971'de Mısır'da 15000 ila 20000 bin arasında Sovyet personeli bulunmaktaydı. Söz konusu personelin çoğunluğu Mısır'ın hava savunma sisteminden sorumluydu. Bunun yanında personel arasında Sovyetler'in Beşinci Filosu'na destek veren 200'e yakın pilot da bulunmaktaydı⁷⁴. Mısır'ın ve Suriye'nin Sovyetler'e limanlardan faydalanma hakkı tanınması sonucunda 1966'dan 1971'e kadar Sovyetler Deniz Kuvvetleri'nin Akdeniz'deki varlığı % 300 oranında yükseliş göstermiştir⁷⁵. Kısacası Varşova Paktı ülkeleri dışında Sovyetlerin en büyük askeri varlığı Mısır'da bulunmaktaydı⁷⁶.

Askeri-teknik işbirliği yanında Mısır SSCB'nin önde gelen ticari partnerlerinden biriydi. Sovyetler tarafından Mısır'da 90 büyük sanayi tesisi kurulmuştur⁷⁷. Asvan Barajı söz konusu projelerden biriydi.

Nasır, stratejik karaktere sahip olan söz konusu ilişkileri hukuki çerçeveye oturtturacak bir sözleşme imzalamaktan kaçınmıştır. Bunun nedeni ise Mısır'ın iki süper güç ülke arasında dengeli ilişkileri sürdürmeye yönelik stratejik tutumunda yatmaktadır. 1970 yılında Nasır yerine gelen Sedat, Sovyetler Birliği ekseninden uzaklaşma politikasını takip etmeye başlamıştır. Söz konusu politika sonucunda Sovyetler Mısır'da elde ettiği tüm stratejik kazanımları kaybetmiştir.

2. Irak

Kuzeyde Sovyetler'in Kafkaslarıyla ve ABD'nin müttefikleri olan Türkiye ve Suudi Arabistan ile sınır paylaşan Irak, jeopolitik konum açısından Sovyetler Birliği

Жизнь. (Sergey Sinayskiy, "SSCB ve Mısır'ın Askeri İşbirliği: Bir Retrospektif", International Affairs.) <https://interaffairs.ru/jauthor/material/798>

⁷⁴ Gordon H. McCormick, "The Soviet Presence in The Mediteranean", *The RAND Corporation*, October 1987, s. 11.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Sergey Sinayskiy, op.cit.

⁷⁷ Сергей Лузянин, *Восточная Политика Владимира Путина, Возвращение России на "Большой Восток"*, 2004-2008 гг., Москва: Восток-Запад, АСТ, 2007, стр. 68. (Sergey Luzyanin, *Vladimir Putin'in Doğu Politikası, Rusya'nın Büyük Doğu'ya Dönüş (2004-2008 yılları)*, Moskova: Vostok-Zapad, AST, s. 68.)

için büyük bir stratejik öneme sahip olan bir ülkedir. Irak, hem Körfez bölgesinde hem de Arap-İsrail çatışmasının güç dengesinde kilit rol oynamaktaydı. 1968'den itibaren Irak'ta iktidara gelen Baas Partisi Batı karşıtlığı politikayı sürdürmeye başlamıştır. Söz konusu durum Sovyetler'in dış politika hedefleriyle kesişip ikili ilişkilere temel oluşturmuştur.

Sovyetler Birliği ve Irak diplomatik ilişkilerinin temeli 9 Eylül 1944'te atılmıştır. Bu ilişkiler 1955 yılında kesilmiş ancak 1958 yılında yeniden kurulmuştur. 1968'de Saddam Hüseyin liderliğinde olan Baas Partisinin iktidara gelmesiyle birlikte ikili ilişkiler istikrara kavuşup hızlı bir şekilde ilerlemeye başlamıştır. Özellikle Enver Sedat'ın 1972'de tüm Sovyet uzmanlarını Mısır'dan ihraç etmesinden sonra, Moskova Bağdat'a daha da fazla önem vermeye başlamıştır. 1972'de Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte iki devlet arasındaki ilişkiler doruk noktasına ulaşmıştır.

Sovyetler Birliği'nin başlıca hedefi Irak'ın ABD eksenine kaymasını engellemektir. Bu bağlamda Irak'ı kendine bağlamak açısından askeri-teknik işbirliği önemli bir rol oynamaktaydı. 1980'lerde Sovyetler Birliği'nin Üçüncü Dünya ülkeleri ile ticaretinde Irak % 20'lik paya sahipti. Aynı zamanda Irak'ın askeri-teknik alımlarında Sovyetler Birliği'nin payı %57'di. 1995 yılına kadar 6.500 Iraklı asker Sovyetler Birliği'nde askeri eğitim görmüştür ve 7830 Sovyet uzman ve danışman Irak'ta görevlerde bulunmuştur⁷⁸. Bunun yanında Sovyetler Birliği Irak'ta Umm Kasr limanında deniz üssü kurma planlarına da sahipti. SSCB, Irak'ın askeri alt yapısının parçası olan Körfez'de üsleri ve hava limanları inşaat etmiştir. Teorik olarak söz konusu üsler Moskova tarafından kendi amaçlarıyla kullanılabilmekteydi. Ne var ki 1970'lerde Etiyopya'ya yapılan hava sevkiyatları dışında söz konusu askeri tesisler pratikte Moskova tarafından kullanılmamıştır⁷⁹.

Ekonomiye gelince ise Moskova, Batı çıkarlarına karşı olan Irak'ın petrol sanayisinin millileştirme planlarını desteklemiştir. Irak piyasasında Batılı şirketleri engellemek için Sovyetler tarafından Irak'a sondaj ekipmanları gönderilmiştir. Bunun

⁷⁸ Хитрухина Юлия Павловна, *Политика России (СССР) на Ближнем Востоке (На примере Российско-Иракских отношений 1979-2003)*, Российская Экономическая Академия им. Плеханова, Москва, 2003, стр. 59-60. Yuliya Hitruhina, *Rusya'nın (SSCB'nin) Orta Doğu Politikası (Rusya-İran İlişkileri Örneğinde 1979-2003)*, Moskova: Rossiyskaya Ekonomicheskaya Akademiya im. Plehanova, 2003, ss. 59-60.

⁷⁹ Galia Golan, op.cit., s. 158 .

yanında Moskova, Batı'nın söz konusu millileştirme politikasına karşı missilemede bulunma durumunda Bağdat'ı koruma güvenceleri vermiştir⁸⁰.

Irak-Sovyetler Birliği ilişkileri her zaman pürüzsüz olmamasına rağmen Sovyetler Birliği dağılana kadar Moskova Bağdat'ın yakın müttefiki olarak kalmaya devam etmekteydi.

3. Suriye

SSCB ve Suriye arasında diplomatik ilişkiler Temmuz 1944'de kurulmuştur. 1946'da Sovyetler Birliği Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlık arayışlarına destek vermiştir ve Fransız ve İngiliz askerlerin söz konusu ülkelerden çekilmesini istemiştir. 1940-50 yıllarda Suriye siyasi olarak istikrarsız bir ülkeydi ve bölgesel ile küresel güçler arasında rekabetin yaşandığı bir alana dönüşmüştür. 1950 yıllar ortasından itibaren Suriye, ABD ve Sovyetler arasında Orta Doğu'da yaşanan güç yarışının bir hedefi haline gelmiştir. ABD bölgede aktif bir politika sürdürüp Suriye'nin Sovyetler'e yaklaşmasını engellemeye çalışmaktaydı. Ne var ki Süveyş Krizi sırasında Sovyetler'in sürdürdüğü politika, Moskova'nın Arap dünyasında prestijini yükseltti ve Mısır ve Suriye ile ilişkilerin derinleşmesine yol açtı.

Sovyetler ve Suriye arasında ilk silah sözleşmesi 1954 yılında imzalanmıştır. 1957'de Sovyetler Suriye'ye ilk 98 milyon dolarlık krediyi sunmuştur⁸¹. 8 Mart 1963'te Suriye'de sosyalist fikirleri paylaşan Baas partisinin iktidara gelmesi Sovyetler-Suriye ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda Suriye ile ekonomik ve askeri-teknik işbirliği gelişmeye başlamıştır.

1960'ların sonunda ABD'nin Akdeniz'deki 6 Filosu'nun uçak gemileri nükleer silah taşıma kapasitesine sahip olan savaş uçaklarıyla donatılma ve deniz altıların faaliyette bulunmaya başlaması Sovyetlerin Akdeniz politikasının güncellenmesine neden olmuştur. Söz konusu politika çerçevesinde Moskova, ABD'nin 6. Filosu'nu dengelemek amacıyla Sovyetler Deniz Kuvvetleri'nin Akdeniz'deki varlığını yükseltmeye başlamıştır ve 1967'de Sovyetler Akdeniz filosunu oluşturmuştur.

⁸⁰ Francis Fukuyama, "The Soviet Union and Iraq since 1968", *Rand Corporation*, July 1980, s. 6.

⁸¹ Galia Golan, op.cit., s. 140.

Sovyetlerin Mısır ve Suriye limanlarından faydalanması kritik önem taşımaktaydı. Bu nedenle Suriye'nin Sovyetler için önemi de artmıştır.

Bununla birlikte Akdeniz Filosu'nun oluşturulması Suriye'nin 1967 savaşından mağlup olarak çıkmasını engelleyememiştir. O dönemde Sovyetler Birliği Arap-İsrail çatışmasının askeri yöntemlerle çözümünden yana değildi ve ABD ile doğrudan çatışmaya yola açabilecek Arap-İsrail çatışmasına sürüklenmesinden kaçınılmaktaydı. Aynı zamanda Moskova Arapların mağlup olmasından endişe duymaktaydı. Zira söz konusu durum Moskova'nın Orta Doğu'daki pozisyonunun zayıflamasına yol açacaktı. Bu bağlamda 1967 savaşından sonra Sovyetler Suriye'ye silah sevkiyatını arttırmaya başlamıştır⁸².

Mısır'da Enver Sedat'ın iktidara gelmesi sonucunda Mısır'ın Sovyetler ekseninden uzaklaşmasıyla Suriye'nin SSCB için önemi daha çok yükselmiştir. Sovyetler Mısır'ı kaybettikten sonra Akdeniz'de oluşan boşluğu Suriye ile telafi etmeye gitmiştir. Aynı zamanda 1979'da Mısır ile İsrail arasında Camp David sözleşmenin imzalanması ve Suriye'nin İran-Irak savaşında İran'a destek vermesi Şam'ı Arap dünyasında yalnızlığa düşürdü. Bu konjonktür Suriye'nin yeni ulusal güvenlik doktrinini kabul etmesine neden olmuştur. Söz konusu doktrin, Suriye'nin İsrail'e karşı dengeyi korumak için kendi silahlı kuvvetlerini güçlendirmeyi öngörmekteydi⁸³. Dolayısıyla söz konusu durum ışığında Sovyetler Birliği-Suriye ilişkileri ivme kazanmaya başlamıştır ve 1980'de iki ülke arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu antlaşma halen resmen geçerliliğini korumaktadır⁸⁴. Bu anlaşmadan sonra ikili ilişkiler özellikle asker-teknik alanda hızla gelişmeye başlamıştır. Bu bağlamda 1991'e kadar Sovyetler Birliği Suriye'ye toplam 30 milyar dolarlık silah satışı gerçekleştirmiştir. Sovyetler sayesinde Suriye kendi düzenli askerlerinin sayısını % 80, füze sistemleri sayısını % 200, savaş helikopterlerin sayısını % 150, savaş uçakların sayısını ise % 40 oranında yükseltebilmiştir⁸⁵.

⁸² “Россия на Ближнем Востоке: Цели, Задачи, Возможности: Материалы Конференции”, Москва, *Институт Изучения Израиля и Ближнего Востока*, 2001, стр. 33. (“Ortadoğu'da Rusya: Hedefler, Zorluklar, Fırsatlar: Konferans Bildirileri”, Moskova, *İsrail ve Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü*, 2001, s. 33.)

⁸³ Ibid.

⁸⁴ “Dostluk ve İşbirliği Antlaşması (1980)”, *Ria Novosti*, 30.09.2015. <https://ria.ru/spravka/20150930/1293215601.html>

⁸⁵ “Ortadoğu'da Rusya: Hedefler, Zorluklar, Fırsatlar: Konferans Bildirileri”, s. 35.

Kısacası 1970'lerde Suriye, Orta Doğu'da Sovyetler Birliği müttefikleri arasında en çok askeri yardım alan ülkeydi⁸⁶. SSCB'nin ekonomik ve teknik yardımı ile Fırat'ın hidro teknik kompleksi, El-Baas hidroelektrik santrali dahil olmak üzere 80'den fazla büyük tesis, 2.000 km'lik demiryolu ve 3.700 km'lik elektrik hattı inşa kuruldu⁸⁷. Sovyet ve Rusya üniversitelerinde binlerce Suriyeli eğitildi. 2006 yılına gelindiğinde 10000'e yakın Suriyeli subaya Sovyetler Birliği/Rusya'da eğitim verilmiştir⁸⁸. 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde Suriye ordusunun silah envanterinin %90'dan fazlası Sovyet menşeliydi⁸⁹. Ne var ki SSCB'nin dağılmasından sonra 1991'de askeri-teknik alanındaki işbirliği neredeyse donduruldu.

C. SSCB'NİN ORTADOĞU POLİTİKASINDA KULLANDIĞI ARAÇLAR

1. Silah Transferleri

Sovyetlerin komünist olmayan Üçüncü Dünya ülkelerinde nüfuz sağlamasının en önemli araçlardan biri silah transferiydi. Arap dünyası ise 1950'lerin ortasından itibaren Sovyetler ve ABD'nin arasındaki mücadelenin ana alanlarından biri haline gelmiştir. Söz konusu durum Moskova ve Washington'un bölgedeki müttefik ülkelerle asker-teknik ilişkilerini güçlendirmeye dikkat vermesine neden olmuştur.

Orta Doğu, Sovyet silah transferlerinin baş alıcısıydı. Suriye, Irak ve Libya Sovyetler Birliği dağılana kadar Moskova'nın bölgedeki başta gelen silah alıcıları olarak kalmaya devam etmekteydi. Söz konusu üç ülke Sovyetlerin Orta Doğu'ya yapılan tüm silah sevkiyatlarının dörtte üçüne denk gelmekteydi⁹⁰. Mısır da Sovyetler silahının önemli alıcılarından biriydi. 1967-1973 yılları arasında Moskova'nın Mısır'a yaptığı silah sevkiyatı 537 milyon dolarken Suriye yapılan sevkiyat 122 milyon dolardır. Ne var ki 1970'lerin ortasında Kahire – Moskova ilişkilerinde gerileme yaşanmasıyla birlikte Mısır, Sovyetlerin önde gelen silah alıcısı statüsünü kaybetmiştir. Sedat ile birlikte Mısır'ın Sovyetler Birliği ekseninden çıkması Moskova'nın Suriye,

⁸⁶ Hopwood D., *Syria 1945-1986: Politics and Society*, London: Unwin Hyman, 1988, s. 76.

⁸⁷ Luzyanin, op.cit., ss. 83-85.

⁸⁸ Klusman U. , "An Old Base, Friendship Gets a Facelift", *Der Spiegel*, 22.06. 2006.

⁸⁹ "Rusya-Suriye Askeri-Teknik İşbirliği; Künye", *TASS*, 30.09.2015. <http://special.tass.ru/info/2305654>

⁹⁰ Abraham S. Becker, "A Note on Soviet Arms Transfers to the Middle East", *The Soviet-American Competition in the Middle East*, Edited by Steven L. Spiegel, D.C. Heat and Company, 1988, s.55.

Irak ve Libya ile daha sıkı bir askeri-teknik işbirliği geliştirmesine neden olmuştur. 1974-1983 yıllar arasında Moskova'nın Irak'a yaptığı silah sevkiyatı 111 milyon dolardan 1.452 milyar dolara, Suriye'ye ise 122 milyon dolardan 1,518 milyar dolara, Libya ise 27 milyon dolardan 1,245 milyar dolara kadar yükselmiştir. (Bkz. Tablo-1).

Zamanla Sovyetler Birliği'nin ekonomik rekabet gücünün azalması Moskova'nın siyasi araç olarak askeri-teknik işbirliğinin önemini daha da yükseltmiştir. Bu bağlamda 1960'larda Sovyetlerin Üçüncü Dünya'ya yapılan ekonomik yardım askeri-teknik yardımından daha üstündü. 1980'lerin başında ise askeri-teknik işbirliği ekonomik işbirliğinden 4 kat daha büyüktü. Bu bağlamda Moskova'nın Arap ülkelere yaptığı silah ihracatı Sovyetler Birliği'nin tüm silah ihracatının % 9'una denk gelmekteydi⁹¹. 1980lerin başında Moskova'nın Irak'a yaptığı silah sevkiyatın değeri 1.452 milyar dolardan 2.034 miylar dolara, Suriye ise 1,518 milya dolardan 1.670 milyar dolara kadar yükselmiştir. (Bkz. Tablo-1). Bunun yanında Moskova'nın Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya yaptığı silah ihracatın % 85'i sağlam para karşılığında gerçekleşmekteydi. 1970-1981 yıllar arasında Moskova'nın bölgeye yaptığı silah satışları Sovyetler Birliği'ne gelen dövizin % 20'lik kısmını oluşturmaktaydı⁹².

Sovyetlerin Orta Doğu'daki en büyük silah alıcıları üç ortak özelliğe sahipti. Öncelikle söz konusu ülkeler emperyalizm karşıtlığı prensibine dayanarak bölgesel çatışmalara dahil olmaktadır. İkincisi bu ülkelerin dış politikadaki çıkarları Sovyetler Birliği'nin çıkarları ile uyum içindeydi. Üçüncüsü bahsettiğimiz ülkeler, Sovyetler'e silah karşılığında sağlam para, ürün (petrol gibi) ya da hizmet (üs ya da üslerden faydalanma) ile ödeme kapasitesine sahipti⁹³. Bu bağlamda Sovyetler'in Orta Doğu ülkelere yaptığı silah transferlerinin karşılıksız olmadıkları ve yukarıda belirttiğimiz ilkelere hizmet ettiğini söyleyebiliriz. Kısacası Sovyetlerin Orta Doğu ülkeleri askeri-teknik işbirliği Moskova'nın söz konusu bölgedeki pozisyonunu güçlendirmesine yardımcı olan bir araçtır.

Silah sevkiyatı yanında 1955 yılından itibaren Üçüncü Dünya ülkelerinden gelen askeri personel Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Avrupa'da eğitim görürken, Sovyetler'in askeri teknisyenleri ve danışmanları Üçüncü Dünya ülkelerin silahlı kuvvetleri geliştirmek için görevlerde bulunmaktaydı. Sovyetler ve Doğu Avrupa'ya askeri eğitim

⁹¹ Podtserob, op.cit., s., 285.

⁹² Ibid.

⁹³ Hosmer T., Wolf, *Soviet Policy and Practice Toward Third World Conflicts*, Lexington, 1983., s. 56.

için gelenlerin üçte biri Orta Doğu ülkelerinden gelmekteydi⁹⁴. 1950-1990 yıllar arasında Orta Doğu'da 80.000 bin Sovyet askeri uzman ve danışman görevde bulunmuştur. Bunun yanında Sovyetler Birliği'nde bölgeden gelen 55.000 bin subay eğitim görmüştür⁹⁵.

Tablo-1.: Silah Sevkiyatları (milyon dolar)

Ülke	Yıllar				Yıllık Büyüme %
	1955-1966	1967-1973	1974-1983	1982-1983	
Mısır	423	537	78	14	-13,7
Suriye	109	122	1,518	1,670	12,6
Irak	131	111	1,452	2,034	12,7
İran	4	99	237	218	18,6
Libya	1	27	1,245	1,226	34,6
Cezayir Tunus Fas	43	46	553	679	12,7
Etiyopya Somali Kuzey ve Güney Yemen	15	21	840	778	18,9
Afganistan	0	531	265	284	-
Toplam	726	1,017	6.188	6,903	10,3

Kaynak: Gur Ofer, Joseph Pelzman, "Soviet Economic Interests in the Middle East", *The Soviet-American Competition in the Middle East*, Edited by Steven L. Spiegel, D.C. Heat and Company, 1988, s. 227.

2. Ekonomik Yardımlar

İkinci Dünya Savaşından sonra Sovyetler Birliği, Orta Doğu ülkeleri ile çok aktif bir ekonomik-ticari ilişkileri kurmaya başlamıştır. Toplamda Sovyetlerin katkısıyla Arap ülkelerinde 350 büyük proje gerçekleştirilmiştir. Söz konusu projeler çerçevesinde Arap ülkelerine 1975'ten 1989'a kadar 1 milyon Sovyet uzman gönderilmiştir. Bu projeleri gerçekleştirme maliyeti inşa edilen tesislerde üretilen ve sonrasında Sovyetler'e gönderilen mallar ile telafi edilebiliyordu. Kısacası Sovyetler Birliği tarafından Arap ülkelere imtiyaz tanınıyordu. Bununla birlikte Sovyetlerin Arap ülkeleriyle olan işbirliği ekonomik hedeflerden daha çok siyasi hedeflere odaklı

⁹⁴ "Handbook of Economic Statistics", *CIA*, 1986, s. 122.

⁹⁵ Podtserob, op.cit., s., 286.

olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda Sovyetlerin Arap ülkelerine ekonomik yardımı, söz konusu ülkelerin nötr olmasını sağlayabildi. Moskova, yaptığı ekonomik yardım sayesinde Batı'nın bölgede tek «sponsor» olma ve siyasi şartları belirleme tekelini kırabilmiştir⁹⁶.

1974'e kadar Mısır, Arap ülkeler arasında Sovyet Birliği'nden en çok ekonomik yardım alan ülkedir. 1967-1973 yıllar arasında Moskova'nın Mısır'a yaptığı ekonomik yardım 99 milyon dolardır (Bkz. Tablo-2). Genel olarak ise 1953'ten 1971 yılına kadar Moskova'nın Mısır'a ekonomik yardım Sovyetlerin gelişen ülkelere yaptığı toplam yardımının % 43'lük kısmını oluşturmaktaydı⁹⁷. 1970 yılında Nasır yerine gelen Sedat'ın Sovyetler Birliği ekseninden uzaklaşma politikasını takip etmeye başlaması Moskova'nın Mısır'a yaptığı ekonomik yardımı azaltmasına neden olduğunu söyleyebiliriz. Böylece 1974-1983 yıllar arasında Sovyetler Birliği'nin Mısır'a yaptığı yardım 48 milyon dolara, 1982-1983 yıllar arasından ise 24 milyon dolara kadar azalmıştır. (Bkz. Tablo-2)

Tablo-2: Ekonomik Yardımların Ödemeleri (milyon dolar)

Ülke	Yıllar				Yıllık Büyüme %
	1955-1966	1967-1973	1974-1983	1982-1983	55/66-82/83
Mısır	54	99	48	24	-3,2
Suriye	4	35	35	36	9,6
Irak	15	20	113	60	6,1
İran	1	102	142	131	24,9
Libya	0	0	57	72	-
Cezayir Tunus Fas	2	29	62	85	16,6
Etiyopya Somali Kuzey ve Güney Yemen	5	7	46	88	12,7
Afganistan	30	28	63	87	4,5
Toplam	111	383	610	618	7,4

Kaynak: Gur Ofer, Joseph Pelzman, "Soviet Economic Interests in the Middle East", *The Soviet-American Competition in the Middle East*, Edited by Steven L. Spiegel, D.C. Heat and Company, 1988, s. 227.

⁹⁶ Ibid., 179.

⁹⁷ Ibid., ss., 185-186.

1974-1983 yıllar arasında Arap ülkeler arasında Moskova'dan en çok yardım alan ülke Irak'tır. Ne var ki 1982-1983 yıllar arasında söz konusu yardım iki kat azalmıştır. Söz konusu azalmanın nedeni ise Moskova'nın Irak'ın İran'a karşı savaşın açmasına karşı çıkmasında yattığını söyleyebiliriz. 1982-1983 yıllarında Sovyetler'den en çok ekonomik yardım elde eden ülke Libya (72 milyon dolar) olmuştur. Libya'dan sonra ikinci sırada Irak (60 milyon dolar) ve üçüncü sırada Suriye (36 milyon dolar) yer almaktaydı (Bkz. Tablo-2).

Sovyetlerin Orta Doğu bölgesine, 1973'ten önceki ekonomik yardımlarda askeri yardımlardan daha çok artış yaşanırken, 1973'ten sonra askeri yardımlardaki artışın ekonomik yardımlardan daha çok olduğunu görebiliriz (Bkz. Tablo 1, 2). 1973'te patlak veren petrol krizi, bölgede Suudi Arabistan gibi etki için yarışma içinde olan yeni yerel güçlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu yeni Sovyetler'in rakipleri, bölgede etki elde etmenin maliyetini yükseltmiştir. Bu bağlamda Sovyetler Birliği bölgedeki Moskova'nın çıkarlarının ekonomik harcamaları artıracak kadar önemli olmadıkları düşünmeye başlamıştır. Bunun yanında da Sovyetlerin bahsettiğimiz meydan okumalara karşı koymak için de yeterli kaynaklara sahip olup olmadığı bir soru işaretiydi. 1973 enerji kriziyle birlikte ABD, Orta Doğu'ya daha çok dikkat vermeye ve bölgedeki ekonomik ve askeri taahhütlerini arttırmaya başlamıştır. Ne var ki aynı dönemde Sovyetler, Akdeniz'de deniz kuvvetlerinin varlığını azaltmaya başlamıştır. Sovyet Birliği, ABD ile Orta Doğu mücadelesinin çok maliyetli, zararlı ve beklediğinden daha az karlı olduğu fikrine sahip olmaya başlamıştır. Kısacası 1973'ten sonra Sovyetler, bölgedeki varlığını kurmak ve korumak için önemli kaynaklar ayırmaya daha az istekli olmaya başladığını söyleyebiliriz⁹⁸.

II. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE RUSYA'NIN ORTA DOĞU POLİTİKASI

Hem Sovyetler Birliği zamanında hem de Sovyetlerin dağılmasından sonra Sovyetler Birliği/Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu politikasının ABD ile ilişkilerin türevi olduğunu söyleyebiliriz. Sovyetler Birliği zamanında Orta Doğu açısında geçerli olan jeopolitik kural, baş oyuncular (ABD, Sovyetler Birliği/Rusya) günümüzde de

⁹⁸Gur Ofer, Joseph Pelzman, "Soviet Economic Interests in the Middle East", *The Soviet-American Competition in the Middle East*, Edited by Steven L. Spiegel, D.C. Heat and Company, 1988, s. 235.

geçerli olmakla birlikte Rusya Federasyonu'nun elinde olan araçlar Sovyetler Birliği'ne göre daha sınırlıdır. Bu bölümde Soğuk Savaş'ın bitiminden bugüne kadar Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu politikasını belirleyen dinamikler ve söz konusu bölgede kullandığı araçlar ele alınacaktır.

A. RUSYA FEDERASYONU'NUN ORTA DOĞU POLİTİKASINI BELİRLEYEN DİNAMİKLER

1. 1990-1999: Orta Doğu'dan Çekilme

Soğuk Savaş döneminde Sovyet Birliği'nin Orta Doğu politikası dünya emperyalizmi ve onun müttefiki olan İsrail ile mücadele eden özgürlükçü Arap halklarına destek verme konseptinden oluşmaktaydı. Bu formül 1950 – 1980 yılları arasında yapılan Komünist Parti Kongrelerinin belgelerinde hemen hemen hiç değişmeden yer almaktaydı⁹⁹. Bu bağlamda söz konusu konsept, tüm Soğuk Savaş boyunca Sovyetlerin Orta Doğu'da sürdürdüğü strateji ve taktiğini şekillendirmekteydi. Buna göre pratikte İsrail ile savaşmaya ve kendi ülkelerinde ABD'nin siyasi-ekonomik etkisini sınırlandırmaya hazır olan ülkelere Sovyet yönetimi tarafından siyasi, ekonomik ve askeri yardım sağlanıyordu. Böylece Sovyet Birliği ve ABD arasında Orta Doğu arenasında devam eden mücadele doğrudan değil üçüncü tarafların, uydu ülkelerin, vasıtasıyla sürdürülüyordu¹⁰⁰.

Sovyet Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya'nın Orta Doğu politikası hem objektif hem de sübjektif faktörlerin etkisi altında şekillenmeye başlamıştır. Şiddetli ekonomik kriz, silahlı kuvvetlerin çökmesi, iç siyasette istikrarsızlık ve eski müttefik devletlerle ilişkilerde zorluk çekmesi Rusya'nın dış politikasını etkisizleştirmiştir. Bu şartlar altında Rusya'nın, Sovyetler Birliği gibi küresel bir rol oynaması söz konusu değildi. Söz konusu durum nedeniyle Rusya, dış politikasında öncelikleri yeniden

⁹⁹ “Komünist Parti Kongresi, Stenografi”, Moskova, İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı Moskvi, 1976., s. 36.

¹⁰⁰ Шумилин Александр Иванович, *Взаимодействие Стратегии России и США на Большом Ближнем Востоке, Проблемы Сотрудничества и Соперничества*, (Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук), Москва: РАН Институт Соединённых Штатов Америки и США, 2009, стр. 70. Şumilin Aleksandr, *Rusya ve ABD'nin Stratejilerin Orta Doğuda Etkileşimi: İşbirliği ve Karşıtlık Sorunları (Doktora Tezi)*, Moskova: Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstitut Soedinennih Ştatov Ameriki i Kanadı, s. 30.

belirlemek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda subjektif faktörlerin etkisi söz konusuydu. 1990'ların başında Rus dış politikası, uluslararası ilişkilerin temel prensipleri olan jeopolitik konum ve devletlerarası ilişkilerde hiç bitmeyen güç mücadelesi prensibine dayandığını göz ardı eden, realpolitikadan uzak bir politik görüş etrafında oluşturulmuştur¹⁰¹. Jeopolitik bakış açısından söz konusu durum deniz gücü olan ABD'nin kara gücü olan Sovyetler Birliği/Rusya Federasyonu'nu doğrudan kendi hakimiyeti altına alması anlamına gelmekteydi.

1990'larda Rusya'nın dış politikasının özelliği Batıya öncelik vermesi ve Doğu ülkeleri ile ilişkilere, Arap dünyası dâhil, fazla önem vermemesidir. 1990'lardan itibaren Moskova, Orta Doğu politikasında kurtuluş hareketlerine destek verme ve ABD ile siyasi mücadele politikasından vazgeçti. Onun yerine Orta Doğu bölgesinde istikrarı sağlamak için ABD ile siyasi iş birliğine girmiş ve Arap ülkeleriyle ilişkilerini pragmatizm ve piyasa temelleri çerçevesinde belirlemiştir¹⁰².

1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, Moskova'nın Orta Doğu politikasını yukarıda belirtilen temeller üzerine yeniden inşa etmesinin başlangıç noktası olduğunu söyleyebiliriz. Sovyetler Birliği'nin ve ABD'nin Irak konusunda iş birliği yapması ve ortak diplomatik çabalara dayanan Irak'a dair BM Güvenlik Konseyin kararları, Moskova'nın yeni Orta Doğu politikasının konseptinin ilk somut örneğidir¹⁰³. Irak üzerinde uzlaştıktan sonra ABD ile Sovyetler Birliği/ Rusya arasında işbirliği Arap-İsrail çatışmasını çözme mekanizmasını geliştirme (Ekim 1991 Madrid Barış Konferansı) şeklinde devam etmiştir. Bunun yanında Moskova'nın Orta Doğu politikasındaki görülen değişim, 1967'de İsrail ile kesilen diplomatik ilişkilerin 1991'de yeniden kurulmasına yol açmıştır.¹⁰⁴ Aynı zamanda Rusya Arap ülkeleriyle olan ticari-ekonomik ilişkilerini piyasa temellere dayandırarak dönüştürmeye çalışmaktaydı. İdeolojik faktörü bir yana bırakan Rusya, daha önce Sovyetler Birliği için kapalı olan Körfez ülkeleri ile temas kurmaya da başlamıştır.¹⁰⁵

¹⁰¹ Podtserob, op.cit., s.40.

¹⁰² Şumilin, op.cit., s. 31.

¹⁰³ "İrak'ın Kuveyt İşgali. Künye (1990)", *Ria Novosti*, 02.08.2010 <https://ria.ru/spravka/20100802/259675236.html>

¹⁰⁴ "İsrail-Sovyetler Birliği'nin Diplomatik İlişkilerin Tarihi", *Ria Novosti*, 18.10.2016 <https://ria.ru/spravka/20161018/1479400046.html>

¹⁰⁵ Под редакцией Д.В. Стрельцова, *Россия и Страны Востока в Постбиполярны Период*, Москва, Аспект Пресс, 2014, стр. 41-46. (D.V., Streltsov, İki Kutuplu Dönem Sonrasında Rusya ve Doğu Ülkeleri, Moskova, Aspekt Press, 2014, s. 41-46).

1990'ların başında oluşturulan Rusya'nın yeni Orta Doğu politikasının ilkeleri aşağıdaki gibidir¹⁰⁶:

1. Sovyetler Birliği zamanında dış politikada belirleyici olan ideoloji faktöründen vazgeçilmesi,
2. Arap ülkeleri ve İsrail ile ilişkileri dengeli bir şekilde yeniden kurma,
3. ABD ile iş birliği yaparak bölgede tüm çatışmaları çözmeye,
4. Rusya'nın bölgede siyasi varlığını genişletme,
5. Bölgenin tüm ülkeleriyle ekonomik alanda ve sadece piyasa prensiplerine dayanarak temasları derinleştirme.

Rusya'nın Orta Doğu politikasında yukarıda belirttiğimiz ilkeleri uygulamaya koyulması, eski müttefikler olan Arap ülkelerinde Rusya'nın prestij kaybına yol açmıştır. ABD ise söz konusu durumdan faydalanmaya çalışıp bölgede üstünlüğü sağlama ve İsrail'in çıkarlarını öncelikli olarak savunarak barış sürecini hızlandırmaya çalışmıştır. Ne var ki ABD'nin Arap dünyasında önde gelen dış aktör haline gelmesi ve bölgede kendi pozisyonunu sağlamlaştırmayı başarmış olmasına rağmen tek başına Arap-İsrail çatışmasını çözememiştir. Aynı zamanda ABD, Orta Doğu'daki bu boşluğa rağmen bu bölgede siyasi tekel haline gelememiştir.¹⁰⁷

1990'larda Rusya'nın Orta Doğu politikasında yaşanan dönüşümün ilkeleri kamuya açık bir stratejik konsept şeklinde açıklık göstermemiştir. Bu durum sırf Dış İşleri Bakanlığı'nın üst düzey temsilcilerinin açıklamalarıyla kendini gösterebilmiştir. O dönemde Rusya'nın dış politikasının temel taşlarından biri Batı ile demokratik ortaklıktı. Dönemin Dış İşleri Bakanı olan A. Kozirev'e göre ise Batı ile ortaklıktan başka bir politika söz konusu değildi. Bu bağlamda Batı ile ortaklıktan vazgeçilmesi, dünyaya açık bir Rusya'nın inşa edilmesi için tarihi fırsatın kaybedilmesi anlamına gelmekteydi.¹⁰⁸

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve sonuç olarak Rusya'nın süper güç statüsünü kaybetmesi, Moskova'yı dış politika önceliklerini yeniden belirlemeye itmiştir. Batı ile demokratik ortaklık politikası, Rusya'nın yeni dünya düzeninde tam anlamıyla yer almasını sağlamak için tasarlanmıştır. Ne var ki 1990'ların ilk yıllarından itibaren öncelik olarak Batılı ülkeler ile ekonomi alanında iş birliği, Rusya'nın beklentilerini

¹⁰⁶ Şumilin, op.cit., s. 70.

¹⁰⁷ Podtserob, op.cit., s. 41.

¹⁰⁸ Şumilin, op.cit., s. 71.

tam anlamıyla karşılayamayacağını göstermeye başlamıştır. Bu ilişkide Batılı ülkeler daha çok kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarına odaklanıyordu. Aynı zamanda bilgi toplumu oluşturan Batı, hala tam anlamıyla sanayileşmemiş ve gerileyen topluma sahip olan Rusya'dan ekonomik olarak daha öndeydi. Söz konusu durumda Rusya için Batı'da çok açık fırsatların olmadığına dair fikirleri gündeme gelmeye başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında Rusya'nın Batılı ülkelerle eşitlik prensibine dayanan ilişkileri kurması ancak Rusya'nın nükleer silah gücü ve onu yeniden üretme potansiyeline sahip olmasında yatıyordu¹⁰⁹.

Bunun ışığında 1990'ların ikinci yarısından itibaren Rusya'nın dış politikasının Doğu'ya yönelmesi gerektiğine dair fikirler gündeme gelmeye başlamıştır. Zira Rusya kendi jeopolitik konumundan dolayı Avrasya'da bir bölgesel güce dönüşme potansiyeline sahiptir. Kısacası Rusya, savaş tarzında Batı ile siyasi karşıtlığından kaçınarak Doğu için Batı'nın bir alternatifi olabileceğini göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda Moskova Doğulu ülkelerle daha esnek bir politika sürdürmeye başlamıştır.

2. 1999-2011: Orta Doğu'ya Dönüşü

Rusya'nın uluslararası ilişkilerde daha realist ve dengeli çizgiyi sürdürmesi E. M. Primakov'un Dış İşleri Bakanı olarak atanmasıyla başlamıştır. Söz konusu realist çizginin tamamen şekillenmesi ise 2000 yılında V. Putin'in Cumhurbaşkanı olarak seçilmesiyle gerçekleşmiştir. 1996'da Rusya'nın Dış İşleri Bakanı Andrey Kozirev'in yerine gelen Evgeniy Primakov, Rusya'nın Orta Doğu politikasında pratikte az bir şey değiştirmesine rağmen dış politika diskuruna yeni bir retorik katmıştır. Primakov'un dış politika görüşü büyük ölçüde A. Kozirev'in dış politika çizgisinin eleştirilmesinden oluşmaktaydı. Yeni Bakan, Batı ile tam anlamıyla iş birliği yapılabilmesine şüpheyle bakmaktaydı. Zira Primakov'a göre post Sovyet alanı Batı ile Rusya arasında bir mücadele alanıdır. ABD ve Avrupa Birliği ise Moskova'nın söz konusu özel çıkar alanlarında etkisini baltalamayı hedeflemekteydi. Primakov, Batı ile siyasi-ideolojik karşıtlığın sona ermesine rağmen Rusya'nın çıkarlarının Batı'nın çıkarlarıyla bağdaşmaz olduğunu öne sürmekteydi¹¹⁰. «Dış İstihbarat Servisi yönetiminde hepimiz

¹⁰⁹ Streltsov, op.cit., s. 9; Şumilin, op.cit., s. 35-36.

¹¹⁰ Şumilin, op.cit., 71-72.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte düşman kavramının yok olmadığı farkındaydık. Ancak Batılı ülkelerin yöneticileri Rusya'nın, eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinde istikrarın sağlanmasında özel role sahip olmasını önlemeye ve söz konusu Cumhuriyetlerin Rusya ile yakınlaşmasını engellemeye çalışmaktadır»¹¹¹.

Sonuç itibariyle 1996'dan itibaren Rusya'nın dış politikası yeni bir aşamaya girmiştir. Batı ile yakınlaşma yönelimi yerine Rusya'nın Dış İşleri Bakanlığı ABD, NATO ve genel anlamıyla Batı'nın Rusya üzerindeki etkisini azaltmaya yönelik eğilimleri gündeme getirmeye başlamıştır. Bu bağlamda ABD'ye karşı denge yaratmak amacıyla Fransa, Almanya ve özellikle Çin ile özel ilişkilerin geliştirilmesi ile ilgili fikirler ortaya atılmıştır. Buna ek olarak Rusya'nın dış politikasında İran ve Irak'ın önemi de yükselmeye başlamıştır. Geleneksel olarak Sovyetler Birliği ile ilişkileri sürdürmüş ve onu ABD'ye karşı bir denge olarak kullanmış Arap ülkeleri, 1990'ların başında Rusya'nın Arap ülkelere siyasi destek vermesinden vazgeçtiğini ve İsrail ile ilişkileri kurması dolayısıyla Orta Doğu'dan çekildiğine dair sonuçlara ulaşmıştır. Primakov'un Dış İşleri Bakanı olarak atanması söz konusu Arap ülkelerince olumlu olarak algılanmıştır. Diğer taraftan ise Primakov'un çok taraflılık, çok kutupluluk, Asya'nın Avrupa kadar önemli olduğuna dair söylemleri, İsrail'i de rahatsız etmiştir¹¹².

Primakov'un söz konusu tutumu, 2000 yılında Rusya Cumhurbaşkanı olan V. Putin'in Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti belgesini kabul etmesi için uygun sosyo-psikolojik ve siyasi şartları yaratmıştır. Ancak belirtelim ki Primakov'un, Rusya'nın Orta Doğu'da ABD'den uzaklaşması gerektiğini belirten yeni diskuru pratikte Washington ve Moskova arasında söz konusu bölgede yapılan iş birliğini fazla sınırlandıramamıştır. Rusya, ABD ile iş birliği yaparak bölgede kendi siyasi etkisini koruyabilmiştir¹¹³.

Sonuç itibariyle 1990-2000 döneminde Orta Doğu bölgesi, dönüşüm yaşayan Rus dış politikasında önceliğe sahip değildi.

2000'lerin başında ise Rusya'nın dış politikası daha pragmatik ve dengeli olmaya başlamıştır. Rusya'nın Batı ve Doğu ile aynı mesafede olma politikası 1990'ların sonunda gelen iktidarlar tarafından uygun görülmüştür. O dönemde V. Putin,

¹¹¹ Евгений Примаков, *Годы в большой политике*, -Москва, Совершенно секретно, 1999, стр. 133-135 (Evgeniy Primakov, *Büyük Politikadaki Seneler*, Moskova: Sovershenno Sekretno, 1999, ss. 133-135).

¹¹² Şumilin, op.cit., ss. 72-73.

¹¹³ Ibid., ss. 73-74.

Dış İşleri Bakanlığı temsilcileriyle görüşmesi sırasında şunu ifade etti: «Rusya ne Batı'dan ne de Doğu'dan yana bir ülkedir. Böyle bir jeopolitik konuma sahip olan bir ülkenin ulusal çıkarları her yerde mevcuttur»¹¹⁴. Dolayısıyla Putin, Kozirev'in uyguladığı siyasi, ideolojik ve jeopolitik çizgiyi değiştirmiştir. Putin'in bu yönde attığı somut jeopolitik adımların en önemli olanları aşağıdaki gibidir¹¹⁵:

1. 1990'larda Rusya'nın egemenliğini kaybetmesine yol açan ve Rusya'yı dış ülkelere bağımlı kılan siyasi çizginin kınanması. Egemenliğin Rusya'nın en önemli değeri olarak ilan edilmesi,
2. Rusya'nın sarsılmış toprak bütünlüğünü Çeçenistan'daki ayrılıkçılıklara karşı sert askeri adımlar atarak güçlendirmesi ve Moskova'nın Kuzey Kafkasya üzerinde kontrolü yükseltmesi.
3. 1990'larda aşırı güce kavuşan oligarşiye karşı savaş açıp yurt dışına göndermesi (B. Berezovskiy, V. Gusinskiy, L. Nevzlin) ve cezai takip uygulaması (M. Hdorkovskiy, P. Lebedev v.b). Büyük ham madde tekeline sahip olan şirketlerin millileştirilmesi. Rusya'nın egemenliğini korumayı kabul eden oligarşinin geri kalanının devlet tarafından belirtilen kurallara uymaya zorlanması,
4. ABD'nin uyguladığı çifte standart politikasını, ABD hegemonyasını ve tek kutuplu dünyayı kınaması. Çok kutupluluğa destek verme ve ABD hegemonyasını kırmaya niyetli olan tüm güçlerle iş birliği yapmaya hazır olması.
5. Eski Sovyet alanında bütünleşme süreçlerine destek verme (Avrasya Ekonomi Topluluğu, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü) ve Rusya'nın Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde etkisini yükseltmesi,
6. Enerji alanında Rusya'yı ona komşu olan Asya ve Avrupa bölgelerinde ekonomik süreçleri etkileyebilen güçlü bir enerji ülkesine dönüştüren bir devlet politikasının oluşturulmasıdır. Söz konusu durum Batı ve Doğu'ya gaz ile petrol borularının döşenmesi, Rus jeopolitiğin önemli bir halkasını oluşturmuştur.

¹¹⁴ Rusya'nın Diplomatik Servisinin Üst Düzey Personel Toplantısında Konuşma, Rusya Cumhurbaşkanının Resm Web Sayfası, 26 ocak 2001.

<http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21169>

¹¹⁵ Александр Дугин, *Геополитика России: Учебное Пособие*, Москва: Гаудеамус, 2012. Aleksandr .Dugin, *Rusya'nın Jeopolitiği, Ders Kitabı*, Moskova: Gaudeamus, 2012. <http://www.4pt.su/ru/content/geopolitika-rossii-uchebnoe-posobie-2012>

Kısacası 2000'lerde Rusya iç siyasi ve ekonomik kaosu durdurmuş, ülke içinde yaşanan askeri çatışmaları çözmüş ve kabul edilebilir bir sosyo-ekonomik gelişmeyi yineden sağlayabilmiştir.

Dış politikayı yeniden şekillendirme girişimleri neticesinde 1997'de Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Konsepti'nin oluşturulmuştur (2000 yılında yenilenmiştir). 2009 yılında Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesi kabul edilmiştir. Her iki belgede de Orta Doğu'ya yer ayrılmıştır. 1997 Ulusal Güvenlik Konsepti'ne göre Rusya Federasyonu'nun uluslararası alandaki tehditleri şu şekilde belirtilmiştir: «diğer devletlerin Rusya'nın çok kutuplu dünyanın mihveri olmasının engellenmesi, Rusya'nın ulusal çıkarlarını gerçekleştirmesinin engellenmesi ve Rusya'nın Avrupa, Orta Doğu, Trans Kafkasya, Orta Asya ve Asya Pasifik bölgelerindeki pozisyonunun zayıflatılmasıdır»¹¹⁶. Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Stratejisi ise «uzun vadede uluslararası politikanın dikkatinin Orta Doğu, Barents Denizi Yatağı ve Arktik'in diğer bölgeleri, Hazar Denizi Yatağı ve Orta Asya'daki enerji kaynakların elde edilmesi üzerine odaklanacağından»¹¹⁷ söz etmektedir.

Aynı zamanda 2000 yılından itibaren Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti Belgesi'nde Orta Doğu ile ilgili ilkeler de yer almaya başlamıştır. Konseptte Rusya'nın Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) devletleriyle iyi komşuluk ve stratejik ilişkilerin geliştirilmesine öncelik verilmiştir. Belgede Rusya için öncelikli ülkeler/bölgeler önemlerine göre sıralanmıştır: BDT, ABD, Çin, Hindistan, Asya-Pasifik ve sonrasında Afganistan'dır. Konseptte Afganistan'da süregelen çatışma, doğrudan Rusya'nın çıkarları ile yakından ilişkili olan BDT'nin güney sınırları için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu bağlamda Rusya tüm ilgilenen ülkelerle Afganistan sorununu kalıcı ve adaletli bir şekilde çözmek amacıyla iş birliği yapacaktır. Rusya aynı zamanda Afganistan'dan terörizm ve köktencilik ihraç etmesini engellemeye yönelik çaba sarf edecektir.

2000 yılında yayınlanan konseptte Orta Doğu ancak Asya-Pasifik bölgesinden sonra ele alınmıştır. Bununla birlikte Orta Doğu bölgesi ancak konseptte ayrı bir şekilde

¹¹⁶ “Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Konsepti”, *Rusya'nın Dış İşleri Bakanlığı Web Sitesi*, 10 Ocak 2001. http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6B6BZ29/content/id/589768

¹¹⁷ “2020 Yılına Kadar Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Stratejisi”, *Rusya Cumhurbaşkanı'nın Resmi Web Sitesi*, 13 May 2009. <http://kremlin.ru/supplement/424>

ele alınan İran ve Afganistan'dan sonra gelmektedir. Belgeye göre Orta Doğu bölgesi Rusya'nın çıkarları için önemli ve zengin bir bölgedir. Bu bağlamda Rusya Orta Doğu'da kendi etkisini, özellikle ekonomi alanında, yeniden kurmayı ve sağlamlaştırmayı hedeflemektedir¹¹⁸.

Bununla birlikte 2000 konseptinde Orta Doğu, Karadeniz, Kafkasya ve Hazar denizi birbirine bağlayan Büyük Akdeniz Bölgesi'ne özel vurgu yapılmıştır. Akdeniz Bölgesi'nin enerji yollarının kesiştiği noktada bulunmasından dolayı Rusya ekonomisi için önem arz etmektedir. Büyük Akdeniz kavramı 1995'te başlayan ve Kuzey Afrika ile Levant bölgelerinin Avrupa Birliği ile bütünleşmesini öngören Avrupa-Akdeniz Ortaklığına bir tepki olarak geliştirilmiştir. Söz konusu tepki 27 Ekim 1995'te kabul edilen Rusya'nın Akdeniz Bölgesi Politikasına Dair Mutabakatında detaylı bir şekilde yer almaktadır¹¹⁹. Bu mutabakatta Büyük Akdeniz Bölgesi «güvenliği güçlendiren ve çok taraflı iş birliğini teşvik eden geniş bir uluslararası strateji» olarak ele alınmaktadır. Rusya söz konusu stratejiyi «Orta Doğu'da barış sürecine katkıda bulunarak, Balkanlara kalıcı barışı getirerek, Kıbrıs sorununu çözerek, bölgede çok taraflı ekonomik işbirliğini geliştirerek» BM ve AGİT mekanizmalarına dayanarak gerçekleştirecektir¹²⁰.

2004-2006 yılları arasında Moskova'nın Batılı ülkelerle ilişkilerinde ciddi ölçüde zorlukların artmasıyla Rusya'nın dış politikasında Doğu'nun rolü daha da artmaya başlamıştır¹²¹. NATO'nun Doğu'ya genişlemesi ve ABD'nin Ukrayna'da 2004 Turuncu Devrim'e destek vermesi bunun en önemli nedenlerinden biridir¹²².

Bununla birlikte Putin, kendi jeopolitik görüşlerini tutarlı ve çelişkili olmayan bir şekilde ancak Cumhurbaşkanlığı'nın ikinci döneminin sonuna doğru 2007 yılında ifade etmiştir. Putin, söz konusu görüşlerini 10 Şubat 2007 yılında Münih Konferansı sırasında Münih Konuşması olarak da bilinen konuşmasında dile getirilmiştir. Bu konuşmada Rusya Cumhurbaşkanı dünyanın tek kutuplu yapısını eleştirip Rusya'nın dünyadaki yeri ve rolü hakkında kendi görüşünü ortaya atmıştır. Münih konuşmasının

¹¹⁸ “Концепция Внешней Политики Российской Федерации. 28 июня 2000 г.”, *Внешняя Политика и Безопасность Современной России в Четырех Томах. 1991–2002. Т. 4, Сост. Т.А. Шаклеина. Москва, РОСПЭН, 2002, стр. 109–121.* (“Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti. 28 Haziran 2000”, *Modern Rusya'nın Dış Politikası ve Güvenliği Dört Cilt. 1991-2002, Cilt 4, der. T.A. Shakleina, Moskova: ROSPEN, 2000, ss. 109-121*).

¹¹⁹ “Rusya'nın Akdeniz Politikası Hakkında Mutabakat Zaptı”, 27 Kasım 1995. <http://docs.cntd.ru/document/902056512>

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Şumilin, op.cit., s. 40.

¹²² John J. Mearsheimer, “Why the Ukraine Crisis is the West's Fault, The Liberal Delusions That Provoked Putin”, *Foreign Affairs*, September/October, 2014, ss. 1-4

özelliği tutarlı ve açık olmasında yatmaktaydı. Konuşmanın asıl maddeleri şu şekildedir¹²³:

1. « Şimdiki dünyamız için tek kutuplu dünya modeli kabul edilemez ve hatta imkânsızdır ».
2. «Bu sistemde bir devletin, özellikle ABD'nin uygulamaları, hukuku kendi ulusal sınırları dışına çıkmıştır. Hem siyaset, hem ekonomide hem de insani alanlarda söz konusu hukuka aykırılık diğer devletlere kabul ettirilmektedir»,
3. «Son çare olarak askeri gücün kullanılmasına dair karar alma mekanizması sadece BM Sözleşmesi ile olabilmektedir»,
4. «NATO kendi güçlerini bizim sınırlarımıza yakınlaştırmasına rağmen biz bu davranışa tepki vermeyip hala Sözleşmeye uymaktayız»,
5. «Varşova Paktı dağıldıktan sonra Batılı partnerlerin verdiği teminatlara ne oldu?»,
6. «Rusya bin senelik tarihe sahip olan bir ülkedir. Bu ülke hemen hemen her zaman bağımsız dış politika sürdürme ayrıcalığına sahipti».

Doğu'nun öneminin yükselmesi ışığında Rusya da Orta Doğu bölgesinde bulunan eski Sovyetler Birliği dostlarıyla (Suriye, Libya, Filistin) ilişkileri düzeltmeye başlamıştır. Bu bağlamda Rusya, bölgede ABD'den uzaklaşma, barış süreci üzerinde daha bağımsız bir etkiye sahip olma ve Suriye ile İsrail arasında arabuluculuk yapmayı hedeflemekteydi. Ne var ki Rusya'nın eski dostları ile ilişkileri düzeltmesi ve 2005'te İran ile Suriye'ye uçaksavar füzeleri satması Batı ve İsrail yönetimi rahatsız etmiştir. Bu bağlamda ABD ve İsrail, Rusya'nın Moskova'da barış süreci konferansı gerçekleştirilmesine izin vermemiştir. Rusya'nın Orta Doğu'da attığı bir diğer önemli adım 31 Ocak 2006'da V. Putin tarafından HAMAS yönetiminin Moskova'ya davet edilmesidir¹²⁴. Bu adım çoğu Batılı ve İsraili siyasetçi tarafından olumsuz bir şekilde ve Orta Doğu dürtlüsünün bölünmesine yönelik bir adım olarak değerlendirilmiştir. Sonuç itibariyle Tel Aviv, Rusya'nın Orta Doğu'da attığı adımların İsrail aleyhine olduğunu değerlendirmeye başlamıştır¹²⁵.

¹²³ «Münih Güvenlik Konferansı'nın Konuşması ve Tartışması», *Rusya Cumhurbaşkanı'nın Resmî Web Sayfası*, 10 Şubat 2017. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>

¹²⁴ İ.M. Baulina, «Hamis'in Moskova Ziyareti Hakkında», *İran.Ru*, 01.03.2006. http://www.iran.ru/news/analytiks/37872/K_voprosu_o_vizite_delegacii_HAMASa_v_Moskvu.

¹²⁵ Şumilin, op.cit., 74-75.

Bundan sonra Rusya'nın, Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da sürdürdüğü politikaya benzer bir şekilde ancak biraz daha modifiye edilmiş siyaset formülüne geçtiğini söyleyebiliriz. Bu politikaya geçişe rağmen yürürlükte olan diğer tüm uluslararası krizleri çözme mekanizmaları (Orta Doğu dörtlüsü, İran için Avrupa üçlüsü ve Rusya) devam etmekteydi. Bu mekanizmaların çerçevesinde Rusya ve ABD arasında iş birliği de sürdürülmekteydi¹²⁶.

Orta Doğu'ya gösterilen ilginin işaretlerini 12 Haziran 2008'de kabul edilen Rus Dış Politika Konsepti'nde de görmek mümkündür¹²⁷. Belgede BDT'ye hala öncelik tanınsa da Orta Doğu ülkelerinin önem sıralamasında yukarı doğru değişiklik yaşanmıştır. Belgede ilk sırada İran sorunu (nükleer sorun), sonra Afganistan (terörizm ve uyuşturucu ihracatın durdurulması), ve en sonunda da Orta Doğu bölgesinde çatışmaların çözümü yer almaktaydı. Belgede ilk kez Orta Doğu bölgesi kısmına Türkiye, Cezayir ve Pakistan gibi devletler eklenmiştir. Konseptte göre «Rusya Türkiye, Mısır, Cezayir, İran, Suudi Arabistan, Suriye, Libya ve Pakistan ile ikili ve çok taraflı formatlarda ilişkileri geliştirmeye» devam edecektir. Afganistan, BDT'nin güney ülkelerini doğrudan etkilediğinden dolayı yukarıdaki listede yer almayıp ayrı bir paragrafta geçmektedir. Bu konseptte ilk kez Rusya'nın İslam Konferansı Örgütü ve diğer bölgesel örgütlere (Arap Birliği Örgütü) izleyici olarak katılma niyeti bildirilmiştir.

2008 Konsepti bize 2000 Konseptinde olduğu gibi Orta Doğu bölgesinin istikrara kavuşturulması için Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi daimî üye ve Orta Doğu Dörtlüsü'ndeki statüsünü kullanarak gerçekleştirmek isteğini belirtmektedir. Bunun için Arap-İsrail sorunu ve Irak'taki çatışmaların çözümü için toplu çaba gösterilmesi gerektiğinden söz etmektedir.

3. Arap Baharı ve Rusya'nın Orta Doğu Politikası

2013'te Ukrayna'da iktidar değişikliği nedeniyle Kiev'de ABD'ye yakın hükümetin iktidara gelmesi ABD-Rusya ilişkilerinde gerilime neden olmuştur. Kırım'ın

¹²⁶ Ibid., 76.

¹²⁷ "Rusya'nın Dış Politika Konsepti.15 Haziran 2008", *Rusya'nın Dış İşleri Bakanlığın Resmî Web Sayfası*. <http://kremlin.ru/acts/news/785>.

Rusya Federasyonu'na dahil edilmesi nedeniyle uygulanan yaptırımlar yüzünden Rusya'nın Avrupa Birliği ve ABD ile siyasi, ekonomik ilişkilerinde düşüş yaşanmıştır. Söz konusu durum Rus dış politikasında mecburi olarak Asya'ya daha çok dikkat verilmesine neden olmuştur¹²⁸.

Bununla birlikte Rusya'nın Batı ile ilişkilerde gerginlik yaşanmasının tek nedeni yalnızca Ukrayna olayları ve onun sonuçları ile ilgili değildir. Bu bağlamda Libya ve Suriye'nin Rusya'dan mesafe olarak uzak olmasına rağmen Batılı ülkelerin söz konusu ülkeler ile ilgilenmesi de Moskova'nın Batı'ya karşı şüphelerini arttırmıştır. Zira Moskova, Arap Baharı olaylarının ABD, Suudi Arabistan ve Katar gibi bazı Körfez monarşileri tarafından tahrik edildiğini düşünmekteydi¹²⁹.

Doğu'ya dönüş politikası ışığında Rusya, Orta Doğu'ya daha fazla önem vermeye başlamıştır. Bununla yanında Orta Doğu bölgesi, Rusya'nın güvenliği için ayrı bir öneme sahiptir. Genel hatlarıyla ifade edersek Orta Doğu'daki istikrarsızlığın Rusya'nın sınırlarına yaklaşması güvenlik açısından tehdit edici bir faktördür. Rusya'ya komşu ülkelerde patlak verecek iç savaş, yabancı askerlerin bulunması, terör eylemleri Rusya'yı tehdit edecek faktörler arasındadır. Arap dünyasında yaşanan ayaklanmaların post-Sovyet ülkeleri etkilememesi mümkün değildir. Söz konusu durum özellikle Orta Asya ülkeleri ilgilendirmektedir. Zira Arap Baharı'nda ayaklanmalara neden olan unsurlar Orta Asya devletlerinde de bulunmaktaydı¹³⁰.

Rusya'nın kendi şirketleri (öncelikli olarak enerji alanında çalışanlar) ve ihracata odaklanan askeri-teknik kompleksin çıkarlarının savunulması da Rusya'nın güvenliğini ilgilendirmektedir¹³¹. Rusya'nın çıkarları açısından Arap ülkelerinde başlayan transformasyon süreci önemli ölçüde belirsizlik yaratmıştır. Arap dünyasında milliyetçilik ve köktencilik yükselmesi hem bölgesel hem de küresel anlamda yeni tehditler ve meydan okumaların kaynağı olma potansiyeli taşımaktaydı. Moskova'nın Orta Doğu'da Rus şirketlerine destek verme politikası otoriter ancak alışılmış liderlerin gitmesi ve uzun vadede enerji ile silah piyasasının yeniden paylaşılmasından doğan

¹²⁸ Hans İyohim Şpanger, "Rusya'nın Doğu'ya Dönüş, Çin'in Batı'ya Dönüş: İpek Yolu'nda İşbirliği ve Çatışma", *Rossiya v Globalnoy Politike*, 14 .06.2016. <http://www.globalaffairs.ru/valday/Povorot-Rossii-na-Vostok-povorot-Kitaya-na-Zapad-vzaimodeistvie-i-konflikty-na-Shlkovom-puti-18208>

¹²⁹ Aleksandr Şumilin, "The Syrian Crisis and Russia's Approach to the Gulf", *GRC Gulf Paper*, May 2014, s. 4.

¹³⁰ E. V. Супонина, "“Арабская Весна”: Последствия Для Российской и Мировой Политики", *РІСІ*, N: 4 (13), 2012, с., 34 (E.V. Suponina, "Arab Baharı: Rusya ve Dünya Politikası İçin Sonuçlar", *РІСІ*, N: 4 (13), 2012, s. 34.)

¹³¹ Ibid., 31.

risklerle yüz yüze kalmıştır¹³². Örneğin Libya’da gerçekleştirilen operasyon yüzünden Rusya’nın 4 milyar dolarlık askeri-teknik sözleşmesi boşa çıkmıştır¹³³. Bununla birlikte Rus özel sektörü ve sivil toplum Arap dünyasına fazla ilgi göstermemektedir. Rusya Orta Doğu ülkeleri ile askeri-teknik olmak üzere sınırlı bir ekonomik işbirliğine sahiptir¹³⁴.

12 Mayıs 2009’da onaylanan 2020 Yılına Kadar Rusya’nın Ulusal Güvenliği Belgesi’nde Rusya’nın uluslararası alanda yüzleşebileceği olası güvenlik tehditlerinden bahsedilmektedir. «Uluslararası ilişkilerde tek taraflı olarak güç kullanılmasının tekrar edilmesi ve dünya siyasetinin baş aktörleri arasında karşıtlık oluşması Rusya’nın ulusal çıkarlarını olumsuz etkileyecektir...»¹³⁵. Söz konusu belgede küresel tehditlerin yanında bölgesel sorunlardan da söz edilmektedir. Bu bağlamda Orta Doğu, enerji kaynakları için mücadele alanı ve bölgedeki çatışmaların uluslararası ilişkilere etkisi özelinde ele alınmaktadır. Dolayısıyla Rusya için güvenlik kavramı çok geniş bir şekilde tanımlanmakta ve sırf savunma ile ilgili hedeflerden oluşmamaktadır.

Rusya ve Batı arasında Orta Doğu konusunda anlaşmazlık sırf bölgesel sorunlar ile sınırlı bir mesele değildir. Söz konusu anlaşmazlık, Rusya’nın uluslararası alanda bulunduğu yer ile de doğrudan ilgilidir. Zira yerleşik rejimlere karşı askeri güç ve baskı uygulanması Rusya’nın çıkarlarının zarar görmesi anlamına gelmekteydi. Moskova, Batı tarafından başlatılan söz konusu jeopolitik oyunun sonuçlarını kabul etmesi durumunda Rusya’nın küresel alanda dışlanmasına yol açma potansiyeli taşımaktaydı. Aynı zamanda uluslararası ilişkilerin baş aktörlerinin ulusal egemenlik, toprak bütünlüğü, askeri müdahalenin rolü gibi kavramları kendi çıkarları doğrultusunda okuması Rusya için bir meydan okumaydı. Bu bağlamda Rusya da uluslararası alanda Moskova’nın etkisini ve manevra imkânlarını azaltan kuralları (BM kararı olmadan askeri müdahalede bulunma gibi) kabul etmeyip onları değiştirmeyi hedeflemeye

¹³² Ирина Звягельская, *Ближневосточный Клич: Конфликт на Ближнем Востоке и Политика России*, Москва: Аспект Пресс, 2014, стр. 75. (İrina Zvyagelskaya, *Orta Doğu Düğümü: Ortadoğu’da Çatışma ve Rusya’nın Siyaseti*, Moskova: Aspekt Press, 2014, ss. 75).

¹³³ “Rosoboroneksport: Kadaffi’nin Devrilmesi Rusya’ya 4 Milyar Dolara Mal Olmuş”, *Voennoe Obozreniye*, 03.02.2012. <https://topwar.ru/10785-rosoboroneksport-sverzhenie-kaddafi-oboshlos-rossii-v-4-milliarda-dollarov.html>

¹³⁴ “Rusya ve Arap Baharı’nın Yeni Elitleri: Fırsatlar ve Etkileşim Perspektifleri”, Moskova, *RSMD*, 2013, s. 34.

¹³⁵ “2020 Yılına Kadar Rusya Federasyonu’nun Ulusal Güvenlik Stratejisi”, Rusya *Cumhurbaşkanı’nın Resmî Web Sayfası*, 13.05.2009. <http://kremlin.ru/supplement/424>

başlamıştır¹³⁶. Rusya'nın bölgesel ve küresel politikaya dair kendi bakışına ve bağımsız bir dış politikayı sürdürebilme kapasitesine sahip olma statüsünü koruması ulusal güvenlikle doğrudan ilişkili bir meseledir.

Yabancı aktörlerin Arap Baharı olaylara karışmasının seviyesi her ülkede farklı olmakla birlikte silahlı kuvvetlerin rejimlerin devirmesinde ağır basan bir mekanizmaya dönüşmesi, büyük ölçüde Rusya'nın Arap ülkelerinde yaşanan gelişmelere dair tepkisine neden olmuştur¹³⁷. Rusya diğer devletlerin Suriye'nin iç işlerine karışmasına ve güce dayanan operasyonlara karşı çıkmıştır. Söz konusu durum Rusya'nın Batılı ülkelerle ilişkilerinde rahatsız edici bir faktör olmuştur.

Son yıllarda ABD ve Avrupa Birliği ile ilişkilerin bozulması göz önüne alındığında Moskova, daha net bir şekilde Orta Doğu'yu Rusya'nın Batı ile mücadele alanı olarak görmeye başlamıştır. Kısacası Orta Doğu bölgesini Sovyetler Birliği tarzında algılama eğiliminin canlandığını söyleyebilmekteyiz. Ne var ki böyle bir canlanma artık Moskova'nın Soğuk Savaş döneminin Libya, Suriye, Cezayir, Mısır, Irak ve Yemen gibi geleneksel dostlarının yokluğunda gerçekleşmekteydi. Sayılan ülkeler arasında geleneksel tarzda ilişkiler sadece Suriye ile devam etmektedir. Geri kalan ülkeler ticari temaslarını ve askeri, ekonomik alanlardaki ilişkilerini kendi belirledikleri partnerler ile serbestçe gerçekleştirebilmektedir¹³⁸.

Bununla birlikte Moskova'nın önce siyaset sonra ekonomi prensibi hem Suriye hem de İran ile ilişkilerinde açıkça görülmektedir. Tahran'ın sürdürdüğü Batı karşıtlığı politikası ışığında Rusya, İran ile daha sıkı ilişkiler geliştirmenin peşindedir. Rus Dış İşleri Bakanlığı, İran'ı gelecekteki çok kutuplu dünyada önemli kutuplardan biri olarak görmektedir¹³⁹. Hem ekonomi hem de askeri-stratejik alanda iş birliğinden bahsedilmektedir. Bununla birlikte yaptırımların kaldırılmasından sonra İran'ın dünya enerji piyasasına girmesi, Rusya'nın en önemli ihracat ürünlerinin (gaz ve petrol)

¹³⁶ Zvyagelskaya, op.cit., 192-193.

¹³⁷ Ibid., s. 76.

¹³⁸ Alexander Shumilin, Russia's Diplomacy in The Middle East: Back to Geopolitics, *İFRİ*, May, 2016, s. 7.

¹³⁹ "Rus uzmanı: İran ve Rusya Çok Kutuplu Dünyanın Ana Kutuplarıdır", *İran.Ru*, 26.06.2015. http://www.iran.ru/news/politics/97732/Rossiyskiy_ekspert_Iran_i_Rossiya_osnovnye_polyusa_mnogop_olyarnogo_mira; Gordeev V., " Putin'in İran Ziyareti 35 Ortak Projenin Onayı ile Sona Erdi", *RBK*, 24.11.2015. <http://www.rbc.ru/politics/24/11/2015/565392859a79473ddeb9d1a>

fiyatların düşmesine neden olma potansiyeli taşımaya rağmen İran ile siyasi anlamda yakınlaşma sürmektedir¹⁴⁰.

2011’de başlayan Arap Baharı, Batılı ülkeleri ya statüko ya da demokrasi prensiplerini savunma çıkmazı ile karşı karşıya bırakmıştır. Rusya hükümeti ise böyle bir ikilede kalmamıştır. Moskova’da Arap Baharı, Orta Doğu’da statükoyu Batının stratejik çıkarlarına uyumlu bir şekilde değiştirmeyi amaçlayan bir müdahale ve manipülasyon olduğuna dair fikirler ağır basmaktadır. Moskova, Arap baharı olaylarına resmen karışmaktan vazgeçip Arap ülkelerde yaşanan protestoları genel olarak eleştirmekte ve kınamaktaydı. Ne var ki «protesto hareketleri gayrimeşru, hükümet ise meşru» mantığı çerçevesinde Rusya sadece bir ülkede, Suriye’de, açıkça hükümete destek vermiştir¹⁴¹.

Her Arap ülkesinde olayların etkisi farklı olduğundan Rusya, Arap dünyasında yaşanan gelişmelere bakışını hemen oluşturamadı. Nispeten barışçıl dönüşüm yanında yabancı aktörlerin katılımıyla yürütülen iç savaşlar da söz konusuydu. Dolayısıyla her ülke, Rusya’nın çıkarlarını ilgilendirdiği ölçüde farklı bir şekilde değerlendirilmekteydi. Arap ülkelerindeki rejimlerin çeşitliliğinden dolayı her ülkeye aynı şekilde davranması da doğru değildi. Kısacası 2011 yılının sonuna kadar Rusya’nın Arap Baharı’na dair tutumu tutarlı ve net olmamıştır¹⁴².

Rusya 2011’de Tunus, Mısır, Yemen, Bahreyn ve diğer ülkelerde yaşanan protestoları bir gözlemci olarak takip etmekteydi. Libya’daki gelişmelerin şiddetlenmesi ve çatışmaya yabancı aktörlerin katılması sırasında bile Rusya nötr kalmak için çaba göstermiştir. Moskova, 17 Mart 2011 BM Güvenlik Konseyi’nin 1973 sayılı kararına çekimser kalmıştır. Ne var ki söz konusu karar ileride muhalefete destek vermek için NATO’nun Libya çatışmasına karışması amacıyla kullanılmıştır¹⁴³.

Bununla birlikte Rusya, Arap Baharı’nın yaşandığı ülkelerde yabancı aktörlerin herhangi tarafa destek verip çatışmaya karışmasına kesinlikle karşı çıkmıştır. Bunun yanında Moskova, radikal grupların ortaya çıkabilmesi olasılığından rahatsız olmasına rağmen protestocuların isteklerinin haklılığını tanımış ve yeni iktidar kurumların kurulması, sosyal ve siyasi hayatın liberalleşmesini takdir etmiştir. Örneğin Hüsnü

¹⁴⁰ Alexander Shumilin, *Russia’s Diplomacy in The Middle East: Back to Geopolitics*, s. 7.

¹⁴¹ *Ibid.*, s.12.

¹⁴² Zvyagelskaya, *op.cit.*, 74.

¹⁴³ M. Solodovnikov, “BM Güvenlik Konseyi Libya Kararı Askeri Müdahale İçin Bahane Veriyor”, *Vesti.Ru*, 18.03.2012. <https://www.vesti.ru/doc.html?id=437306>

Mubarek'in devrilmesinden sonra Rusya, muhalif güçler ve Mısır Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi ile ilişkiler kurmaya hazır olduğunu bildirmiştir¹⁴⁴.

Rusya sadece durumu değerlendirmekle kalmayıp çatışmaların çözümüne dair kendi çözüm önerilerini de teklif etmiştir. Örneğin Eylül 2011'de Rusya ve Çin, BM'ye Suriye ile ilgili bir karar tasarısını sunmuştur. Söz konusu karar şiddetin, nerden kaynaklanırsa kaynaklansın, durdurulması, çatışmaya tüm katılanlara baskı uygulaması, siyasi muhalefetin radikallerden ayrıştırılması ve tüm tarafların katılımıyla, gecikmeksizin, ulusal diyalogun başlatılmasını hedeflemekteydi. Bunun yanında Rusya'nın Suriye ile ilgili karar tasarısında Libya tecrübesinden doğmuş olan bir ilke de mevcuttu: kararda tespit edilen ilkeler «herhangi bir ülke tarafından Suriye'ye karşı güç kullanılmasına» bahane oluşturabilecek tüm yorumları dışarıda bırakacak şekilde hazırlanmıştır. Ne var ki söz konusu fikirler uluslararası toplum tarafından destek görmemiştir¹⁴⁵. Ocak 2012'de Rusya, söz konusu karar tasarısını yenilemiş ancak o da başarısız kalmıştır. Aynı zamanda Moskova, bugüne kadar on kez Suriye rejiminin faaliyetlerini kınayan BM Güvenlik Konseyi kararlarını bloke etmiştir¹⁴⁶.

2013'te kabul edilen Dış Politika Konsepti'nde Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın «jeopolitik mimarisinde derin değişimlerin» yaşandığı belirtilmektedir. Söz konusu bölgede «medeniyet kimliği faktörünün önemi ve kendi medeniyet köklerine dönme eğilimde yükselme olduğunu» belirtilmiştir¹⁴⁷. Dolayısıyla tarihte ilk kez Rus dış politikasında S. Huntington'un medeniyetler çatışması hipotezi yer almaya başlamıştır. 2013 Konsepti'nde Huntington'un uluslararası ilişkilerde dini faktörlerin rolü ve etkisinin yükselmesine dair düşünceleri yer almıştır. Bu bağlamda Konsept, küresel güvenlik ve istikrarın sağlanması için dünya toplumunun ek çabalar göstermesi gerektiğini vurgulamıştır¹⁴⁸.

¹⁴⁴ “Arap Ülkelerde Devrim, Onların Rusya ile İlişkileri İyileştiriyor”, *RBK*, 02.02.2011. <https://www.rbc.ru/politics/02/08/2011/5703ea389a79477633d360d6>

¹⁴⁵ “BM Güvenlik Konseyi Tasarısı Suriye'ye Karşı Güç Kullanımını Engellemektedir”, *Ria Novosti*, 03.02.2012. https://ria.ru/arab_sy/20120203/555804803.html

¹⁴⁶ “Onuncu Veto: Rusya, BM Güvenlik Konseyi'nde ABD'nin Suriye Kararını Engelledi”, *RT*, 17.11.2017. <https://russian.rt.com/world/article/450348-rossiya-veto-ssha-siriya>

¹⁴⁷ “Rusya'nın Dış Politika Konsepti. 18 Şubat 2013”, *Rusya'nın Dış İşleri Bakanlığı'nın Resmi Web Sayfası*. http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkV6BZ29/content/id/122186

¹⁴⁸ Коновалов Александр, Ближний Восток в Системе Внешнеполитических Приоритетов Российской Федерации: Геополитические Концепции XXI в., Перспективы, Реальность (Диссертация На Соискание Ученой Степени Кандидата Исторических Наук), Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский Государственный Университет, 2016, стр. 99-102. (Konovalov Aleksandr, Rusya'nın Dış Politikasının Önceliklerin Sisteminde Orta Doğu: XXI yy'ın Jeopolitik Konseptleri,

Orta Doğu'ya gelirsek Konsept'te Şii ve Sünniler arasındaki çelişkilerin her geçen gün yükselmesi de yukarıda anlatılanlar ile yakından bağlantılı olduğunu geçmektedir. Aynı zamanda Konsept'te Batı ve özellikle ABD kendi çıkarlarını sağlamak için uluslararası kurum ve kuralları ihlal ederek uluslararası sistemi olumsuz bir şekilde etkilediğinden bahsedilmektedir. Belgede «Rusya'nın, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya istikrarı getirme, bölgedeki tüm ülkelerde sivil barışın ve karşılıklı anlayışın sağlanmasına yönelik tutarlı bir şekilde çaba göstereceği»¹⁴⁹ söylenmektedir. Bununla birlikte 2013 Konsepti, BM Güvenlik Konseyi'nin kararı olmadan atılan adımların çatışma alanlarını genişlettiği, devletlerarası anlaşmazlıkları şiddetlendirdiği, milli ve mezhepsel ayrımları körüklediğinden bahsetmektedir.

Konsept'te BM Güvenlik Konseyi dışında atılan herhangi adımın istikrarsızlık, devletlerarası çelişkilerin artırılması, din ve etnik temellere dayanan çatışmalara yol açtığını belirtilmektedir. Bu bağlamda dini ve etnik temellere dayanan köktencilikğin ortaya çıkmasının nedenlerinden biri de uluslararası hukuk kurallarını ihlal eden tek taraflı adımlar olduğunu söyleyebilmekteyiz. Buna göre uluslararası kurumların, Filistin-İsrail sorunun çözümünde de etkin rol oynaması gerektiğini de söylenmektedir. İslam İş birliği Örgütü, Arap Birliği, Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK) ile ilişkileri geliştirmesinde de aynı prensip söz konusudur. Aynı zamanda Rusya, Arap Birliği'nin barış sürecinde de yer almasından yanadır ve ancak bundan sonra Konsept, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleriyle iki taraflı ilişkilerin geliştirme niyetlerinden bahseder¹⁵⁰.

2016 Konsepti ise 2013 konseptin güncellenmiş versiyonudur. Bununla birlikte 30 Kasım 2016'da kabul edilen Rus Dış Politika Konsepti genel olarak önceki metne benzemesine rağmen onun içeriğinde ciddi değişiklikler meydana gelmiştir.

Öncelikle yeni Konsept daha somut ifadelerle yazılmıştır. Konsept'te son 3 sene içinde Rusya ile Batı arasında biriken anlaşmazlıklar net bir şekilde saptanmış ve Asya ülkeleriyle daha aktif bir iş birliği geliştirilmesine dikkat verilmiştir. Konseptte Rusya Federasyonu tarihinde ilk kez bazı devlet veya devletlerin «anayasal olmayan iktidar değişikliği amacıyla iç işlerine karışılması ve terörist/köktenci hükümet dışı

Perspekifler, Realite (Doktora Tezi), Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburg Devlet Üniversitesi, 2016, ss. 99-102).

¹⁴⁹ Rusya'nın Dış Politika Konsepti. 18 Şubat 2013

¹⁵⁰ Ibid., ss. 101-104.

yapılanmalara destek verilmesine» karşı koyacağını belirtilmektedir¹⁵¹. Bunun yanında Konsept'te ilk kez Suriye'den de bahsedilmiştir. Rusya, devletlerin iç işlerine karışılmasına karşı koyma politikası ışığında Suriye'nin geleceği «ancak Suriye halkı tarafından, 30 Haziran 2012 Cenevre Bildirisi, Uluslararası Suriye destek grubu açıklamaları ve ilgili BM Güvenlik Konseyi kararları temel alarak belirlenmelidir»¹⁵².

Suriye'de 30 Eylül 2015'te Rusya'nın başladığı askeri operasyon ışığında Konsept'te terörizme karşı mücadele ile ilgili kısma daha fazla yer ayrılmıştır. Belgede küreselleşmenin liderleri (Batılı ülkeler) Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da köktencilik merkezilerin yaratılmasına ilişkin açıklamasıyla, 2013 Konsepti'nde olduğu gibi ima veya iddia şeklinde değil de, doğrudan suçlanmaktadır. 2016 Konsepti, köktencilüğün nedeni olarak devletlere dış değerlerin dayatılmasını göstermektedir. Aynı zamanda yeni belge, Rusya-ABD ilişkileri hakkında çok daha sert ifadeleri kullanmakta ve Rusya'nın gücünü kullanacağı ima etmektedir. Konseptte «Rusya, ABD tarafından uygulanan herhangi baskıya göz yummayacağını ve tüm düşmanca eylemelere karşılık vereceğini»¹⁵³ belirtmektedir.

30 Eylül 2015'te Rusya'nın Suriye'de başladığı askeri operasyon, Metrojet Airlines'ın 9268 sefer sayılı uçuşun Sina yarımadası üzerindeyken düşürülmesi ve 24 Kasım'da Türkiye tarafından Rus jetin düşürülmesi Rusya'nın Orta Doğu'ya daha fazla önem göstermesine neden olmuştur. Ne var ki söz konusu olaylar sonrasında 2016 Konsepti'nde Orta Doğu'nun yeri ve rolünde önemli bir değişiklik yapılmadı. Bu bağlamda Orta Doğu, Rusya'nın ABD'ye karşı verdiği mücadelenin bir parçası olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz.

Yukarıda bahsedilen dört konseptin iki tane ortak ve merkezi özelliği vardır. İlk özelliği Rusya'nın «çağdaş dünyanın çeşitliliğini yansıtan çok kutuplu uluslararası sistemi şekillendirmeyi» hedeflemesi olduğunu söyleyebilmekteyiz¹⁵⁴. (2013 Konsepti'nde «polimerkezli dünya sistemi»¹⁵⁵ olarak geçer). İkinci özellik ise «ABD'nin ekonomik ve askeri üstünlüğüne dayanan tek kutuplu dünyayı yaratma

¹⁵¹ «Rusya'nın Dış Politika Konsepti. 30 Kasım 2016», *Rusya'nın Dış İşleri Bakanlığı'nın Resmi Web Sayfası*. http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ «Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti. 11.07.2000», *Rusya'nın Dış İşleri Bakanlığı'nın Resmi Web Sayfası*. <http://www.mid.ru/B1.nsf/arh/19DCF61BEFED61134325699C003B5FA3>.

¹⁵⁵ «Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti. 12.02.2013», *Rusya'nın Dış İşleri Bakanlığı'nın Resmi Web Sayfası*. http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newslines/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F

eğiliminin» güçlenmesinden endişelenmesidir¹⁵⁶. (2013 Konsepti'nde «Batlı ülkelerinin kendi alışık pozisyonları koruması»¹⁵⁷ olarak geçer). Söz konusu dış politika anlayışı sırf V. Putin ve D. Medvedev iktidarları sırasında mevcut değildi. Bu yaklaşım Başbakanı olan E. Primakov tarafından geliştirilmiştir. Primakov, Rusya Federasyonu tarihinde Rusya'nın dış çıkarları ile ABD'nin çıkarlarının birbirine karşı olduğunu söyleyen ve çok kutuplu dünya fikrini geliştiren ilk kişidir¹⁵⁸.

Rusya geleneksel olarak jeopolitik sorunlara önem vermektedir¹⁵⁹. Bu bağlamda çok kutuplu dünya sistemini ise Rusya'nın güvenliği ve egemenliği çerçevesinde ele almamız gerekmektedir. Moskova, Washington'un uluslararası alandaki faaliyetlerini Rusya'ya çevreleme, onun meşru haklarını ihlal etme ve Rusya'nın etki alanına tecavüz etme olarak algılamaktadır. Kremlin'in dış politikasının öncelikli hedefi ise NATO'nun doğuya ilerlemesini engellemek ve örgütün 2004 yılının genişleme sınırlarıyla sınırlandırmaktır¹⁶⁰.

26 Haziran 2015 tarihinde kabul edilen Rusya Federasyonu Deniz Doktrini'nde ABD ve NATO Rusya için hayati öneme sahip olan Batı Avrupa yönünde baş rakip olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶¹. Söz konusu durum 31 Aralık 2015'te kabul edilen Rusya Federasyonu Güvenlik Stratejisi'nde de yer almıştır. Buna göre günümüzde Ukrayna ve Orta Doğu'da yaşanan krizlerin nedeni ABD ve NATO'nun politikalarında yatmaktadır¹⁶². Dolayısıyla söz konusu belgelerde Rusya Orta Doğu'dan bahsederken genellikle Batı'yı eleştirmeyi de amaçlamıştır.

Sonuç itibariyle ABD'nin hâkimiyetinden duyulan endişe ve çok kutupluluk özlemi Rusya jeopolitiği için asıl önemli meselelerdir. Rus Dış Politika Konseptlerin analizi sonucunda Rus dış politikasında dört ana yöne önem verildiğine dair sonuca ulaşabiliriz: ilk olarak BDT; sonra Avrupa, ABD, Çin ve Hindistan. Bununla birlikte

¹⁵⁶ “Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti:11.07.2000.

¹⁵⁷ Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti. 12.02.2013.

¹⁵⁸ Konovalov, op.cit., 53-54.

¹⁵⁹ Тренин Д., *Post-imperium: Евразийская история*, Москва: Московский Центр Карнеги, 2012, стр. 27 (D.Trenin, *Post-imperium: Avrasya'nın Tarihi*, Moskova: Moskovskiy Tsentr Karnegi, 2012, s. 27).

¹⁶⁰ Ibid., s.61.

¹⁶¹ “Rusya Federasyonu'nun Deniz Doktrini 26 Temmuz 2015”, *Rusya Cumhurbaşkanı'nın Resmi Web Sayfası*. <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/uAFi5nvux2twaqjftS5yrIZUVTJan77L.pdf>.

¹⁶² “Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı'nın 31 Aralık 2015 Tarihli 683 Sayılı Karar “Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Stratejisi Hakkında”, *Rossiyskaya Gazeta*, 31.12.2015. <http://www.rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>.

2008 Konseptiyle başlayarak Asya-Pasifik bölgesiyle de ilişkilerin geliştirilmesinin önemi vurgulanmaya başlanmıştır.

Bununla birlikte Rusya'nın pratikte Orta Doğu'ya verdiği dikkate rağmen Dış Politika Konsepti belgelerinde Orta Doğu ne sorunsal ne de coğrafi konum açısından merkezi bir yere sahiptir. Belgelerin analizi Rusya'nın jeopolitik diskurda Moskova için anahtar olan Avrupa ve ABD ile ilişkiler ve dünya yapısına verdiği dikkatin tersine Orta Doğu bölgesine önemli bir yer ayrılmamıştır. Ne var ki, Rusya'nın Suriye'de yürüttüğü askeri operasyon sonucunda 2016 konseptinde Orta Doğu konusuna daha fazla yer ayrılmıştır. Dolayısıyla söz konusu bölge Rusya'nın Batı ve özellikle ABD ile olan ilişkilerinin türevi olarak karşımıza çıktığını söyleyebilmekteyiz. Bununla birlikte Rusya, Orta Doğu'yu, NATO ve ABD'nin koruması altında olan Avrupa'dan farklı olarak, bir güç boşluğunun bulunduğu bir alan olarak algılamaktadır. Zira bu güç boşluğu Rusya'ya Orta Doğu'daki varlığını ve etkisini yükseltme imkanını sunmaktadır¹⁶³.

B. RUSYA FEDERASYONU'NUN ORTADOĞU POLİTİKASINDA KULLANDIĞI ARAÇLAR

1. Silah Transferleri

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda Rusya Federasyonu'un dış politikasında Batı'ya ağırlık vermesi Rusya'nın Orta Doğu ülkeleriyle olan askeri-teknik işbirliğini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Aynı zamanda Rusya Federasyonu'nda patlak veren ekonomik kriz yüzünden, Sovyetler Birliği'nin daha önce uyguladığının aksine, bu kez Moskova Arap ülkelere kredi vererek silah satamaz duruma düşmüştür. Buna ek olarak Sovyetler'den Rusya'ya miras olarak kalan Arap ülkelerin Sovyetler'e, silah alışlarından doğan borç sorunu da mevcuttu. Bununla birlikte Sovyet silahlarını damping fiyatlarıyla satmaya hazır olan Ukrayna, Beyaz Rusya ve Sovyetler'in dağılmasından sonra doğan silah piyasalarındaki boşluğu doldurmayı isteyen Çin ve Kuzey Kore şiddetli bir rekabet içine girmiştir¹⁶⁴. 1988'da Sovyetler'in

¹⁶³ Konovalov, op.cit., 190-191.

¹⁶⁴ Podtserob, op.cit., s. 325.

Orta Doğu'ya silah ihracatı 22 milyar dolarken 1992'de sadece 2 milyar dolardı¹⁶⁵. Orta Doğu'da bulunan Rus askeri uzmanların sayısı 360 ve Rus askeri okullara bölgeden gelen subay sayısı 270 kişiye kadar düşmüştür¹⁶⁶.

Sovyetler Birliği döneminde savunma teknolojilerin Batı ile mücadele etme şartları altında satması durumu da değişme uğramıştır. 1990'larda Rusya ABD'nin müttefiklerine bile silah satmaya başlamıştır. Bu bağlamda belirleyici faktör müşterinin ödeme kabiliyetiydi. Dolayısıyla bu dönemde geleneksel Sovyet müşterileri artık Rus silahlarının en önde gelen alıcıları arasında değildi. BM'in 1990'dan 2003'e kadar Irak ve 1992'den 2003'e kadar Libya'ya karşı silah ambargosu uygulaması söz konusu ülkelerin piyasaları Rusya'nın askeri-teknik kompleksine kapatmıştır. Mısır da Batı ekseninde yer aldığından dolayı Rusya'nın Mısır'a silah sevkiyatları düşük seviyede kalmaktaydı. Rusya'nın Libya ile askeri-teknik işbirliği 2004 yılında (yaptırımlar kalktıktan sonra), Irak ile ancak 2012 yılında yenilenmiştir. Bunun yanında Rusya'nın Arap ülkeleriyle olan ticari-ekonomik ilişkilerini piyasa temellere dayandırmaya başlaması Rusya'nın Suriye ile askeri-teknik işbirliğini olumsuz şekilde etkilemiştir. 1990'ların başında Rusya'nın Suriye'ye yaptığı silah ihracatı sıfıra kadar azalmıştır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra yukarıda bahsettiğimiz ülkeler yerine silah sevkiyatı için peşin ödeme yapabilen ülkeler; İran, Cezayir, Türkiye ve BAE öne çıkmaya başlamıştır¹⁶⁷. Örneğin 1992 yılında Rusya'nın Suriye'ye yaptığı silah ihracatı sıfırken İran'a yapılan silah sevkiyatı 725 milyon dolar, Türkiye'ye 20 milyon dolar ve BEA'ye 191milyon dolara denk gelmekteydi (Bkz. Tablo-3).

Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu ülkeleriyle askeri-teknik işbirliği büyük ölçüde azalmasına rağmen tamamen durdurulmuş değildi. Bölgede yüksek çatışma potansiyeli bulunduğundan ve bazı bölge ülkelerde devam eden ABD'ye karşı güvensizliğinden dolayı Arap ülkeler Rus silahlarına ilgi göstermeye devam etmiştir. Bunun yanında 1996'da Primakov'ın Dışişleri Bakanı olarak atanması Rusya ile Arap ülkeler arasında askeri-teknik işbirliğinin bir kez daha canlanması için uygun şartları yaratmıştır¹⁶⁸. Böylece 1998'de Rusya'nın Suriye'ye yapılan silah ihracatı 28 milyon

¹⁶⁵ Olga Tarasova, "Rosvooruzhenie calls for unity", *Segodnya*, 01.11.1996.

¹⁶⁶ A. Antonenko, "Russia's Military Involvement in the Middle East", *Rubin Center*. <http://www.rubincenter.org/2001/03/antonenko-2001-03-03/>

¹⁶⁷ Paul Rivlin, "The Russian Economy and Arms Exports to the Middle East", *The Jaffee Center for Strategic Studies*, Memorandum No. 79 November 2005, s. 35

¹⁶⁸ Podtserob, p.cit., s. 326.

dolara, 1997 yılında Mısır'a yapılan silah ihracatı 190 milyon dolara ulaşmıştır (Bkz. Tablo-3). Bunun yanında Rus askeri stratejisi, 2000 yılında Vladimir Putin'in iktidara gelip ülkenin savunma sektörüne yönelik bir reform başlatmasıyla revize edildi. Birçok özel ve devlete ait savunma şirketi, silah ihracatından sorumlu bir devlet devi olan Rosoboronexport olarak birleştirildi. Bu adımla ülkenin savunma sanayisi yeniden dış politikanın hizmetine sokulmuştur. Bu yeni politikanın bir sonucu olarak 2006 ve 2009 yılları arasında Orta Doğu bölgesi Rus silahları için en büyük pazara dönüşmüştür. Bu pazarda İran ve Cezayir baş müşterisi olarak yer aldı¹⁶⁹.

Tablo -3: Rusya'nın Orta Doğu Ülkelere Silah İhracatı, 1992-2003 Yılları (milyon dolar ABD)

	Cezayir	Mısır	İran	Kuveyt	Filistin	Sudan	Suriye	Türkiye	BAE	Yemen
1992			248						160	
1993			725					20	191	
1994	194	7	96	8				6	271	6
1995	406		58	188	1			55	279	
1996	72		312	103	10			153	51	
1997		190	288						136	
1998			302				28		165	
1999	189	66	290				28		65	
2000	312		402				591		60	75
2001	544		450			188				20
2002	148		394			77	21		232	590
2003	614		423				21		389	42

Kaynak: Paul Rivlin, "The Russian Economy and Arms Exports to the Middle East", *The Jaffee Center for Strategic Studies*, Memorandum No. 79 November 2005, s. 35

Rusya'nın Orta Doğu ile askeri-teknik ilişkilerde bir sonraki dönüm noktası Arap Baharı'ydı. Arap Baharı ile birlikte Rusya'nın Orta Doğu politikası dönüşmeye başlamıştır. Rus hükümeti, Arap Baharı'nın 2000'lerin başında eski Sovyet ülkelerinde yaşanan renkli devrimleri anımsattığını ve Rusya için tehdit oluşturduğu fikrindeydi. Bu bağlamda Kremlin, bölgeye karşı daha iddialı bir politika benimseme ve oralardaki siyasi süreçlerde daha büyük bir rol oynama ihtiyacını yansıtan yeni askeri ve dış politika konseptleri geliştirmiştir. Bu noktada Orta Doğu Rusya'nın ulusal güvenliğinin bir ögesine dönüştü ve Rusya'nın söz konusu bölgede daha fazla aktif olmasını mecbur kıldı. Bu bağlamda Moskova, Sovyetler Birliği silah sevkiyatlarıyla yerli aktörleri

¹⁶⁹ Ruslan Puhov, "Üçüncü Dünyanın Cephanelerini Kim Yeniliyor?", *VPK*, 08.02.2011. <https://vpk-news.ru/articles/7079>

kendine bağlama taktiğini yeniden gözden geçirmeye başlamıştır¹⁷⁰. Kısacası günümüzde Rusya'nın, bölgedeki varlığını sağlamak için Sovyet taktikinin güncel bir versiyonunu uygulamaya çalıştığını söyleyebiliriz.

2011'de Muammer Kaddafi'nin devrilmesi, Rusya'nın geleneksel müşterinin kaybına yol açtı. Ana Rus silah ihracatçısı Rosoboronexport'un değerlendirmelerine göre Rusya Libya'da 4 milyar dolarlık zarara uğramıştır. Bunun yanında Birleşim Milletler Güvenlik Konseyi'nin İran'a karşı uyguladığı yaptırımlar, Rusya'nın İran ile askeri-teknik işbirliği açısından 13 milyar doları kaybetmesine neden olmuştur¹⁷¹.

Suriye savaşı sırasında ise Rus silahları savaş alanında güvenilirliğini kanıtladığı için Rus silah ihracatlarını yeniden canlandırdığını söyleyebiliriz. Aynı zamanda Washington'un Suriye konusunda pasif davranması, İran ile nükleer anlaşmasına gitmesi, Mısır'da Mübarek'in devrilmesine göz yumması ABD'nin geleneksel müttfekilerinde ABD'ye karşı güvensizlik duyguları uyandırmaya başlamıştır. Söz konusu durum ABD'nin bölgesel müteffiklerinin kendi dış politikaları çeşitlendirmesine neden olmuştur. Bu ise geleneksel olarak Batı silah üreticilerine yönelen Körfez monarşileri de dahil olmak üzere tüm Orta Doğu ülkelerinin Rus silahlara ilgisini arttırmaya yol açmıştır¹⁷².

Son yıllarda Rusya'nın Orta Doğu'ya silah sevkiyatlarının arttığını görebilmekteyiz. Rus silahın Orta Doğu'daki önde gelen ithalatçısı Cezayir'dir. 2013-2017 yıllar arasında Cezayir silah ithalatının % 59'u Rusya'dan gerçekleştirilmekteydi. Bunun yanında son yıllarda Rusya, Sovyetler'in geleneksel silah alıcıları olan Mısır ve Irak ile askeri-teknik işbirliği güçlendirmeye başlamıştır. Günümüzde Irak'ın silah ithalatındaki % 22'lik ve Mısır'ın ise % '21'lik kısmı Rusya'dan gelen sevkiyatlarından oluşmaktadır¹⁷³. 2012'de Moskova ve Irak arasında Rusya'nın 1991'den itibaren Orta Doğu'da yaptığı en büyük silah sözleşmesini (4.5 milyar dolar) imzalamıştır.

Rusya'nın Orta Doğu'da çıkarları tamamen ekonomik olmaktan uzaktır. Rusya federal yasaları, askeri ve siyasi pozisyonları güçlendirmenin Rusya askeri-sanayi işbirliğinin öncelikli hedefi olduğunu belirtiyor. Bu bağlamda Rusya kuşkusuz olarak

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ Podtserob, op.cit., s. 327.

¹⁷² Nikolay Kozhanv, "Arms Exports Add to Russia's Tools of Influence in Middle East", *Chatham House*, 20.07.2016. <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/arms-exports-add-russia-s-tools-influence-middle-east>

¹⁷³ Pieter D. Wezeman, "Trends in International Arms Transfers 2017", *SİPRİ Fact Sheet*, Mart 2018, ss. 4-6.

Orta Doğu'daki güç dengesini etkilemeye çalışmak için silah ihracat sektörünü kullanacaktır¹⁷⁴.

2. Ekonomik Yardımlar

Sovyetler Birliği'nin dağılmasına Rusya ekonomisinin iflas etmesi, sanayi üretiminin azalması ve ihracat potansiyelinin dibe vurması eşlik etti. Bunun yanında Moskova, Sovyetler Birliği zamanında dış politikada belirleyici olan ideoloji faktöründen vazgeçti ve Orta Doğu bölgesinde tüm ülkeleriyle ekonomik alanda ve sadece piyasa prensiplerine dayanarak temasları derinleştirmeye başlamıştır. Aynı zamanda da 1990'larda Rusya'nın dış politikasının özelliği Batıya öncelik vermesi ve Doğu ülkeleri ile ilişkilere, Arap dünyası dâhil, fazla önem vermemesidir. 1990'lardan itibaren Moskova, Orta Doğu politikasında kurtuluş hareketlerine destek verme ve ABD ile siyasi mücadele politikasından vazgeçti. Onun yerine Orta Doğu bölgesinde istikrarı sağlamak için ABD ile siyasi iş birliğine girmiş.

Yukarıda saydığımız unsurlar Rusya Federasyonu ve Sovyetler Birliği'nin müttefikleri olan ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde düşüşe neden olmuştur. 1996'da Rusya Mısır ile sadece 422.5 milyon dolarlık, Suriye ile 70 milyon dolarlık ticaret hacmine sahipti. 1990'da Rusya-Libya arasındaki ticaret hacmi 616 milyon dolarken 1995'te ise bu rakam sıfıra kadar inmiştir. Buna ek olarak Rusya'nın aracılığıyla inşaat edilen projeler durdurulmuş ve Arap ülkelerde çalışan Rus uzmanlar Rusya'ya dönmeye başlamıştır. Arap ülkelerin Sovyetler'den kalan kredileri Rusya Federasyonu'na ödemeyi reddetmesi de ikili ilişkileri daha da güçleştirmiştir. Bununla birlikte daha önce karşı blokta yer alan Birleşmiş Arap Emirlikleri 1998'de Rusya'ya 50 milyo dolarlık kredi vermiştir. Aynı zamanda Rusya'nın Irak'ın Kuveyt işgaline karşı çıkması karşılığında Körfez savaşından sonra Suudi Arabistan, Kuveyt ve BAE Moskova'ya 2 milyar dolar kredi sağlamıştır¹⁷⁵.

21. yy'ın başında Rusya ile Arap dünyası arasında ekonomik ilişkilerde iyileşme yaşanmaya başlamıştır. Özellikle 2004-2006 yılları arasında Moskova'nın Batılı ülkelerle ilişkilerinde ciddi ölçüde zorlukların artmasıyla Rusya'nın dış politikasında

¹⁷⁴ Nikolay Kozhanv, "Arms Exports Add to Russia's Tools of Influence in Middle East".

¹⁷⁵ Podtserob, op.cit., s. 203-204.

Doğu'nun rolü daha da artmaya başlamıştır. NATO'nun Doğu Avrupa'ya genişlemesi ve ABD'nin Ukrayna'da 2004 Turuncu Devrim'e destek vermesi bunun en önemli nedenlerinden biridir. 2008 yılında Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konsepti'nin kabul edilmesiyle birlikte Rusya Orta Doğu'ya daha da çok dikkat vermeye başlamıştır. Bunun yanında Rusya tarafından Sovyetler'den Rusya'ya miras olarak kalan Irak (11.9 milyar), Suriye (9.9 milyar), Cezayir (4.7 milyar), Libya (4.5 milyar) borçlarının silinmesine karar verilmesi ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine ivme kazandırmıştır¹⁷⁶.

Söz konusu gelişmelere rağmen Rusya Federasyonu'nun bölge ülkeleriyle ekonomik ilişkileri siyasi ilişkilerin gölgesinde kalmaya devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda ikili ekonomik ilişkiler, projelerin hayata geçmesinden daha ziyade niyet bildirileri seviyesinde kalmaktadır. İkili ticaret hacimleri çok yavaş bir şekilde büyümektedir. Söz konusu şartlar altında günümüzde Sovyetler'in bölgede gerçekleştirdiği projelere benzeyen projeler hakkında konuşmak bile güçtür. Batı ülkeleri, Japonya, Çin ve Güney Doğu Asya ülkelerin bölgede yükselen ekonomik varlığı da Rusya'nın işini zorlaştırdığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte özellikle Mısır'da, ticaret açısından, Ukrayna Rusya'ya ciddi bir rekabet oluşturmaktadır.

Sovyetler Birliği'nden farklı olarak Rusya, Arap ülkelere projelerin gerçekleştirilmesi için devlet kredileri vermemektedir. Rusya'nın Arap ülkelerle ticaret hacmindeki artışa rağmen yetersiz kalmaktadır. Rusya'nın Arap ülkelerle ticaret hacmi 2003'te 1,8 milyar dolarken 2013'te ise 14-15 milyar dolara ulaşmıştır. Bununla birlikte ticaret hacminin % 90'lık payı Rusya'nın ihracatından oluşmaktadır¹⁷⁷. Rusya'nın Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya yaptığı yatırımlar senede sadece 200-300 milyon dolarken diğer tüm yabancı ülkelerin yatırımları 28 milyar dolardır. Rusya'nın Orta Doğu'da en çok yatırım yaptığı ülke Suudi Arabistan'dır (15 milyar dolar).

Rusya ve Arap ülkeleri arasındaki ticari işbirliğinin asıl olarak enerji alanında geliştiğini söyleyebiliriz. Lukoyl, Gazprom, Rosneft, Stryotransgaz ve Tatneft Orta Doğu'da faaliyette bulunan Rus enerji şirketleridir. 2013 yılında Lukoyl'un tüm uluslar arası projelerin % 25 lik kısmını Orta Doğu'da yer almaktadır¹⁷⁸.

¹⁷⁶ Ibid., s. 206

¹⁷⁷ Ibid., s.245.

¹⁷⁸ Ibid., s., 208-210.

C. RUSYA FEDERASYONU'NUN ENERJİ GÜVENLİĞİ VE ORTA DOĞU

Mevcut jeopolitik ortamda enerji erişimi ve doğal kaynaklar siyasal anlamda büyük bir öncelik oluşturmazsa da önemini korumaktadır. Zira kendi ulusal güvenlik denkleminde enerji boyutunu göz ardı eden ülkeler kaynak erişimi için savaşa sürüklenme riski yükselmektedir¹⁷⁹. Enerji politikası ekonomide stratejik sektörlerin işlemlerini sağladığı için tüm devletlerin ulusal güvenliğinin de temelinde yer almaktadır. Günümüzde uluslararası ilişkilerde enerji kaynaklarının rolünün yükselmesi, küresel sistemin baş aktörleri arasında öncelikle gizli ve sonrasında da açık bir mücadeleye yol açmaktadır. Bu bağlamda ABD'nin Rusya'nın petrol, finans, teknoloji ve silah sektörlerine karşı yaptırım uygulaması söz konusu mücadelenin bariz bir örneğidir¹⁸⁰.

Kendi güvenlik hedeflerine ulaşmak için ekonomik araçları kullanması ABD'nin uzun zamandır uyguladığı bir taktiktir¹⁸¹. Bu bağlamda ekonomi ve diplomasi birbiriyle yakından ilgilidir. Akıllı bir dış politikanın yürütülmesi, ekonomik araçların ustalıkla uygulanmasına bağlıdır. Tek taraflı yaptırımlar, bir rejimi çevrelemek için pek uygun olmasa bile bir hükümetin davranışını değiştirmek için dikkatle yapılandırılmış bir stratejinin önemli bir unsuru olabilmektedir¹⁸². 21. yüzyılda çıkarılması kolay olan enerji kaynaklarının azalmaya başlaması da uluslararası ilişkilerde aktörler arası rekabeti artırmaktadır. Bu bağlamda devletler enerji güvenliğini sağlamak için çoğu zaman politik, diplomatik, ekonomik ve askeri stratejiler uygulamak zorunda kalmaktadır¹⁸³.

Enerji kaynaklarına duyulan ihtiyacın artması, uluslararası alanda enerji çatışmalarının gerçekleşme olasılığını yükseltmektedir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne (OECD) üye olmayan ülkelerin, özellikle Hindistan ve Asya Pasifik, ekonomilerin hızla yükselen GSYH'ye sahip olması söz konusu ülkelerde daha fazla enerjinin kullanılmasına yol açmaktadır. Hindistan'ın GSYİH'si 2050'ye kadar yılda

¹⁷⁹ "From the Editor: Energy Geopolitics in the 21st Century", *Journal of Energy Security*, April 2012.

http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=350:energy-geopolitics-in-the-21st-century&catid=122:fromtheditor&Itemid=389

¹⁸⁰ "6 Soruda ABD'nin Rusya'ya Yaptırımları", *BBC*, 26.07.2017. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40727892>

¹⁸¹ Meghan L. O'Sullivan, *Shrewd Sanctions: Statecraft and State Sponsors of Terrorism*, Brookings Institution Press, ss. 12-13.

¹⁸² *Ibid.*, s. xii.

¹⁸³ Ed. by Andreas Goldthau, *The Handbook of Global Energy Policy*, West Sussex, UK: Wiley-Blackwell, 2013, s. 33

%5 oranında yükseliş göstermeye devam edecektir. OECD'ye üye olmayan ülkeler 2040 yılına kadar senede %3,8, üye olanlar ise %2,1 oranında yükseliş göstermeye devam edecektir¹⁸⁴.

Devletlerarasındaki siyasi karşıtlığa çıkar çatışmasının da eklenmesi, çatışmaların diplomatik yollarla çözülmesini engelleyen bir faktördür¹⁸⁵. Enerji alanında meydana gelen çıkar çatışmaları, çoktan ekonomik alandan çıkıp siyasi kriz ve askeri çatışmaya neden olmaya başlamıştır. Örneğin ABD'nin Saddam'ı Kuveyt'ten çıkarmak için askeri kuvvet kullanma kararında petrol ile ilgili stratejik menfaatleri önemli bir faktördü. Irak'ın, Kuveyt'i işgal etmesi dünya petrol rezervlerinin % 19'unu kontrol etmesi anlamına gelmekteydi. O sırada Irak, Suudi Arabistan'a doğru ilerlemiş olsaydı dünya petrol rezervlerinin % 44'ünü kontrol edebilecekti. Böyle bir durum bölgesel dengeyi Irak lehine ve ABD'ye yakın devletlerin aleyhine değiştirebileceğinden ABD'nin ticari çıkarlarının yanında stratejik çıkarlarıyla da ilgiliydi. Zira enerji üreten ya da enerji tüketen ülkeler, uluslararası arenayı kendi ulusal çıkarlarına en uygun şekilde şekillendirmek için çaba gösterirler¹⁸⁶. Günümüzde enerji yüzünden çatışmaların meydana gelmesi herhangi bir devletin enerji ihracat/ithalatına ne kadar bağımlı olduğuyula doğrudan orantılıdır. Devlet ne kadar çok enerji ithalat/ihracatına bağımlıysa onun dış politikası da o kadar çok hassastır.

21. yüzyılda gaz ve petrol üretiminin yükseleceğine dair tahminler yapılmaktadır. Bu bağlamda US Energy Information Administration'un tahminlerine göre 2015'ten 2040 yılına kadar dünyanın enerji tüketimi %28 oranında yükselecektir. Söz konusu rakamın yarısı OECD'ye üye olmayan devletlerce oluşturacaktır¹⁸⁷. OECD üyesi olmayan ülkelerdeki enerji tüketimi 2015-2040 yılları arasında %41 oranında artarken OECD ülkelerinde ise sadece %9 oranında artacaktır¹⁸⁸. Petrol en önemli enerji kaynağı olarak kalmaya devam edecektir. Ne var ki dünya enerji tüketiminde petrolün rolü %35'ten (2007) %28'e kadar düşebilecektir. Toplam petrol tüketimi 2015 yılında

¹⁸⁴ "International Energy Outlook 2017", *U.S Energy Information Administration*, 14.09.2017. [https://www.eia.gov/outlooks/ieo/pdf/0484\(2017\).pdf](https://www.eia.gov/outlooks/ieo/pdf/0484(2017).pdf)

¹⁸⁵ Чувараян Александра Асватуровна, Энергетический Фактор в Политике России на Ближнем и Среднем Востоке (Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук), Москва: Дипломатическая Академия МИД РФ, 2014, стр., 18. (Çuvarayan Aleksandra, Rusya'nın Orta ve Yakın Doğu Politikasında Enerji Faktörü, (Dokora Tezi), Moskova: Rusya Federasyonu'nun Dış İşleri Bakanlığı Akademisi, 2014, s. 18).

¹⁸⁶ Goldthau, op.cit., ss. 33-34

¹⁸⁷ "International Energy Outlook 2017", s. 5.

¹⁸⁸ Ibid., s. 10.

191 katrilyon Btu'dan (İngiliz termal birimi) 2040 yılında 228 katrilyon Btu'ya kadar yükselecektir¹⁸⁹. Petrol en pahalı enerji kaynaklarından biri olmasına rağmen dünya ulaştırma sektöründeki petrol tüketiminin payı 2040'a doğru %56'ya kadar yükselecektir. (%36 sanayide, %5 binalar, %2 elektrik). Aynı zaman da OPEC ülkeleri petrol üretimini artırmaya devam edecektir. En büyük artış, Orta Doğu bölgesinde yaşanacaktır. 2040'a doğru Orta Doğu ülkeleri, günde yaklaşık 35 milyon varil petrol üretecektir (2015'te ise 25 milyon varil).

Dev bir enerji üreticisi ve enerji transit ülkesi olan Rusya, küresel enerji güvenliği alanında baş oyuncudur. Rus dış politikasında ulusal güvenliğin temeli olarak enerji güvenliği ön plana çıkmaktadır. Rusya'nın stratejik petrol, gaz ve diğer maden kaynaklarına sahip olması büyük oranda Moskova'nın dış politikasını da şekillendirmektedir. Rusya'nın ekonomik büyümesi, büyük oranda enerji ihracatına bağlıdır. 2016 yılında petrol ve doğal gaz gelirleri, Rusya'nın federal bütçe gelirlerinin %36'sını oluşturmuştur¹⁹⁰.

Rusya ispatlanmış petrol kaynakları açısından 2016 yılında dünyada 6. sırada yer almaktaydı. Petrol üretimi açısından ise 2016'da Suudi Arabistan'dan sonra ikinci sırada yer almıştır¹⁹¹. Rusya ispatlanmış gaz kaynakları açısından dünyada ilk sırada yer almaktadır. Bu ise dünyanın gaz kaynaklarının %17,3'lük kısmına denk gelmektedir¹⁹².

Rusya ve Avrupa enerji açısından birbirine muhtaçtır. Avrupa hem petrol hem de doğal gaz için bir kaynak olarak Rusya'ya bağımlıdır. 2016 yılında OECD üye olan Avrupa ülkeleri gerçekleştirdiği ham petrol ithalatının üçte birinden fazlası Rusya'dan gelmekteydi. Aynı zamanda Avrupa ülkelerin doğal gaz ithalatının %70'i Rusya'dan gelmiştir. Rusya da, petrol ve doğal gaz için bir pazar olarak Avrupa'ya bağımlıdır. 2016'da Rusya'nın ham petrol ihracatının yaklaşık %60'ı ve Rusya'nın doğalgaz ihracatının %75'inden fazlası OECD üye olan Avrupa ülkelerine gerçekleştirilmiştir¹⁹³.

¹⁸⁹ Ibid., s. 14.

¹⁹⁰ "Rusya Federasyonunun Federal Bütçesi", *Rusya Federasyonu'nun Maliye Bakanlığı*. <http://old.minfin.ru/en/statistics/fedbud/>

¹⁹¹ "BP Statistical Review of World Energy", June 2017, s. 15. <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf>

¹⁹² Ibid., s. 26.

¹⁹³ "Russia", *U.S Energy Information Administration*, 31.10.2017.

<https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=RUS>

Asya ve Okyanusya, 2016 yılında Rusya ham petrol ihracatının %26'sını oluşturmaktaydı. Çin'de de toplam Rus ihracatının payının arttığı görülmektedir. 2016 yılında Rusya, Suudi Arabistan'ı aşarak Çin'in en büyük ham petrol tedarikçisi oldu¹⁹⁴.

2040 yılına doğru OECD'ye üye olmayan ülkeler dünya piyasalardaki doğal gazın %59'unu kullanacaktır. (2015'te bu rakam %53'tu). Bununla birlikte OECD üyesi olmayan ülkelerdeki gaz tüketiminin 2015 yılından 2040 yılına kadar yılda ortalama %1,9 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir (OECD ülkelerinde %0,9 oranında)¹⁹⁵.

2014'ten 2040'a kadar doğal gaz üretiminde en büyük artış Orta Doğu, ABD ve Çin'de olacaktır. Büyüme sırasıyla %12, %20 ve %18 oranında gerçekleşecektir. ABD ve Çin'de 2015-2040 yılları arasındaki doğal gaz üretimindeki yükselişin kaya gazı üretimindeki artıştan kaynaklanacağı öngörülmektedir. Rusya'nın 2015-40 döneminde doğal gaz üretimindeki büyümesi, ülkenin Arktik ve Doğu bölgelerin kaynaklarının geliştirilmesine bağlıdır. 2015'te ABD'deki kaya gazı tüm doğal gaz üretiminin %50'sini oluşturmaktaydı. 2040'te bu rakamın %70 çıkacağını tahmin edilmektedir. 2040 yılında ABD'den sonra dünyanın en büyük kaya gazı üreticisinin Çin olacağı tahmin edilmektedir. 2040'ta Çin'de doğal gaz üretiminin %50'sinin kaya gazından oluşacağı düşünülmektedir¹⁹⁶.

Orta Doğu bölgesinde ise toplam ispatlanmış petrol kaynakları 813 milyar varile denk gelmektedir. Bu kaynaklar ülkelere göre Suudi Arabistan 266 milyar varil, İran 158 milyar varil, Irak 153 milyar varil, Kuveyt 101 milyar varil, Birleşmiş Arap Emirlikleri 98 milyar varil oranında dağılmaktadır. Toplam olarak Orta Doğu ülkeleri günde 26,9 milyon varil petrol üretirken Rusya günde 12 milyon varil petrol üretmektedir. Orta Doğu enerji kaynaklarının başta gelen ithalatçıları ise ABD, Japonya, Çin ve Güney Kore'dir. Özellikle Çin'in Orta Doğu'daki varlığı yükselmeye başlamıştır. ABD, OPEC ülkelerinden günde 3,45 milyon (Tüm petrol ithalatın %34'ü) varil petrol ithal etmektedir. Sadece Körfez ülkelerinden günde ise 1,76 milyon varildir (Tüm petrol ithalatın %18'i)¹⁹⁷.

Çin, petrol ithalatının %57'sini Orta Doğu'dan gerçekleştirmektedir. Çin, dünyanın en büyük ham petrol ithalatçısı konumundadır ve son yıllarda OPEC dışındaki

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ "International Energy Outlook 2017", s. 50.

¹⁹⁶ Ibid., s. 56.

¹⁹⁷ "How Much Petroleum Does the United States Import and Export", *U.S. Energy Information Administration*, 04.04.2017. <https://www.eia.gov/tools/faqs/faq.php?id=727&t=6>

ülkelerden Çin'e gelen petrol miktarında yükseliş yaşanmaya başlamıştır. Çin, OPEC'ten 2016 yılında günde 7,6 milyon varil ham petrol ithalatı yapmaya devam ederken, OPEC dışındaki ülkelerden gelen ham petrol 2012 yılında Çin'in petrol ithalatındaki artışın %65'ini oluşturuyordu. OPEC dışındaki tedarikçileri ise Rusya (toplam ithalatın%14'ü), Umman (%9) ve Brezilya'dır (%5)¹⁹⁸.

Orta Doğu enerji açısından stratejik bir bölgedir. Devletlerin enerji güvenliği, küresel enerji piyasası ve dolayısıyla dünya enerji istikrarı da büyük oranda söz konusu bölgeye bağlıdır. Enerji kaynakları için sert rekabet içinde olan küresel oyuncuların Orta Doğu enerji kaynakları üzerindeki politikası aynı zamanda kendi enerji güvenliğini sağlamak açısından önemlidir¹⁹⁹.

Orta Doğu hem askeri-teknik iş birliği hem de ticaret ve ekonomik iş birliği açısından Rusya'nın stratejik çıkarlarının bulunduğu bir bölgedir. Bölgedeki mevcut riskler göz önüne alındığında Rusya'nın politikası, uzun süren iç sorunların çözülmesinin ardından bölgeye geri dönüş politikası olarak tanımlanabilir. SSCB, Orta Doğu'daki ülkelerin gelişimi için stratejik önem taşıyan enerji, üretim ve ulaştırma altyapısının geliştirilmesine aktif bir şekilde katkıda bulunmuştur: Sovyetler Birliği'nin finansmanı ve katılımı ile Mısır, Irak, Cezayir, Suriye ve Yemen'de 350'den fazla büyük proje gerçekleştirilmiştir²⁰⁰.

Rusya'nın Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkilerinde temel prensibi, pragmatik bir temelde karşılıklı yarar sağlayan bir ortaklıktır. Rus yakıt ve enerji kompleksi bölgede bulunmayı ve 1990'larda kaybolan bazı pozisyonları geri kazanmayı hedeflemektedir. Örneğin Vladimir Putin, Cezayir (2006), Suudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri (2007) ziyaretleri sırasında Rusya ile Arap ülkelerinin yakıt ve enerji kompleksindeki stratejik etkileşimine vurgu yapmıştır²⁰¹.

Aynı zamanda Rusya, gaz fiyatını kontrol etmek için örtülü ve tutarlı bir şekilde uluslararası örgüt oluşturma girişimindedir. Yeni gaz OPEC, 2001 yılında kurulan Gaz İhracatçı Ülkeler Forumu'na (GECF) dayanarak kurulmayı çalışılmaktadır. 2008'de

¹⁹⁸ "More Chinese Crude Oil Imports Coming From Non-OPEC Countries, *U.S Energy Information Administration*. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=30792>

¹⁹⁹ Çuvarayan, op.cit., s. 62.

²⁰⁰ А.И.Шумилин, *Энергетическая стратегия России и США*, Москва: 2008 г., с., 50. (Aleksandr Şumilin, *Rusya ve ABD'nin Enerji Politikası*, Moskova, 2008, s. 50).

²⁰¹ Şumilin, *Rusya ve ABD'nin Stratejilerin Orta Doğu'da Etkileşimi: İşbirliği ve Karşıtlık Sorunları*, s. 303.

Rusya, İnan ve Katar OPEC tarzı bir gaz örgütünü oluşturacaklarını açıkladı²⁰². Rusya'ya ek olarak, bu örgütün dünyanın önde gelen gaz üreticileri arasında olan Latin Amerika ve Orta Doğu ülkelerini de kapsamı bekleniyor. Üyeler, ihracat hacimleri, üretim ve teslimat programları ve boru hattı yapımı konularında stratejik anlayışa ulaşmayı planlamaktadır.

Tüketici pazarların GECF üyeleri arasında - özellikle Rusya ve Cezayir'in önemli oyuncular olduğu Avrupa'da - paylaşılmasına karar verdiler. AB'nin böyle bir örgüte bağımlı olması, Rusya'ya alternatif gaz ihracatçısı ülkeler ile ikili ilişkiler kurmasını engelleyecek ve enerji özgürlüğünü azaltacaktır²⁰³. GECF'e üye ülkeler bu tür bir harekete geçebilirlerse dünya genelinde doğalgaz fiyatlarının belirlenmesinde çok güçlü bir araca kavuşacaklar²⁰⁴.

2020 Yılına Kadar Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Stratejisi, Rusya Federasyonun Dış Politika Konsepti ve 2030 Yılına Kadar Rusya Federasyonu Enerji Stratejisi gibi stratejik belgelerde enerji faktörü Rusya'nın dış politikasının önemli bir ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2020 Yılına Kadar Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Stratejisi göre enerji güvenliği Rusya'nın ulusal güvenliğinin en önemli sütunlarından biridir. Stratejiye göre hammadde ihracatı modelini uzun vadede korumaya devam etmek risk ve tehdit oluşturmaktadır. Buna ek olarak stratejide, Rusya'nın Orta Doğu, Bering Denizi, Arktik ve Orta Asya'nın enerji kaynaklarına ulaşma niyeti belirtilmiştir. Bunun yanında da stratejiye göre «enerji kaynakları için rekabet yüzünden doğan sorunların çözümü için askeri gücün kullanımı da olasıdır. Bu bağlamda Rusya Federasyonu ve onun müttefikleri etrafında var olan güç dengesinin bozulması da mümkündür»²⁰⁵. Bu durum Rusya açısından enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanmasında yaşanan rekabetin yükseldiğini ve askeri çatışmalara neden olabileceğinin resmi bir şekilde

²⁰² Ezra Levant, "Putin's New OPEC", *National Post*, 14.05.2014 <http://nationalpost.com/opinion/ezra-levant-putins-new-opec>

²⁰³ Edited by Gal Luft and Anne Korin, *Energy Security Challenges For The 21st Century: A Reference Handbook*, California: Santa Barbara, s. 100.

²⁰⁴ Tyler Crowe, "Is Vladimir Putin Building a New OPEC?", *Aol*, 09.06.2013. <https://www.aol.com/article/finance/2013/07/09/is-vladimir-putin-building-a-new-opec/20652008/>

²⁰⁵ 2020 Yılına Kadar Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Stratejisi. <http://kremlin.ru/acts/bank/29277/page/4>

kabul edilmesi anlamına gelmektedir²⁰⁶. Strateji’de Orta Doğu bölgesinde uzun vadede çatışmaların aktif bir şekilde devam edeceğini saptanmaktadır.

2030 Yılına Kadar Rusya Federasyonu Enerji Stratejisi belgesine göre Rusya’nın enerji politikasının kilit hedefi enerji güvenliğidir. Enerji güvenliği; ülke vatandaşlarını, toplumu, devleti ve ülke ekonomisini, güvenilir yakıt ve enerji arzına yönelik tehditlerden korumaktır. Stratejinin dış faaliyetler kısmında ise dış piyasalarda Rusya’yı yakışır bir biçimde temsil edebilen güçlü ve sabit olarak gelişen enerji şirketlerin kurulması, Rusya’nın enerji ihracatının çeşitlendirilmesi, dünyanın en büyük enerji ithalatçılarına sevkiyatı artırmak ve onların istikrarının sağlanmasının» gerekliliği belirtilmektedir. Bununla birlikte «Rusya’nın yüksek teknoloji ürünleri pazarında ve enerji alanında entelektüel hizmet faaliyetlerini artırmak » da enerji güvenliğinin bir parçasıdır²⁰⁷. Strateji aynı zamanda Rusya’da uluslararası enerji altyapısının geliştirilmesi ve Rus petrol şirketlerine ait yabancı rafinerilerde üretilen petrol ürünlerinin satışına dikkat çekmektedir.

2013 Rusya Federasyonunun Dış Politika Konsepti’ne göre «önde gelen enerji üreticileriyle stratejik ortaklığı güçlendirme, tüketici ülkeler ve transit ülkelerle diyalogu geliştirme»²⁰⁸ Rus dış politikasının kilit öncelikleri olarak kabul edilmektedir. Bu ise küreselleşme bağlamında, enerji faktörünün uluslararası ilişkiler üzerinde etkili bir araç haline geldiğini ve ulusal boyutun ötesine geçtiğini gösteren bir durumdur.

Rus dış politikasını belirleyen temel belgelere göre jeopolitik faktörler devletlerin dış enerji politikaları üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda Rusya’nın strateji belgeleri ve dünya enerji piyasasındaki durum göz önüne alınarak yapılan analiz ile enerji faktörünün Rus dış politikası üzerindeki etkisinin yükselmeye devam edeceği görülmektedir. Dünyada enerji kaynaklarının kullanımı, nüfus ve üretimin artması, gelecekte dünya yakıt ve enerji kompleksinde yaşanan ana çelişkilerin daha da derinleşmesine yol açacaktır. Devletlerce enerji kaynaklarının daha fazla önemsenmesi yeni bölgesel çatışmalara yola açacak ve jeopolitik riskler önemli ölçüde artacaktır. Bu

²⁰⁶ Çuvarayan, op.cit., 101.

²⁰⁷ 2030 Yılına Kadar Rusya Federasyonu Enerji Stratejisi.
<https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/96681/>

²⁰⁸ 2013 Rusya Federasyonu’nun Dış Politika Konsepti. 12.02.2013.
http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6BZ29/content/id/122186

durumda Rusya'nın diplomatik çabaları, enerji çatışmalarının zamanında önlenmesi ve Rusya'nın aleyhine işlememesi için koşulların yaratılmasına yönelik olacaktır²⁰⁹.

Yukarıda analize dayanarak aşağıdaki gibi sonuçlara ulaşabilmekteyiz:

1. 21. yy'da enerji kaynakları ve yeni enerji ihracat/ithalat piyasalarına girmek için mücadele daha da şiddetlenecektir. Enerji alanında rekabet yükselmektedir. Dolayısıyla enerji piyasasında bir devlet tarafından tekelin oluşturulmaması için devletler transit yolları, enerji sevkiyatlarını çeşitlendirme politikasına mecbur kalmaktadır.

Enerji kaynakları üzerinde gerçekleşen sert rekabet ekonomik, siyasi ve askeri mücadele şeklini alabilmektedir. 21. yüzyılda enerji güvenliğini sağlamaya yönelik mücadele daha da şiddetlenecektir. Asya ülkelerin ekonomileri hızlı büyümekle birlikte ABD ve Avrupa Birliği ülkeleri de dünyada sahip olduğu enerji pozisyonlarını korumaya çaba gösterecektir.

2. Rusya, gaz rezervleri açısından dünyada ilk sırada yer almaktadır. Söz konusu durum Rusya'nın dış politikasında enerji faktörünün belirleyici rolünü göstermektedir.

3. Enerji talebinin odak noktasının Doğu'ya kaydığını görebilmekteyiz. Önde gelen enerji tedarikçileri Avrupa ve ABD piyasalarına odaklanmaktaydı. Günümüzde ise enerji talebi en çok Çin, Güney Kore ve Hindistan tarafından oluşturulmaktadır. Söz konusu yeni ekonomik durum Orta Doğu, Latin Amerika, Afrika üreticileri ve Doğu Güney Asya tüketicileri arasındaki ilişkileri yükseltecektir. Aynı zaman da bu durum uluslararası rekabet için yeni arenalar meydana getirmektedir. Eksenin Doğu'ya kayması ABD'nin üretici ülkeler üzerindeki maniveların azaltılmasına neden olabilecektir²¹⁰. Rusya ise söz konusu değişimi fırsata dönüştürmeye çalışacaktır.

²⁰⁹ Çuvarayan, op.cit., s. 104.

²¹⁰ Edited by David L. Goldwyn and Jan H. Kalicki, *Energy and Security: Strategies for a World in Transition*, Woodrow Wilson Center Press with Johns Hopkins University Press, 2013, s. 4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM RUSYA FEDERASYONU'NUN SURİYE POLİTİKASI

Suriye, Orta Doğu'da Rusya için potansiyel olarak en elverişli mütteftir. Öncelikle Soğuk Savaş'tan itibaren Suriye Rusya'ya askeri ve teknik bağımlılığını sürdürmeye devam etmiştir. Bununla birlikte Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Suriye, uluslar arası alanda izolasyon içinde olduğundan hem BM Güvenlik Konseyi'nde hem de diğer uluslararası örgütlerde, küresel ve bölgesel düzeyde Moskova'nın siyasi desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Sırf Rusya sayesinde Suriye, ABD'nin ısrar ettiği uluslararası yaptırımlardan kaçınmayı başarmıştır. Aynı zamanda Suriye'nin avantajlı stratejik konumu, Rusya'nın Akdeniz'deki konumunu koruması ve güçlendirmesi ile Orta Doğu'daki çıkarlarını savunmak için yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda Rusya'nın Orta Doğu bölgesinde ve yurt dışında korunmuş tek üssünün Suriye'de bulunan Tartus ve Lazkiye limanlarında bulunması stratejik açıdan çok büyük bir önem taşımaktadır.

I. RUSYA FEDERASYONU'NUN SURİYE POLİTİKASINDA SOVYET DÖNEMİNİN ETKİSİ

SSCB ve Suriye arasında diplomatik ilişkiler Temmuz 1944'de kurulmuştur. 1980'de imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması resmen geçerliliğini korumaktadır²¹¹.

1970'lerde Suriye, Orta Doğu'da Sovyetler Birliği müttefikleri arasında en çok askeri yardım alan ülkeydi²¹². SSCB'nin ekonomik ve teknik yardımı ile Fırat'ın hidro teknik kompleksi, El-Baas hidroelektrik santrali dahil olmak üzere 80'den fazla büyük tesis, 2.000 km'lik demiryolu ve 3.700 km'lik elektrik hattı inşa edildi²¹³. Sovyet ve Rusya üniversitelerinde binlerce Suriyeli eğitildi. 2006 yılına gelindiğinde 10000'e yakın Suriyeli subaya Sovyetler Birliği/Rusya'da eğitim verilmiştir²¹⁴. 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde Suriye ordusunun silah envanterinin %90'dan fazlası Sovyet

²¹¹ “Dostluk ve İşbirliği Antlaşması (1980)”, *Ria Novosti*, 30.09.2015. <https://ria.ru/spravka/20150930/1293215601.html>

²¹² Hopwood D, *Syria 1945-1986: Politics and Society*, London: Unwin Hyman, 1988, s. 76.

²¹³ Luzyanin, op.cit., ss. 83-85.

²¹⁴ Klussman U., “An Old Base, Friendship Gets a Facelift”, *Der Spiegel*, 22.06.2006. <http://www.spiegel.de/international/spiegel/russia-and-syria-an-old-base-friendship-gets-a-facelift-a-422911.html>

menşeliydi.²¹⁵ Ne var ki SSCB'nin dağılmasından sonra 1991'de askeri-teknik alanındaki işbirliği neredeyse donduruldu.

Gorbaçov tarafından başlatılan Perestroyka politikası nedeniyle 1990'lı yılların başında Rusya-Suriye ekonomik işbirliği hızlıca gerilemiş ve ticaret hacmi yılda 50-100 milyon doları geçememiştir²¹⁶. Bununla birlikte Moskova'nın Suriye'ye yapılan silah sevkiyatları da azalmaya başlamıştır. Moskova'nın İsrail ile ilişkilerini düzeltmesi de Rusya-Suriye ilişkilerinde rahatsız edici bir etken olmuştur. Bu süreçte Rusya'nın politikası hem Suriye hem de İsrail ile sağlam ve dengeli ilişkilere sahip olmasına dayanmaktaydı.

Rusya, Washington ve Tel Aviv'e B. Esad rejimine yapıcı bir yaklaşım yapılması ve Şam'a karşı kuvvet kullanmanın kabul edilmez olduğunu belirtmekteydi. Moskova, Rusya ve Suriye arasında yüksek düzeyde güvenin ancak Suriye'nin İsrail'e karşı radikal politikasını değiştirmesiyle mümkün olabileceğini defalarca dile getirmiştir. Bu bağlamda Şam'ın, Lübnan topraklarında bulunan Hizbullah savaşçılarını destekleme politikasını terk etmesi gerekmektedir. 12 Temmuz 2006'da İsrail'in Güney Lübnan'da Hizbullah'a karşı gerçekleştirdiği saldırılardan sonra Suriye, birliklerini seferber ederek İsrail'e karşı savaş hazırlığında bulunmuştur. Moskova, Şam'ın Hizbullah'ı destekleyerek Lübnan-İsrail çatışmasına dahil olmasını Suriye için stratejik bir hata olacağına ve ayrıca bölgenin tamamında bir felakete neden olabileceğine inanmaktaydı. Zira söz konusu savaş zincirleme etki yaratıp İran'ın da savaşa sürüklenmesine yol açacaktı²¹⁷.

Bununla birlikte Suriye, Sovyetlerin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu'nun askeri ve siyasi çıkarlarına karşı zarar verici adımlar atmamıştır. Rusya'nın askeri tesisleri (Tartus'daki Deniz Kuvvetleri'nin lojistik merkezi ve diğerleri) işlevini sürdürmeye devam etmiştir. Bu durum o dönemde Rusya'nın Suriye için kritik önem taşıyan Orta Doğu barış sürecinin destekçisi olarak dengeli bir politikayı sürdürmesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Temmuz 1999'da Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad Moskova'ya ilk ziyaretini gerçekleştirmiştir²¹⁸. Söz konusu ziyaret, ikili

²¹⁵ “Rusya-Suriye Askeri-Teknik İşbirliği: Künye”, TASS, 30.09.2015. <http://special.tass.ru/info/2305654>

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Luzyanin, op.cit., s. 83.

²¹⁸ “Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad Moskova'ya Resmi Ziyaret Gerçekleştiriyor”, Perviy Kanal, 05.06.1999. <https://www.1tv.ru/news/1999-07-05/294093->

ilişkilere fazla ivme kazandıramamasına rağmen ekonomik ve askeri ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. 1999 yılında Suriye, Rus tank füze sistemleri Metis-M (73 milyon dolar) ve Kornet-E sistemlerini(65 milyon dolar) almaya başlamıştır²¹⁹.

Modern dönem Rus-Suriye ilişkilerinde kilit süreç, 2005-2006 yıllarında Suriye'nin Sovyetlerden kalan borç sorununun çözüldüğü ve ilişkilerin yeni bir düzeye ulaştığı dönemdir. Anlaşmaya göre toplam 13.4 milyar dolarlık borcun % 73'ü silindi ve geriye kalan 3.618 milyar dolarlık borç yeniden yapılandırılmıştır²²⁰. Bu fonlar Rus şirketi Stroytransgaz'ın Hama'nın doğusunda bir GPZ-1 gaz işleme tesisi kurulmasında kullanıldı. 2008 yılında faaliyete geçen bu girişim ile Suriye'deki termik santrallerin yaklaşık yarısına yakını doğal gaz ile çalışmaya başlamıştır²²¹.

Borç sorununun çözülmesi, askeri ve teknik alanındaki işbirliğine ivme kazandırmıştır. Gelecek yıllarda modern uçaksavar silahlarının ve gemi füze sistemlerinin Suriye'ye teslim edilmesi için büyük sözleşmeler imzalanmıştır. Ocak 2005'te Rusya Federasyonu ile Suriye arasında 2005-2010 yılları için kapsamlı ve uzun vadeli askeri-teknik işbirliği programı imzalanmıştır. Şubat 2005'te Moskova ve Şam kısa menzilli Strelets füze sisteminin Suriye'ye satılması konusunda anlaşmaya varmıştır²²². İleriki senelerde Rusya, Suriye'ye Buk-2M²²³ ve Pantsir S1²²⁴ hava savunma sistemleri teslim etmiştir. 2007'de Yakhont füzeleri ile Bastion-P sahil gemi füze sistemleri (teslimatlar 2010-2011'de yapıldı), Buk füze sistemleri (8 bölükten en az 6'sı teslim edildi) ve MIG-31E savaş uçakları için Suriye ile sözleşme imzalanmıştır²²⁵. Bu silahların varlığı, Suriye iç savaşının ilk evresinde uçuşa yasak bölgeler ilan ederek Suriye hükümetine askeri baskı yapmayı hedefleyen Batı için caydırıcı bir unsur olmuştur.²²⁶ 2009 yılına doğru Rusya-Suriye arasında imzalanan askeri-teknik

segodnya_v_moskvu_s_ofitsialnym_vizitom_pribyvaet_prezident_sirii_hafez_asad

²¹⁹ “Rusya-Suriye Askeri-Teknik İşbirliği: Künye”, *TASS*, 30.09.2015 <http://special.tass.ru/info/2305654>

²²⁰ “Suriye Rusya'nın Eğitim ve Sağlıkını Finanse Edecek”, *Lenta.RU*, 29.05.2005. <https://lenta.ru/news/2005/05/29/debt/>

²²¹ “Rusya ve Suriye Ekonomik İlişkilerin Perspektifleri Ele Alacaktır”, *Ria Novosti*, 18.11.2009. <https://news.mail.ru/politics/3057385/>

²²² “Suriye için Strelets - İğla Değil”, *Ria Novosti*, 06.06.2008. <https://ria.ru/analytics/20050217/32901202.html>

²²³ “Buk-M2E”, *Voennoe Obozreniye*, 13.12.2013. <https://topwar.ru/37268-zrk-buk-m2e.html>

²²⁴ “Rusya, Suriye'ye Taşınabilir Hava Savunma Sistemi Pantsir-S1'i Gönderdi”, *Novosti VPK*, 15.02.2013. https://vpk.name/news/84424_rossiya_postavila_sirii_partiyu_zrpk_pancirs1.html

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Сирийский рубеж / М. С. Барабанов, А. Д. Васильев, С. А. Денисенцев, В. В. Кипшидзе, А. В. Лавров, В. Р. Легойда, Н. А. Ломов, Ю. Ю. Лямин, А. В. Никольский, Р. Н. Пухов, М. Ю. Шеповаленко; под ред. М. Ю. Шеповаленко. – 2-е изд., доп. – М.: Центр анализа стратегий и

sözleşmelerin toplam değeri 19.4 milyar dolardır. Söz konusu rakam diğer tüm Orta Doğu ülkelerin Rusya ile yaptığı askeri-teknik sözleşmelerin değerine eşittir. 2002-2009 yıllar arasında Suriye, Rusya'dan silah ithalatı bakımından yedinci sırada yer almıştır. 2010 yılında Rusya'nın Suriye'ye yaptığı silah sevkiyatı Rusya'nın tüm silah ihracatının % 7'sine denk gelmekteydi²²⁷.

II. SURİYE KRİZİ ÖNCESİNDE RUSYA-SURİYE İLİŞKİLERİNİ BELİRLEYEN DİNAMİKLER

Tarihsel olarak baktığımızda Suriye-Rusya ilişkilerinde ekonomik faktörün, stratejik faktörlerin gölgesinde kaldığını söyleyebiliriz. Söz konusu stratejik ikili ilişkiler Rusya'ya ABD'nin Orta Doğu'daki güç dengesini tamamen kendi lehine değiştirmesini engellemeye, uluslararası terörizme karşı mücadele etmeye ve bölgede varlığını sürdüren güçlü devlet statüsünü korumaya yardımcı olduğunu söyleyebiliriz.

A. RUSYA PERSPEKTİFİNDEN DİNAMİKLER

1. Stratejik Çıkarlar

Suriye'nin Rusya Federasyonu'nun dış ticaret dengesindeki payı çok küçüktür. 2008 yılında Rusya'nın dış ticaret cirosunda Suriye ile ticaretin payı sadece % 0.29'du. 2011 yılında bu rakam % 0,06'ya, 2013 yılında % 0,05'e kadar azalmıştır²²⁸. 2014 yılında Suriye ile en çok ihracat yapan ülkeler ise: Türkiye (%23), Çin (%12.85), Birleşik Arap Emirlikleri (% 8.37), Güney Kore (%5.52) olmuştur. Rusya ise bu listede onuncu sırada (% 2.69) yer almaktaydı²²⁹.

Belirtelim ki Rusya'dan Suriye'ye yapılan ihracatın büyük bir kısmı gizli tutulmaktadır. Söz konusu kısım silah ve çift kullanımlı askeri teknolojileri ile ilgili olan

технологий, 2016. – 204 с. 24. (Editör. M.Y. Şepovalenko, *Suriye Hatı*, Moskova: Tsentr Analiza Stratgiyi i Tehnologiy, 2016, s. 24.

²²⁷ Podtserob, op.cit., s. 340.

²²⁸ Аль Хумси Ахмад, Внешнеэкономические Связи Сирии: Состояние и Перспективы Развития (Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук), Москва: РУДН, 2017, с. 94. (Al Humsi Ahmad, *Suriye'nin Dış Ekonomik İlişkileri: Durum ve Gelişmenin Geleceği* (Doktora Tezi), Moskova: RUDN, 2017, s. 94).

²²⁹ Ibid., s. 92.

ve kamuya açık olmayan sözleşmelerden oluşmaktadır. Rusya'nın Federal Gümrük Hizmeti'nin bilgilere göre 2012 yılında Rusya'dan Suriye'ye ihracatının % 73'ü (458.9 milyon dolar) kamuya açık olmayan sözleşmelerden oluşmaktaydı. 2012 yılında Rusya'nın Suriye'ye yaptığı ihracat ise 626 milyon dolardır. 2013-2014 yıllarda ise Rusya'nın Suriye'ye ihracatı 820 milyon dolarken gizli kısım 610 milyon dolara denk gelmekteydi²³⁰ (Bkz. Tablo-4).

Tablo-4: 2000-2014 Yıllar Arasında Rusya-Suriye arasında Ticaret Hacmi (Milyon Dollar ABD)

Yıl	Suriye'nin Rusya ile Ticaret Hacmi			Dış Ticaret Hacmi
	İhracat	İthalat	Denge	
2000	11,2	95,5	-84,3	106,7
2001	21,5	130,9	-109,3	152,4
2002	16,8	143,1	-126,4	159,9
2003	14,0	208,8	-194,8	222,8
2004	17,4	320,7	-303,3	338,1
2005	26,0	439,6	-413,5	465,6
2006	30,0	605,2	-575,2	635,2
2007	38,0	946,2	-908,2	984,2
2008	39	1940	-1901	1979
2009	38,7	1135	-1097	1174,2
2010	42,5	1116	-1073	1158,2
2011	48,9	1942	-1893	1991,1
2012	30,8	626	-595	656,3
2013	16,2	322	-306	338,6
2014	4,5	498,1	-488,6	502,6

Kaynak: UN Comtrade Database. <http://comtrade.un.org/>

2009 yılına doğru Suriye ile yapılan tüm silah sözleşmelerinin değeri 19.4 milyar dolardı. Bu rakam diğer tüm Orta Doğu ülkelerinin Rusya ile yaptığı askeri-tekniik sözleşmelerin değerine eşitti²³¹. 2010 yılında Rusya'dan Suriye'ye 700 milyon dolarlık silah sevkiyatı yapılmıştır. Bu rakam Rusya'nın silah ihracatının % 7'sini oluşturmaktaydı²³². Suriye-Rusya arasındaki askeri-tekniik işbirliği, Orta Doğu silah piyasasında Rus silahların rekabet edebilirliği ve onlara talebin yükselmesine yardımcı

²³⁰ “Sadece Tank Değil: Rusya ve Suriye'yi Birbirine Bağlayan Nedir?”, *RBK*, 24.09.2015. Web Sayfası: <https://www.rbc.ru/business/24/09/2015/560168269a7947597c281379>

²³¹ A. Sarabyev, “Rossiysko-Siriyskoye «Nastoyashchee-Buduşee»: Voenno-Morskoy Aspect”, *RSMD*, 10.10.2012. Web Sayfası: http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rossiysko-siriyskoe-nastoyashchee-budushchee-voenno-morskoy-/?sphrase_id=3571409

²³² La Russie, “Bouclier Diplomatique Du Régime De Bachar al-Assad”, *France 24*, 26.01.2012. <http://www.france24.com/fr/20120126-russie-syrie-bachar-al-assad-diplomatie-regime-syrien-opposition-cooperation-militaire-tartous-onu-veto>

olmaktadır. Bunun yanında Suriye ile yapılan silah sözleşmeleri Rusya'nın askeri-teknik kompleksinin hayatta kalmasını sağlamaktadır. Bundan ötürü Suriye, Rusya'dan gelen silah sayesinde Orta Doğu'da belirli güç dengesini koruma kapasitesine sahip olmaktadır²³³.

Bölgede güç dengesini korumada silah sevkiyatı kadar Rusya'nın Suriye'de sürekli varlığı da önemli bir faktördür. 15 Haziran 2003 yılında Rusya'nın Dış İşleri Bakanı İ.S. İvanov'un Şam ziyareti kapsamında Batı'nın askeri yapıların özellikle Güney tarafından Rusya sınırına yaklaşması Rusya'nın Akdeniz'de dengeli bir bölgesel güvenlik sistemi yaratılma sürecinden dışlanmasına yol açacağını belirtmiştir. Bu bağlamda Tartus'un Rusya donanmasının Akdeniz bölgesinde tek maddi-teknik noktası olması Rusya için kritik öneme sahiptir²³⁴.

Bir maddi teknik destek noktası olan Tartus 1971 yılında Sovyetler Birliği tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Tartus, o dönemde Akdeniz'de faaliyette bulunan Sovyetler'in Beşinci Filosu için maddi teknik destek açısından önemliydi. 1991 yılında Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte Beşinci Filosu da Akdeniz'deki faaliyetlerini sonlandırmıştır²³⁵. Bununla birlikte Tartus maddi teknik destek noktası olarak faaliyette bulunmaya devam etmiştir. 2010 yılına gelindiğinde Tartus'un uçak gemileri ve kruvazörleri kabul edebilecek deniz üssüne dönüştürülme planları yapılmaya başlamıştır²³⁶. 2013 yılında Sovyetlerin Beşinci Filosu'nu anımsatan bir şekilde Rusya, Akdeniz'de sürekli olarak filosunu konuşlandırmaya başlamıştır. 10 Ekim 2016 yılında Rusya'nın Savunma Bakanı'nın yardımcısı Nikolay Pankov, maddi-teknik destek noktası olan Tartus'u üsse dönüştürülmesinin planladığına dair açıklamada bulunmuştur. 18 Şubat 2017 yılında Suriye ve Rusya arasında Tartus limanının genişletilmesi üzerine anlaşmaya varmakla birlikte Tartus'un tam anlamıyla üsse

²³³ Мухаммеж Ибрахим Назир, *Военно-Политические Отношения Российской Федерации и Сирийской Арабской Республики в 2000-2012 гг.: Историческое Исследование, (Диссертация На Соискание Ученой Степени Кандидата Исторических Наук)*, Москва: Военный Университет Министерства Обороны Российской Федерации, 2017, с. 57. (Mohammad İbrahim Nazir, *2000-2012 Yıllarında Rusya Federasyonu ve Suriye Arap Cumhuriyeti'nin Askeri-Siyasi İlişkileri: Tarihsel Araştırma*, (Doktora Tezi), Moskova: Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı'nın Harp Okulu, 2017, s. 57).

²³⁴ Ibid., s. 87.

²³⁵ "Rusya Federasyonu'nun Yurt Dışındaki Askeri Üsleri: Rapor", *Ria Novosti*, 15.02.2010 <http://ria.ru/spravka/20100215/209344182.html#14008590867763&message=resize&relto=register&action=addClass&value=registration>

²³⁶ "Bastion Sistemi Rusya'nın Deniz Kuvvetleri Tartus'ta Koruyacaktır", *Ria Novosti*, 20.09.2010. https://ria.ru/defense_safety/20100920/277413566.html

dönüştüğünü söyleyebiliriz²³⁷. Suriye’de Tartus üssünün kurulması Rusya’nın Deniz Kuvvetleri için stratejik öneme sahiptir. Tartus üssünün stratejik olmasının arakasında yatan nedenler aşağıdaki gibidir²³⁸:

1. Kara Deniz Filosu’nun dünya okyanusuna geçiş imkanı sağlaması;
2. Akdeniz’de bulunan filosunu Kuzey Filosu ile güçlendirme imkanı;
3. Orta Doğu’da askeri varlığın sağlanması ve Suriye kıyısının çoğunu koruma altında tutması;
4. Afrika Boynuzu’nda deniz trafiğinin güvenliğinin sağlanması;
5. Tartus, Cebelitarık Boğazı’ndan (Atlas Okyanusu ve Rusya’nın Baltık ve Kuzey filoların operasyonel bölgesine çıkış) 6-7 günlük mesafede bulunması;
6. Dış istihbarat ve elektronik istihbarat faaliyetlerinde bulunmak için altyapıyı oluşturmaları;

2015 yılında kabul edilen yeni Rusya Deniz Doktrini’nde Atlantik, Arktik ve Büyük Okyanus bölgesi yanında Akdeniz de Rusya’nın deniz politikasının odaklandığı asıl alanların olduğunu belirtmektedir²³⁹. Doğu Akdeniz, NATO ve Batı’nın savunması açısından stratejik öneme sahip bir bölgedir. Bunun yanında Sovyetler Birliği gibi Rusya da NATO’nun güney cephesinden Rusya’ya karşı yapılabilecek herhangi bir saldırıdan büyük endişe duymaktadır. Zira Rusya’nın sanayi kalbine giden hava ve deniz yolları Doğu Akdeniz’den geçmektedir. Bunun yanında Rusya’nın Doğu Akdeniz’de asker varlığını sürdürmesi olası savaş zamanında NATO’yu iki cephede savaş sürdürmeye mecbur edecektir. Kısacası hem NATO’nun hem de Rusya’nın kendi güvenliğini sağlamanın yolunun Doğu Akdeniz’i kontrolünden geçtiğini söyleyebiliriz²⁴⁰.

Rusya’nın güvenliğini ve Orta Doğu’da güç dengesini korumanın yanında Akdeniz’in stratejik önemini belirleyen birkaç tane faktör daha mevcuttur. Öncelikle Doğu Akdeniz, dünya ekonomisi ve siyaseti açısından önemli Orta Doğu, Kuzey Afrika, Karadeniz-Azak havzası gibi alanları üzerine etkisi sağlama açısından kritik

²³⁷ “Tartus’taki Maddi Teknik Destek Noktası: Dosya”, *Ria Novosti*, 13.11.2017 <http://tass.ru/info/4808523>

²³⁸ İbrahim Nazir, op.cit., s. 155.

²³⁹ Rusya Federsyonu’nun Deniz Doktrini 26.07.2015. <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/uAFi5nvux2twaqjftS5yrIZUVTJan77L.pdf>

²⁴⁰ Edit. by Robert Statlof, “Strategy and Defence In the Estern Meditarenean: An American-İsraeli Dialog”, Washington, *The Washington İnstitute for Near East Policy*, 1987, ss. 13 – 22.

öneme sahiptir. Aynı zamanda Akdeniz ülkelerinin coğrafi ve jeopolitik konumu, onu Avrupa kıtasının tüm güvenlik sisteminin önemli bir parçası haline getirmektedir. İkincisi Akdeniz üzerinden Batı'yı Doğu'ya ve Basra Körfezi'ne bağlayan ana ticari yolları geçmektedir. Bu bağlamda Akdeniz'i Kızıl Deniz'e bağlayan Süveyş Kanalı vasıtasıyla dünya petrol kaynaklarının yaklaşık% 5'i ve doğal gazın% 15'i taşınır. Karadeniz ve Akdeniz denizleri arasındaki tek iletişim yolu olan İstanbul ve Çanakkale boğazlarından dünya petrol ticaretinin % 6'ı geçmektedir²⁴¹.

2. Enerji Alanındaki Dinamikler

Rusya'nın enerji güvenliği açısından da Doğu Akdeniz'de varlığını sürdürmesi stratejik öneme sahiptir. Yakın zamanlara kadar az hidrokarbon kaynağına sahip olduğu düşünülen Doğu Akdeniz ülkeleri, günümüzde büyük doğal gaz üreticileri olmakla birlikte ihracatçı olmayı da planlamaktadır. Söz konusu ülkeler her şeyden önce İsrail, Kıbrıs ve Lübnan'dır. Örneğin 2009-2013 yıllarında İsrail'in deniz yatağında yeni büyük gaz rezervler keşfedilmiştir. Bunlardan en büyükleri 300 milyar metreküpe sahip Tamar ve 600 milyar metreküpe sahip Leviathan gaz yataklarıdır²⁴². Bununla birlikte Doğu Akdeniz'in gaz potansiyelinin keşfedilen gaz yataklarıyla sınırlı olmadığı ile ilgili tahminler de mevcuttur. Söz konusu tahminler hem İsrail hem Mısır, Kıbrıs, Lübnan ve Suriye'yi ilgilendirmektedir.

Rusya'nın Suriye'deki enerji çıkarları açısından ise 2011 yılında ABD jeoloji araştırma şirketi US Geological Survey, Lübnan sınırında Jabal Nafti petrol sahasını keşfetmesi kritik öneme sahiptir. Söz konusu petrol yatağının üç ile yedi milyar varil kapasiteye sahip olduğunu bildirilmiştir. 23 Aralık 2013'te Suriye, Jabal Nafti topraklarında jeolojik keşif için Rus şirketi Soyuzneftegaz ile sözleşme imzalamıştır²⁴³. Şam Stratejik Araştırmalar ve Veriler Merkezi'ne göre, Suriye kıta sahanlığında 14 petrol havzası bulunmakta ve bunlardan dördü Kuveyt ile kıyaslanabilir üretim

²⁴¹ Dina Malişeva, "Rusya Akdeniz'de: Jeopolitik ve Güncel Çıkarlar", *International Affairs*. <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1404>

²⁴² "Doğu Akdeniz Doğal Gaz Piyasalarında Önemli Oyuncu Olmaya Hazırlanmaktadır", *Korporativniy Jurnal PAO Gazprom*, № 5, 2017, ss. 8-9.

²⁴³ Andrey İsaev, "Moskova-Ankara-Tahran Ekseninde Gaz Boyutu", *International Affairs*, 21.12.2016. <https://interaffairs.ru/news/show/16647>

kapasitesine sahiptir²⁴⁴. Bunun yanında 2010 yılında Rus enerji şirketi olan Tatneft Deir ez Zor yakınlarında bulunan Güney Kisham petrol yatağını işletmeye başlamıştır. Rus şirketlerinin Suriye krizinden önce Suriye ile petrol ve gaz sektöründe imzaladığı toplam sözleşme tutarı 1,6 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Ne var ki güvenlik kaygılarından dolayı hem Tatneft hem de Soyuzneftegaz şirketleri Suriye'deki faaliyetleri askıya almıştır. Bununla birlikte Rus enerji şirketleri geri dönmeye kararlıdır²⁴⁵.

Suriye'nin Enerji politikası kısmında da belirtileceği gibi Suriye enerji açısından Orta Doğu'da önemli bir transit ülkedir. Suriye topraklarından geçmesi planlanan üç boru projesi mevcuttur; İran'ın projesi olan İran-Irak-Suriye boru hattı, Katar'ın projesi olan Katar-Suriye-Türkiye boru hattı ve Mısır'ın projesi olan Mısır-Ürdün-Suriye-Türkiye boru hattıdır. Tüm bu boruların nihai istikameti Avrupa olduğundan dolayı Rusya'ya rakip nitelikte olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla Suriye petrol sağlayıcısı olmaktan daha çok petrol ve gazın transit merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Rusya'nın Suriye ile ilgili enerji politikasının öncelikli hedefi diğer devletlerin (Mısır, Katar, İran) Rusya ile Avrupa'da rekabet edecek şekilde arzını arttırmasını engellemek olduğunu söyleyebiliriz²⁴⁶. Rusya'nın bu hedefe ulaşmasının yolu Suriye şirketleri ile rekabet etmesinden değil Suriye enerji kalkınmasına katılmaktan geçtiğini söyleyebiliriz. Zira 31 Ocak 2018 tarihinde Rusya ve Suriye, enerji altyapısının restorasyonu, modernizasyonu ve inşasını öngören enerji projeler alanında işbirliği için bir yol haritası imzalamıştır²⁴⁷. Buna ek olarak Rusya Enerji Bakanlığı'na göre, taraflar Suriye'deki dört elektrik santralin restorasyonuna ilaveten Rus Rosteh şirketinin katılmasını da ele almıştır²⁴⁸. Söz konusu durum Rusya'nın Suriye'nin enerji sektörü üzerindeki etkisini arttıracaktır. Bu bağlamda petrol ürünlerini Suriye limanları ve boru hatları yoluyla nakletmek isteyen herhangi bir ülkenin, Rusya'yı dikkate almak ve hatta doğrudan Rusya ile müzakere etmek zorunda kalacağı güvence altına

²⁴⁴ “Sadece Tank Değil: Rusya ve Suriye'yi Birbirine Bağlayan Nedir?”, *RBK*, 24.09.2015. <https://www.rbc.ru/business/24/09/2015/560168269a7947597c281379>

²⁴⁵ *Ibid.*

²⁴⁶ Keith Johnson, “Putin'in Akdeniz Açılımı”, *Foreign Policy*, 27.12.2013.

²⁴⁷ “Rusya ve Suriye Enerji ve Elektrik İçin Bir Yol Haritası İmzaladı”, *Ria*, 31.01.2018. <https://ria.ru/syria/20180131/1513734027.html>

²⁴⁸ “Rus Şirketleri Suriye'deki Projeleri Uygulamaya Başladı”, *Rambler*, 03.04.2018. <https://news.rambler.ru/middleeast/39520131-rossiyskie-kompanii-pristupili-k-realizatsii-proektov-v-sirii/>

alınacaktır. Sonuç olarak Rus petrol şirketleri İran, Irak, Katar veya Suudi Arabistan'dan herhangi bir rekabeti en aza indirgeyebilecektir.

Dahası, Rusya'nın Suriye enerji altyapısına yatırım yapması, komşu Irak'ta kendi petrol ve doğal gaz çıkarlarına yardımcı olacaktır. Bu bağlamda Stroytransgaz şirketi, Irak hükümeti ile Kerkük-Baniyas boru hattının yeniden inşası için anlaşma imzalamıştır. Söz konusu boru Kerkük yakınlarındaki Gazprom ve Basra bölgesinde Lukoil yataklarını Suriye'nin Baniyas Limanı'na bağlayabilecektir.

Sonuç itibariyle günümüzde Doğu Akdeniz gaz için jeolojik çalışmalar alanına dönüşmüştür. Bu konuda en aktif aktör ise İsrail'dir. Lübnan ve Kıbrıs ise çalışmalara dikkat vermekle birlikte İsrail'e göre daha pasiftir. Suriye ise iç savaş nedeniyle söz konusu süreçte belirsiz bir süre ile dışlanmıştır²⁴⁹. Bununla birlikte yukarıda sayılan ülkelerin ihracat edeceği gaz teorik olarak Avrupa pazarında Rusya için rakip olabilecektir. Bu Rusya'nın Levant bölgesinde varlığını koruması ve Rusya'nın enerji güvenliği ile doğrudan ilgili bir durumdur. Dolayısıyla Rusya'nın Akdeniz'deki enerji kaynaklarında söz sahibi olması, Moskova'nın Avrupa üzerindeki enerji bağlamında hakimiyetini sürdürmesinin bir yoludur.

B. SURİYE PERSPEKTİFİNDEN DİNAMİKLER

1. Güvenlik Kaygıları

Hafız Esad'dan sonra iktidara gelen Bashar Esad, başkanlığının ilk yıllarında oldukça zorlu dış politika problemleriyle yüz yüze kalmıştır. Söz konusu sorunların en önemlisi ABD-Suriye ilişkilerinde yaşanan gerilemedir. ABD'de iktidara gelen Likud ile bağlantılı neo-conlar İsrail'in Suriye'ye karşı güç kullanımını savunuyordu. Bu bağlamda Kongre'de İsrail lobisine bağlı olan politikacılar, Suriye'ye karşı Suriye Sorumluluk ve Lübnan Egemenlik Yenileme Yasası (SALSA) adı altında Suriye'ye

²⁴⁹ Nikita Sogoloff, "Russia's Energy Goals in Syria", *The Washington Institute for Near East Policy*, 08.30.2017. <http://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/russias-energy-goals-in-syria>

karşı ekonomik yaptırımlar hazırlamaya başlamıştır. Yeni muhafazakarlar için Suriye, İsrail'in barış sürecinde bir partner olmaktan ziyade bir tehdit oluşturuyordu²⁵⁰.

Suriye-ABD ilişkilerinde asıl dönüm noktası ABD'nin 2003 Irak işgali olmuştur. ABD'nin 2003 Irak işgali Suriye tarafından bir tehdit olarak algılanmıştı ve Şam'ın güvenlik kaygılarını artırmıştır. Suriye'nin ABD'nin Irak işgaline karşı çıkması neo-conlar'a Şam'a düşman muamelesi yapma fırsatı vermiştir. Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra Suriye, Arap milliyetçiliğinin son kalesi olarak kalmaya devam etmekteydi. Bu bağlamda Neo-conlar bölgede İsrail merkezli Pax-Americana düzeni kurmak amacıyla Suriye'ye karşı baskı arttırmaya başlamıştır. ABD, Suriye'nin hayati çıkarlarını tehdit eden pazarlık edilemez taleplerin listesini hazırlamıştır; Filistinli militanların desteğini sona erdirmek, Hizbullah'ı ortadan kaldırmak, Lübnan'dan çekilmek ve Irak işgali konusunda ABD ile işbirliği yapmak. Suriye'nin söz konusu talepleri kabul etmesi Levant'taki tüm kozlarından vazgeçmesi anlamına gelmekteydi ve Suriye tarafından karşılıksız olarak kabul edilemezdi²⁵¹.

Beşar Esad, Suriye üzerindeki yukarıda bahsettiğimiz baskıları azaltmak ve dış kaynaklara erişim bulmak için bölgesel ve uluslararası düzeylerde alternatif ittifaklar kurmaya çalıştı. Bu bağlamda Esad, özellikle Türkiye ile, ve Avrupa ile ilişkileri iyileştirmeye ve Avrupa-Akdeniz ortaklığına yönelik daha özel bir duruş sergilemeye çalışmıştır. Ancak Esad'ın söz konusu çabalarının başarılı olduğu söylenmez. Zira Esad'ın 2000'lerin başında Irak'ı savunma ve onunla ilişkilerini geliştirmeye yönelik adımları Suriye ile ABD ile ciddi bir şekilde aralarının açılmasına neden olmuştur. Sonuç itibarıyla ABD baskısı Beşar Esad'ın İran'la ilişkilerini daha fazla geliştirmesine ve ilk kez Batı merkezli dış politikadan vazgeçmesine neden olmuştur. Bundan ötürü Suriye'nin askeri durumu çok kötü durumdaydı. 1990'lar boyunca Suriye'nin muharebe gücü ve İsrail'e karşı caydırıcılık potansiyeli dramatik bir şekilde düşmüştür²⁵². Suriye'nin bulunduğu konjonktür ışığında içinde bulunduğu izolasyondan kurtulmak için Rusya'nın desteğini almasının ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Rusya ve Suriye Irak işgali konusunda aynı tutum sergilemiştir. Bunun yanında Haziran 2003 tarihinde ABD Kongresinde SALSA ele alınırken Rusya'nın Dış İşleri

²⁵⁰ Raymond Hinnebusch, "Syrian Foreign Policy Under Bashr al-Asad", *Ortadoğu Etütleri*, July 2009, Volume 1, No 1, s. 17.

²⁵¹ Ibid., ss. 18-19.

²⁵² Ibid., ss. 14-15.

Bakanı, Beşar Esad'ı Rusya'ya davet etmiştir²⁵³. Rusya'nın söz konusu adımı analistler tarafından Şam'a destek ve ABD'nin Orta Doğu politikasına meydan okuma olarak değerlendirilmiştir²⁵⁴.

2005 yılında Refik Hariri'nin öldürülmesinden sonra Suriye kendi askeri güçlerini Lübnan'dan çekmek zorunda kalmıştır. Bunun yanından Hariri suikastı Suriye'nin Fransa, Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün ile ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Söz konusu konjonktür ışığında Suriye'nin Rusya'nın desteğine daha da çok muhtaç kaldığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla Suriye'nin izolasyon altında olması 2004-2008 yıllarında Rusya-Suriye ilişkilerinde yeni bir yakınlaşmanın yaşanmasının önemli nedenlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz²⁵⁵. Bunun yanında 2008'de Türkiye aracılığıyla sürdürülen Suriye-İsrail görüşmeleri beklenen sonuçları vermemiştir. 2010 yılında da İsrail Suriye'yi Hizbullah'a silah yardım etmekle suçlamaya başlamıştır²⁵⁶. Dönemin ABD'nin Dış İşleri Bakanı Hillary Clinton söz konusu gelişmeler sırasında İsrail'in tarafını tutmuştur ve Suriye'nin Hizbullah politikasını kınamıştır. Söz konusu baskı ışığında 2010 yılında Rusya Cumhurbaşkanı D. Medvedev Suriye'yi ziyaret edip Şam'a diplomatik destek vermiştir²⁵⁷.

Sonuç itibariyle Suriye, Rusya'ya Doğu Akdeniz'e giriş, barış süreci ve genel itibariyle Orta Doğu'da güç dengesi üzerinde etki sağlama konusunda yardımcı olmaktadır. Bunun karşılığında ise Şam, Moskova'nın Suriye'yi, ABD ve İsrail'in tehditlerinden korumasını ve Suriye'ye diğer kaynaklardan elde edemediği silahları sağlamasını beklemekteydi.

2. Suriye'nin Enerji Politikası

Suriye her zaman küresel enerji piyasasında küçük bir oyuncu olmuştur. Zira Suriye dünya petrol rezervlerinde (% 0.1) ve gazda (% 0.2) olmak üzere oldukça küçük

²⁵³ “Moskova'da Beşar Esad'ı Beklerler”, *Nezavisimaya Gazeta*, 17.06.2003.

²⁵⁴ Andrey Kruetz, “Syria: Russia's Best Asset in the Middle East”, *İFRİ*, № 55, Ekim 2010, ss. 14.

²⁵⁵ *Ibid.*, s. 15.

²⁵⁶ “Hillary Clinton Warns Syria on Arms Shipments to Hezbollah”, *Haaretz*, 12.11.2010. Web Sayfası: <https://www.haaretz.com/1.5138756>

²⁵⁷ “Rusya Devlet Başkanı'nın Suriye'yi Ziyareti: ABD İçin Sonun Başlangıcı mı?”, *Türksam*, 09.05.2010.

paya sahiptir²⁵⁸. Bununla birlikte askeri çatışmaların başlamasına rağmen 2013 yılında Suriye, Doğu Akdeniz bölgesindeki en büyük enerji üreticisi olarak kalmaya devam etmiştir. Enerji sektörü her zaman Suriye ekonomisi için stratejik olmuştur: petrol ihracatından elde edilen gelirler ülkenin devlet bütçesinin temel kaynağı olmuştur ve toplam devlet harcamalarının yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır²⁵⁹. Bu bağlamda da Suriye'deki ilk hükümet karşıtı protestoların ülkenin kilit enerji altyapı tesislerinin bulunduğu şehirlerde ve bölgelerde patlak vermesi dikkat çekicidir.

Suriye hükümetinin yeni enerji stratejisini geliştirmesi ve Levant (Suriye, Lübnan, İsrail, Gazze, Kıbrıs kıyıları yakınlarında) ve Nil (Mısır'ın kuzeyinde) havzalarındaki muazzam petrol ve gaz rezervlerinin keşfi ışığında Suriye enerji sektörünün bölgesel ve küresel önemi 2009-2010 döneminde önemli ölçüde artmıştır. 2015 yılında İsrail'in Golan Tepelerinde büyük petrol yatağının keşfedilmesi Levant bölgesinin önemini ve aynı zamanda söz konusu bölgede çatışma risklerini de artırmaktadır²⁶⁰.

Suriye'den iki tane stratejik boru hattı geçmektedir. Bunlardan biri 1952'de kurulan Kerkük-Baniyas petrol boru hattıdır. Ancak 2003 yılında ABD'nin, Irak topraklarındaki boru hattı boyunca hava saldırıları gerçekleştirmesinden dolayı Kerkük-Baniyas petrol boru hattı devre dışı bırakılmıştır²⁶¹. İkinci önemli hat ise Arap Gaz Boru Hattıdır. Arap Gaz Boru Hattı, Mısır'dan Ürdün'e, Suriye'ye ve Lübnan'a doğalgaz taşımak için kurulmuş bir bölgesel gaz hattıdır. Bu bölgesel proje çerçevesinde işbirliği yapma isteği İsrail, Irak ve Türkiye tarafından zamanında dile getirilmiştir. Doğu Akdeniz'de büyük gaz rezervlerinin keşfi ile Arap gaz boru hattının Nabucco'ya bağlanma imkanı ele alınmaya başlanmıştır. Ne var ki Suriye'deki askeri çatışmaların sürdürülmesinden, borunun Suriye bölümünü işlevsiz hale gelmiştir.²⁶²

²⁵⁸ “BP Statistical Review of World Energy June 2017”, *BP Official Website*. <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf>

²⁵⁹ “Syria, Energy and Reconstruction”, *South Front*, 24.02.2018. <https://southfront.org/syria-energy-reconstruction/>

²⁶⁰ “Major Oil Reserve Said Found on Golan”, *The Times of Israel*, 07.10.2015. <https://www.timesofisrael.com/major-oil-reserve-said-found-on-golan/>

²⁶¹ “The Kirkuk Baniyas Pipeline”, *Pipelines International*, 28.03.2011. <https://www.pipelinesinternational.com/2011/03/28/the-kirkuk-baniyas-pipeline/>

²⁶² “Suriye'nin Ulaşım Hatlarının Gelecek Haritası”, *RSMD*, 18.04.2014. http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/budushchee-karty-transportnykh-arteriy-sirii/?sphrase_id=69563

2009 yılında Beşar Esad Suriye'nin Orta Doğu'nun enerji merkezine dönüşmesini öngören yeni enerji stratejisini kamuya açıklamıştır. Söz konusu strateji çerçevesinde Beşar Esad tarafından ortaya atılan Dört Deniz projesi Hazar Deniz, Kara Deniz, Akdeniz ve Basra Körfezi'ni Suriye etrafında birleştirebilen doğal gaz boruları ağının kurulmasını öngörmektedir. Uygulamada bu proje Suriye, İran, Türkiye ve Azerbaycan'ın, Akdeniz'e erişime sahip tek bir petrol ve gaz taşıma sistemi etrafında birleşmesi anlamına gelmekteydi. Ne var ki bu projeye Rus şirketleri davet edildiyse de Batı Avrupa ve ABD şirketleri göz ardı edilmiştir²⁶³. Bunun yanında Haziran 2010 tarihinde Suriye, Irak ve İran'ın İran-İrak-Suriye boru hattı sözleşmesini imzalamıştır. Söz konusu borunun bir kısmının Lübnan'a diğer kısmının ise Avrupa'ya kadar uzaması planlanmaktaydı²⁶⁴. İran-İrak-Suriye doğal gaz boru hattının inşası, Katar'ı kendi gaz yataklarından kazanabileceği gelirden mahrum edebilecekti. Bununla birlikte İran, Irak ve Suudi Arabistan'dan gelen enerji ihracatı, Katar'ın KİK ve Levant ülkeleriyle yaptığı ihracata rekabet oluşturmaktaydı²⁶⁵. Bunun yanında Katar da İran gibi Suriye üzerinden Türkiye ve devamında Avrupa'ya giden gaz boru hattını inşaat etmeyi planlamaktaydı²⁶⁶. Kısacası İran-İrak-Suriye boru hattı hem alternatif enerji kaynaklarına ulaşmayı hedefleyen Batı'nın hem bölgesel transit ülkesi olan Türkiye hem de gaz ihracatçısı olan Katar'ın enerji alanındaki çıkarlarıyla çelişmekteydi. Bunun yanında da bu projenin uygulanması, İran'ın ekonomik konumunu güçlendirip Orta Doğu'daki politik ve ekonomik süreçler üzerindeki etkisi önemli ölçüde artıracaktı. Bununla birlikte de küresel enerji piyasasında önde gelen aktör olan Rusya'nın çıkarları hesaba katılmadan Suriye'nin yukarıda bahsettiğimiz Dört Deniz projesinin gerçekleştirilmesinin pek de mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda Batı'nın baskısı altında olan Suriye'nin Dört Deniz stratejisi konusunda başarılı olabilmesi için Rusya'dan destek alması kritik bir öneme sahiptir. Zira İran-İrak-Suriye gaz boru hattı

²⁶³ “Suriye'nin Boru Hatların Düğmesi”, *World Policy and Resources Research*, 29.09.2015. <http://www.wpr.ru/archives/4174>

²⁶⁴ “Islamic Pipeline' Seeks Euro Gas Markets”, *UPI*, 06.25.2011. https://www.upi.com/Business_News/Energy-Industry/2011/07/25/Islamic-pipeline-seeks-Euro-gas-markets/UPI-13971311588240/

²⁶⁵ “Amy Myers Jaffy, The Gulf Cooperation Council Natural Gas Conundrum: Geopolitics Drive Shortages Amid Plenty”, *Center for Energy Studies Rice University Baker's Institute*, 23.10.2013, ss. 14-15.

²⁶⁶ “Qatar Seeks Gas Pipeline to Turkey”, *The National*, 08.26.2009. <https://www.thenational.ae/business/qatar-seeks-gas-pipeline-to-turkey-1.520795>

ve genel olarak da Suriye'nin enerji stratejisinin ABD ve Rusya arasındaki büyük jeopolitik oyundan ayrı bir şekilde ele alınması mümkün değildir.

III. SURİYE KRİZİ

Suriye krizi Mart 2011 tarihinde başlamıştır ve günümüzde de devam etmektedir. Suriye'de iç savaşı tetikleyen nedenleri iç (sosyo-politik) ve dış olarak iki gruba ayırabiliriz. Suriye'de mezhep farklılıkları, ekonomik zorluklar ve siyasi baskılar (otokratik rejim) krizin başlıca iç nedenleridir. Bunlardan özellikle siyasi baskı ülke içinde güçlü muhalefin oluşmasına neden olmuştur. Arap Baharıyla birlikte muhalefetin ayaklanmaları bastırılmayacak duruma getirilmiştir. Bununla birlikte protestoların ülke geneline ulaşması ve azımsanamayacak boyuta ulaşması bile rejimin devrilmesi için yeterli olmamıştır²⁶⁷. Dolayısıyla Suriye krizinin sadece iç nedenlerinin sonucu olduğu söylemek doğru olmayacaktır. Bu bağlamda krizin nedenleri daha derin bir şekilde anlayabilmemiz için Suriye'de uzun yıllardır belirli etkiye sahibi olan küresel ve bölgesel güçlerin iç savaşındaki rollerini analiz etmemiz gerekmektedir.

A. SURİYE KRİZİNDE MUHALEFET VE DIŞ AKTÖRLER

Suudi Arabistan, Katar, Türkiye ve Batı'nın da desteğiyle Suriye rejimine muhalif olan gruplara finansal ve askeri destek/eğitim sağlayan en önemli aktörlerdir. Hiç şüphe yok ki, yurtdışından gelen mali, istihbarat, siyasi ve askeri destek olmadan Suriye rejimi muhalefeti bastıracaktı ve çatışma tam ölçekli bir iç savaşa dönüşemeyecekti. Dolayısıyla dış aktörlerin Suriye'nin iç savaşındaki rolü iç nedenler kadar önemlidir.

1. Amerika Birleşik Devletleri

²⁶⁷ Çağatay Özdemir, "Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim Mi, Bölgesel ve Küresel Güçler Mi?", *Bilgi* (33), 2016 Kış, ss. 96-97.

Soğuk Savaş yıllarında Suriye'nin Sovyetler'den yana tutum alması ve Amerikan karşıtı yönelimi ABD-Suriye ilişkilerinde belirleyici rol oynamıştır. Baas Partisi ve Esad'ın iktidara gelmesiyle, Suriye'nin Sovyet yanlısı tutumu güçlendi. Sovyet Birliği dağıldıktan sonra da ABD-Suriye ilişkileri son derece düşük kalmaya devam etmiştir. Bu bağlamda Arap-İsrail çatışması, Suriye'nin Filistinli militanlara ve Lübnan'daki Hizbullah'a destek vermesi ABD-Suriye arasındaki ilişkilerini bozan en önemli nedenlerinden biridir. Hizbullah, uzun zamandır ABD'nin terörist listesindedir. Bununla birlikte ABD'deki güçlü Yahudi lobisi, on yıllardır Suriye-Amerikan ilişkilerinin gerilmesinde önemli bir faktör olarak etkili olmuştur. ABD'deki Yahudi lobisi, Suriye'ye karşı yaptırım uygulamasında ve bunların uzatılmasında etkin rol alırken Suriye'nin haydut devletler listesinde kalmasını desteklemiştir²⁶⁸.

ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı John Bolton, Mayıs 2002'de ünlü bir muhafazakar kurumu olan Heritage Foundation'da yaptığı konuşmada Suriye'yi şer ekseninin (Irak, İran, Kuzey Kore, Suriye, Libya ve Küba) bir parçası olarak tanımlamıştır²⁶⁹. Bu bağlamda şer eksenini, ABD'nin askeri operasyon düzenleyebileceği ülkeler anlamına gelmekteydi. ABD'nin Saddam Hüseyin rejiminin yıkılmasından kısa bir süre sonra Suriye'ye yönelik baskısı yoğunlaştı. Suriye'nin ABD askeri makinesinin bir sonraki hedefi olacağı açıktı.

Ne var ki 2003 yazında Irak'ta patlak veren gerilla savaşı ve mezhepsel çatışmalar, ABD için zaferin çok yakın olmadığını göstermiştir. O dönemin konjonktürü altında Suriye'ye karşı operasyonun yapılması mümkün değildi. Bu bağlamda ABD, askeri operasyon yerine Suriye'ye karşı siyasi ve ekonomik baskıya başvurma kararı almıştır²⁷⁰. İsrail lobisinin girişimleriyle Suriye Sorumluluk Yasası ve Lübnan Egemenliğinin Tesisi Yasası Kongre'den 2003 yılında geçirilmiştir²⁷¹. 2006 yılında Suriye'nin en büyük bankası olan Suriye Ticaret Bankası yaptırım listesine alınmıştır²⁷².

²⁶⁸ John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and US Foreign Policy*, New York: Farrar, Straus and Giroux, s. vii.

²⁶⁹ John Bolton, "Beyond the Axis of Evil: Additional Threats from Weapons of Mass Destruction", *The Heritage Foundation*, 06.05.2002.

<https://www.heritage.org/defense/report/beyond-the-axis-evil-additional-threats-weapons-mass-destruction-0>

²⁷⁰ Şepovalenko, op.cit., s. 39-40.

²⁷¹ Erdem Kaya, "ABD-Suriye İlişkileri: Beklentiler & Muhtemel Gelişmeler", *BİLGESAM*, 22.02.2010.

http://www.bilgesam.org/incele/16/-abd-suriye-iliskileri--beklentiler---muhtemel-gelismeler/#.Wk6hJVVI_IU

²⁷² "ABD-Suriye İlişkileri", *TASAM*, 14.12.2006. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/183/abd-suriye_iliskileri

Suriye'ye yönelik Amerikan baskısı Washington'daki yeni yönetim ile de devam etmiştir. ABD başkanı Barack Obama, Şam'a karşı uygulanan yaptırımları 2010'da uzatmıştır.²⁷³ Kısacası Suriye'de 2011 yılında ayaklanmaların başlanmadan önce de ABD-Suriye ilişkileri gergin bir şekilde gelişmekteydi.

Dera'da ayaklanmanın başlanmasından hemen sonra Obama, Suriye rejiminin eylemlerini kınadı ve yaptırımları artırma tehdidinde bulundu²⁷⁴. ABD, Ekim 2011'de Şam Büyükelçisini geri çağırdı²⁷⁵. Ancak tüm siyasi ve ekonomik baskıya rağmen Obama yönetimi Suriye krizine doğrudan müdahale etme girişiminde bulunmadı.

ABD'nin Suriye krizine yönelik bekleme politikası uyguladığını söyleyebiliriz. Başkan George W. Bush döneminden farklı olarak Obama döneminde Amerikan hükümeti açısından modern ordu ve onun taktik yöntemleri ile gerilla savaşının yaşandığı ülkelerde terör sorunlarının çözülemeyeceğine dair bir anlayış söz konusuydu. Başka bir deyişle ABD ordusu, diktatör ya da aşırılık yanlısı rejimi devirmek gibi operasyonları başarı ile gerçekleştirebilmesine rağmen bu durumun sonucunda oluşan ülkelerde değişen iç sorunları çözmekte başarısız olmaktadır²⁷⁶. Dolayısıyla o dönemde Afganistan'da ve Irak'ta devam eden ABD askeri operasyonları Amerikalıların ellerini bağlamıştı. Bu koşullar altında yeni bir müdahale başlatma fikri hem askeri kesim hem de Amerikan kamuoyu tarafından desteklenmedi.

B. Obama, doğrudan askeri çatışmalara ABD birliklerinin katılımını en aza indirmeyi hedeflemekteydi. Söz konusu durum onun dış politikasının en önemli sütunlarından biriydi. Buna ek olarak Moskova'nın Suriye'deki ana hedeflerinden birinin ABD'yi ikinci «Vietnam» sürükleme isteği olduğu ilkesini savunan Beyaz Saray, Dışişleri Bakanlığı ve CIA yönetimi içinde ciddi bir tabakanın varlığı söz konusuydu²⁷⁷. Böylece askeri operasyon yerine ABD, Suriye'de muhalefete mali ve askeri destek sağlayan müttefikleri Katar ve Suudi Arabistan'a destek vermeyi tercih etmiştir. Suriye'de rejim değişikliğinin hızlıca gerçekleşemeyeceğini ve Suriye'deki

²⁷³ “Obama Renews Syrian Sanctions”, *New York Times*, 03.05.2010. <http://www.nytimes.com/2010/05/04/world/middleeast/04syria.html>

²⁷⁴ “President Obama’s Statement on Syria”, *New York Times*, 18.09.2011. <http://www.nytimes.com/2011/08/19/world/middleeast/19Obama-Statement-on-Syria.html>

²⁷⁵ E. Macaskill, “US Pulls Ambassador Robert Ford Out of Syria Over Security Concerns”, *The Guardian*, 24.10.2011. <https://www.theguardian.com/world/2011/oct/24/us-withdraws-ambassador-syria-robert-ford>

²⁷⁶ Y.B. Şeglovin, “ABD’nin Suriye Yönelimi”, *Orta Doğu Enstitüsü*, 07.06.2013. <http://www.iimes.ru/?p=17876>

²⁷⁷ Y.B. Şeglovin, “ABD Yönetimi Irak ve Suriye’de Askeri Operasyonun Başlanmasını Ele Almıştır”, *Orta Doğu Enstitüsü*, 28.10.2015. <http://www.iimes.ru/?p=26387>

ayaklanmaların iç savaşa doğru evrildiğini göstermiştir. Bu koşullar altında ABD, ekonomik yaptırım, siyasi baskı yanında Suriye muhalefet gruplarına yavaş yavaş doğrudan maddi yardımda bulunarak silah ve eğitim vermeye de başlamıştır.

Aralık 2011'de ABD'de Arap göçmenler tarafından, muhalif güçler için bağış toplama girişiminde bulunan Suriye Destek Grubu (Syrian Support Group, SSG) adlı bir sivil toplum kuruluşu kuruldu²⁷⁸. Temmuz 2012'de ABD Hazine Bakanlığı, SSG'ye Serbest Suriye Ordusu'nu doğrudan finanse etmesine izin vermiştir²⁷⁹. Aralık 2012'de ABD'nin, bir Katar projesi olan Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu'nu (SMDK) Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanıması ile birlikte SMDK gruplarına doğrudan ABD askeri yardımı sağlanmasının önü açıldı²⁸⁰.

2013 yılında ABD Amman'da Suriye'deki kimyasal silah cephaneliklerini ele geçirmesi için bazı muhalif gruplara eğitim vermeye başlamıştır²⁸¹. Buna ek olarak ABD Başkanı Barack Obama 28 Mayıs 2014 yılında West Point'deki askeri akademide bir konuşma yaparken Suriye'ye yönelik programını açıklamıştır²⁸². Bu programda Suriye'deki muhalif gruplara büyük çaplı desteğin başlayacağını belirtilmiştir.

2014 yılına gelindiğinde ABD'nin Suriye'ye yönelik stratejisinde 4 ana faktör etkiliydi. Birincisi Suriye silahlı muhalefesinde cihatçılar ve İslami grupların giderek artmasından doğan rahatsızlık. İkincisi ABD'nin Arap dünyasındaki İran nüfuzunu ve Doğu Akdeniz'deki direniş eksenini (İran-Suriye-Hizbullah) zayıflatma arzusu. Üçüncüsü Obama'nın, Irak ve Afganistan müdahalelerinin acı tecrübelerini göz önüne alarak ABD silahlı kuvvetlerini doğrudan Suriye krizine dâhil etmeye isteksiz olmasıdır²⁸³.

Bununla birlikte ABD'nin Suriye krizine aktif katılmasını engelleyen birtakım kilit askeri nedenler de mevcuttu. Öncelikle Esad'ın devrilmesinden sonra kimyasal

²⁷⁸ Emile Hokayem, "Syria's Uprising and The Fracturing of Levant", *İİS*, 2013, s. 187.

²⁷⁹ S. Cornwell, "Syrian Opposition Group Organizes to Send Funds to Rebel Army", *Reuters*, 10.08.2012 <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-usa-cash/syrian-opposition-group-organizes-to-send-funds-to-rebel-army-idUSBRE87911X20120810>

²⁸⁰ M. Landler and M. R. Cordon, "Obama Says U.S. Will Recognize Syrian Rebels", *New York Times*, 12.11.2012 <http://www.nytimes.com/2012/12/12/us/obama-says-us-will-recognize-syrian-rebels.html>

²⁸¹ J. Borger and N. Hopkins, "West Training Syrian Rebels in Jordan", *The Guardian*, 08.03.2013. <https://www.theguardian.com/world/2013/mar/08/west-training-syrian-rebels-jordan>

²⁸² "Remarks by the President at the United States Military Academy Commencement Ceremony", *The White House*, Office of The Press Secretary, 28.05.2014 <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/05/28/remarks-president-united-states-military-academy-commencement-ceremony>

²⁸³ A.İ. Aleksandrov, "ABD'nin Suriye Krizine Dair Yeni Yaklaşımları", *Orta Doğu Enstitüsü*, 26.02.2014. <http://www.iimes.ru/?p=20124>

silahların radikal grupların eline geçme riski söz konusuydu. ABD'nin askeri operasyonu durumunda Esad'ın kimyasal silahları ABD ve onun müttefiklerine karşı kullanma ihtimali vardı. Aynı zamanda sırf hava operasyonları ile yüzde yüz başarıya ulaşılabilirdi²⁸⁴.

Ekim 2014 yılında ABD ve Türkiye ılımlı Suriyeli muhalif militanları eğitme konusunda anlaşmaya varmıştır²⁸⁵. Ayrıca Türkiye, ABD'nin Irak ve Suriye'de İŞİD'e karşı savaşması için kendi askeri üsleri kullanmasına izin vermiştir. 2015 yılının ortalarına gelindiğinde Türkiye'de görevli ABD silahlı kuvvetlerine mensup yaklaşık 1,000 askeri personel tarafından muhalefet militanlarına eğitim verilmiştir²⁸⁶. Muhalefet gruplarına büyük çaplı doğrudan silah sevkiyatları, 2013 yılının ortalarından itibaren Obama tarafından onaylanan ilgili kararlara dayanarak yapılmaya başlamıştır²⁸⁷.

2013 sonunda ABD'nin doğrudan çatışmaya müdahalesinin engellenmesine rağmen Esad rejimine karşı ÖSO vasıtasıyla askeri zafer kazanmak için ÖSO'ya ölümcül silahlar da dahil verilen destek önemli ölçüde artmıştır. Daha önce ÖSO'da ağırlıklı olarak atış silahları bulunmaktayken bu süreçte anti-tank füze sistemi olan TOW-2193'a da sahip olmaya başlamıştır.²⁸⁸ Tanksavar füzelerin büyük çaplı sevkiyatı, muhalefet ve rejim güçleri arasındaki çatışmada başka bir dönüm noktası olmuştur. ÖSO ilk kez hükümet silah sistemlerinin teknik düzeyini aşan bir silah elde etmiştir. Bu zamana kadar Esad güçlerinin ağır ve orta zırhlı araçlarda sahip olduğu üstünlük, sınırlı sayı tanksavara sahip olan muhalefet piyade güçleri karşısında etkin bir şekilde direnmesini mümkün kılmıştır. ÖSO, TOW füzelerini elde etmekle hükümet ordusunun tahkimat, altyapı ve her türlü ağır/hafif zırhlı araçlarını imha etme imkânını kazanmıştır²⁸⁹.

²⁸⁴ Y.B. Şeglovin, "ABD'nin Yeni Doktrini ve Suriye", *Orta Doğu Enstitüsü*, 30.05.2014. <http://www.iimes.ru/?p=21045>

²⁸⁵ "Islamic State: Training of Moderate Syrian Rebels Allowed in Turkey", *BBC*, 13.10.2014.

<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-29591916>

²⁸⁶ "Train-and-Equip Syrian Fighters Held by Nusra: Pentagon", *Hurriyet Daily News*, 08.05.2015.

<http://www.hurriyetdailynews.com/train-and-equip-syrian-fighters-held-by-nusra-pentagon----86458>

²⁸⁷ Ernesto Londono and Greg Miller, "CIA Begins Weapon Delivery to Syrian Rebels", *The Washington Post*, 11.09.2013. https://www.washingtonpost.com/world/national-security/cia-begins-weapons-delivery-to-syrian-rebels/2013/09/11/9fcf2ed8-1b0c-11e3-a628-7e6dde8f889d_story.html?utm_term=.4642cebde3e2;

²⁸⁸ Karen de Young, "Syrian Opposition Fighters Obtain U.S.-Made TOW Antitank Missiles", *The Washington Post*, 16.04.2014. https://www.washingtonpost.com/world/national-security/syrian-opposition-fighters-obtain-us-made-tow-anti-tank-missiles/2014/04/16/62d1a6f6-c4e8-11e3-b574-f8748871856a_story.html?utm_term=.6e73cef3a755

²⁸⁹ Şepovalenko, op.cit., s. 86.

Bununla birlikte Washington, B. Esad'ın devrilmesi durumunda Suriye'nin İslami yanlara sahip yeni başarısız bir devlete dönüşebileceğini fark ettiğinde taktik ve stratejiyi kökten değiştirmeye karar vermiştir. Beyaz Saray pasif moddan çıkıp pratik adımları atmaya başlamıştır. Her şeyden önce muhalefete verilen destekte grupların önceliği değişmiştir. Muhalefette siyasi kanadın askeri kanadın gerisinde kaldığını kabul edilmiştir. Bu durumdan tek olanaklı çözüm ise İslami muhalefet ile rekabet edilebilecek ÖSO'ya destek vermeye odaklanmaktır. ÖSO, Şam rejiminin çöküşünden sonra Suriye'nin başlıca uluslararası yükümlülüklerinin devamlılığını sağlamak, ülkenin bölünmesini önlemek ve ülkedeki siyasi dönüşüm sürecini başlatmak için koruyucu bir şemsiye olarak algılanmaktaydı. Kısacası ABD'nin ÖSO'ya silah tedarik etmeye karar vermesinde yukarıda bahsedilenler etkili olmuştur²⁹⁰. Aynı zamanda Suriye'de ABD'nin diğer hedeflerinden biri muhalif güçler ve İran, Lübnan destekli rejim güçleri arasında güç dengesinin sağlanmasıydı.

Bununla birlikte dengeyi yalnızca hükümet güçleri ve müttefikleri arasında değil aynı zamanda silahlı muhalefet grupları arasında da sağlanmayı planlanmaktaydı (Laik muhalefeti gölgede bırakan İslami muhalefeti dengelemesidir). ABD'nin Suriye krizine asker göndermek istememesi, ABD'yi operasyon için güçlerini gönderebilecek ülkelerle hava kuvvetleri desteği için uzlaşmaya zorlamaktadır. Bu dönemde ABD böyle bir operasyonu gerçekleştirebilecek uygun desteği bulamadığından Tahran ve Şam ile geçici bir uzlaşmaya gitmiştir. Bu dönemde, Irak rejiminin istikrarı için gerçek bir tehdit olması durumunda birliklerini Irak'a göndermekten çekinmeyen İran, Suriyeli Kürtler ve bölgede tek laik güç olarak değerlendirilen Şam rejimi ile ABD yakınlaşma gereği hissetmiştir. Bu taktiksel yakınlaşmanın, İŞİD'e karşı laik askeri muhalefet oluşturulana kadar devam etmesi planlanmaktaydı²⁹¹. Böylece ABD, kendine tehdit oluşturan grupları azami ölçüde etkisiz kılmaya çalışırken hem resmi Suriye makamlarıyla işbirliği yapmakta hem de radikal gruplara düşman olan muhalif oluşumlara destek vermektedir. Suriye'deki real durum göz önüne alındığında Şam ve Tahran'la dolaylı da olsa bir işbirliği olmadan terörle mücadele çabalarını yerine getirmek son derece zor ve belki de

²⁹⁰ Y.B. Şeglovin, "ABD'nin Suriye Politikası Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü*, 07.06.2013. <http://www.iimes.ru/?p=17876>

²⁹¹ Y.B. Şeglovin, "ABD'nin İŞİD'e Karşı Suriye ve İran ile Gerçek İşbirliği Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü* 20.11.2014. <http://www.iimes.ru/?p=22607>

imkânsız gözükmekteydi. Bu yakınlaşmaya kadar olan süreçte Washington resmi olarak B. Esad rejimi ile olan temasları reddetmekteydi.

Tahran ile söz konusu işbirliği Kobani’de bulunan PKK birliklerine maddi-teknik yardım sağlanması sürecinde kendini göstermiştir²⁹². İran silahlarının Erbil’den Kobani’ye ABD uçaklarıyla aktarılması bu işbirliğin bir göstergesidir. Bunun yanında 2012’den itibaren kapalı olan ABD’nin Suriye Büyükelçiliği’nin Bahar 2014 yılında Abu Rummaneh’te yeniden açılması üzerinde çalışmalar başlamıştır²⁹³. Bu zamana kadar ABD’nin Suriye ile iletişimde Suriye’deki Çek Cumhuriyeti Büyükelçiliği aracılık yapmıştır. ABD’nin söz konusu politikası Riyad ve Ankara’nın politikasıyla zıtlık içermekteydi. Bu bağlamda ABD, Suriye’de Türkiye ve S. Arabistan’ın kurallarına göre hareket etmeyeceğini gösterip kendi stratejik çizgisini takip etmeye başlamıştır.

Mart 2014’te Nusra Cephesi İdlib’te önemli bölgeleri ele geçirip Türkiye sınırına ulaşmıştır²⁹⁴. Bununla birlikte Nusra’ya karşı savaşan ılımlı muhalif gruplardan savaşçıların bir kısmı Nusra tarafına geçmiştir²⁹⁵. Bu durum ABD’nin İslami muhalefete karşı desteklediği laik muhalefete verdiği eğitim ve donat programının başarısızlığının göstermiştir. Böylece Washington özellikle S. Arabistan’dan destek alan İslami muhalefetin yükselişi ile karşı karşıya kalmıştır. Suriye’de değişen durumda laik sayılan ve doğrudan Ankara’nın desteğiyle kurulan ÖSO da ABD tarafından bir alternatif olarak algılanmamaktaydı. Bu politikanın arkasında ABD’nin Ankara’nın Suriye sorunundaki lider rolünü tanımaya hazır olmaması yatmaktaydı. Böylece güz 2013’te Obama’nın tamamen yeni bir muhalif grup oluşturulmasına yönelik açıklamaları pratiğe dökülemedi²⁹⁶. Zira ABD’nin söz konusu planlarına Türkiye ve S. Arabistan karşı

²⁹² Y.B. Şeglovin, “ABD Suriye’de Stratejisi Hakkında”, *Orta Doğu Enstitüsü*, 30.11.2014 <http://www.iimes.ru/?p=22768>

²⁹³ Şeglovin, “ABD’nin İŞİD’e Karşı Suriye ve İran ile Gerçek İşbirliği Hakkında”.

²⁹⁴ “Nusra Front Advances in Syria’s Idlib”, *Aljazeera*, 02.11.2014.

<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/11/nusra-front-advances-syria-idlib-2014112142010325171.html>

²⁹⁵ By Nour Malas ve Muhammad Nour Alakraa, “El Nusra’nın İlerleyişi Suriyeli İlimli Muhalifleri Tehlikeye Atıyor”, *The Wall Street Journal*, 04.11.2014.

<https://www.wsj.com/articles/el-nusrann-ilerleyisi-suriyeli-lml-muhalifleri-tehlikeye-ator-1415098751>

²⁹⁶ Helene Cooper, “Obama Requests Money to Train ‘Appropriately Vetted’ Syrian Rebels”, *New York Times*, 26.06.2014.

<https://www.nytimes.com/2014/06/27/world/middleeast/obama-seeks-500-million-to-train-and-equip-syrian-opposition.html>

çıkmaktaydı. Dolayısıyla Ekim 2015'te ABD, 500 milyon dolarlık bir bütçeye sahip Suriyeli muhalif güçleri eğitime ve donatma programını askıya almıştır²⁹⁷.

ABD Senatosu'ndaki Nusra ile ilgili skandal açıklamalar²⁹⁸ ve Rusya'nın Suriye'de başladığı operasyondan sonra ABD, değişen şartlara uygun yeni önlemler geliştirmeye karar vermiştir. Bundan sonra ABD, her şeyden önce Kürt, Türkmen ve İngilizlerin aracılığıyla Dürzîler üzerinden politika kurmaya yönelmiştir. Aynı zamanda ABD, Ürdün destekli İslami bazı güçler üzerinde de kontrol sağlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Eylül 2015'te 50 ton hafif silah ve mühimmat Amerikan uçaklarıyla ılımlı Suriyeli muhalefete gönderilmesi, ABD stratejisinin Suriye'de yeni bir aşamaya girdiğini göstermektedir²⁹⁹. Kısacası bundan sonraki ABD'nin planı, Kürtler, Süryani Hıristiyanları, Türkmenler ve Suriye Özgür Ordusu'na (SSA) ait belli grupları içerecek koalisyonu yaratılmasından oluşmaktaydı³⁰⁰.

ABD'nin Suriye politikasının en zayıf noktası uzun zamandır süren ABD'nin pasif pozisyonuydu. Washington, B. Esad rejimine karşı hangi güce destek vermesi gerektiğini belirleyemedi. ABD krizin ilk yıllarında, Ankara tarafından korunan ÖSO yapılarını idare etme ve tedarik etme sürecini üstlenerek Suriye'de İslami muhalefetin yükselmesini engelleyebilecek potansiyeline sahipti. Ne var ki Washington'un Suriye'de Ankara'nın kendi etkisini yükseltmesine karşı çıkması, ABD'nin ÖSO'ya tam anlamıyla destek vermesini engellemiştir³⁰¹.

Temmuz 2017'de CIA'nın muhalif güçlere finans ve eğit-donat programını sona erdirmesi ABD'nin Suriye politikasında yeni bir dönüm noktasıdır³⁰². Bu programın

²⁹⁷ Michael Pizzi, "US Abandons Failed \$500M Program to Train and Equip Syrian Rebels", *Aljazeera America*, 09.10.2015.

<http://america.aljazeera.com/articles/2015/10/9/us-to-abandon-failed-syria-train-and-equip-program.html>

²⁹⁸ Nabih Bulos, "US-trained Division 30 Rebels 'Betray US and Hand Weapons Over to Al-Qaeda's Affiliate in Syria", *The Telegraph*, 22.09.2015.

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/11882195/US-trained-Division-30-rebels-betrayed-US-and-hand-weapons-over-to-al-Qaedas-affiliate-in-Syria.html>

²⁹⁹ Samuel Osborne, "US Supplies Syrian Rebels With 50 Tonnes of Weapons in Airdrops", *Independent*, 13.10.2015.

<http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/us-airdrops-50-tonnes-of-weapons-to-new-syrian-rebel-coalition-a6692126.html>

³⁰⁰ "Rakka'yı IŞİD'den Almak İçin 50 Bin Kişilik Ordu Kuruldu", *Milliyet*, 13.10.2015.

<http://www.milliyet.com.tr/rakka-yi-isis-den-almak-icin-50/dunya/detay/2131244/default.htm>

³⁰¹ Y.B. Şeglovin, "ABD'nin Suriye'ye Özel Kuvvetlerini Göndermesi Arkasında Ne Duruyor?", *Orta Doğu Enstitüsü*, 01.11.2015. <http://www.iimes.ru/?p=26441>

³⁰² John Walcot, "Trump Ends CIA Arms Support For Anti-Assad Syria Rebels: U.S. Officials", *Reuters*, 20.07.2017.

<https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-usa-syria/trump-ends-cia-arms-support-for-anti-assad-syria-rebels-u-s-officials-idUSKBN1A42KC>

sonlandırılması, ABD'nin Türkiye ile ilk aşamada örgütlemeye çalıştığı Suriye muhalefetine yönelik harcanan milyarlarca dolarlık eğitim programının verimsizliğini ortaya koymakla kalmayıp (silahlarla radikallerin saflarına geçen birkaç yüz eğitilen asker) aynı zamanda CIA'nın prensip olarak bu tür operasyonları sıfırdan gerçekleştirebilme potansiyeli hakkında da kafalarda soru işaretleri oluşturmuştur. Suriye krizinde ABD istihbaratı ve ordusu, İran ve Rusya'nın Suriye'deki konumu hakkında yanlış hesaplamalar yapmıştır. Bunun sonucunda ABD, Tahran'ın Suriye'deki varlığını güçlendirmesine ve 2015 yılından itibaren Rusya'nın askeri operasyonunun başlamasına engel olamamıştır³⁰³.

Eski CIA başkanı Jon Brennan'ın Şubat 2017'de CNN'e yaptığı açıklamaya göre ABD Başkanı Barack Obama'nın kabinesi, Arap Baharı'nda Batı tarzı bir demokrasiyi yerleştirme konusunda yanlış hesaplamalar yapmıştır³⁰⁴. Söz konusu demokrasi yerleştirme politikası Beyaz Saray'ın Arap Baharı döneminde devrilen yaşlı diktatör müttefiklerinin kaderlerini umursamamasını açıklayan bir faktördür. Böyle bir politika ABD'nin müttefiklerini koruyan ve koruyabilecek bir ülke olduğu imajına kesinlikle zarar vermiştir. Örneğin Arap Baharı sırasında iktidara gelen Müslüman Kardeşler de Washington tarafından demokrasiyi yerleştirme projesi çerçevesinde doğal bir gelişme olarak algılanmaktaydı. Söz konusu durum ABD'nin S.Arabistan ile ilişkilerini olumsuz bir şekilde etkilemiştir³⁰⁵. ABD'nin kendi müttefiklerine karşı ilgisiz davranışları Orta Doğu'daki tüm devletlerde ABD'nin kendi müttefiklerini koruyacağına dair güvenin yıkılmasına neden olmuştur. ABD'nin müttefiklerinin güvenliğini sağlayamaması, söz konusu müttefiklerin kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla nükleer silah dahil tüm önlemleri gündeme almalarına neden olabilecek bir durumdur.

2. Suudi Arabistan

Tarihsel olarak iki ülke arasındaki ilişkiler çok gergin bir şekilde gelişmiştir. Günümüzdeki çatışmanın kökleri, her iki ülkenin de bağımsızlık mücadelesi dönemine

³⁰³ Y.B. Şeglovın, "ABD'nin Suriye Çatışmasında Katılmasının Sonuçları Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü* <http://www.iimes.ru/?p=36705>

³⁰⁴ Tim Scoczek, "Brennan Says Trump Ignores Intel Community At Nation's Peril", *CNN*, 09.01.2017. <http://edition.cnn.com/2017/01/09/politics/john-brennan-axe-files/index.html>

³⁰⁵ Y.B. Şeglovın, "B. Obama Döneminde ABD'nin Orta Doğu Politikasında Hataları", *Orta Doğu Enstitüsü*, 10.02.2017. <http://www.iimes.ru/?p=31863>

kadar gitmektedir. Osmanlı yönetiminin son döneminde bazı Araplar arasında ayrılıkçılık ve pan-Arabizm fikirleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Söz konusu pan-Arabizm akımında liderlik konusundan birden fazla aday mevcuttu; Suriye ve Suudi Arabistan bunlar arasındaydı³⁰⁶.

İkili ilişkilerin bozulmasının bir diğer faktörü 1979'da İran İslam Devrimi'nden sonra Suriye ile İran arasındaki yakınlaşmaydı. Sünnilere karşı Şii blokun oluşması, (İran Şiiileri ve Suriye'nin Alevileri), İran'ın İslam devrimini yayma planları, İranlı hacıların Temmuz 1987'de Suudi polis memurlarıyla çatışması gibi olaylar hem İran ile Suudi Arabistan arasındaki hem de Suriye ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerde gerginliğe neden olmuştur³⁰⁷. Bununla birlikte Suriye'nin Lübnan üzerinde büyük etkisinden dolayı Esad rejimi düşmeden İran'dan destek alan Hizbullah'ın zayıflatılması da mümkün değildir. Zira İran'ın genişlemesini durdurmak ve kendi bölgesel nüfuzuna arttırma ise Suudi Arabistan'ın önde gelen hedeflerden biridir. Genel olarak baktığımızda Arap Baharı, S. Arabistan için bölgede güç dengeyi kendi lehine ve İran aleyhine çevirme fırsatı da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla S. Arabistan'ın Suriye'ye yönelik politikası S. Arabistan ve İran arasında yaşanan bölgesel rekabetiyle doğrudan ilişkilidir.³⁰⁸

İki ülke arasındaki karşıtlığında ekonomik boyut da söz konusudur. Suudi destekli milyarlar Rafik Hariri ile Suriye tarafından desteklenen Emil Lahoud arasında şiddetli bir siyasi mücadele bunun bir örneğidir³⁰⁹. Hariri, Suudi Arabistan ile yakın ilişkileriyle bilenen ve Lübnan'ın en zengin işadamıdır. Hariri döneminde Lübnan'ın altyapısını büyük yatırımlar yapılmıştır. Bu bağlamda 2005 yılında Hariri'nin bir suikasta sonucu öldürülmesi, S. Arabistan'ın Lübnan'daki çıkarlarını da zedelemiştir³¹⁰.

Son olarak Esad yönetimi, Katar ve Suudi Arabistan topraklarından geçen gaz ihracına yönelik bir doğal gaz boru hattının Suriye'den geçmesini engellemekteydi. Ürdün ve Suriye topraklarından geçecek olan böyle bir boru hattı, Süveyş Kanalı'ndan

³⁰⁶ Şepovalenko, op.cit., s. 31

³⁰⁷ Ibid.

<http://www.nytimes.com/1987/08/02/world/400-die-iranian-marchers-battle-saudi-police-mecca-embassies-smashed-teheran.html?pagewanted=all>

³⁰⁸ İsmail Akdoğan, "Suudi Arabistan'ın Suriye Politikası", *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat Cilt: 7, Sayı: 66.

³⁰⁹ Martin Chulov, "Former Lebanese Leader Rafik Hariri Was a Marked Man, Tribunal Hears", *The Guardian*, 16.06.2014.

<https://www.theguardian.com/world/2014/jan/16/lebanese-rafik-hariri-assassination-marked-man-tribunal>

³¹⁰ Kemal İnat, "İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları", *SETA, Analiz*, Ocak 2016, Sayı: 148, ss. 16-17.

deniz yolu ile gaz taşımacılığını önemli ölçüde azaltacaktır³¹¹. Aynı zaman da Suudiler, petrol ticaretinin ana hatlarından biri olan Trans-Arap petrol boru hattının Suriye ve Lübnan arasında olan transit anlaşmazlıklarından dolayı nasıl işlevsiz hale geldiğini hala hafızasında canlı olarak tutmaktadır. Söz konusu boru hat, Suudi Arabistan'ın doğusundan başlayıp Ürdün ve Suriye topraklarından geçerek Lübnan'a bağlanmaktaydı³¹². Bununla birlikte S. Arabistan'a karşı güçler Suriye'de iktidarda iken böyle bir boru hattı kurmak ise en önemli ihracat arterinin Şam'ın kontrolüne vermek anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla Suudi Arabistan ile Katar arasında yeni bir doğal gaz boru hattı projesini uygulanması için Esad'ın devrilmesi gerekmekteydi³¹³.

2011'de Suriye'de başlayan protestolarda Suudiler Esad karşıtlarına giderek daha fazla destek vermeye başlamıştı.³¹⁴ Kral Abdullah, Ağustos 2011'de Suriye makamlarının ayaklanmaları önleme eylemlerini açıkça kınadı. Diplomatik ilişkilerin kesilmesi ise 2012 yılı başlarında gerçekleşti³¹⁵.

S. Arabistan'ın Suriye'deki muhalif oluşumlara yardımı yoğunluklu olarak silah tedarikinden oluşmaktaydı. Söz konusu silahlar büyük bir oranda S. Arabistan tarafından Libya'dan sağlanmaktaydı.³¹⁶ Buna ek olarak S. Arabistan, Suriye hükümetiyle mücadele eden muhalefet gruplarının sayısının artırılmasında da büyük rol oynamıştır. Riyad, Suriye ordusundan ayrılarak muhalefete katılan Suriyeli askerlere maaş ödemekteydi³¹⁷. Aynı zaman Nisan 2012'de Suudi Arabistan ve Katar arasında muhalefet saflarında yer alan ÖSO militanlarına parasal ödenek verilmesi konusunda anlaşma sağlanmıştır.³¹⁸ Suriye'deki son derece zor ekonomik durum göz önüne

³¹¹ Paul Cochrane, "The 'Pipelineistan' Conspiracy: The War in Syria Has Never Been About Gas", *Middle East Eye*, 15.05.2017.

<http://www.middleeasteye.net/essays/pipelineistan-conspiracy-why-war-syria-was-never-about-gas-144022537>

³¹² A.D. Manafova, "Orta Doğu'nun Petrol ve Gaz Boruları Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü*, 17.11.2015. <http://www.iimes.ru/?p=26576>

³¹³ Şepovalenko, op.cit., s. 31.

³¹⁴ "Saudi Arabia Recalls Ambassador to Syria", *BBC*, 08.08.2011.

<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-14439303>

³¹⁵ "Saudi Arabia Closes Embassy in Syria", *Independent*, 15.03.2012.

<http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/saudi-arabia-closes-embassy-in-syria-7573093.html>

³¹⁶ Abdulkadir Şen, "Suriye Askeri Muhalefeti", *ORSAM*, Rapor No: 202, Ekim 2015, Ankara, s., 12.

³¹⁷ Kevvin Sullivan, "Saudis Line Up Against Syria's Assad", *The Washington Post*, 07.10.2012. https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/saudis-line-up-against-syrias-assad/2012/10/07/7b06de8e-0e51-11e2-bd1a-b868e65d57eb_story.html?utm_term=.051131f3452c

³¹⁸ "Saudi Arabia and Qatar Funding Syrian Rebels", *Reuters*, 23.06.2012.

alındığında ülkedeki ekonomik durumu kötü olan birçok kişi için böyle bir gelir kaynağının varlığı, muhalefet güçlerine katılmalarında belirleyici faktör olmuştur³¹⁹.

Kasım 2012'de Riyad'da yapılan KİK'e üyeleri istihbarat servisleri toplantısında Suriye muhalefetine portatif hava savunma sistemlerini de dahil edecek daha büyük çaplı bir silah tedariki gerçekleştirme kararı alınmıştır. Libya depolarından gelen Strela sistemleri bunun bir örneğidir³²⁰. 2012 yılı sonunda M-79 Osa güdümlü tanksavar füzesi ve Yugoslav üretiminin geri tepmez M-60 silahları muhalefet gruplarının elinde görünmeye başlamıştır. Büyük ölçüde Suudi Arabistan'ın parasıyla satın alınan tank savar silahların tedariki, muhaliflere rejimin zırhlı araçlar alanındaki üstünlüğünü savuşturmak ve ülkenin belirli alanlarında kontrol kurmak için yardımcı olmuştur³²¹.

Resmi olarak ise Suudi Arabistan'dan mali yardım ve silah sevkiyatlarının ana alıcısı ÖSO ve diğer ılımlı muhalefet gruplarıdır. Bazı Batılı ülkeler ve BM tarafından Nusra Cephesi gibi terörist olarak tanınan örgütlerin Suudi Arabistan tarafından desteklenmesi durumun incelenmesini daha da karmaşık hale getirmektedir.

3. Katar

Katar tarafından Suriye muhalefetine yapılan siyasi destek ve onu meşrulaştırma çabaları büyük önem taşımaktadır. Katar, Kasım 2011'de Suriye'nin Arap Devletleri Ligi'nde üyeliğinin askıya alınması için girişimde bulunmuştur³²². Buna ek olarak Katar'ın başkenti Doha'da 11 Kasım 2012'de SMDK kurulmuştur³²³. Koalisyonun ana hedefi, Beşar Esad'ın askeri güç ile devirmesi için operasyonların koordine edilmesiydi. KİK ülkeleri, SMDK'nın Suriye halkını temsil eden meşru bir güç olarak kabul edildiğini resmi olarak ilan etmiştir.³²⁴

³¹⁹ Şepovalenko, op.cit., s. 32.

³²⁰ Y.B. Şeglovin, "Suriye'deki Gelişmeler Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü*, 02.12.2012. <http://www.iimes.ru/?p=16212>

³²¹ Şepovalenko, op.cit., s. 32.

³²² "Arap Birliği Suriye'nin Üyeliğini Askıya Aldı", *NTV*, 12.11.2011. https://www.ntv.com.tr/dunya/arap-birligi-suriyenin-uyeligini-askiya-aldi,7pN4_KWMM0G8Ik_PKSIBow

³²³ "Suriye Muhalefesinde Kim Kimdir", *BBC Türkçe*, 12.11.2012.

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121112_syrian_opposition_guide

³²⁴ "GCC Recognises New Syrian Opposition Bloc", *Aljazeera*, 13.11.2012.

<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/11/20121112175539534504.html>

Katar, Suriye'deki protestolara destek vermek amacıyla en önemli propaganda silahı olan ve Doha'da bulunan El Cezire TV kanalını kullanmıştır³²⁵. Medya desteğinin yanında muhalefete büyük ölçekli mali ve silah yardımları da yapılmaya başlanmıştır.

Libya'dan Suriye'ye silah ve militan akışı Katar aracılığıyla gerçekleşmekteydi³²⁶. Söz konusu militanlar paralı asker olup Suriye'de bulunan yabancı paralı askerlerin önemli kısmını oluşturmaktaydı³²⁷. Aynı zamanda 2013'te Doha, Hamas üzerindeki etkisini büyük oranda artırmıştır. Katar büyük bir finansal yardım karşılığında Hamas'ın başına Halid Meşal'in gelmesini sağlamıştır. Bu durum ile Suriye konusunda Katar Hamas'ın desteğini arkasına almıştır. Bu bağlamda Hamas, Suriye muhalefetine Lübnan ve Suriye'deki (Yarmuk kampı) lojistik ve altyapı desteği sağlayıp tarafsızlıktan çekilmiştir.

Suriye krizin ilk iki yılında Katar'ın Suriye muhalefetine finansmanının yaklaşık 3 milyar dolar olduğu ile ilgili haberler medyada yer almıştır³²⁸. Bunun yanında Katar'ın Sudan'dan gelen Çin yapımı FN-6 taşınabilir hava savunma sistemlerini Suriye muhalefetine tedarik ettiğine dair haberler de mevcuttur³²⁹. Buna ek olarak 2014 baharında Katar'da muhalefet savaşçılarına TOW anti-tank füze sistemleri kullanımı dahil askeri eğitim verilmesi için bir eğitim üssünün kurulduğu bilgisi ortaya çıkmıştır³³⁰.

Katar, Suudi Arabistan gibi Suriye krizinde muhalefet tarafında aktif rol almakla birlikte bu aktörler arasında bazı aşamalarda ayrılıkların yaşanmaya başladığı vurgulanmalıdır. Riyad ile Doha arasındaki bu rekabet, Mart 2013'te Sürgünde Olan Suriye Hükümeti Başbakanı'nın seçimi sırasında çok açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. S. Arabistan adayı söz konusu seçimde siyasi liderlik yarışını kaybetmiştir. Bu durum Suudileri askeri alana daha çok dikkat vermeye yöneltmiştir. Suriye'de S. Arabistan'dan

³²⁵ Şepovalenko, op.cit., s. 35.

³²⁶ "In Turnabout, Syria Rebels Get Libyan Weapons", *The New York Times*, 06.21.2013.

<http://www.nytimes.com/2013/06/22/world/africa/in-a-turnabout-syria-rebels-get-libyan-weapons.html>

³²⁷ Y.B. Şeglovın, "Suriye Dosyasının" Suudi Arabistan'a Devredilmesi Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü*, 15.06.2013. <http://www.iimes.ru/?p=17706>

³²⁸ Roula Khalaf and Abigail Fielding Smith, "Qatar Bankrolls Syrian Revolt With Cash And Arms", *Financial Times*, 16.05.2013. <http://ig-legacy.ft.com/content/86e3f28e-be3a-11e2-bb35-00144feab7de#axzz53GYydI23>

³²⁹ C. J. Chivers and Eric Schmitt, "Arms Shipments Seen From Sudan to Syria Rebels", *New York Times*, 12.08.2013.

³³⁰ Amena Bakr, "Qatar Runs Covert Desert Training Camp For Syrian Rebels", *Reuters*, 26.11.2014.

<https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-qatar-syria/qatar-runs-covert-desert-training-camp-for-syrian-rebels-idUSKCN0JA1BX20141126>

destek alan askeri güçlerin SMDK'nın siyasi kanadına destek vermemesi, Riyad ve Doha arasında çok daha derin ayrılıkların olduğunun göstermektedir. ÖSO'nun yönetici tabakası Riyad, Doha ve Ankara'dan yana olanlar olarak ayrılmaktadır³³¹.

Genel olarak baktığımızda S. Arabistan ve Katar'ın birbirine karşı uyguladığı yıkıcı faaliyetler Suriye ile sınırlı kalmayıp bölgesel bir boyuta evrilmektedir. İki ülke arasındaki mücadele aynı zamanda Mısır, Libya ve Yemen gibi ülkelerde gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Doha İslam dünyasında kendi ağırlığını Müslüman Kardeşler üzerine oynayarak yükseltmeyi hedeflemektedir. Bu durum ise Selefi gruplara destek veren S. Arabistan'ın dış politikasıyla çatışmaktadır³³².

Katar bölgesel krizler karşısında bölgesel ve uluslar arası aktörler ile ilişkilerde dengeli bir politika izlemektedir. Bu bağlamda S. Arabistan'ın İran'a karşı sert tutumunu kabul etmedi ve İran'ı provoke etmekten kaçınmıştır. Bununla birlikte Riyad Müslüman Kardeşleri terör listesine alıp Doha örgütü desteklemektedir³³³.

Katar'ın Suriye krizinde muhalefete destek vermesinin arkasındaki bir başka neden enerji faktörüdür. Esad rejimini ortadan kaldırarak Suriye-İran ittifakının imhasının, Katar'ın ekonomik çıkarlarıyla doğrudan uyum içinde olduğunu söyleyebiliriz. 25 Haziran 2011 tarihinde İran'ın Bushehr kentinde İran, Irak ve Suriye arasında İran'daki Güney Pars sahasından Suriye'ye uzanan doğal gaz boru hattı inşaatı ile ilgili bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. Planlanan gaz boru hattı, Suriye üzerinden Akdeniz kıyısına ulaşacaktı. Buradan da deniz yoluyla gazı taşımak için sıvılaştırılmış gaz terminalleri ile veya Akdeniz'in dibinden giden gaz boru hattı ile Yunanistan'a gazın taşınması planlanmaktaydı. İran-İrak-Suriye doğal gaz boru hattının inşası, Katar'ı kendi gaz yataklarından kazanabileceği gelirden mahrum edebilecekti. Bununla birlikte İran, Irak ve Suudi Arabistan'dan gelen enerji ihracatı, Katar'ın KİK ve Levant ülkeleriyle yaptığı ihracata rekabet oluşturmaktadır³³⁴.

³³¹ Y.B. Şeglovin, "Suriye'deki Gelişmeler Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü*, 29.03.2013.<http://www.iimes.ru/?p=17159>

³³² Y.B. Şeglovin, "Orta Doğu: S. Arabistan'a karşı Katar", *Orta Doğu Enstitüsü*, 26.11.2013.<http://www.iimes.ru/?p=19101>

³³³ Gülşah Neslihan Akkaya, "Arap Bahar Sonrası Katar Dış Politikası ve Körfez Siyaseti", *SETA, Analiz*, Kasım, Sayı: 138, s., 9.

³³⁴ Şepovalenko, op.cit., s. 34-35.

4. Türkiye

Arap Baharıyla birlikte Suriye-Türkiye ilişkileri değişime uğradı. 2002-2010 yılları arasında söz konusu ikili ilişkiler stratejik işbirliğine çok yakındı. Türkiye 2000li yıllarda izlediği komşularla sıfır politikası çerçevesinde Suriye ile ilişkiler her bakımdan geliştirmeye önem atfetmekteydi. Zira Türkiye için Suriye ile ilişkiler Orta Doğu açılımında önemli bir geçiş kapısı ve bölgesel politikalar düzeyinde de önemli bir ilk adımı oluşturmaktaydı³³⁵.

Bu bağlamda Filistin sorunu, ideolojik olarak tüm İslam dünyasını birleştirdiği için Türkiye'nin bölgesel güç olma hedefine ulaşması için kritik bir öneme sahiptir. Bu yönüyle Türkiye bu süreçte aktif olabilmek için Hamas ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir. O dönemde Hamas'ın karargâhın Şam'da bulunduğu göz önünde alındığında Türkiye'nin bu ilişkiyi geliştirmesinde Suriye'nin rolü göz ardı edilemeyecek bir konumdadır. Türkiye, Suriye ile işbirliği sayesinde Hamas üzerinde manivelalar elde edebilmiştir. Suriye de Türkiye ile işbirliğini güçlendirdikçe PKK ve Türkiye için sorun oluşturan diğer gruplara finansal desteğini kesmiştir³³⁶.

Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinde Suriye kriziyle birlikte yaşanan düşüşün 3 tane nedenlerinden bahsedebiliriz. Suriye ve Türkiye arasındaki krizin bir nedeni Türkiye'nin jeopolitik arayışları ve bölgesel güç olma hedefidir. Öncelikle Arap Baharı Türkiye'nin Orta Doğu bölgesinde lider olmak için fırsatlar sunulduğuna inanılmaktadır³³⁷. Türkiye'nin Suriye muhalefetine yönelik politikası, öncelikle stratejik yalnızlığa düşme ve Orta Doğu'nun yeniden paylaşılması planından dışlanmış olma endişesi nedeniyle gerçekleştiğini söyleyebiliriz³³⁸.

İkincisi Libya ve kısmen Mısır konusunda Türkiye'nin diplomatik tecrübeleri, Suriye çatışmasının yapıcı bir şekilde çözüme kavuşturulmasına yönelik Ankara'nın arabuluculuk girişimlerin Batı baskısı nedeniyle sonuçsuz kalacağı göstermekteydi. Bu nedenle Türkiye, Suriye sorununda aktif rol alarak kriz sonrası dönemde siyasi veya ekonomik açıdan çıkar sağlamak istemiştir. Zira Mısır ve Libya'da olduğu gibi ülkelerin

³³⁵ Ufuk Ulutaş, Kılıç Buğra Kanat, Can Acun, "Sınırları Aşan Kriz Suriye", *SETA Analiz*, Mart 2015, Sayı: 120, ss. 13-14.

³³⁶ Y.B. Şeglovin, "Türkiye-Suriye İlişkileri Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü*, 18.05.2012. <http://www.iimes.ru/?p=14743>

³³⁷ Barış Çağlar, "Türkiye'nin Suriye Politikası: Yeni-Klasik Realist Bakış", *Ortadoğu Analiz*, Kasım 2012, Cilt 4, Sayı: 47, s. 49.

³³⁸ Demirtaş, S., "Türkiye'den Mısır ve Suriye Politikalarına İnce Ayar", *BBC Türkçe*, 26.07.2013.

yeniden yapılanmasında etkin olan ülkeler savaş sonrası dönemde ekonomik projelerinde söz sahibi olarak önemli bir getiriye elde etmeyi imkânı kazanabilmekteydi. Üçüncü faktör, Türkiye'nin Suriye'de Beşar Esad'ın da Muammer Kaddafi gibi hızlı bir şekilde devrilebileceği görüşüne dayanan hatalı stratejik hesaplamasıdır³³⁹.

Suriye'deki ayaklanmaların başlanmasından kısa bir süre sonra Türkiye, muhalifleri aktif bir şekilde desteklemeye başlamıştır. Bu bağlamda Recep Tayyip Erdoğan «Suriye konusunu bir dış mesele olarak görmüyoruz. Suriye bizim iç meselemizdir» olduğunu açıklamıştır.³⁴⁰ Bununla birlikte 2011 yazında hükümet karşıtı ayaklanmaların bir sonucu olarak binlerce kişi Türkiye'ye sığınmaya başlamıştır.

Türkiye'nin Suriye krizi politikasını 2 döneme ayırabiliriz. İlk dönem 2011 yılı boyunca devam eden yakından takip ve ikna sürecidir. Bu dönemde Türkiye Suriye'de ayaklanmalara destek verdiğini açıklamalara rağmen Şam ile ikna amacıyla yoğun diplomatik temas sürdürmüştür. Söz konusu diplomatik temaslar Esad rejimin değişmesini sağlamaması Türkiye Suriye yöneliminde ikna politikasından inisiyatif politikasına geçecektir³⁴¹.

Takip ve ikna politikası çerçevesinde 9 Ağustos 2011'de Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Şam'ı krizi çözmek amacıyla son kez ziyaret etti ve Beşar Esad'la altı saat süren uzun bir görüşme gerçekleştirmiştir³⁴². Söz konusu görüşmede anlaşmaya varılamamış ve 23 Ağustos 2011'de İstanbul'da Suriye Ulusal Konseyi kurulmuştur³⁴³. Konseyin kurucularına göre bu kurum Esad rejimine alternatif olarak sürgünde hükümet rolü oynayacaktı. Aynı zamanda Türkiye, Lazkiye ve Halep'in kuzey batısında yaşayan Türkmenlerden oluşan birlikleri de desteklemeye başlamıştır³⁴⁴. Kısacası bundan sonra Türkiye, Suriye krizinde rejim değişimi için inisiyatif almaya başlayacaktır.

Krizde inisiyatif almaya başladığına rağmen bu aşamada Türkiye, Suriye'de askeri operasyonunu gerçekleştirmeye hazır değildi. Zira Türk Silahlı Kuvvetleri söz konusu operasyonuna karşı çıkmaktaydı. Orduya göre operasyon, Suriye savaşında bir

³³⁹ Şepovalenko, op.cit., ss. 59-60.

³⁴⁰ “Erdoğan: Esad'a Halkı da İnanmıyor, Biz De”, *BBC Türkçe*, 14.09.2012.
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110914_erdogan_syria

³⁴¹ Çağlar, op.cit, ss. 45-46.

³⁴² “Davutoğlu Esad Görüşmesi Sona Erdi”, *BBC Türkçe*, 09.08.2011.

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/08/110809_davudoglu_esad

³⁴³ “Suriye Muhalefeti İstanbul'da Konsey Seçti”, *BBC Türkçe*, 16.09.2011.

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110915_syria_opposition.shtml

³⁴⁴ Şepovalenko, op.cit., s. 60-61.

bataklığına saplanma ve Suriye’de PKK ile gerilla savaşına dönüşme ihtimali bulundurmaktaydı. Buna ek olarak operasyon, Esad’ı Türkiye’de bulunan PKK ve diğer gruplara destek vermeye itebilecekti. Bunun yanında AK Parti, Suriye politikasını uygularken muhalefet partilerinin tutumlarını da hesaba katmak zorundaydı. Suriye politikasında yapılan hatalar R. Tayyip Erdoğan’ın popülaritesinin azaltma riskini barındırmaktaydı. Ayrıca Ankara’nın Suriye’de çok aktif olması Tahran ile ilişkilerin bozulmasına neden olacaktı. Askeri operasyon, rejim tarafında savaşan İranlı danışmanlarla açık bir çatışmaya neden olabilecekti. İran ile iyi komşuluk politikası, Türkiye’nin dış politikasında öncelikli yere sahiptir. Bunun arkasında hem Kürt ayrılıkçılara karşı ortak operasyonlar hem de ekonomik nedenler yatmaktadır³⁴⁵.

Suriye-Türkiye ilişkilerinin bozulmasının bir sonraki aşaması, yazın 2012 yılında Türk keşif uçağı RF-4E Phantom II’nin Suriye’nin hava savunma sistemi tarafından düşürülmüştür³⁴⁶. Olaydan sonra Türk Hava Kuvvetleri’ne Türkiye sınırlarına yaklaşan tüm uçaklar veya helikopterlere düşman muamelesi yapma ve gerekli tedbirlerin alınması talimatı verilmiştir. Bunun yanında sınıra yakın birçok Türk köyüne mermi ve havan topu düşmüştür. Bu olaylar üzerine Türkiye, 4 Ekim 2012 tarihinde Suriye’de rejim güçlerine karşı ateş açmıştır³⁴⁷. Aynı zamanda NATO, Türkiye hükümetinin talebi üzerine Suriye sınırına patriot füzeleri yerleştirmiştir. Türk hükümeti böyle bir ihlalin tekrarlanması halinde ordu birliklerine Suriye - Türkiye sınırını aşabilme ve Suriye’ye bir askeri müdahalede bulunma yetkisi vermiştir. 3 saat 20 dakika süren görüşmelerin ardından sınır ötesi hareket tezkeresi 320 oyla kabul edildi.³⁴⁸

10 Ekim 2012’de Ankara havalimanında Moskova’dan gelen Syrian Air uçağı zorla indirilip aranmıştır. Türkiye tarafından bu uçakta askeri malzeme ve teçhizatın bulunduğunu iddia edilmekteydi.³⁴⁹ Bu olay Ankara’nın sadece Beşar Esad rejimine değil onun müttefiklerine karşı da önlem almaya hazır olduğunun göstergesidir.

³⁴⁵ Y.B. Şeglovin, “Suriye-Türkiye İlişkiler Hakkında”, *Orta Doğu Enstitüsü*, 18.05.2017. <http://www.iimes.ru/?p=14743>

³⁴⁶ “Türk Savaş Uçağı Kayıp”, *Sabah*, 22.06.2012.

<https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/06/22/savas-ucagiyla-irtibat-kesildi>

³⁴⁷ “Suriye’deki Hedeflere Sabaha Kadar Top Atışı Yapıldı”, *Milliyet*, 06.10.2012.

<http://m.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/suriye-deki-hedeflere-sabaha-kadar-top-atisi-yapildi-1606827/>

³⁴⁸ “Suriye Tezkeresi TBMM’den Geçti”, *İHA*, 04.10.2012. <http://www.iha.com.tr/haber-suriye-tezkeresi-tbmm-den-gecti-245801/>

³⁴⁹ “Suriye, Türkiye’nin Uçakta El Konulan Yükün İade Etmesini İstiyor”, *Ria Novosti*, 11.10.2012. https://ria.ru/arab_sy/20121011/771790345.html

Bununla birlikte Suriye rejimine silah taşıyan İran uçakları Türkiye’de defalarca indirilmiştir³⁵⁰.

Reyhanlı İlçesi’nde patlayıcı yüklü iki araçla düzenlenen terör saldırısında ilk belirlemelere göre 45 kişi yaşamını yitirdi, 100’den fazla kişi de yaralandı³⁵¹. Söz konusu saldırı sonucunda Türkiye, sınıra yakın bölgede faaliyet gösteren Suriye rejimine ait helikopterleri ve uçakları düşürmeye başlamıştır. Eylül 2013’te Mi-17 helikopteri ve Mart 2014’te –de bir MiG-23 savaş uçağı vurulmuştur³⁵².

Türkiye Suriye’deki iç savaşın daha önceden öngörülemediği sonuçlarıyla karşı karşıya kalmaya başlamıştır. Bu sonuçlardan bazıları Suriye’den gelen mülteciler, Suriye’deki Kürtlerin başarısından etkilenen PKK’nın Türkiye’de eylemlerin artırması ve turizm sektörünün terörizm tehdidi karşı karşıya kalmasıdır.

Bütün bu koşullar, Türkiye’yi Suriye’de devam eden iç savaşa daha derin bir şekilde dahil olmaya zorlamıştır. 2012 sonunda Türkiye, Suriye muhalefetinin çeşitli öğelerine destek verme stratejisine başlamıştır. Ayrıca Ankara sırf ÖSO’ya dayanma politikasından vazgeçip İslami muhalefette kendi pozisyonunu güçlendirmeye başlamıştır. Söz konusu stratejinin hedefi ise Esad’ın devrilmesinden sonra S. Arabistan destekli gruplara karşı denge oluşturma amaçlıydı³⁵³.

2015 yılında Türkiye’nin Suriye’de askeri operasyonu düzenlemesi de gündeme gelemeye başlamıştır. 2015 Kasım ayından itibaren Ankara, bölgedeki ortaklarına sinyaller vermeye başlamıştır.³⁵⁴ Bu bağlamda Türkiye’yi endişelendiren konu Rusya, ABD ve NATO’nun Türkiye’nin bölgede güçlenmesine nasıl tepki vereceğinde yatmaktaydı³⁵⁵. Bu bağlamda Rusya’nın Eylül 2015’te Suriye’de askeri operasyona başlaması, Türkiye’nin planlarını ciddi bir şekilde etkilediğini söyleyebiliriz.

Rusya’nın Suriye’deki operasyonuna Türkiye’nin tepkisi çok sert olmuştur. Ankara Suriye iç savaşındaki güç dengesinin değişmesinden rahatsız olduğunu dile

³⁵⁰ “İran’dan Suriye’ye Askeri Malzeme Taşıyan Uçak Diyarbakır’da İndirildi”, *Hürriyet*, 16.03.2011.
<http://www.hurriyet.com.tr/irandan-suriyeye-askeri-malzeme-tasiyan-ucak-diyarbakira-indirildi-17285083>

³⁵¹ “Reyhanlı Saldırıları: 7 Soruda Olup Bitenler”, *BBC Türkçe*, 13.05.2013.

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/05/130513_reyhanlida_ne_oldu

³⁵² “Suriye Helikopterini Türk Jetleri Düşürdü!”, *Habertürk*, 17.09.2013.

<http://www.haberturk.com/gundem/haber/878241-suriye-helikopterini-turk-jetleri-dusurdu>;

³⁵³ Y.B. Şeglovin, “Suriye’deki Durumun Gelişmesi Hakkında”, *Orta Doğu Enstitüsü*, 17.05.2013.

<http://www.iimes.ru/?p=17029>

³⁵⁴ “Ankara’nın ‘Kara Harekâtı’ Mesajları”, *Aljazeera Türk*, 11.11.2015.

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/ankaranin-kara-harekati-mesajlari>

³⁵⁵ Şepovlenko, op.cit., s. 65-66.

getirmiştir. R. Tayyip Erdoğan'ın açıklamalarına göre «Mersin Akkuyu'yu Ruslar yapmaz ise bir başkası gelir yapar. Oraya 3 milyar dolarlık bir yatırım yaptılar zaten. Dolayısıyla o konuda daha hassas olması gereken taraf Rusya». « Rusya'nın bir numaralı doğalgaz tüketicisiyiz. Türkiye'yi kaybetmek, Rusya için ciddi bir kayıp olur. Türkiye, gerektiğinde, doğalgazı çok farklı yerlerden temin yoluna da gidebilir»³⁵⁶. Söz konusu açıklamaların arkasında yatan nedenler aşağıdaki gibidir³⁵⁷:

1. Rusya'nın Suriye'deki hava bombardımanları, Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyinde etkili olma planlarını etkilemiş ve bölgedeki rejim güçlerinin etkisini arttırmıştır.

2. Rusya'nın operasyonu Suriye'de oyunun planlarını değiştirmiştir. 2012'den itibaren Türkiye Suriye üzerinde stratejik-askeri üstünlüğüne sahipti. Türk keşif uçağı RF-4E Phantom II'nin Suriye'nin hava savunma sistemi tarafından düşürülmesinden sonra Türk Hava Kuvvetlerine Türkiye sınırlarına yaklaşan tüm uçaklar veya helikoptere düşman muamelesi yapma ve gerekli tedbirleri alma talimatı verilmiştir. 16 Eylül 2013'te Suriye'nin bir askeri helikopteri, 23 Mart 2014'te MİG-23 jeti Türkiye tarafından düşürülmüştür. Ne var ki Rus uçaklara karşı aynı muameleyi yapması o kadar olası değildi.

3. Rus Hava Kuvvetleri IŞİD'in yanında Türkiye destekli muhalif güçlere de saldırmaktadır.

4. Rusya'nın operasyonu sonucunda muhalif güçlerin Türkiye topraklarına girme olasılığı da Ankara'yı endişelendirmektedir.

5. Rusya'nın Tartus'taki askeri varlığının artması Doğu Akdeniz'deki Türk filosunun imkanlarını sınırlandırmaktadır. Bu zamana kadar Türk Deniz Kuvvetleri bu bölgede ciddi bir rakibe sahip değildi. Türk ihracat ve enerji ithalatının önemli bir miktarı İskenderun limanından gerçekleştirilmektedir. Bunun yanında da Doğu Akdeniz deniz yatağında gaz ve petrol yatakların keşfedilmesi kritik öneme sahiptir. Şu an söz enerji kaynakları için Türkiye, Mısır, İsrail ve Kuzey Kıbrıs arasında ciddi bir rekabet yaşanmaktadır. Rus Deniz Kuvvetleri'nin bu bölgeye yerleşmesi Türkiye'nin planlarını karıştırma potansiyeline sahiptir.

³⁵⁶ “Erdoğan'ın Rusya'ya Resti: Doğalgazı Başka Yerden Alırız”, *Bianet Bağımsız İletişim Ağı*, 08.10.2015. <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/168116-erdogan-in-rusya-ya-resti-dogalgazi-baska-yerden-aliriz>

³⁵⁷ A.İ. Aleksandrov, “Türkiye Suriye'de Stratejik Pozisyonları Kaybediyor”, *Orta Dou Enstitüsü*, 12.05.2015. <http://www.iimes.ru/?p=26212>

B. RUSYA’NIN SURİYE KRİZİNE ANGAJMANI

1. Rusya’nın Krize Angajmanını Tetikleyen Faktörler

a. Libya Tecrübesi

Rusya Federasyonu'nun Libya'daki duruma ilişkin resmi tutumunu, çelişkili ve tutarsız olarak değerlendirebiliriz. Rus pozisyonunun tutarsızlığı, bir yandan Moskova'nın Kaddafi'nin muhalefete karşı eylemlerini kınaması diğer yandan ise Libya'nın içişlerine müdahale edilmesine karşı çıkmasından kaynaklanmaktaydı. Bu bağlamda o dönemin Rusya Cumhurbaşkanı Dmitriy Medvedev'in retoriği Batı liderlerinkinden az farklıydı. Medvedev, Mayıs 2011 tarihinde Muammer Kaddafi rejiminin meşruiyetini kaybettiği ve iktidarı bırakması gerektiğini söylemiştir³⁵⁸. Bunun tersine Vladimir Putin bu konuda daha kuşkucu bir görüşe sahip olmakla birlikte Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi oylamasında çekimser kalmasına itiraz etmedi ve böylece ilgili kararların kabul edilmesine izin verdi.

BM Güvenlik Konseyi, 1971 ve 1973 sayılı kararları kabul ederek Libya liderinin eylemlerini kınayıp sivillerin korunması için ülke çapında uçuşa yasak bölge kurulmasına izin vermiştir³⁵⁹. Pratik açıdan bu durum Moskova'nın Batı ile sorun yaşayan her rejimi otomatik olarak koruma niyetinde olmadığı anlamına geliyordu. Buna ek olarak böyle bir adımla Rusya, BM Güvenlik Konseyi himayesinde üçüncü ülkelerdeki insanları ve sivil özgürlükleri korumak için güç kullanımı ile ilgili askeri operasyonlar organize etmek ve yürütmek için Batı ile işbirliği yapmaya hazır olduğunu göstermekteydi. Söz konusu işbirliğinin şartı ise Batı tarafından Rusya'nın eşit bir ortak olarak tanınmasıydı.

Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'nde oy verirken veto etme hakkından istifade etmemesinin Rusya'nın ABD ve Avrupa Birliği ile ortaklık ilişkileri iyileştirme hedefinde yattığını söyleyebiliriz. Moskova'nın, Batı'dan Rusya'yı modernize etme ve

³⁵⁸ “Medvedev Kaddafi'nin gitmesi gerektiğini söyledi”, *Ria Novosti*, 27.05.2011. https://ria.ru/arab_ly/20110527/380736183.html

³⁵⁹ BM Güvenlik Konseyi 1973 Sayılı Karar. Birleşmiş Milletler Örgütü. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/41/PDF/N1126841.pdf?OpenElement>

Avrupa'da füze savunma sistemini yerleştirme konusunda uzlaşmaya varma beklentileri mevcuttu. Bu bağlamda Rusya'nın Batı ile işbirliği yapma isteğinin, rejimlerin doğrudan değişmesi, yabancı devlet liderleri üzerindeki baskının veya darbelerin hazırlanması ile ilgili olmadığını belirtmekte fayda vardır. Batı ise Libya rejimini devirmek niyetinde olmadığını belirterek tam tersini yapmıştır³⁶⁰. Bu bağlamda Rusya Cumhurbaşkanı Medvedev, Libya'daki durumun kontrol dışına çıktığı ve NATO'nun Libya'daki misyonunun güç kullanımına indirgenmesinden ve Birleşmiş Milletler'in verdiği yetkisinin ötesine geçtiğinden üzüntü duyduğunu belirtti³⁶¹. Söz konusu açıklama, Rusya'nın Kaddafi'nin NATO tarafından devrilmesi yüzünden Batı'ya güveninin sarsıldığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda Rusya o dönemde bir iç çatışmanın yaşandığı Libya'ya karşı güç kullanımını engellemedi. Dolayısıyla Rusya'nın Batı ile işbirliği geliştirme politikası başarısız olmuş ve Rusya'nın Kuzey Afrika'da ekonomik ve politik seyrini olumsuz etkilemiştir³⁶².

Libya krizinden önce Rusya'nın Kuzey Afrika bölgesindeki nüfuzunu artmaya eğilimli olarak belirlemek mümkündür. Ne var ki Rusya Federasyonu'nun bölgede Libya'yı desteklemeyi reddetmesinin ardından Afrika ülkelerinin liderleri yüksek olasılıkla Rusya'yı güvenilir bir ortak olarak değerlendirmemeye başlamıştır. Söz konusu durumun stratejik açıdan önemli bir bölgede konumu güçlendirmeye yönelik Rusya'nın planlarını etkilememesi mümkün değildir. Ayrıca Libya krizi sırasında Moskova'nın politikası Rusya'nın güvenliği alanında olumsuz bir etki yarattığını söyleyebiliriz. Zira istikrarsızlık içinde olan Libya'da ortaya çıkan IŞİD Rusya'nın güvenliğini doğrudan tehdit etmektedir³⁶³. Buna ek olarak da Rusya'nın Kuzey Afrika'nın silah pazarlarından kısmen izole edildiği söylenebilir. Libya'da Kaddafi'nin devrilmesi yüzünden Rusya'nın 4 milyar dolarlık askeri-teknik sözleşmesi boşa çıkmıştır³⁶⁴.

³⁶⁰ Dmitriy Trenin, "Rusya ve Suriye Krizi", *Carnegie Endowment for International Peace*, 2013, s. 11.

³⁶¹ "Medvedev: Libya'nın Politikacılarından Biri Ülkeyi Kurtarmak Uğruna Ayrılmalı", *Ria Novosti*, 12.04.2011. Web Sayfası: <https://ria.ru/politics/20110412/363788068.html>

³⁶² Копосова Екатерина Николаевна, *Мирополитические Составляющие Кризиса в Ливии*, Диссертация кандидата политических наук, Москва: МГИМО, 2017, с. 157. Ekaterina Korosova, *Libya'daki Krizin Küresel Siyasi Bileşenleri*, Doktora Tezi, Moskova: МГИМО, 2017, s. 157.

³⁶³ Ibid.

³⁶⁴ Rosoboroneksport - Kadaffi'nin Devrilmesi Rusya'ya 4 Milyar Dolara Mal Olmuş, *Voennoe Obozreniye*, 03.02.2012. <https://topwar.ru/10785-rosoboroneksport-sverzhenie-kaddafi-oboshlos-rossii-v-4-milliarda-dollarov.html>

Sonuç itibariyle Libya tecrübesi Rusya'nın, ABD'nin 2170 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı uyarınca Suriye'de yalnızca terörist pozisyonlarına hava saldırıları gerçekleştirme vaatlerine güvensizlikle yaklaşmasına neden olduğunu söyleyebiliriz.

b. Rusya'nın Ukrayna Politikasının Etkisi

2013'te Ukrayna'da iktidar değişikliği nedeniyle Kiev'de ABD'ye yakın hükümetin iktidara gelmesi ve 2014'te Kırım'ın Rusya Federasyonu'na ilhak edilmesi ABD-Rusya ilişkilerinde gerilime neden olmuştur. Sorunun kökeni ise NATO'nun Doğu'ya genişlemesi çerçevesinde Ukrayna'yı Rusya'nın ekseninden uzaklaştırıp onu Batı'ya entegre etme stratejisinde yatmaktadır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bugüne kadar bağımsızlığa kavuşan eski Sovyet ülkeleri Rusya'nın dış politikasında stratejik alan (Yakın Çevre) olarak sayılmaktadır. Bu bağlamda 1990'ların ortasından bu yana Rus liderler açık bir şekilde NATO'nun genişlemesine karşı çıkıyorlardı ve son yıllarda da Yakın Çevre'nin Batı'nın eksenine girme sürecine sessiz kalmayacağını dile getirmiştir. Bu bağlamda 2008 yılında Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Rusya'nın Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya katılmasını önlemek için her türlü çabayı göstereceğini açıklamıştır. Zira büyük güçler, kendi topraklarının yakınındaki potansiyel tehditlere her zaman duyarlıdır. Söz konusu durum jeopolitiğin temel prensiplerinden biridir. Aynı zamanda Rus liderler, Ukrayna'da Batı'nın çeşitli ülkelerde uyguladığı sosyal mühendisliğin bir sonraki hedefinin Rusya olabileceğinden endişe etmekteydi³⁶⁵. Bu bağlamda 31 Aralık 2015'te kabul edilen Rusya Federasyonu Güvenlik Stratejisi'ne göre günümüzde Ukrayna ve Orta Doğu'da yaşanan krizlerin nedeni ABD ve NATO'nun politikalarında yatmaktadır.

2013 Ukrayna olayları yüzünden ikili ilişkilerde patlak veren kriz Rus yönetimini, Rusya'nın yalnızca askeri gücü kullanması ile Washington'un Rus çıkarlarını dikkate almaya zorlayacağına inanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Rusya Federasyonu'nun 2016 Dış Politika Konsepti'nde Rusya'nın, ABD tarafından uygulanan herhangi baskıya göz yummayacağı ve tüm düşmanca eylemlere karşılık

³⁶⁵ John J. Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault, The Liberal Delusions That Provoked Putin", *Foreign Affairs*, September/October 2014, ss. 1-5.

vereceği belirtilmektedir³⁶⁶. Ukrayna krizi, Moskova'nın Kırım'ı ilhakından sonra Batı'nın Rusya'ya dayatmaya çalıştığı diplomatik izolasyondan kurtulmak için daha aktif politika sürdürmeye teşvik etmiştir. Söz konusu aktif politikanın hedefi Rusya'nın uluslararası alanda dikkate alınması ve müzakerelere davet edilmesini sağlayan büyük güç statüsünü korumaktır³⁶⁷. Daha önce de belirttiğimiz gibi Rusya'nın bölgesel ve küresel politikaya dair kendi bakışına ve bağımsız bir dış politikayı sürdürebilme kapasitesine sahip olma statüsünü koruması ulusal güvenlikle doğrudan ilişkili bir meseledir.

Rusya Federasyonu'nun 2016 Dış Politika Konsepti'nde Moskova'nın tarihinde ilk kez bazı devlet veya devletlerin «anayasal olmayan iktidar değişikliği amacıyla iç işlerine karışılması ve terörist/köktenci hükümet dışı yapılanmalara destek verilmesine» karşı koyacağı belirtilmektedir³⁶⁸. Bu bağlamda Rusya «ABD'nin ekonomik ve askeri üstünlüğüne dayanan tek kutuplu dünyayı yaratma eğiliminin» güçlenmesinden endişelendiğini söyleyebiliriz.

Yabancı aktörlerin Arap Baharı olaylara karışmasının seviyesi her ülkede farklı olmakla birlikte silahlı kuvvetlerin rejimlerin devrilmesinde ağır basan bir mekanizmaya dönüşmesi, büyük ölçüde Rusya'nın Arap ülkelerinde yaşanan gelişmelere dair tepkisine neden olmuştur³⁶⁹. Moskova'nın, Batı tarafından başlatılan söz konusu jeopolitik oyunun sonuçlarını kabul etmesi durumu Rusya'nın küresel alanda dışlanmasına yol açma potansiyeli taşımaktaydı. Aynı zamanda uluslararası ilişkilerin baş aktörlerinin ulusal egemenlik, toprak bütünlüğü, askeri müdahalenin rolü gibi kavramları kendi çıkarları doğrultusunda okuması Rusya için bir meydan okumaydı. Bu bağlamda Rusya da uluslararası alanda Moskova'nın etkisini ve manevra imkânlarını azaltan kuralları (BM kararı olmadan askeri müdahalede bulunma gibi) kabul etmeyip onları değiştirmeyi hedeflemeye başlamıştır³⁷⁰. Silahlı kuvvetlerin rejimlerin devrilmesinde ağır basan bir mekanizmaya dönüşmesi, büyük ölçüde Rusya'nın Arap ülkelerinde yaşanan gelişmelere dair tepkisine neden olmuştur³⁷¹. Bu

³⁶⁶ Rusya'nın Dış Politika Konsepti. 30 Kasım 2016.

³⁶⁷ Samuel Charap, Timothy J. Colton, "Everyone Loses: The Ukraine Crisis and The Ruinous Contest for Post-Soviet Eurasia, *Rossiya v Globalnoy Politike*, Aralık 2017, ss. 145-146.

³⁶⁸ Rusya'nın Dış Politika Konsepti. 30 Kasım 2016.

³⁶⁹ Zvyagelskaya, op.cit., s. 76.

³⁷⁰ Ibid, ss. 192-193.

³⁷¹ Ibid., s. 76.

bağlamda Rusya diğer devletlerin Suriye'nin iç işlerine karışmasına ve güce dayanan operasyonlara karşı çıkmıştır.

Aynı zamanda Batı ile ilişkilerin bozulması durumu Rusya'nın, mecburi olarak Asya'ya daha çok dikkat vermesine neden olmuştur³⁷². Bu bağlamda Doğu'ya dönüş politikası çerçevesinde Rus dış politikasında Orta Doğu'ya daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Rusya'nın Suriye krizine angajmanı, söz konusu uluslararası konjonktür hesaba katarak ele alınmalıdır.

c. Radikalizmin Domino Etkisi Oluşturacağı Kaygısı

Arap dünyasındaki olayların, eski Sovyetler ülkelerinin iç politikasını etkilememesi mümkün değildir. Söz konusu durum özellikle Orta Asya ülkelerini yakından ilgilendirmektedir. Zira Arap Baharı'nı tetikleyen nedenler şu ya da bu ölçüde Orta Asya ülkelerinde de mevcuttur.

Arap dünyasındaymış gibi Orta Asya ülkelerinin otoriter liderleri onlarca yıldır görevlerinde bulunmaktadır. Bundan ötürü bu rejimler, aynı sorunlarla karşı karşıyaydı: kayırmacılık, yolsuzluk, muhalefete hoşgörüsüzlük ve dış politikada tutarsızlık. Orta Asya ülkelerinde uzun süredir iktidarda kalan liderlerin yeni zorluklara yeterince cevap verememeleri kalmayıp ülkelerindeki sosyo-ekonomik durumun ağırlaştırılması söz konusudur. Aynı zamanda bahsettiğimiz sosyo-ekonomik sorunlar çeşitli muhalif güçlerin rejimlere karşı yaptığı ana eleştirilerden biridir. Bu bağlamda Arap ülkelerinde yaşanan değişimin Orta Asya'daki yerel rejimlerle mücadeleyi aktifleştirmek için bir teşvik niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerde gibi Orta Asya ülkelerinde de genç nüfusun büyük bir kısmı işsiz kalmaktadır. Tüm bu eğilimler Batı ve Körfez ülkelerinin de bölge işlerine aktif bir şekilde katılmasıyla eşlik edilmektedir³⁷³.

Katar ve Suudi Arabistan'ın yanı sıra, ABD ve AB'nin Orta Asya'daki çıkarlarının bölgedeki mevcut statüko ile gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Bu bağlamda Rus analistlere göre söz konusu ülkelerin Orta Asya bölgesindeki hedefi,

³⁷² Hans İyohim Şpanger, "Rusya'nın Doğu'ya Dönüş, Çin'in Batı'ya Dönüş: İpek Yolu'nda İşbirliği ve Çatışma", *Rossiya v Globalnoy Politike*, 14 Haziran 2016. <http://www.globalaffairs.ru/valday/Povorot-Rossii-na-Vostok-povorot-Kitaya-na-Zapad-vzaimodeistvie-i-konflikty-na-Shlkovom-puti-18208>

³⁷³ E. V. Suponina, "Arap Baharı'nın Dünya ve Rusya Politikasına Etkileri", *Problemi Natsionalnoy Strategii*, № 4 (13), 2012, s., 34-35.

bölgede nüfuzlarını artırmak, bölge devletlerinin egemenliğini aşındırma dahil olmak üzere onlara sadık grupların iktidarı ele geçirmesini sağlamak ve yerel seçkinleri kontrol etmektir. Günümüzde ise Tacikistan ve Kırgızistan, Orta Asya ülkelerinin en zayıf halkasıdır. Söz konusu ülkelerde Afganistan'dan gelen uyuşturucu kaçakçılığıyla doğrudan ilgili suç örgütleri dahil olmak üzere İslami grupların etkisi son derece büyüktür. Tacikistan ve Kırgızistan'da iç alanlar ve devlet sınırlarının büyük bir kısmı merkezi veya yerel iktidar tarafından kontrol edilememektedir³⁷⁴.

Sonuç itibariyle Arap Bahar'ının domino etkisinin Orta Asya'ya yayılması büyük bir olasılıktır. Söz konusu durum Rusya'nın sınır güvenliği ile doğrudan ilgilidir ki jeopolitiğin temel prensiplerine göre büyük güçler, kendi topraklarının yakınındaki potansiyel tehditlere her zaman duyarlıdır. Rusya'nın, diğer devletlerin Suriye'nin iç işlerine karışmasına ve güce dayanan operasyonlarına karşı çıkması ise iktidar değişikliği senaryosunun Orta Asya'da yaşanmasını engellemeye çalışması ile doğrudan ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

2. Rusya'nın Suriye Krizinde Askeri Müdahale Öncesindeki Politikası

2011 yazından itibaren Beşar Esad'ın istifa etmesi Suriye rejime karşı olan tüm devletlerin Suriye politikasının hemen hemen tek hedefi haline gelmiştir. Esad'ı devirmek için eğitilen on binlerce muhalefet militanı ve onlar için harcanan milyarlarca dolara rağmen rejimi değiştirme girişimleri başarısız olmuştur. Bu bağlamda «Mart 2011'den itibaren Suriye'ye yönelik askeri ve siyasi muhalif görünümlü hemen her eylemin arkasında yer alan Türk Hükümeti'nin izlediği politikalar, Suriye'de günümüze dek beklenen sonucu vermemiştir. Bu başarısızlığın arkasında kuşkusuz, Rusya'nın Şam Yönetimi'ne verdiği tam ve sağlam desteğin önemli rolü olmuştur. Neticede Türkiye'nin Suriye konusunda, başlarda İran, Rusya ve Çin'i hafife alan politikaları giderek tartışılır hale gelmiştir»³⁷⁵. Muhalefete destek verenler Suriye devlet sisteminin istikrarı ve İran'ın ile Rusya'nın rejime askeri ve diplomatik desteğinin gücünü göz ardı

³⁷⁴ Evgeniy Satanovskiy, "Ortaya Asya'nın İstikrarsızlaştırılması", VPK, 17.02.2014. Web Sayfası: <https://vpk-news.ru/articles/19189>

³⁷⁵ Ömer Göksel İşyar, «Türkiye-Rusya ilişkileri: Günümüzde Doğu Batı Rekabetinin Yeni Kırılma Noktası (2009-2013)», Rusya'nın Doğu Politikası, editör Sezgin Kaya, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2013, s. 116.

etmiştir. 2011 sonbaharında NATO ve Körfez ülkelerinin Libya'ya müdahalesi sonucunda ülkenin lideri Muammer Kaddafi'nin öldürülmesi, Esad muhaliflerine Suriye rejiminin de hızlı bir şekilde devrileceğine dair gerçekçi olmayan ümitler vermiştir. Bununla birlikte İran ve Rusya'nın, Libya deneyiminden gerekli dersleri çıkarması Suriye'de Arap Baharı'nın domino etkisinin gerçekleşmesine engel olmuştur.

Çatışmanın ilk on sekiz ayı boyunca ABD, Rusya, Türkiye, Suudi Arabistan ve İran gibi etkili küresel ve bölgesel güçlerin çatışan taraflara verdiği sınırlı desteğine rağmen 2011-2012 yıllarında Suriye'deki savaş büyük oranda bir iç sorun olarak kalmıştır. 2013 yılında Suriye'deki iç çatışmanın uluslararası siyasi gündeme taşınıp yabancı devletlerin Suriye krizine doğrudan müdahil olmasına yol açmıştır. İlk aşamada Esad'ı devrime hedefine ÖSO'nun laik siyasi sloganları ile eşlik edilmekteydi. Ancak 2013'e doğru çeşitli İslami muhalefet giderek daha fazla nüfuza sahip olmaya başlamıştır. Bu durum Suudi Arabistan ve Katar gibi teokratik rejimlerin krize aktif bir müdahalesi ve ideolojik açıdan onlara yakın olan Sünni grupları finanse etmesinin sonucuydu. Bu durum İslami muhalefeti ÖSO'dan daha nitelikli ve donanımlı hale getirip laik ve İslami muhalefet arasındaki dengelerin değişmesine neden olmuştur. Ocak 2013'te güçlerini birleştiren İslami muhalefet, hükümet ordusunun askeri altyapısına karşı bir dizi başarılı saldırı düzenleyerek depolar, hava limanları ve askeri üslerde çok sayıda silah ve mühimmatı ele geçirmiştir. Söz konusu durum İslami muhalefetin savaş kabiliyetini büyük oranda yükseltmiş ve ileride onun rolünün durmadan yükselmesine neden olmuştur. Dolayısıyla İslami muhalefet sayı ve kontrol ettiği alan açısından, ABD ve diğer müttefiklerin aktif desteğine rağmen güçsüzleşmekte olan ÖSO'yu gölgesinde bırakmıştır. ÖSO içinde de İslami ideolojiye sahip olan grupların etkisi artmaya başlayıp ÖSO'nun konsolidasyonunu engellemiştir. Suriye'de İslami muhalefet ve radikal grupların güçlenmesi hem İran hem Irak hem de Lübnan'da tehdit olarak algılanıp rejim güçlerine daha fazla destek vermelerine neden olmuştur³⁷⁶.

Krizin ilk yıllarından itibaren Esad rejimine destek verme amacıyla İran, Devrim Muhafızları Ordusu'nun iç savaşa katıldığı görülmeye başlamıştır. Resmi olarak Devrim Muhafızları, hükümet ordusuna danışmanlık yapma ve lojistik desteği verme

³⁷⁶ Şepovalenko, op.cit., ss. 78-80.

amacıyla bulunmaktaydı³⁷⁷. Uygulamada ise aktif olarak operasyonlara katılmıştır. 2015 yılında Suriye’de iki üst düzey İran subayının ölümünün teyit edilmesi söz konusu durumunu doğrulamıştır³⁷⁸. Devrim Muhafızları’nın iç savaşta etkin bir şekilde var olmasına rağmen İran ordu birimlerinin resmi olarak Suriye krizinde yer alması Mart 2016’dan sonra gerçekleşmiştir.³⁷⁹ Bunun yanında 2013 yılının başından bu yana Hizbullah savaşçıları açık bir şekilde Suriye’de faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu bağlamda Hizbullah hem Sünni gruplar hem de ÖSO savaşçıları ile savaşmaya hazır olan eğitilmiş ve motive edilmiş Şii milislerini Suriye’ye göndermiştir³⁸⁰.

Rusya’nın Suriye’ye angajmanı ise 2011 yılından itibaren görünmeye başlamıştır. Bu bağlamda Rusya, Kasım 2011’de Tartus’a 3 tane gemiyi göndermiş, Ocak 2012 sonlarında ise Suriye rejimi ile muhalefeti Moskova’da masaya oturtma girişiminde bulunmuştur³⁸¹. 2013 yılından itibaren Rusya, İran’ın Suriye rejimine danışmanlık yapma ve lojistik desteği verme sorumluluğunu üstlenmeye başladı. İran da varlığını toprakta arttırmaya başlamıştır³⁸². 2013 yılında Suriye Ekspresi olarak da bilinen Rusya’nın deniz yoluyla mühimmat ve askeri teknik parçaların sevkiyatları artırılmaya başlamasıyla Suriye rejimine verilen destek artmıştır³⁸³. Suriye Ekspresi detaylı bir şekilde tezin Suriye Operasyonun Lojistiği kısmında ele alınacaktır.

2013 yılına gelindiğinde rejim güçlerinin topçu ve hava savunma birlikleri mühimmat kıtlığı yaşamaya başlamıştır. Bu ise rejim birliklerini ağır silahlar konusunda dezavantajlı pozisyonda bırakmıştır. Aynı zamanda hükümet ordusu son derece zayıf kalmış ve savaş kabiliyetini önemli ölçüde yitirmiştir. Rusya ve İran’ın Suriye rejimine yardımları sayesinde rejim bazı şehirleri ele geçirerek Şam yakınlarında hükümet güçlerinin durumunu iyileştirdi ancak bu Suriye’deki genel durumu kökten değiştirmeye

³⁷⁷ Paul Bucala, “Iran’s New Way of War in Syria, Institute for The Study of War”, February 2017, s. 3.

³⁷⁸ Rouhani Extends Condolences Over IRGC Commander Killing in Syria”, *PressTv*, 09.10.2015.

<http://www.presstv.com/Detail/2015/10/09/432643/Iranian-commander-Syria-Major-General-Hosseini-Hamedani>

³⁷⁹ Farzin Nadimi, “Iran’s Army Suffers Its First Casualties in Syria”, *The Washington Institute For Near East Policy*, 12.04.2016.

<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/irans-army-suffers-its-first-casualties-in-syria>

³⁸⁰ Marisa Sullivan, “Hezbollah in Syria, Middle East Security Report”, 2014, April, ss.4-5.

³⁸¹ Göksel İşyar, *op.cit.*, ss. 116-117.

³⁸² Aniseh Bassiri Tabrizi and Raffaello Pantucci (Editörler), “Understanding Iran’s Role in Syrian Conflict”, *RUSI, Occasional Paper*, August 2016, s. 4.

³⁸³ “İki Tane Büyük Amfibi Gemisi Suriye’den Karadeniz’e Dönmüş”, *BlackSea News*, 03.01.2014. <http://www.blackseanews.net/read/75039>

yetmemiştir. Sıcak çatışmalarda yüzlerce savaşçısını kaybeden Hizbullah ve İran zafer için yüksek bir bedel ödemiştir³⁸⁴.

Ağustos 2013'te Suriye'nin Guta şehrinde kimyasal silah kullanma suçlamasıyla nedeniyle rejimin düşüşü gündeme gelmiştir. Daha önce ABD Başkanı Barak Obama, ABD silahlı müdahalesi için Suriye rejimin kimyasal silah kullanmasının bir kırmızı çizgi olduğunu belirtmiştir. 2013 Eylül'ünün ilk günlerinde ABD Senatosu Suriye rejimine karşı kuvvet kullanımına izin veren bir kanun taslağı hazırlamaya başladı. Bu bağlamda ABD Hava Kuvvetleri ve Deniz Kuvvetleri Suriye bölgesinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Buna paralel olarak Suriye sahillerinde Rus nakliyat ve savaş gemilerinin yoğunluğu rekor düzeye ulaşmıştır. Rus donanmasının Karadeniz filosuna bağlı Moskova füze kruvazörü acilen Suriye kıyılarına gönderilmiştir. ABD, askeri operasyonun başlamasını kaçınılmaz olarak görmekteydi. Sınırlı bir bombardıman bile Suriye'deki durumu değiştirebilir ve Esad'ın düşüşüne neden olmasa bile hala hükümet kontrolü altındaki önemli alanların kaybedilmesine neden olabilirdi. Söz konusu olasılık, Rusya'nın Suriye'deki kimyasal silahların uluslararası kontrol altında ortadan kaldırılması için yaptığı beklenmedik girişimle engellendi. Teklif, Suriye hükümeti tarafından ve sonra Amerikalılar tarafından desteklendi³⁸⁵.

Aynı zamanda Moskova, Batı ve bölgesel müttefiklerini Suriye'ye operasyon düzenlemekten alıkoymak için oldukça beklenmedik bir adım atmıştır. 2013 yılında Rusya'nın Suriye'ye S 300 hava savunma sistemlerini gönderme niyetine dair resmi bir açıklama yapılmamasına rağmen bu iddia medyaya sızdırılmıştır³⁸⁶. Bu durum ise Rusya'nın Esad rejimine çok boyutlu diplomatik ve askeri-teknik desteği sağlamaya devam edeceği anlamına gelmekteydi³⁸⁷. Suriye topraklarında S-300 sistemlerinin bulunması durumunda kimyasal silah depolarını ele geçirmek için planlanan operasyonun hızlı ve başarılı bir şekilde gerçekleşmesi çok kolay bir girişim olamazdı.

Rejimi değiştirme konusunda son kararlı girişim 2015'in başında yapıldı. Bu o zamana kadar Suriye'deki muhalefetin ana sponsorları olan Suudi Arabistan, Katar ve

³⁸⁴ V.P. Yurçenko, "Suriye'nin Silahlı Kuvvetlerin Durumu Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü*, 20.05.2013. <http://www.iimes.ru/?p=17505>

³⁸⁵ Şepovalenko, op.cit., s. 27, 84-85.

³⁸⁶ Michael R. Gordon and Eric Schmit, "Russia Sends More Advanced Missiles to Aid Assad in Syria", *New York Times*, 05.16.2013. <http://www.nytimes.com/2013/05/17/world/middleeast/russia-provides-syria-with-advanced-missiles.html>

³⁸⁷ Y.B. Şeglovin, "Suriye'de Siyasi Durumun Gelişmesi Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü*, 13.05.2013. <http://www.iimes.ru/?p=17441>

Türkiye'nin fikir birliğine varıp muhalefetin çabalarını bir araya getirerek muhalefete askeri yardım hacmini önemli ölçüde arttırmasıyla gerçekleşmiştir. Bu durum 2015 yılının başında İdlib'in muhalefet tarafından ele geçirilmesine ve Suriye'nin diğer kısımlarında muhalefetin ilerlemesine yol açmıştır. Buna paralel olarak IŞİD ilerlemeye devam edip Palmira'yı işgal etmiştir³⁸⁸.

Kısacası 2015 yılına gelindiğinde Suriye hükümetinin stratejik durumunun zayıf olduğunu söyleyebiliriz. İslami muhalefetin güçlenmesi, ÖSO'nun yeni silahlara sahip olması, ABD'nin muhalefete desteğini arttırması, IŞİD'in işgali ve ABD'nin IŞİD'e karşı başlattığı operasyon, Suriye krizinde dengeleri tamamen değiştirmiştir. Doğrudan İran ve Hizbullah'tan gelen sınırlı askeri desteğe rağmen bitkin ve aşırı demoralize olmuş hükümet ordusu artık büyük saldırı operasyonları yapamaz duruma gelmiştir. Bu süreçte Suriye rejiminin, savunma stratejisine geçtiğini söyleyebiliriz. Eylül 2015'te Rusya'nın askeri müdahalesinin hemen öncesinde hükümet güçleri ülkenin en büyük şehirlerinin çoğunu ve en kalabalık bölgelerini kontrol etmesine rağmen her cephede giderek pozisyonunu kaybetmekteydi. Esad'ın nihai yenilgisi hala uzakta ancak artık kaçınılmaz olarak görülmekteydi³⁸⁹.

Muhalefet ve terörist grupların zaferinden endişelenen Moskova, bu kritik zamanda Şam'a yardım etmeye karar vermiştir. Bu bağlamda Rusya ve Esad rejimi arasında 26 Ağustos 2015'te Rus Hmeymim hava üssünün kurulması ve Suriye devletine uluslararası terörizmle mücadelede destek olmak için bir anlaşma imzalamıştır.

3. Rusya'nın Suriye Krizinde Askeri Müdahale Kartı

a. Rusya'nın Krize Doğrudan Askeri Angajmanı

(1) Rusya'nın hava güçleri ve Suriye operasyonu

Rusya'nın Suriye'ye girdiği sırada cephelerdeki durum, hükümet birimleri tarafından stratejik inisiyatifin kaybedilmesi olarak karakterize ediliyordu. Bunun

³⁸⁸ Şepovalenko, op.cit., s. 28.

³⁸⁹ Ibid., s. 88.

nedeni ise Suriye ordusunun iç savaşta en önemli kozu olan havacılık ve ağır askeri teçhizatlarda avantajını kaybetmesinde yatmaktaydı³⁹⁰. Rus birlikleri krize girdiğinde rejim güçlerinin hemen hemen tüm hava kuvvetleri devre dışındaydı ve birçok hava üssü muhalefetin eline geçmişti. Rejim güçlerin havadaki üstünlüğü, Suriye ordusunun insan gücü açığını dengeleyen bir unsurdur. İnsan gücündeki sıkıntı, çatışmanın koşulsuz olarak mezhepsel karakteri ve Aleviler ile muhalefetin omurgasını oluşturan Sünni nüfus arasındaki orantısızlıktan kaynaklanıyordu. Bu bağlamda Suriye’de durumu istikrarlı hale getirmenin bir parçası olarak rejimin hava kuvvetlerinin güçlendirilmesi, Suriye’de Rus askeri personelinin başlıca hedeflerinden biriydi.

Bu taktik yüzde yüz işine yarayıp Şam’ın siyasi ve askeri istikrarının korunmasında ana kozu olmayı sürdürmektedir. Kısacası ilk aşamada rejim hava kuvvetleri dengeye getirildi, danışmanlar ordu yapısını yeniden kurdu, nüfusun motive edilmiş kesimi arasında seferberlik çalışması düzenledi. Kara kuvvetleri açığı İran ve ona bağlı Irak, Lübnan ve Afganistan’dan gelen Şii güçler tarafından telafi edildi.

26 Ağustos 2015 tarihinde Rusya ve Suriye rejimi arasında Suriye topraklarında Rus Hava Kuvvetleri’nin bulunması ile ilgili sözleşme imzalanmıştır.³⁹¹ Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, 30 Ekim 2015’te 8 Ekim 1980 tarihli SSCB ve Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasına dayanarak Rusya’dan resmi bir askeri yardımı istemiştir. Aynı gün Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı Vladimir Putin, Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri’ni Suriye Arap Cumhuriyeti topraklarında kullanması için izin vermiştir.³⁹² Rus Hava Kuvvetleri’ni Hmeymim üssüne nakli, aynı yılın Eylül ayının ikinci yarısında İran ve Irak topraklarından, gerçekleştirilen bir uçuşla yapılmıştır³⁹³.

Başlangıçta Suriye’de 32 savaş uçağı konuşlandırılmıştır: 12 - Su-24M, 12 – SU-25SM ve Su25-UB, 4 – SU-34, 4 – SU-30SM³⁹⁴. İlerleyen dönemde savaş uçakların

³⁹⁰ “Suriye’nin Hava Kuvvetleri Nasıl Savaşır”, *Lenta.ru*, 28.02.2016. <https://lenta.ru/articles/2016/02/28/syriansky/>

³⁹¹ “Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetlerin Hava Grubunun 26 Ağustos 2015 Tarihinden İtibaren Suriye Arap Cumhuriyeti Topraklarında Konuşlandırılmasına Dair Rusya Federasyonu ve Suriye Arap Cumhuriyeti Arasındaki Anlaşma”, *Rusya Federasyonu Dış İşleri Bakanlığı*. http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-1/51830

³⁹² “Federasyon Konseyi Suriye’de Kuvvetlerin Kullanılmasına İzin Verdi”, *İnterfax*, 30.09.2015. <http://www.interfax.ru/russia/470181>

³⁹³ “Rus Su-34 Suriye’ye Fark Edilmeden Nasıl Konuşlandırılmış?”, *Svobodnaya Pressa*, 12.11.2015. <http://svpressa.ru/war21/article/135828/>

³⁹⁴ Ruslan Puhov, “Geleceğin Poligonu”, *Rossiya v Globalnoy Politike*, N:2, 8 Mart 2016.

sayısı arttırılmıştır. Hmeymim hava üssünün savunulması için Buk-M2 ve Pantsir-S uçaksavar füze sistemleri yerleştirilmiştir³⁹⁵ ve 1500 – 3000 arasında personel içeren Rus kara kuvvetleri gönderilmiştir. Söz konusu kara birliği T-90A tankları, çeşitli tekerlekli ve paletli zırhlı araçları ve Msta-B tipi obüsleri ile donatılmıştır³⁹⁶.

26 Eylül 2015'te istihbarat bilgilerini toplama ve işlemeyi hedefleyen Rusya, Suriye, Irak ve İran'ın katılımıyla Bağdat'ta ortak bir koordinasyon merkezi kurulmuştur³⁹⁷. Söz konusu merkez Rus Hava Kuvvetleri'ni Suriye'de hedefe yönlendirme açısından kritik bir öneme sahiptir. Ayrıca Rusya kendi özel istihbarat birimini oluşturmak amacıyla elektronik istihbarat uçağı Il-20M, diğer elektronik ve uzay istihbaratı araçları ve İnsansız Hava Araçları'nı (İHA) da aktif bir şekilde kullanmıştır³⁹⁸. Forpost, Orlan-10, Granat, Eleron, Suriye'de Rusya tarafından kullanılan bazı İHA'ların isimleridir.³⁹⁹ Suriye'de uzay istihbaratını güçlendirme amacıyla elektronik ve görüntü istihbaratı için 10 adet uydu kullanılmaktadır.⁴⁰⁰ Bunun yanında da Suriye Rus yapımı elektronik harp sistemi Krasukha-4 de bulunmaktadır⁴⁰¹.

31 Ekim 2015'te Rus havayolu MetroJet (Kogalymavia) Airbus A321 uçağı, Sina yarımadasında bir terör eylemi sonucunda düşürülmüştür⁴⁰². Rusya Genelkurmay Başkanı Sergey Şoygu'nun açıklamasına göre «Sina Yarımadasında faaliyet gösteren Vilayeti Sina isimli terörist grubu, A321 uçak kazasında hayatını kaybeden Rusların ölümünden sorumludur. Rusya, bu kötülüğe karşı savaşta Mısır ile işbirliğine hazırdır»⁴⁰³. Vilayeti Sina, Mısır'da IŞİD'in kolu olarak hareket eden bir terörist

<http://www.globalaffairs.ru/number/Poligon-buduschego-18032>

³⁹⁵ “Pantsir ve Buk Rus Hava Kuvvetlerini Lazkiye'de Koruyacak”, *Zaışat Rossiyu*, 05.11.2015. https://defendingrussia.ru/a/pancir_i_buk_prikrojut_rossijskuju_aviagruppu_v_latakii-4245/

³⁹⁶ Ruslan Puhov, op.cit.

³⁹⁷ “Rusya, Suriye, Irak ve İran'ın Katılımıyla Bağdat'ta Ortak Bir Koordinasyon Merkezi Kurulmuş”, *RBC*, 26.09.2015. <https://www.rbc.ru/politics/26/09/2015/56068cb09a7947532dfbe889>

³⁹⁸ “İŞİD Savaşçıları Havadan Nasıl İzlenir: Esrarngiz Uçak İl-20 Suriye'de”, *Tvzvezda*, 14.10.2015. <https://tvzvezda.ru/news/forces/content/201510140813-h80f.htm>

³⁹⁹ “Süratli Katil: Rus İHA'ları Artık'ten Suriye'ye Kadar Uzanan Hava Alanı Kontrol Altına Alıyor”, *Tvzvezda*, 21.12.2015. <https://tvzvezda.ru/news/forces/content/201512210750-xeh8.htm>

⁴⁰⁰ “Rusya Genelkurmay'ın Suriye'de Uyduların Artırılmasına Dair Açıklama”, *Rentv*, 17.11.2015. <http://ren.tv/novosti/2015-11-17/v-genshtabe-rf-zayavili-ob-usilenii-gruppirovki-sputnikov-razvedchikov-v-sirii>

⁴⁰¹ “Suriye'de En Modern Radyoelektronik Harp Sistemi Krasukha-4 Fark Edildi”, *Lenta.Ru*, 05.10.2015. <https://lenta.ru/news/2015/10/05/krasuha/>

⁴⁰² “Rus Havayolu MetroJet (Kogalymavia) Airbus A321 Uçağın Mısır'da Kazası”, *Ria Novosti*, 31.10.2017. <https://ria.ru/spravka/20171031/1507592077.html>

⁴⁰³ “Şoygu: Wilayet Sinai A321 Uçağında Terör Eyleminin Sorumludur”, *Ria Novosti*, 24.11.2015. <https://ria.ru/world/20151124/1327758468.html>

örgüttür⁴⁰⁴. Uçak kazasının nedeniyle HUK'un, misilleme olarak Suriye'de İŞİD'e karşı saldırılarının artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda 17 Kasım 2015'te Suriye'de İŞİD'e yönelik hava operasyonlarını yoğunlaştıran Rusya, bölgeye Tu-160, Tu-95MS ve Tu-22M3 gibi en etkili stratejik bombardıman uçaklarını da göndermeye başlamıştır.⁴⁰⁵ 20 Kasım 2015 tarihinde Suriye'deki Rus savaş uçakları 69'a ulaşmıştır⁴⁰⁶.

24 Kasım 2015 tarihinde Türk savaş uçağı F16C tarafından Rus bombardıman uçağı SU-24M'nin Türkiye-Suriye sınırında düşürülmesi, Türkiye-Rusya ilişkilerin aniden gerginleşmesine neden olmuştur. Söz konusu durum, Moskova'yı öncelikle hava savunma sistemleri güçlendirilmesi ile ilgili önlemleri almaya itmiştir. Bu bağlamda Kasım sonunda sistemi S-400 taburu Hmeymim hava üssüne konuşlandırılmıştır⁴⁰⁷. 25 Kasım'da Moskova füze kruvazörü Suriye kıyılarında konuşlandırılmıştır. Moskova kruvazörü, Fort hava savunma sistemiyle donatılmıştır. Fort sistemi, S-300 hava savunma füze sisteminin benzeri fonksiyonlara sahiptir⁴⁰⁸ ve Rus-Suriye hava savunma sistemlerine entegre edilmiştir⁴⁰⁹.

Suriye'de 27 Şubat 2016 tarihinde hükümet güçleri ile muhalefet güçleri arasında Rusya ve ABD'nin arabuluculuğu ile ateşkes başlaması üzerinde anlaşma yapılmıştır.⁴¹⁰ Ateşkes rejimi uyarınca Rusya Hava Kuvvetleri ateşkese katılan grupları bombalamayı durdurmuştur. Rusya-ABD anlaşmasına uygun olarak 23 Şubat'ta Rusya Savunma Bakanlığı Suriye'deki hava operasyonlarında kullandıkları Himeymim Üssü'nde Suriye'de savaşan grupların uzlaştırılması amacıyla koordinasyon merkezi kurmuştur.⁴¹¹ ABD himayesinde benzer bir merkezin de temelleri Amman'da atılmıştır⁴¹². 15 Mart

⁴⁰⁴ Ibid.

⁴⁰⁵ "Rusya'nın Süpersonik Savaş Uçağı İŞİD'e Bomba Yağdırdı", *Sputnik Türkiye*, 19.11.2015. <https://tr.sputniknews.com/rusya/201511191019139837-rusya-suriye-supersonik-isisid/>

⁴⁰⁶ "Suriye'deki Rus Hava Grubu İki Katına Çıktı", *İnterfax*, 20.11.2015. <http://www.interfax.ru/russia/480611>

⁴⁰⁷ "Rusya S-400 Sistemini Hmeymim Hava Üssüne Konuşlandırdı", *TBC*, 26.11.2015. <http://www.tvc.ru/news/show/id/81630>

⁴⁰⁸ "Moskova" Muhafız Füze Kruvazörü", *Sputnik Türkiye*, 16.12.2015. <https://tr.sputniknews.com/infografik/201512161019701533-Rusya-Karadeniz-filosu-Lazkiye/>

⁴⁰⁹ "Russia and Syria Create Joint Air Defense System", *Tass*, 25.08.2017. <http://tass.com/defense/962057>

⁴¹⁰ "Suriye'de Ateşkes 27 Şubat'ta Başlayacak", *Bloomberg*, 22.02.2016.

<http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1856510-suriyede-ateskes-27-subatta-baslayacak>

⁴¹¹ "Rusya, Suriye'de Ateşkes İçin Merkez Kurdu", *Sputnik Türkiye*, 23.02.2016. <https://tr.sputniknews.com/rusya/201602231021070527-rusya-suriye-ateskes/>

⁴¹² "Emir – Ateş Açmayın", *Rossiyskaya Gazeta*, N:6910 (42).<https://rg.ru/2016/02/27/centry-po-primireniyu-vrazhduishchih-storon-sozdany-v-sirii-i-ammane.html>

2016 tarihinden itibaren Rusya, savaş uçakların önemli bir bölümünü kalıcı olarak Suriye'den çekmiştir.⁴¹³

(2) Suriye Operasyonunun Lojistiği

Rusya'nın Suriye'deki operasyonunun başarısı için zorunlu koşullardan biri, Rusya Federasyonu'nun ulusal topraklarından uzak bir mesafede konuşlandırılan birliklere maddi ve teknik desteğin sağlanmasıydı. Bunun yanında Rusya'dan Suriye hükümet kuvvetlerine önemli miktarlarda silah, askeri teçizat gönderilmekteydi.

Suriye, Rusya ile ortak sınırlara sahip değildir. Kuzeyde rejim aleyhine savaşan güçleri destekleyen Türkiye, doğuda IŞİD'e karşı mücadeleyi sürdüren Irak bulunmaktadır. Dolayısıyla Rusya'dan Suriye'ye ulaşım, ya üçüncü ülkelerden geçecek hava yoluyla ya da deniz yoluyla mümkündür. Türkiye ve diğer NATO üyesi ülkelerin, Suriye'ye yönelik uçuşlar için hava sahalarını kapatmasından sonra Suriye'ye yapılan uçuşlar ancak İran ve Irak hava sahası ile bu ülkelerin hükümetleriyle gerçekleştirilen koordinasyonu ile mümkün olabilmiştir. Bununla birlikte özellikle ABD'ye bağımlılığını sürdüren Irak ile koordinasyon sıkıntılı bir şekilde devam etmekteydi. Dolayısıyla askeri yüklerin Suriye'ye nakledilmesinde deniz yolu ana güzergah olmuştur⁴¹⁴.

Rusya ve Suriye arasında 2006 ve 2007 yıllarında imzalanan silah alım sözleşmeleri (füze silahları ve hava savunma sistemleri) uyarınca Rusya'dan Suriye'ye silah sevkiyatı Suriye krizin başlamasıyla aynı döneme denk gelmiştir. 2010-2012'de sevkiyatın ilk bölümü (kıyı savunma sistemi Bastion-P, kısa menzilli füze savunma sistemi Pantsir-C1, uçaksavar füze sistemleri Buk-M2E) gerçekleştirilmiştir. Ancak 2012'nin sonundan itibaren Suriye hükümeti, ayaklanmayı bastırmak için daha işlevsel silahları önceleyerek hava savunma sistemleri ve savaş uçakları alımını durdurup Rusya'dan daha farklı silahları tedarik etmek istemiştir. Böylece 2011'in başlarından itibaren Rusya, öncelikle sınırlı ancak giderek artan bir şekilde askeri malzemeleri Suriye'ye ulaştırmaya başlamıştır⁴¹⁵.

⁴¹³ "Syria conflict: First Russian Planes Leave After Putin Surprise Move", BBC, 15.03.2016 <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35809087>

⁴¹⁴ Şepovalenko, op.cit., ss. 120-121.

⁴¹⁵ Ibid., ss. 121-122.

2011-2012 yıllarında Rusya ve Suriye arasındaki askeri-teknik malzemelerin taşınmasında ticaret gemileri (çoğunlukla üçüncü ülkelerin bayrakları altındaki) teslimat aracı olarak kullanılmıştır. Ancak Avrupa Birliği'nin Suriye hükümetine karşı yaptırımlar uygulaması, ticari gemiler kullanılarak Suriye'ye askeri teslimat yapılmasını engelleyen hukuki bir zemin oluşturmuştur. 10 Şubat 2012'de St. Vincet ve Grenadinler bayrağı altında ve Rus Westberg şirketine ait olan Chariot gemisi, St. Petersburg'dan Lazkiye limanına hareket ederken Kıbrıs limanında denetlenmiştir. Yapılan açıklamalara göre Chariot gemisi Rosoboronexport tarafından Suriye Savunma Bakanlığı'na gönderilen 60 tonluk atış silahları taşımaktaydı. Dolayısıyla söz konusu yaptırımlardan kurtulmak amacıyla 2012'den bu yana Rusya, büyük oranda dokunulmazlığından yararlanan Rusya'nın deniz kuvvetleri bayrağı taşıyan büyük amfibik gemiler ve yardımcı askeri gemileri aracılığıyla silahları Suriye'ye nakletmeye başlamıştır. Suriye çatışmasının derinleşmesiyle birlikte Rus amfibik gemilerinin Suriye limanlarına gerçekleştirdiği seferlerde de yoğunlaşma yaşanmıştır⁴¹⁶.

Türk verilerine göre 2013 yılının ilk çeyreğinde Rus Deniz Kuvvetleri'nin amfibik gemileri altı kez İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçerek Karadeniz'den Suriye limanlarına doğru ilerlemiştir. 2013 yılının ikinci çeyreğinde on geçiş, üçüncü çeyreğinde on beş, dördüncü çeyreğinde yedi (2013'te toplam 38) geçiş tespit edilmiştir. ⁴¹⁷ 2014 yılında Rus amfibi gemilerinin Suriye'ye Türk Boğazları'ndan geçişi 48'e⁴¹⁸ 2015'te ise 74'e⁴¹⁹ kadar yükselmiştir. 2016 yılı da geçiş açısından yüksek rakam göstermekteydi. Amfibik gemilerin yoğun kullanılmasının yanında da 2015'in ikinci yarısından itibaren diğer yardımcı askeri gemiler, özel taşımacılık ve ticari gemiler kullanılmaya başlanmıştır.

Sonuç olarak askeri deniz taşımacılığı, Rusya'nın Suriye'ye yaptığı askeri nakliyatın % 80-85'ini oluşturmaktadır⁴²⁰.

⁴¹⁶ Ibid., ss. 122-123.

⁴¹⁷ "List of Russian Warship Movements Through Turkish Straits In 2013", *Bosphorus Naval News*. <https://turkishnavy.net/foreign-warship-on-bosphorus/russian-movements-in-2013/>

⁴¹⁸ "Foreign Warship On Bosphorus in 2014", *Bosphorus Naval News*. <https://turkishnavy.net/foreign-warship-on-bosphorus/foreign-warship-on-bosphorus-in-2014/>

⁴¹⁹ "Foreign Warship On Bosphorus in 2015", *Bosphorus Naval News*. <https://turkishnavy.net/foreign-warship-on-bosphorus/foreign-warship-on-bosphorus-in-2015/>

⁴²⁰ Sivkov Konstantin, "Bir Saatte Kalibr", *VPK*, 26.12.2017. Web Sayfası: <https://vpk-news.ru/articles/40592>

(3) Rusya Federasyonu'nun Akdeniz'de Deniz Kuvvetlerinin Kalıcı Operasyonel Birliği

Rusya'nın kalıcı Akdeniz filosu 21 Eylül 2013 tarihinde kurulmuştur. Söz konusu filo yukarıda da belirttiğimiz gibi lojistik sağlama görevi yanında doğrudan askeri faaliyetleri de üstlenmekteydi. Suriye'de devam eden operasyonlara ateş desteği verme, Suriye'deki Rus üslerini deniz tarafından gelen tehditlere karşı koruma, Doğu Akdeniz'de deniz trafiğinin güvenliğini sağlama filonun üstlendiği görevlerden bazılarıdır⁴²¹. Bunun yanında Ocak-Haziran 2014 ayları arasında Rusya'nın Akdeniz filosu Suriye topraklarından kimyasal silah çıkarma operasyonunun güvenliğini sağlamaktaydı⁴²².

Görevlere bağlı olarak Rusya'nın Akdeniz filosunun gemi sayısı 20'ye kadar ulaşabilir⁴²³. Filonun lojistik desteği ise Tartus'ta bulunan 720. Maddi-teknik noktası tarafından sağlanmaktadır. Akdeniz filosunda dönüşümlü bir şekilde farklı gemiler görevde bulunmaktaydı: Admiral Kuznetsov uçak gemisi, ağır nükleer kruvazörü Pyotr Velikiy, Moskova ve Varyag kruvazörü⁴²⁴, Admiral Essen ve Grigoroviç firkateynleri⁴²⁵. 5 Ekim 2015'te Rus istihbarat gemisi Vasily Tatishchev Doğu Akdeniz'de görev yapmaya başlamıştır⁴²⁶. Ladniy, Pıtliviy, Smetliviy savaş gemileri⁴²⁷, R-109 füze botu ve Saratov savaş gemisi da Akdeniz filosunda görevde bulunmuştur⁴²⁸.

Akdeniz filosu Suriye'deki hedefleri vurmak amacıyla Kalibr NK ve Kalibr PL füzeleri ile Admiral Kuznetsov uçak gemisi ve kıyı havaalanlarından kalkan donanma havacılığı kullanılmaktaydı⁴²⁹.

⁴²¹ Ibid.

⁴²² "Suriye'de Kimyasal Silahların Ortadan Kaldırılması Sürecine Devletlerin Katkısı. Dosya", TASS, 14.01.2014.

⁴²³ "Akdeniz Filosunun Gemi Sayısı 20'ye Kadar Ulaşabilir", *Ria*, 05.02.2016. https://ria.ru/defense_safety/20160205/1369997659.html

⁴²⁴ "Üç Sene Önce Rusya Federasyonu'nun Akdeniz'de Deniz Kuvvetlerinin Kalıcı Operasyonel Birliği Kuruldu", *Rusya Savunma Bakanlığı*, 22.09.2016. https://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12096837@egNews#txt

⁴²⁵ "Admiral Essen Firkateyn Admiral Grigoroviç Değiştirdi", *NTV*, 11.07.2017. <http://www.ntv.ru/novosti/1841798/>

⁴²⁶ Rusya'nın Deniz Kuvvetleri Suriye Kıyılarına İstihbarat Gemisi Göndermiştir, *Interfax*, 05.10.2015. <http://www.interfax.ru/world/471259>

⁴²⁷ "Rus Gemileri Suriye Kıyılarında Tatbikat Düzenledi", *Lenta.Ru*, 05.10.2015. <https://lenta.ru/news/2015/10/05/east/>

⁴²⁸ "Füze Kruvazörü Moskova Suriye Kıyısındaki Tatbikatlara Öncülük Edecek", *Lenta.Ru*, 24.09.2015. <https://lenta.ru/news/2015/09/24/moskva/>

⁴²⁹ Sivkov Konstantin, "Bir Saatte Kalibr", *VPK*, 26.12.2017. <https://vpk-news.ru/articles/40592>

7 Ekim 2015'ten bu yana Rusya'nın Hazar Filosunun dört gemisi Suriye operasyonuna Kalibr füzeleri kullanarak dahil olmuştur: füze botu Dagistan savaş gemisi, küçük füze taşıyıcısı Ugliç, Velikiy Ustüg ve Grad Sviyajsk⁴³⁰.

Aralık 2015'ten bu yana Suriye operasyonuna Kalibr füzeleri ile atış yapan Rus denizaltılar da katılmıştır. Operasyona katılan ilk denizaltı Kara Deniz filosuna bağlı olan Rostov na Donu denizaltısıdır⁴³¹.

b. Askeri Müdahalenin Sahadaki Yansımaları

Rusya, Suriye'de askeri operasyonu hem zaman hem alan hem de yöntem açısından sınırlılıklar içermektedir. Kısacası Rusya'nın hedefi, Suriye'de askeri yöntemler kullanarak barış sürecini başlatmak ve Suriye krizini çözmektir. Bu bağlamda Rus askeri operasyonunun hedefi, terörist grupları dışında kalan silahlı muhalefeti tamamen yok etmek değil, muhalefetin rejim güçlerine kendi şartlarını dayatamayacağı kadar zayıflatılması olduğunu söyleyebilmekteyiz⁴³².

27 Şubat 2016 tarihinden itibaren Suriye'de ateşkes yapılacağı ile ilgili ortak Rusya ve ABD'nin yaptığı açıklama, yukarıda söylenenleri doğrulayan bir faktördür⁴³³. 26 Şubat öncesinde ateşkes anlaşmasına katılmak isteyen Suriyeli muhalif grupların tamamı Rusya ve ABD'yi haberdar etmeliydi. Bu anlaşmaya göre söz konusu muhalif gruplar, Suriye ordusu ve müttefikleri, Suriye'de bulunan ABD birlikleri ve ABD liderliğinde IŞİD'e karşı savaşan koalisyon, birbirine saldırmama ve kontrol ettiği alanları bir diğerrinin aleyhine genişletmeme konusunda taahhüt vermiştir. Taraflar ayrıca insani yardım sağlama sorumluluğunu da üstlenmiştir. Sözleşme, IŞİD ve El Kaide'nin kolu olan Nusra Cephesi'ni ve BM tarafından terörist olarak tanımlanan diğerr grupları kapsamamaktaydı. Ateşkesin uygulanmasını kontrol etme amacıyla Rusya Hmeymim'de,⁴³⁴ ABD ise Umman'da⁴³⁵ koordinasyon merkezi kurmuştur.

⁴³⁰ “Rus Gemileri Suriye'de IŞİD Mevzileri Bombaladı”, *Lenta.Ru*, 07.10.2015. <https://lenta.ru/news/2015/10/07/strike/>

⁴³¹ “Şoygu, Suriye'de IŞİD'in Denizaltılarda Vurulmasından Bahsetti”, *Interfax*, 08.12.2015. <http://www.interfax.ru/russia/483908>

⁴³² Şepovalenko, op.cit, s. 133.

⁴³³ ABD ve Rusya Suriye'de Ateşkes Tarihi İçin Anlaştı”, *NTV*, 22.02.2016. <https://www.ntv.com.tr/dunya/abd-ve-rusya-suriyede-ateskes-tarihi-icin-anlasti,HL-wNwcX002WrTUrQdSPnw>

⁴³⁴ “Rusya, Suriye'de Ateşkes İçin Merkez Kurdu”, *Sputnik Türkiye*, 23.02.2016. <https://tr.sputniknews.com/rusya/201602231021070527-rusya-suriye-ateskes/>

Belirtelim ki söz konusu ateşkes rejim karşıtı Rusya'nın muhalefet bloğunu bölme girişiminden başka bir şey değildi. Bu anlaşma ile başka bir gerçekçi hedefe ulaşması mümkün değildi. Ne Cenevre'de etkili bir müzakere başlatmak (Cenevre'de en iyi ihtimalle Şam'la zaten artık savaşmayan grupların temsilcileri katılacak ki onlarla Suriye'nin içinde de müzakere etmesi mümkündür) ne de silahlı saldırıları durdurmak (söz konusu saldırıların arkasında ya Nusra Cephesi ya IŞİD durmaktaydı) mümkündür. Mevcut ateşkesin önemli tarafı ise Washington'un Ankara ve Riyad'tan uzaklaşması ve ilişkilerin krize girmesine neden olmasıydı⁴³⁶.

ABD ve S. Arabistan'ın ısrarla Cenevre formatına geri dönmeye yönelik talepleri hep başarısızlığa uğramaktaydı. Cenevre'de masada rejim muhalifleri toplanmakla birlikte saha komutanları arasında rekabetin yanında söz konusu komutanlar arkasında duran dış oyuncular arasında da anlaşmazlık söz konusudur. Dolayısıyla bu tür görüşmeler başlangıçtan itibaren başarısızlığa mahkûmdur ve tek açıdan önemlidir - Cenevre'deki müzakereler, Suriye krizinin BM çatısı altında çözülmeye çalışıldığı havasını yaratmaktadır. Bu Rusya'nın Suriye krizindeki tüm diplomatik çalışmaların ana hedeflerinden biridir. Ancak Cenevre marjında tarafların Suriye'nin gelecekteki siyasi mimarisi ve jeopolitik küresel konular üzerinde anlaşma varamaması nedeniyle bu görüşmeler pratik bir sonuç doğurmamaktadır. Böyle bir anlaşmaya ne Şam ne muhalefet ne de onun yabancı sponsorları hazırды. Taraflar öncelikle çatışmayı dondurma, durumun sakinleşmesi sağlama ve sonra küresel konuları ele almayı tercih etmektedir. Bunun gibi anlaşmalar ise Cenevre'de değil, ikili müzakereler çerçevesinde sağlanabilmektedir. Bu bağlamda Cenevre görüşmelerine Suriye krizinin sırf BM çatısı altında kalması için ihtiyaç duyulmaktadır. Zira Washington'un dünya egemenliği koşullar karşısında Moskova'nın uluslararası politikasının temel ilkelerinden biri, bütün yerel çatışmaların BM çerçevesinde çözülmesidir⁴³⁷.

15 Mart 2016 tarihinde Rus askeri birliklerinin Suriye'den kısmen çekilmesi ve Moskova ile Washington tarafından başlatılan barış süreci, Suriye'de beş senedir devam

⁴³⁵ “Monitoring Center For Southern Syrian Deescalation Zone Starts Activities in Amman”, *Tass*, 08.23.2017. <http://tass.com/world/961522>

⁴³⁶ Y.B. Şeglovin, “Ateşkes İlan Edildikten Sonra Suriye'de Durum Hakkında”, *Orta Doğu Enstitüsü*, 02.03.2016. <http://www.iimes.ru/?p=27625>

⁴³⁷ Y.B. Şeglovin, “Suriye Krizin Astana ve Cenevre Çözüm Müzakerelerin Verimliliği Hakkında”, *Orta Doğu Enstitüsü*, <http://www.iimes.ru/?p=36826>

eden askeri-politik çatışmanın niteliksel olarak yeni bir aşamayı girmesini sağlamıştır⁴³⁸. Aynı zamanda söz konusu dönüşüm Suriye muhalefetine içinde de yaşanmaya başlamıştır. Muhalefetin bir kısmı yeni bir uzlaşmacı realite ile sürecin içinde yer edinmeye çalışırken diğerleri ise bu gerçeği kabul etmemeye devam etmiştir. Yani muhalefet arasında şöyle bir ayırım oluşmuştur. Beşar Esad ve Rusya ile savaşmaya devam etmek isteyenler ve Şam ile anlaşarak yeni Suriye iktidarında yer alma konusunda işbirliğine gitmeyi tercih edenler.

Buna ek olarak Rusya, ABD'yi Suriye'de ortak ateşkese yönlendirmesi ile uluslararası krizlerin çözümünde ABD'nin sistemdeki tek taraflı politikasını önleyen yeni bir yaklaşım getirmiştir.⁴³⁹

23 Şubat'tan itibaren Suriye Arap Cumhuriyeti topraklarında savaşan grupları takip etmek üzere Ateşkese İzleme Merkezi Hmeymim hava üssünde faaliyete girmiştir. Benzer görevler, 2013'te ABD ordusu tarafından kurulan Amman'daki Koordinasyon Merkez (Military Operations Command) tarafından üstlenilmiştir⁴⁴⁰. Hmeymim ile Amman Merkezleri'nde Moskova ve Washington arasındaki iletişimi sağlamak için kırmızı hat kurulmuştur.⁴⁴¹

Rusya'nın Suriye'de operasyona başlamasından sonra bir başka dönüm noktası, 20 Aralık 2016 tarihinde Rusya, İran ve Türkiye'nin savunma ve dış işleri bakanlarının Moskova'da görüşmesiydi. Söz konusu görüşme, Suriye krizin çözülmesinin Batı katılımı olmadan da mümkün olduğunu gösterdiği için Suriye'deki durumu tamamen değiştirmiştir⁴⁴². Söz konusu görüşme sonucunda 30 Aralık Suriye'de bir kez daha ateşkes ilan edilmiştir. Söz konusu ateşkesin hedefi Ocak 2017 ayında Astana'da gerçekleştirilmesi planlanan siyasi çözüm müzakerelere (Astana görüşmelere) temel oluşturmasıydı⁴⁴³.

⁴³⁸ "Putin, Rus Kuvvetlerinin Suriye'den Çekilmesini Emretti", *BBC Rusya*, 14.03.2016. http://www.bbc.com/russian/news/2016/03/160314_russia_syria_army

⁴³⁹ "Rusya ve ABD'nin Suriye ile İlgili Ortak Bildiri ile İlgili Vladimir Putin'in Açıklaması", *Rusya Cumhurbaşkanlığı Web Sitesi*, 22.02.2016. <http://kremlin.ru/events/president/news/51376>

⁴⁴⁰ "Rusya'nın Suriye'deki Terörle Mücadele Operasyonunun Sonuçları", *Sputnik Türkiye*. <https://tr.sputniknews.com/infografik/201712201031486481-rusya-suriye-krizi-hava0uzay-kuvvetleri-operasyonu-sonuclar/>

⁴⁴¹ "US-led Coalition 'Acts Secretively In Syria,' Americans Often Absent From Hotline – Russian Military", *RT*, 11.07.2017. <https://www.rt.com/news/373338-us-pilots-russian-jets/>

⁴⁴² Y.B. Şeglovin, "Moskova'da Rusya, İran ve Türkiye Arasında Suriye Görüşmeleri Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü*, 23.11.2016. <http://www.iimes.ru/?p=31533>

⁴⁴³ Oytun Orhan, "Suriye'de Ateşkes ve Siyasi Çözüm", *ORSAM*, 13.03.2017. <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/12723?dil=tr>

Türkiye-İran-Rusya formatında yapılan görüşme, Suriye’de durumu gerçekten etkileme gücüne sahip olan grupların temsiliyetini sağlamıştır. Suriye krizinde Amerikalıların ve Avrupalıların en büyük zafiyeti, PYD dışında toprakta gerçek askeri güce sahip olmamalarından kaynaklanmaktaydı. ABD’nin PYD’ye dayanması ise Ankara ile herhangi bir stratejik işbirliğine gitmesini engellemektedir. Türkiye, Suriye krizinde ana oyuncu konumundadır. Ankara’nın desteği olamadan ABD ve S. Arabistan’ın Esad muhalefetine – en azında Suriye kuzeyinde - maddi-teknik destek sağlaması mümkün değildir. Bu bağlamda Ankara ile müzakereler, Washington veya Riyad ile yapılan temaslardan çok daha önemlidir.

Söz konusu üçlü müzakerelerinin başlangıcının temeli çeşitli faktörlerin bileşiminden oluşmaktadır⁴⁴⁴. İlk olarak ABD’nin, Moskova ve Ankara ile birlikte Suriye’de ortak çabalara ulaşma konusunda herhangi bir ilerleme sağlamayan pasif bir tutumdur. Bu ise Rusya ve Türkiye’nin birbiriyle doğrudan temasa geçmesine neden olmuştur. İkincisi ise Doğu Halep’in rejim güçleri tarafından ele geçirilmesidir. Söz konusu durum Suriye’de çatışmanın taraflarının müzakere sürecine girme konusundaki tutumlarının kökten değişmesine neden olmuştur. Halep’in alınması, Esad rejiminin askeri yöntemlerle devrilmeyeceği anlamına gelmekteydi. Üçüncüsü ise Rusya’nın müttefikleri teslim etmeme prensibine katıyen bağlı olmasıdır. Bu ise ABD’nin Arap Baharı sırasında sergilediği tutumla tamamen zıttır. Rusya’nın bu tutumu, Orta Doğu bölgesinde hem Moskova’nın müttefikleri hem de muhalifler tarafından görüldü ve takdir edildi.

23 Ocak 2017 tarihinde Türkiye, İran ve Rusya öncülüğünde Suriye krizinin doğrudan tarafları Astana’da masaya oturmuştur. Söz konusu görüşmede Moskova’da varılan mutabakattan farklı bir konu gündeme getirilmedi. Bu bağlamda Astana müzakeresi barışın öncelikle ateşkese ve taraflar arasında diyalog kanallarının açılmasına odaklanılıyordu⁴⁴⁵

Bugüne kaddar Astana’da toplam 8 tane görüşme gerçekleştirilmiştir. Söz konusu görüşmelerin temel hedefi, Suriye’de radikal ve ılımlı silahlı grupları birbirinden ayırmak, radikallere karşı ortak operasyon düzenlemek ve rejim ile ılımlı

⁴⁴⁴ Ibid.

⁴⁴⁵ Oytun Orhan, “Astana Zirvesi Kalıcı Çözümün Yol Haritası Olabilir”, *ORSAM*, 31.01.2017. <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/12698?dil=tr>

muhalefet arasında ateşkes sağlayıp siyasi çözüme başlamasıdır⁴⁴⁶. Bugüne kadar yapılan görüşmelerde özellikle 15 Eylül 2017 tarihinde gerçekleştirilen altıncı Astana görüşmesi yukarıda bahsettiğimiz hedeflere ulaşma açısından ayrı bir öneme sahiptir.

15 Eylül 2017 tarihinde altıncı Astana görüşmesinde Suriye'de ateşkes garantörleri olan Rusya, Türkiye ve İran, dört çatışmasızlık bölgesi oluşturulduğunu açıklamıştır. Ortak açıklamaya göre: «[Garantör ülkeler] 4 Mayıs 2017 tarihli muhtırasına dayanarak Doğu Guta, Kuzey Humus eyaletinin bazı bölümlerinde, İdlib eyaletinde ve İdlib'e komşu illerin belli bölümlerinde (Lazkiye, Hama ve Halep illerinde) ve Güney Suriye'nin belirli bölgelerinde çatışmasızlık bölgelerin oluşturulduğu duyurulmuştur»⁴⁴⁷. Belirtelim ki Güney Suriye bölgesinde çatışmasızlık bölgesinin oluşturulması 7 Temmuz 2017 tarihinde düzenlenen G 20 zirvesi marjında yapılan ABD ile Rusya'nın görüşmesi çerçevesinde kararlaştırılmıştır⁴⁴⁸.

6. Astana görüşmesinin ortak açıklaması, çatışmasızlık bölgelerinin oluşturulmasının geçici bir önlem olduğunu vurgulamaktadır. Bunu yanında belgeye göre "çabaları en iyi seviye taşımak için garantör ülkeler, çatışmasızlık bölgelerindeki adımları koordine etmek amacıyla ortak bir İran-Rus-Türk koordinasyon merkezi oluşturmaktadır"⁴⁴⁹. Bu dört bölgenin oluşturulması ve koordinasyon komitesinin kurulması, altıncı Astana müzakerelerinin başlıca ve beklenen sonucuydu.

Suriye topraklarında 30 Aralık 2016 tarihinden itibaren ateşkes rejimi yürürlüğe girmiştir⁴⁵⁰. Söz konusu ateşkes 24 saat ortak Rusya-Türkiye komisyonu tarafından denetlenmektedir⁴⁵¹. İran söz konusu komisyona dâhil değildi. Altıncı Astana görüşmesi sonucunda Türkiye, Rusya ve İran İdlib'de çatışmasızlık bölgesinin sınırları ve bu sınırları kimlerin koruyacağı konusunda anlaşmaya varmıştır⁴⁵². Böylece İran, çatışmasızlığın denetlenmesinde Rusya-Türkiye ateşkesi denetleme komisyonunun yerini

⁴⁴⁶ Oytun Orhan, "Türkiye İdlib'te Ne Yapacak?", *ORSAM*, 29.09.2017. <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/14508?dil=tr#>

⁴⁴⁷ "14-15 Eylül 2017'de Astana'da Uluslararası Suriye Toplantısı Sonuçlarına İlişkin İran, Rusya ve Türkiye Ortak Açıklaması", *Rusya Federasyonu'nun Dış İşleri Bakanlığı*. http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2864541

⁴⁴⁸ "Jordan, Russia, US Agree On Deescalation Zone In Syria", *Anadolu Agency*, 11.11.2017. <http://aa.com.tr/en/middle-east/jordan-russia-us-agree-on-de-escalation-zone-in-syria/962850>

⁴⁴⁹ Ibid.

⁴⁵⁰ "Suriye'de Ateşkes Yürürlüğe Girdi", *BBC Türkçe*, 29.11.2016.

<http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38459175>

⁴⁵¹ "RF Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı Ana Operasyon Şefi Korgeneral Sergey Rudskoy Basın Açıklamasını Düzenledi", *Rusya Savunma Bakanlığı*. <http://syria.mil.ru/news/more.htm?id=12108689@egNews>

⁴⁵² Oytun Orhan, "Türkiye İdlib'te Ne Yapacak?".

alan ortak koordinasyon komitesinin kurulmasıyla tam anlamıyla ve resmi olarak yer almıştır. Dolayısıyla İran, Suriye rejimi ve muhalefet arasındaki müzakere sürecinin resmi bir parçası haline gelmiştir. Bu zamana kadar silahlı muhalefet gruplarının tamamı İran'ın söz konusu komisyona dâhil olmasına karşı çıkmaktaydı⁴⁵³. Daha basit bir dille ifade edersek bu durum muhalefetin yabancı sponsorları olan Katar, S. Arabistan ve Türkiye'nin ortak tutumuydu. Şu anki durum Washington'un rahatsızlığına rağmen Suriye krizinde Türkiye'den (ve Katar'dan) resmi ve S. Arabistan'dan gayri resmi olarak İran'a verilen imtiyazın bir kabulüydü. Eğer İran bu komitenin parçası olmasaydı Suriye'de Tahran ve Lübnan destekli grupların genişlemesi üzerinde herhangi bir kontrol söz konusu olmayacaktı. Aynı zamanda İran'ın Ortak Koordinasyon Merkezi'ne dahil olması onun Suriye'deki varlığının kapsamını resmi olarak şekillendiriyor ve bir çerçeveye oturtturuyor.

Çatışmasızlık bölgeleri için denetleme mekanizmasının kurulması ve Ankara'nın onun içinde yer alması, bu bölgelerdeki S. Arabistan ve Türkiye bağlı silahlı güçler arasındaki söz konusu bölgelerde hakimiyet için mücadeleye yeni bir ivme kazandırmıştır⁴⁵⁴. Bu durumda Moskova'nın klasik böl ve yönet politikasını uyguladığını görmekteyiz.

Rusya'nın Suriye krizine girmesiyle Batı'da B. Esad'ın koşulsuz olarak gitmesi ile ilgili konular gündeme daha az gelmeye başlamıştır. Müzakerelere katılan tarafların elinde olan en önemli kozu kendi gücünün doğrulanmasıdır. Rusya'nın yardımıyla Esad kendi askeri gücünü yükseltmekle birlikte müzakerelerde de elinde olan kozlarını yükseltmiştir. Moskova, hiçbir şart altında vazgeçmeyeceği kırmızı çizgileri belirlemiştir. Bu, B. Esad'ın zorla devrilmesini önlemek ve onun müzakerelerde meşru bir ortak olarak tanınmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak Batı'daki politikacıların çoğunun Esad yönetimi hakkında ifadelerinin havası değişmiştir. Bu ifadelerin özü, dönemin İngiltere Dış İşleri Bakanı'nın sözleriyle ifade edilebilir: « Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad, çatışma sona erene kadar iktidarda kalabilir »⁴⁵⁵.

⁴⁵³ Y.B. Şeglovın, "Suriye: 14-15 Eylül Astan Görüşmelerin Sonucu", *Orta Doğu Enstitüsü*, 16.09.2017. <http://www.iimes.ru/?p=37742>

⁴⁵⁴ Satanovskiy Yevgeniy, "Yeni Orta Doğu Realitesi", *Voenna Promişlenniy Kuryer*, 05.11.2016. <https://www.vpk-news.ru/articles/34091>

⁴⁵⁵ Louisa Loveluck, "Assad Can Stay In Power 'Three Months Or Longer', Says Hammond", *The Telegraph*, 04.10.2015.

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/11911031/Assad-can-stay-in-power-three-years-or-longer-says-Hammond.html>

Bu bağlamda Suriye'de Rus politikasının aktivizasyonu, Suriye'nin gelecekteki siyasi ve idari yapısı hakkında gerçek ve etkili bir müzakere sürecinin başlangıcı için elverişli koşulları yaratmıştır.

Rusya'nın Suriye krizinden başarılı bir şekilde çıkmasının ardındaki temel prensipler, ABD'nin çeşitli yerel çatışmalarda uyguladığı stratejiden temelde farklıdır. Öncelikle Rus askeri güçlerinin aşırıya kaçmayan krize katılma biçimini siyasi ve askeri yönlerle dayanarak belirlemesi gerekiyordu. Aynı zaman da uzun süren bir çatışmaya girmemek bunlardan en önemlisiydi.

30 Eylül 2017 tarihinde Rusya'nın Suriye'deki operasyonunun başlangıcından bu yana yana iki yıl geçti. Operasyonun ana siyasi sonucu şüphesiz Beşar Esad rejimini iktidarda kalmasını sağlamasıdır. İkinci sonuç, savaşın biçiminin belirgin bir şekilde değişmesidir: iç savaş başta IŞİD ve Tahrir El Şam olmak üzere radikal gruplara karşı savaşa dönüştürülmüştür. Üçüncü sonuç iki yıl içinde Rusya, Orta Doğu'daki en önemli oyuncunun statüsünü elde etmiştir.

Rusya'nın hem ılımlı silahlı muhalefet gruplar üzerinde manivelalara sahip ülkelerle yakın işbirliğinde çalışması (Astana süreci ve ikili temaslar formatında) nedeniyle rejimin öncelikle uluslararası terör örgütlerini yok etmeye odaklanmasına fırsat verilmiş ve Suriye'de iç çatışma yoğunluğunu önemli ölçüde azaltılmıştır.

ABD'nin Irak ya da Afganistan'daki benzer deneyimlerinin aksine Rusya'nın Suriye operasyonu, yerel klasik çatışmalar çerçevesinde düzenli orduların başarılı bir şekilde hareket edebileceğini açıkça göstermiştir. Dahası söz konusu düzenli ordularla yapılan müdahaleler ile bu tür krizleri çözmek için kapsayıcı bir zemin hazırlama konusunda da başarılı olabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte ordu sorunu tamamen çözemeyip yalnızca çözüm için gerekli ve en uygun koşulları hazırlayabilmektedir. Bu tür çatışmaların çözümünün özü, bozulan yerel güç dengesi sisteminin yeniden oluşturulmasında yatmaktadır. Söz konusu denge yalnızca çeşitli yerli seçkinler arasında bir uzlaşmaya varılmasıyla restore edilebilir⁴⁵⁶.

Bununla birlikte operasyonun başlangıcından itibaren Rus askerleri her aşiret ile yerel ateşkes biçiminde kabile diplomasisi uygulamaya başlamıştır⁴⁵⁷. Bu taktik,

⁴⁵⁶ “Suriye Savaşın Bitmesi İçin Bir Entelektüel Atılım Lazım”, *Vzglyad*, 04.12.2017. <https://vz.ru/politics/2017/12/4/897397.html>

⁴⁵⁷ “Moscow Eyes Working With Tribes As Its Next Move In Syria1”, *Al-Monitor*, 10.25.2017. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/10/russia-work-syria-tribes-next-more-putin.html>

topraklar üzerinde kontrolü sağlamak için tüm küresel müzakere formatlarından çok daha etkiliydi. Söz konusu aşiret diplomasinin başarısı bütün saha komutanlarının ve yurtdışında yaşayan muhalif Suriyeli entelektüellerin aksine her kabile liderinin kendi aşiretinin hayatta kalması ve ikamet ettikleri geleneksel mekanda yaşamak istemesinde yatmaktadır. Bu diploması sayesinde Rus birliklerinin önemli bir bölümünün geri çekilmesinin ardından bile Şam'ın, insan gücünde devam eden eksikliğe rağmen geniş Sünni toprakları kontrol edebileceğini söyleyebiliriz.

Uygulanması planlan çözüm süreci, muhalefetin kontrol ettiği alanları resmen tanıma ile aşiret ve ekonomi diplomasisi mekanizmalarını devreye sokarak çatışmayı dondurmaya hedeflemektedir. Bu bağlamda temel vurgu halk diplomasisi ve toplumun ekonomik ve sosyal bağlarını kendine kendine tamir etme kabiliyetine yapılmaktadır. Söz konusu adımların gerçekleşmesi, ABD'nin çokça vurguladığı ama hiçbir zaman gerçekleştiremediği krizi iç elitlerin güçleriyle çözme taktiğinin başarılı olmasının ilk örneği olabilecektir⁴⁵⁸.

Suriye'deki askeri operasyonun başlangıcında Moskova tarafından dikkate alınan bir başka unsur daha vardı. Suriye'de muhalefetin direnişinin sürekliliği yalnızca muhalefete destek veren yabancı sponsorların desteğinin sürmesiyle mümkündür. Bazı analistlerin iddia ettiğinin aksine ABD Suriye krizindeki ana sponsorlar arasında değildir. Muhalefetin ana destekçileri S. Arabista, Türkiye ve Katardır. Rusya'nın operasyonundan önce bu sponsorlar birlikte hareket edecek ortak bir hedefe sahipti. Bu hedef B. Esad rejimini devirmektir. Ne var ki bu görünüşte ittifak, kendi içinde derin çelişkileri barındırmaktaydı. Nusra Cephesi ile Türkiye yanlısı muhalif gruplar arasında ciddi silahlı çatışmaların yaşanması bunun bir örneğidir⁴⁵⁹. Bu bağlamda Rusya'nın hedefi, Esad'ın askeri güç kullanarak devrilmesinin mümkün olmadığını gösterip söz konusu sözde ittifakı daha da bölmektir.

Bu anlamda Halep'in rejim tarafından alınması, B. Esad'ı orta vadede devirmenin mümkün olmadığını göstermiştir. Söz konusu durum, Suriye'de muhalefet sponsorları kampında merkez kaç eğilimlerinin tetiklenmesine neden olmuştur. Bu ülkelerin her biri muhalefetin ana kesimi üzerindeki egemenliğini kurma için

⁴⁵⁸ Y.B. Şeglovin, "Rusya'nın Suriye'de Askeri Operasyonun İlk Sonuçları Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü*, 12.11.2017. <http://www.iimes.ru/?p=39832>

⁴⁵⁹ "Hay'et Tahrir al-Sham Take Control Of Syria's Idlib", *Aljazeera*, 24.07.2017.

<http://www.aljazeera.com/news/2017/07/hayat-tahrir-al-sham-control-syria-idlib-170723215932668.html>

birbirinden bağımsız adımlar atmaya başlamıştır. Bu bağlamda İdlip'te Türkiye ile S.Arabistan destekli gruplar arasında artan çatışmayı örnek olarak verebiliriz. Buna ek olarak da yukarıda söylenenlerin dolaylı bir kanıtı olarak S. Arabistan ve Katar arasında Haziran 2017 tarihinde yaşanan diplomatik kriz gösterilebilir⁴⁶⁰.

Böylece Rusya rejim karşıtı muhalefet cephesinin parçalanması hedefine ulaşmıştır. Söz konusu durum Astana'da müzakere formatının uygulanmasını mümkün kılmış ve ABD, S.Arabistan ve AB'nin Suriye krizinin çözümü ile ilgili müzakerelerde yer almasını engellemiştir. Aynı zamanda bu format çerçevesinde çatışmasızlık bölgeleri konusundaki anlaşmalar, çatışmanın dondurulması, Suriye nüfusunun farklı katmanları arasındaki yatay sosyo-ekonomik bağların yoğunlaştırılması ve genel müzakere sürecinin başlangıcına temel hazırlama için en uygun algoritmayı oluşturmaktadır. Bu nedenle askeri siyasi yöntemin bir kombinasyonu sayesinde Suriye krizini çözmek için politika oluşturmak mümkün olmuştur. Böylece Rusya, Suriye'de sadece güç potansiyeli açısından en önemli unsur olan İslami muhalefeti yok etmekle kalmayıp aynı zamanda bu krizi tamamen siyasi olarak Batı'nın veya Arap monarşilerinin değil de Moskova'nın şartlarına göre bir dinler arası uzlaşma şeklinde çözme inisiyatifi ele geçirmiştir⁴⁶¹.

IV. RUSYA'NIN KRİZE ANGAJMANININ BÖLGESEL VE KÜRESEL ETKİLERİ

A. RUSYA'NIN KRİZE ANGAJMANININ KÜRESEL GÜÇ DENGESİNDEKİ YANSIMALARI

18 Aralık 2017 ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde revizyonist güçleri olan ve bölgesel güç dengelerini kendi lehlerine çevirmenin peşinde olan Rusya, Çin, İran ve Kuzey Kore ABD için tehdit olarak adlandırılmıştır⁴⁶². Belgede günümüzde uluslararası düzeni ABD menfaatlerine zarar verecek şekilde değiştirmek isteyen iki ülke olarak Rusya ve Çin gösterilmektedir. Buna ek olarak metin Rusya ve Çin'in ABD'nin barış

⁴⁶⁰ "6 Soruda Katar Krizi", *BBC Türkçe*, 06.06.2017.

<http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40159120>

⁴⁶¹ Y.B. Şeglovin, "Rusya'nın Suriye'de Askeri Operasyonun İlk Sonuçları Hakkında".

⁴⁶² "National Security Strategy of United States of America", *White House*, December 2017. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>

zamanında ciddi ticari öneme sahip olan bölgelerde özgürce hareket etme yeteneğine meydan okuyacak askeri yetenekler geliştirdiğini belirtmiştir. Buna dayanarak Strateji, ABD'nin son yirmi yılın politikalarını yeniden gözden geçirmesi gerektiğini belirtmektedir. Belge “Rusya ve Çin gibi rakiplere angaje olup onları uluslararası kurumlara ve küresel ticarete dahil ederek uyumlu aktörler ve güvenilir ortaklar haline getirme politikasının başarısız olduğu” belirtiyordu. Aynı zamanda strateji, tarihin güç mücadelesinden oluştuğunun altını çizip ve bundan sonra ABD'nin rakiplerle ilişkileri güce dayanarak geliştireceğini belirtmektedir. Belge saldırgan realizm gibi uluslararası ilişkilerde gücün merkezi yere sahip olduğunun kabul etmektedir. Bunun yanında da saldırgan realizmin ileri sürdüğü gibi Ulusal Güvenlik Stratejisi de ABD'nin en önemli hedeflerinden birinin dünyanın diğer bölgelerin tek bir gücün kontrolüne girmesine önlemesi olduğunu savunmaktadır.

Sonuç itibarıyla ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi, tek kutuplu dünyanın artık işlemediğini, Çin ve Rusya'nın ABD'ye alternatif bir güç merkezi olarak karşımıza çıkmaya başladığı durumunu doğrulamaktadır⁴⁶³. Bu bağlamda söz konusu stratejisinde Soğuk Savaş sonrasında büyük güçler arasındaki askeri güce dayanan rekabetin yeniden hortladığı görülmektedir. Kuşkusuz ki söz konusu durumun Washington tarafından kabul edilmesinde Rusya'nın Suriye politikası yatmaktadır. Zira Moskova'nın Suriye krizine askeri olarak doğrudan dahil olması uzun zamandır ABD hegemonyasını zayıflığını temsil etmeye başlamış. Bu bağlamda Suriye, Esad, Hizbullah, İran ile Rusya'dan oluşan “karşı hegemonik”, «çok kutuplu dünya» koalisyonun operasyonel merkezi olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır⁴⁶⁴. Dolayısıyla ABD'nin Suriye'de Rusya'nın varlığına karşı önlem almaması Ortadoğu'daki en önemli kayıplarından biri olur. ABD'nin Rusya ve İran'a karşı Suriye'de mutlak bir yenilgi alması hem bölgede hem de küresel alanda ABD'nin tek süper güç olma statüsünü derinden sarsacağını söyleyebiliriz⁴⁶⁵. ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi ise Washington'nun, Suriye konusunda Rusya'nın tutumunu dikkate alması ve politikasını ona göre ayarlaması gerektiğini göstermektedir.

463 John Mearsheimer, “We are Moving to a Multipolar World With Three Great Powers”, *Valdai Club*, 18.01.2017. <https://www.youtube.com/watch?v=yoWMn8H7u1Q&t=504s>

464 İlhan Uzgel, “Trump, Neoconlar'ın Yükselişi ve Küresel Gerilime Doğru”, *Gazete Duvar*, 16.04.2018. Web <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/04/16/trump-neoconlarin-yukselisi-ve-kuresel-gerilime-dogru/>

465 İlhan Uzgel, “Suriye'de ABD-Rusya Uzlaşması”, *Gazete Duvar*, 20.11.2017. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/11/20/suriyede-abd-rusya-uzlasmasi/>

Rusya'nın Suriye'de gerçekleştirdiği askeri operasyon neticesinde Moskova, Orta Doğu'daki gelişmeleri ciddi ve temelli bir şekilde etkileyen ülkeler arasına girmiştir. Suriye krizine doğrudan katılmasıyla Rusya, Ortadoğu bölgesinde aktif bir aktör olarak davranmaya başladı; İran ile ilişkileri geliştirdi, Sovyetler zamanında bile elde edemediği Suriye'de deniz ve hava üsleri kurabildi. Aynı zamanda Moskova Türkiye'yi Astana sürecine dahil etti, S-400 almaya ikna etti, Mısır ile nükleer santral yapma konusunda anlaşta, Kürdistan Bölgesel Yönetimi'yle petrol anlaşması imzaladı. Bununla birlikte küresel hegemonyası konusunda sıkıntı yaşayan ABD 2000'lerde Rusya'ya karşı bazı alanlarda hoşgörölü davransa da, artık Rusya'nın eşit ortak olma taleplerine sert tepki vererek çok kutuplu düzen arayışına karşı çıkmaya başlamıştır⁴⁶⁶.

Rusya açısından bakıldığında ise 2015'te kabul edilen Rusya Federasyonu'un Ulusal Güvenlik Stratejisi'ne göre Rusya Federasyonu'nun bağımsız bir iç ve dış politika sürdürmesi, dünya sisteminde üstünlükleri korumaya çalışan ABD ve müttefikleri tarafından karşı koyulduğunu belirtilmektedir⁴⁶⁷. Aynı zamanda 2016'da kabul edilen Rusya'nın Dış Politika Konsepti, Rusya-ABD ilişkileri hakkında sert ifadeler içermekte olup ve Rusya'nın güç kullanacağını ima etmektedir. Konseptte «Rusya, ABD tarafından uygulanan herhangi baskıya göz yummayacağını ve tüm düşmanca eylemlere karşılık vereceğini» belirtmektedir⁴⁶⁸. Dolayısıyla Rusya'nın, Soğuk Savaş'tan sonra Orta Doğu'da oluşan ABD merkezli statükoyu revize etmeye başladığını söyleyebiliriz.

ABD'nin yeni Ulusal Güvenlik Stratejisini kabul edilmesiyle birlikte Amerikan dış politikasında Başkan R. Nixon ve G. Kissinger tarafından ilan edilen böl ve yönet temel ilkesine dayanan politika ihlal edilmiştir. Bu politikanın ana ilkelerinden biri Rusya'nın Çin'den ayrıştırılmasıydı. Lakin yeni durumda ABD tüm rakiplerini bir kutu içinde koyup otomatik olarak onları birbirine yakınlaştırıp ittifaklarını güçlendirmeye itmektedir. ABD'nin Rusya'nın yukarıda bahsettiğimiz taleplere karşılık vermemesi Moskova'yı Çin ile işbirliği geliştirmeye itmştir. Bu bağlamda Washington'un, Avrupa güvenliğini Avrupalılara devrederek Rusya ile dostane ilişkileri kurması daha makul bir

⁴⁶⁶ İlhan Uzgel, "Putin ve Amerikan Hegemonyasını Test Etmek", *Gazete Duvar*, 02.04.2018. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/04/02/putin-ve-amerikan-hegemonyasini-test-etmek/>

⁴⁶⁷ Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Stratejisi, 2015. <https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>

⁴⁶⁸ Rusya'nın Dış Politika Konsepti, 30 Kasım 2016.

strateji olarak görülmektedir.⁴⁶⁹ Bunun yanında yeni doktrin, İran karşıtı tezleri ve Trump'ın Mısır, S.Arabistan ve İsrail'den oluşan yeni bir bölgesel eksen oluşturmaya çalışması Tahran'ı kesinlikle Moskova'ya yaklaştırmaktadır. Bu bağlamda, Trump yönetiminin Orta Doğu'da Şii ve Sünniler arasındaki stratejik dengeyi yeniden oluşturmak için İran Nükleer Anlaşmasını uygulamaya çalışan Barack Obama'nın tüm girişimlerinin boşa çıktığını söyleyebiliriz⁴⁷⁰.

Sonuç itibariyle her iki ülkenin Ulusal Güvenlik Stratejileri'ne dayanarak bundan sonra küresel gerilimin daha da artacağını söyleyebiliriz. ABD, Doğu Avrupa, Kafkasya ve Ortadoğu'da Rusya'nın çevreleme politikasını uygulamaya başlayacaktır. Bununla birlikte söz konusu gerilim artık sadece ABD ile Rusya arasındaki mücadeleden çıkıp ABD liderliğindeki Batı ile Rusya arasında olacaktır. Rusya İngiltere arasında Eski Rus ajan Sergey Skripal ile kızının İngiltere'de zehirlenmesi sonrası patlak veren ajan krizi sonucunda Batı ülkeleri tarafından Rus diplomatların sınır dışı edilmesi, 14 Nisan 2018'de ABD'nin İngiltere ve Fransa ile birlikte Suriye'nin vurması Batı bloğunun içini yeniden düzenledi ve safları belirlemeye yaradı⁴⁷¹.

B. RUSYA'NIN KRİZE ANGAJMANININ BÖLGESEL GÜÇ DENGESİNDEKİ ETKİLERİ

Tek kutuplu dünyanın çok kutupluluğa dönüşmesi ışığında son zamanlarda yerli aktörlerin daha bağımsız tutum sergilemeye başlamasına rağmen bölgede Amerika merkezli sistem üstünlüğünü sürdürmektedir. ABD son yıllarda Orta Doğu'da yapılan taktik hatalara rağmen Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgede, özellikle askeri-teknik anlamda, önde gelen oyuncu olmaya devam etmektedir. ABD merkezli sistem içinde Körfez monarşileri, Mısır, Ürdün, Türkiye ve İsrail gibi ülkelerin yer aldığını söyleyebilmekteyiz.

1. Orta Doğu Sistemi

⁴⁶⁹ Mearsheimer and Walt, "The Case For Offshore Balancing, A Superior US Strategy", s. 76.

⁴⁷⁰ Y.B. Şeglovin, "ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü*, 19.12.2017. <http://www.iimes.ru/?p=40075>

⁴⁷¹ İlhan Uzgel, "Trump, Neoconlar'ın Yükselişi ve Küresel Gerilime Doğru", *Gazete Duvar*, 16.04.2018. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/04/16/trump-neoconlarin-yukselisi-ve-kuresel-gerilime-dogru/>

Devletin uluslararası sistemdeki yerini, onun dış politika hedefleri ve söz konusu hedeflere ulaşması için takip edilen stratejileri anlama konusunda askeri güç kilit bir öneme sahiptir¹. Dolayısıyla ABD'nin ve Rusya'nın askeri güçlerinin nasıl organize edildiği, kara, deniz ve hava güçlerinin Orta Doğu'da nasıl konuşlandırıldığı anlamak, söz konusu ülkelerin bölgedeki dış politika hedefleri ve stratejilerini anlamaya yardımcı olacaktır. Bu bağlamda aşağıda ABD'nin (Rusya'nın Orta Doğu'da sadece Suriye'de üssleri bulunmaktadır. Yukarıda detaylı bir şekilde ele alınmıştır) Orta Doğu'da askeri gücünün nasıl konuşlandırıldığı analiz edilecektir. Zira saldırgan realizme göre askeri gücün yapısı ve konuşlandırılması dış politikadaki hedefleri elde etmek için büyük stratejideki yapısal bir bileşendir.

a. Orta Doğu'da Batı'nın Askeri Varlığı

ABD'nin Orta Doğu bölgesindeki en büyük aktör olduğuna dair kanıtlar, bölgede mevcut ve giderek artan askeri varlığıyla kendini göstermektedir.

Son yıllarda Orta Doğu'da artan istikrarsızlık, özellikle Suriye'de yeni silahlı çatışmaların ortaya çıkması, IŞİD'in Irak ve Suriye'de varlığı, bölgede başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin askeri varlığının önemli ölçüde artmasına neden oldu. Aynı zamanda Orta Doğu'daki Batılı askeri varlığın amacı, ABD'nin ve müttefiklerinin bu jeopolitik alanda politik, askeri, stratejik ve ekonomik çıkarlarını güvence altına almak nihai hedefi ile bu bölgede meydana gelen politik gelişmelere belirli bir format vermek ve bu bölgeye komşu ülkeleri etkilemektir.

Orta Doğu'daki askeri güçler; ABD, İngiltere ve Fransa kendi çıkarlarına uygun bir şekilde bölgesel müttefiklerinden topraklarını ve tesislerini kendi kullanımlarına sunmasını beklerler. Bununla birlikte ileri hareket üslerinin kurulması, ilave silahların hızlı bir şekilde konuşlandırılması için gerekli olan silah ve malzeme stoklarının önceden oluşturulması da hedefler arasındadır.

Şu anda Orta Doğu'daki Batılı güçlerin askeri varlığının temeli hava güçlerinden oluşmaktadır. Periyodik olarak gerektiğinde deniz kuvvetlerin arttırılması da sağlanmaktadır (ABD, Fransa). Kara güçleri ise bugüne kadar ABD ve diğer bazı NATO ülkelerin özel kuvvet birlikleri, Irak ordusu ve Peşmergenin yanı sıra B. Esad rejimine muhalif gruplara (Suriye ve Ürdün'de) eğitim veren eğitimciler ve askeri

danışmanlardan oluşmaktadır (Suriye ve Irak'ta). Bununla birlikte basında çıkan haberlere göre ABD Suriye'de destek verdiği muhalif gruplara silah tedarik etmek için Kuzey Suriye'de de bir üs kurmuştur⁴⁷². ABD ve müttefiklerinin hava güçleri, IŞİD'e karşı Suriye ve Irak topraklarında hareket ederken Türkiye, Kuveyt, Katar, BAE, Umman, Ürdün ve Kıbrıs'taki hava üslerini kullanmaktadır. Bu üslerde bulunan hava birimleri kompozisyonu, verilen görevler ve diğer sebeplere bağlı olarak periyodik olarak değiştirilmektedir.

Suriye ve Irak'ta IŞİD'e karşı düzenlenen askeri operasyonlar sırasında Türkiye topraklarında bulunan İncirlik hava üssü kullanılmaktadır. Bu üste Amerikan taktik F-15 savaş uçakları⁴⁷³, A-10 saldırı uçakları⁴⁷⁴, askeri nakliye uçakları ve İHA Predatorleri⁴⁷⁵ bulunmaktadır. Almanya, İncirlik'e Tornado keşif uçaklarını yerleştirdiyse de Alman-Türk ilişkilerinin bozulması nedeniyle bu uçaklar Ürdün'e aktarıldı⁴⁷⁶.

Kıbrıs'ta Akrotiri hava üssünde, İngiliz Tornado savaş uçakları ve Sentinel keşif uçakları yer almaktadır⁴⁷⁷.

ABD Deniz Kuvvetleri'nin altıncı operasyon filosu Doğu Akdeniz'de faaliyette bulunabilmektedir. Filonun ana içeriği 1-2 uçak gemisi muharebe sahası grubundan oluşmaktadır. Bununla birlikte filo içinde muhrip savaş ve deniz piyadesini taşıyan (1600 kişiye kadar) amfibi gemiler ve nükleer balistik füzeleri taşıyan nükleer stratejik deniz altılar da bulunmaktadır⁴⁷⁸.

ABD Silahlı Kuvvetleri, İsrail'in altyapısını silahlanma ve malzeme depolamak için kullanmaktadır. Aynı zamanda İsrail'de ABD'nin hava savunma üssü bulunmaktadır. Söz konusu üsse uzun menzilli Arrow 3 ve orta menzilli David Sling

⁴⁷² “Suriye'de 10 Nuktada PKK/PYD'ye ABD Desteği”, *Anadolu Ajansı*, 17.07.2017. <http://aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-10-nuktada-pkk-pydye-abd-destegi/863161>

⁴⁷³ “ABD: F-15 Savaş Uçakları İncirlik Üssüne Geldi”, *Hürriyet*, 13.11.2015. <http://www.hurriyet.com.tr/abd-f15-savas-ucaklari-incirlik-ussune-geldi-40013436>

⁴⁷⁴ “ABD İncirlik Üssüne 12 Adet A-10 Tank Avcısı Gönderdi”, *BBC Türkçe*, 21.10.2015. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151021_abd_a_10_incirlik

⁴⁷⁵ “Türkiye İncirlik'i ABD'ye Açıyor, İki Predator IŞİD'i Vuracak”, *T24*, 14.03.2015. <http://t24.com.tr/haber/turkiye-incirlik-abdye-aciyor-iki-predator-isidi-vuracak,290397>

⁴⁷⁶ “Merkel'den İncirlik Üssü Tepkisi: Ürdün'e Gideriz”, *BBC Türkçe*, 15.05.2017. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39922261>

⁴⁷⁷ Şafak Beren Yıldırım, “Güney Kıbrıs'ın Savunma Politikası”, *BİLGESAM Analiz*, NO:1331, 16.06.2016, s.5.

⁴⁷⁸ “ABD Deniz Kuvvetleri'nin Yapılanmasında 6. Filosu”, *www.flot.com*. <http://flot.com/nowadays/concept/opposite/6fleet.htm>

füze savunma sistemleri yerleştirilmiştir⁴⁷⁹. Ayrıca Mısır, önceden haber verme şartıyla ABD Silahlı Kuvvetleri'ne kara, hava sahası ve limanların kullanım iznini vermiştir⁴⁸⁰.

Mufavak as-Salti hava üssünde Amerikan ve Hollanda F-16 taktik savaş uçakları ve Fransız Mirage 200 saldırı uçakları bulunmaktadır⁴⁸¹. Aynı zaman Ürdün'de Amerikan Patriot füze sistemlerinin iki bataryası da bulunmaktadır⁴⁸².

2015 yılından bu yana Ürdün topraklarında düzenlenen Sabırsız Aslan Tatbikatı kapsamında ABD stratejik bombardıman uçakları B-52 ve B-1B'ler, ABD ve Ürdün arasında uzun mesafeli uçuşlar gerçekleştirmektedir⁴⁸³.

Bölgede en çok Batılı üs ve tesis Basra Körfezi'nde bulunmaktadır. Örneğin Kuveyt'te ABD Kemp Arifjan silah deposu, Kemp Byuring ve Kemp Virginia ileri hareket üslerine sahiptir. Söz konusu üsler kriz alanlarına personel transferi ve eğitim noktası amacıyla kullanılmaktadır. Kuveyt'teki ileri hareket üsleri 40 bine yakın personeli barındırma kapasitesine sahiptir. Bununla birlikte de Kuveyt'te bulunan Ahmad al Jaber hava üssünde ABD'nin A-10, Kanada'nın CF-18A ve İtalya'nın Tornado saldırı uçakları ile İtalya'nın İHA Predator'leri bulunmaktadır. Ali as Salem hava üssünde Amerikan İHA Predator, Riper⁴⁸⁴ ve İngiliz Riper'leri⁴⁸⁵ bulunmaktadır. Aynı zamanda BAE'de Amerikan Patriot sistemleri ve diğer ABD birlikleri de bulunmaktadır (toplam 15 bin kişiye kadar)⁴⁸⁶.

Bahreyn'de ABD donanmasının 5. Operasyon Filo Karargah'ı ve onun işlevselliğini sağlayan ana bileşenler bulunmaktadır⁴⁸⁷. Periyodik olarak yerel hava üssü

⁴⁷⁹ "Israel and US Open First American Military Base in Israel", *Fox News*, 18.09.2017. <http://www.foxnews.com/us/2017/09/18/israel-and-us-open-first-american-military-base-in-israel.html>

⁴⁸⁰ "المنطقة؟ في اسرنا يجديتها واشدنطن تغير هي..! اسرنا يل" في أمرية كية ريةعسك فاعدة أول بمقالات <http://www.noonpost.org/content/19903>

⁴⁸¹ "İsrail'de İlk ABD'nin Üssü", *Nonpost*, <http://www.noonpost.org/content/19903>

⁴⁸² "U.S. to Deploy Patriot Missiles, F-16 Jets to Jordan", *Reuters*, 06.04.2013.

<https://uk.reuters.com/article/uk-jordan-us-syria/u-s-to-deploy-patriot-missiles-f-16-jets-to-jordan-idUKBRE95315T20130604>

⁴⁸³ "Long-Distance US Bombing Flight Caps Jordan Military Drill", *Mail Online*, 18.05.2017.

<http://www.dailymail.co.uk/wires/ap/article-4518748/Long-distance-US-bombing-flight-caps-Jordan-military-drill.html>

⁴⁸⁴ Chris Biggers, "More and More Killer Drones Take Aim at Islamic State's Bosses", *War is Boring*, 03.17.2015. <https://medium.com/war-is-boring/killer-drones-appear-in-kuwait-for-islamic-state-strikes-7ff3844f209>

⁴⁸⁵ "UK Drone is Killing: Reaper Becomes Symbol of War on Terrorism", *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/bf9e7fb4-5586-11e5-9846-de406ccb37f2>

⁴⁸⁶ "In Detail: the US Military Strength in The Middle East", *The Australian*, 09.23.2014.

<http://www.theaustralian.com.au/news/world/in-detail-the-us-military-strength-in-the-middle-east/news-story/9d7d3113107830b887bdd3c7ca4816a6>

⁴⁸⁷ "Factbox: U.S. Navy's Fifth Fleet, Based in Bahrain", *Reuters*, 17.02.2011.

<https://www.reuters.com/article/us-bahrain-fleet/factbox-u-s-navys-fifth-fleet-based-in-bahrain->

olan Şeyh İsa, ABD Hava Kuvvetleri tarafından Basra Körfezi'nde devriye ve nakliye amacı için kullanılmaktadır⁴⁸⁸. Bahreyn toplam olarak, Patriot batarya personeli de dahil olmak üzere 7000 kadar ABD askerine ev sahipliği yapmaktadır⁴⁸⁹. 5. Filo kalıcı bir donanmaya sahip değildir, Atlantik ve Pasifik Filo'larından gelen savaş gemileri ve yardımcı gemileri ile desteklenmektedir.

ABD'nin Orta Doğu'daki en büyük askeri tesisi Katar'daki El-Udeid'dir. Bu üs 4,5 km ile bölgedeki en uzun piste sahiptir ve en ağır uçakların kullanımına uygundur. Üs, en son iletişim ve kontrol sistemleri ile donatılmıştır. Aynı zamanda burada uzun süreli çatışmaları sürdürmeye olanak tanıyan önemli miktarda mühimmat, yakıt ve diğer malzemelere sahip depolar bulunmaktadır. Bu üste aynı zamanda Hava Harekat Yönetimi Merkezi olan CENTCOM bulunmaktadır. Udeide'de Amerikan B-1B stratejik bombardıman uçakları⁴⁹⁰, Amerikan ve İngiliz Elektronik harp sistemiyle donatılmış RS-135 uçakları yer almaktadır⁴⁹¹. Katar'daki Es Sayliya üssünde ABD zırhlı panzer tugayı için mühimmat ve diğer malzemeler depolanmaktadır. Aynı yerde Yönetim Merkezinin komuta merkezi ve CENTCOM'un özel kuvvetleri bulunmaktadır. Katar topraklarında iki Patriot batarya personeli de dahil olmak üzere toplam olarak 11 bine yakın Amerikalı asker bulunmaktadır⁴⁹².

Birleşik Arap Emirlikleri'nde El Jafra hava üssünde beşinci kuşak F-22 savaş uçakları⁴⁹³, F-15 taktik uçakları⁴⁹⁴, U-2S keşif uçakları⁴⁹⁵, Global Hawk⁴⁹⁶ İHA'lar

idUSTRE71G5QH20110217

⁴⁸⁸ "ABD'nin Ortadoğu'daki Askeri Mevcudiyeti ve Geleceği", *Akademik Perspektif*, 21.02.2013.

<http://akademikperspektif.com/2013/02/21/abd-nin-ortadogudaki-askeri-mevcudiyeti-ve-gelecegi/>

⁴⁸⁹ "Middle East", *2017 Index of U.S. Military Strength*.

<http://index.heritage.org/military/2017/assessments/operating-environment/middle-east/>

⁴⁹⁰ "Qatar Hosts Largest US Military Base in Mideast", *CNN*, 06.06.2017

<http://edition.cnn.com/2017/06/05/middleeast/qatar-us-largest-base-in-mideast/index.html>

⁴⁹¹ "[Video] Up Close and Personal With the Elusive RC-135 Rivet Joint at Al Udeid Airbase, Qatar", *The Aviationist*, 06.26.2014. <https://theaviationist.com/2014/07/26/elusive-rc-135-video/>

⁴⁹² "Military", *Globalsecurity.org*. <https://www.globalsecurity.org/military/facility/camp-as-sayliyah.htm>

⁴⁹³ "The Most Up-To-Date F-22 Raptor Jets are Currently Fighting Daesh", *The Aviationist*, 05.06.2016.

<https://theaviationist.com/2016/07/05/the-most-up-to-date-f-22-raptor-jets-are-currently-fighting-daesh/>

⁴⁹⁴ Rajiv Chandrasekaran, "In the UAE, the United States Has a Quiet, Potent Ally Nicknamed 'Little Sparta'", *The Washington Post*, 09.11.2014. https://www.washingtonpost.com/world/national-security/in-the-uae-the-united-states-has-a-quiet-potent-ally-nicknamed-little-sparta/2014/11/08/3fc6a50c-643a-11e4-836c-83bc4f26eb67_story.html?utm_term=.f998bc4c0c28

⁴⁹⁵ Phil Stewart, "Catching' a U-2 Fresh Back From America's Air Wars", *Reuters*, 20.08.2017.

<https://www.reuters.com/article/us-usa-emirates-u-2/catching-a-u-2-fresh-back-from-americas-air-wars-idUSKCN1B00QV>

⁴⁹⁶ "Gigantic U.S. Global Hawk Drone Could Be Tracked Online While Flying 21-hour Mission Over Libya", *The Aviationist*, 02.05.2017.

<https://theaviationist.com/2017/02/05/gigantic-u-s-global-hawk-drone-could-be-tracked-online-while-flying-21-hour-mission-over-libya/>

bulunmaktadır. Aynı zamanda BAE’de ABD’nin Hava Kuvvetleri Komuta Merkezi de bulunmaktadır. Bölgedeki ABD’nin Hava Kuvvetleri’nin operasyonel olarak konuşlandırılmasına yönelik planlara göre taktik uçakların ve stratejik keşif uçaklarının kullanımını için BAE’de bulunan Ras al-Khaimah ve El-Fujairah hava alanlarının Amerikalılar tarafından kiralanmasına ilişkin bir anlaşma mevcuttur. BAE’de ABD Hava Kuvvetleri depoları da mevcuttur. ABD Donanması maddi teknik destek noktası olarak El Fujuyra limanı kullanabilmekle birlikte ABD savaş gemileri Abu Dhabi limanına girme hakkına da sahiptir. BAE’de toplam 5.000 Amerikan askeri görevde bulunmaktadır⁴⁹⁷.

Umman, ABD’ye kendi topraklarında üs kullanma hakkını tanımıştır. Masira, Marcaz-Tamarid, Sib, El-Hasib hava üsleri ve Muscat, Matre, Raysut ve Sidi Lehz’deki donanma üsleri bu üsler arasında yer almaktadır. Bu üslerden Masirah hava üssü ve Matra limanı daimi olarak kullanılmaktayken diğerleri özel şartlar durumunda kullanılabilir. Marqaz-Tamarid hava üssüne stratejik B-1B bombardıman uçakları konuşlandırılmıştır. Umman’da ABD Hava Kuvvetleri komuta merkezi bulunmaktadır⁴⁹⁸.

Hint Okyanusu’ndaki Diego Garcia adasında bulunan ABD askeri üssü, her çeşit geminin kullanımına uygundur. Diego Garcia’daki havaalanı, her türlü uçağın iniş kalkışına uygun olmakla birlikte uçaklara bakım onarım hizmeti de verilebilmektedir. Yabancı askeri uzmanlar, bu üssün Amerikalılar tarafından İran’a karşı ilk darbeyi vurmak için kullanılabileceğini düşünmektedir⁴⁹⁹.

b. Orta Doğu’da Güç Dengesi ve ABD

ABD’nin Orta Doğu bölgesindeki en büyük aktör olduğuna dair kanıtlar, yukarıda da anlattığımız gibi, bölgede mevcut ve giderek artan askeri varlığıyla kendini göstermektedir. Rusya ise Orta Doğu’da sadece Suriye’de üslere sahiptir. Bölgede yalnızca ABD, herhangi bir hükümetini devirebilme ve ülkeyi işgal etmek için gerekli

⁴⁹⁷ Aya Batrawy and Jon Gambrell, “UAE Denies Claim of Yemen Missile Attack Against Its Plant, Chicago *Tribune*, 03.12.2107. <http://www.chicagotribune.com/news/nationworld/ct-uae-yemen-missile-attack-20171203-story.html>

⁴⁹⁸ “Arap Ülkelerinde ABD’nin Askeri Varlığı Hakkında”, *Portal Rodon*, 01.03.2011. <http://www.rodon.org/polit-110301104225>

⁴⁹⁹ “İmparatorluk. Üretim Maliyetleri”, *Live Journal*, 17.05.2012. <https://dorskado.livejournal.com/13340.html>

askeri kapasiteye sahiptir. Orta Doğu'da siyasi olarak ABD'den bağımsız bir şekilde hareket eden tek aktör İran'dır⁵⁰⁰.

Bölgede ABD merkezli sistemin kurulmasını mümkün kılan iki tane faktör mevcuttur. İlk faktör Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu'nun ABD ile ilişkilerin karıştıktan işbirliğine dönüşmesidir. Bu bağlamda söz konusu işbirliği sayesinde İsrail ve Arap ülkeleri arasında barış sürecine, ABD'nin öncülüğünde gerçekleştirilen Çöl Fırtınası Harekatı'nın başarıyla gerçekleşmesine yol açmıştır. Kısacası Rusya'nın ABD'nin Orta Doğu'daki adımlarına karşı çıkmaması ABD merkezli sistemin meydana gelmesine neden olan bir durumdur. İkinci faktör ise ABD'nin Orta Doğu'daki müttefikleri ile ilişkilerin sağlamlığıdır⁵⁰¹. Bu bağlamda ABD'nin Hüsnü Mübarek'e sırt dönmesi, İran ile nükleer anlaşmaya gitmesi gibi adımları ABD'nin Orta Doğu'daki müttefikleri rahatsız etmiştir ve ABD'nin bölgedeki pozisyonunu bir ölçüde zayıflatmıştır.

Günümüzde İsrail'in hasımları olan Suriye, Irak ve Libya zayıflamış durumdadır ve iç sorunlarla uğraşırken Tel Aviv için potansiyel tehdit oluşturmamaktadır. Bunun yanında İsrail ile Mısır, Ürdün ve Suudi Arabistan ilişkileri de facto olarak müttefiklik statüsündedir. Dolayısıyla günümüzde Orta Doğu'nun şekillendirilmesinde Arap-İsrail çatışmasının artık merkezi rol oynamadığını söyleyebiliriz. Günümüzde İsrail'in, Arap unsurları olan Hizbullah ya da Filistin İslami Cihat Örgütü ile yaşadığı sorunların arka planında İran durmaktadır⁵⁰². Dolayısıyla Orta Doğu'daki gelişmelerin merkezinde Tahran yer almaktadır. Arap Baharı İran'ın bölgede daha rahat bir şekilde hareket etmesinin şartlarını oluşturmuştur. İran yalnızca Irak, Suriye, Lübnan'da değil, Afganistan'da, Bahreyn'de, Gazze'de, Suudi Arabistan'da, Somali'de, Pakistan'da, Yemen'de ve hatta Nijerya'da bile etkisini arttırmaya başlamıştır. Irak ve Lübnan doğrudan Tahran'ın kontrolündeki devletlere dönüşmüştür⁵⁰³.

Orta Doğu'yu mevcut bölgesel sistemi kendi çıkarlarına göre revize etmek ve söz konusu sistemde statükoyu korumaktan yana olan ülkelere göre ayırabiliriz. Söz

⁵⁰⁰ E. Y. Satanovskiy, "Ortadoğu'da Güncel Durum", *Orta Doğu Enstitüsü*, 24.01.2014 <http://www.iimes.ru/?p=19516>

⁵⁰¹ Şumilin, *Rusya ve ABD'nin Stratejilerin Orta Doğuda Etkileşimi: İşbirliği ve Karşıtlık Sorunları*, s. 370.

⁵⁰² Ron Tıra, "The Future Middle East Strategic Balance. Conventional and Unconventional Sources of Instability", *Proliferation Papers, İFRİ*, Eylül 2016, s.15.

⁵⁰³ İlhan Uzgel, "İŞİD Bitti, Sıra İran'da Mı?", *Gazete Duvar*, 08.01.2018. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/01/08/isid-bitti-sira-iranda-mi/>

konusu Amerika merkezli sistemi koruyanlar ise Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün ve İsrail'dir. Revize etmeyi isteyenler ise İran'dır. Ne var ki İran, bölgede (Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'de) güçlenmeye başladıkça da kendi kazanımlarını korumak açısından da statükocu olarak davranmaya başladığını söyleyebiliriz⁵⁰⁴. Bu bağlamda İran'ın, Suriye'nin, Hizbullah ve Hamas'ın, ABD merkezli sisteme potansiyel olarak alternatif bir alt sistem ile karşımıza çıkabileceğini söyleyebiliriz⁵⁰⁵.

Çoğu analistlere göre ABD'nin Orta Doğu bölgesine yönelik dış politikasının temeli petrol akışını kontrol altında tutmak, İsrail'in toprak bütünlüğünü ve askeri üstünlüğünü korumak ve Arap-İsrail sorununu çözmeye dayanmaktadır.⁵⁰⁶ Petrol akışını kontrol etmek Orta Doğu'nun jeostratejik konumu ve petrolün kritik önemiyle ilgilidir. Enerji kaynakları ülkelerin askeri güçlerini oluşturmak için önemli bir gelirdir ve bu durum dünyada askeri güç dengesinin değişiminde belirleyici olabilmektedir⁵⁰⁷. Bununla birlikte petrol akışını kontrol etmek ve İsrail'i korumak ABD dış politikasının bir parçası olmakla birlikte bölgesel bir hegemonun ortaya çıkmasını önleme hedefine göre ikincil önemde kalmakta ve ona hizmet etmektedir. ABD bölgede kendi kurduğu sistemi (ABD merkezli sistemi) güvence altına almak, onun istikrarının arttırmak için bölgenin herhangi bir devletinin kontrolüne girmesini engellemeyi ve kendi gücünü bölgede maksimize etmeyi hedeflemektedir.

2000'lerde ABD'nin bölgede kendi kurduğu sistemini (ABD merkezli sistemi) güvence altına almaya yönelik pratik en önemli adımlarından biri ise kendisine mesafeli duran ve küreselleşmeye entegre edemediği Baasçı nitelik taşıyan ve Rusya'ya yakın rejimlerini değiştirmesidir. Diğer söz konusu politika sonucunda Libya, Irak ve Suriye'de rejim değişti ya da istikrarsızlığa dönüştü. Bunun yanında söz konusu politika ABD'nin Rusya'ya yakın olan Irak, Libya ve Suriye'ye de askeri olarak yerleşmesine yol açmıştır. Günümüzde Orta Doğu'da devam eden çatışmalar ABD müttefiklerinde değil Moskova ile yakın ilişkilere sahip olan ve ABD merkezli sisteme entegre edilemeyen ülkelerde yaşanmaktadır. Ne var ki söz konusu politika aynı zamanda bölgede İran ve Rusya'nın etkisinin artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla ABD'nin

⁵⁰⁴ Ibid., ss. 15-16.

⁵⁰⁵ Şumilin, Rusya ve ABD'nin Stratejilerin Orta Doğuda Etkileşimi: İşbirliği ve Karşıtlık Sorunları, s., 371.

⁵⁰⁶ Ed. H. Amirahmadi, "The United States and the Middle East: A Search For New Perspectives", Albany, NY, *State University of New York Press*, ss. 3-32.

⁵⁰⁷ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s. 55.

Ortadoğu politikasının sonraki aşamasının bölgede İran, Rusya ve bölgeye ilgi göstermeye başlayan Çin'in etkisini azaltmak olacağını söyleyebiliriz⁵⁰⁸.

ABD'nin Orta Doğu'daki askeri güç yapısı ve projeksiyonu kıyı dışı dengeleme stratejisinin araçsal bir unsurudur. Kıyı dışı dengeleme stratejisi'nin, ABD'nin dünyanın farklı bölgelerindeki diğer büyük güçlere karşı nasıl davranacağını belirleyen ana strateji olduğunu söyleyebiliriz⁵⁰⁹. Bu bağlamda yukarıda belirtilen ABD'nin Orta Doğu'daki güç projeksiyonunun, ABD'nin bölgesel hegemonyasına meydan okuyacak başka bir bölgesel hegemonun ortaya çıkmasını önleme hedefine hizmet ettiğini söyleyebiliriz. Zira ortaya çıkabilecek hegemonların birincil amacı, ABD'yi koşulsuz teslimiyete kadar boğarak Batı Yarıküre'yi çevrelemek olacaktır. Soğuk Savaş boyunca ABD'nin temel amacı, Batı Yarıküre'nin kuşatılmasına ve ABD'nin boğulmasına yol açabilecek Sovyet nüfuzunun dünyaya yayılmasını engellemektir. ABD Soğuk Savaş'tan günümüze kadar Sovyetler Birliği'ninkiyle kıyaslanabilecek bir tehditle karşılaşmamasına rağmen büyük güçlerin bölgesel hegemon haline gelme girişimlerini sürekli olarak engellemeye çalışmaktadır.

ABD'nin, Orta Doğu'da enerji güvenliğini ve jeostratejik pozisyonunu teminat altına alma çıkarımının süreklilik arz ettiğinden bahsedebiliriz. Bu durum ise ABD'nin Orta Doğu'da var olan sistemi korumaya yönelik harcadığı enerjinin bir gerekçesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda ABD'nin Orta Doğu'daki politikası, değişim yerine süreklilik ile karakterize edilmektedir.⁵¹⁰

2. Rusya'nın Suriye Operasyonunun Orta Doğu Güç Dengesine Etkisi

Şu anda bölgede ve dünyada ABD etkisine meydan okuyabilecek büyük güçler yalnızca Rusya ve Çin'dir. 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, yeni bir Rus yayılmacılığı hakkındaki endişeleri arttırmıştır. Ayrıca Rusya'nın Suriye krizine doğrudan askeri müdahalesi, yalnızca Orta Doğu'da değil aynı zamanda küresel siyasette de belirleyici bir güç olma niyetinin göstergesidir. Rusya'nın söz konusu

⁵⁰⁸ İlhan Uzgel, "ABD'nin Ortadoğu Stratejisinin İlk Aşaması", *Gazete Duvar*, 05.03.2018. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/03/05/abdnin-ortadogu-stratejisinin-ilk-asamasi/>

⁵⁰⁹ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, ss. 234-266.

⁵¹⁰ Pirifti, *op.cit.*, s. 185

davranışı anarşik bir dünyada sürpriz değildir ve yalnızca Rus liderlerin kişisel özelliklerine indirgenerek açıklanamaz.

SSCB / Rusya bu bölgeye enerji açısından bağımlı olmaması nedeniyle Orta Doğu'yu hayati bir bölge olarak değil de ABD ile karşı karşıya geldiği bir çevre bölgesi olarak görmektedir. Orta Doğu aşırı ABD etkisi ve radikal gruplar nedeniyle Rusya tarafından potansiyel bir tehdit bölgesi olarak algılanmaktadır. 2000'lerden itibaren Moskova'nın bölgeyi kendi jeopolitik çıkarların alanı olarak yeniden ele almaya başladığını görüyoruz. Bu çerçevede Orta Doğu ülkeleri Moskova açısından iki gruba ayrılmıştır: ekonomik çıkar sağlayan ülkeler (özellikle Körfez Monarşileri) ve kendi jeopolitik çıkarlarını savunmaya yardımcı olacak potansiyel ülkeler (Suriye, Libya, İran).

Rusya'nın Orta Doğu adımlarını ABD'nin bölgedeki siyasi manevra alanlarını sınırlandırma ve dengeleme hedefiyle bölgede kendi etkisini artırma olarak okuyabiliriz. Söz konusu politikayı, ABD ile tüm resmi işbirliği mekanizmalarını saklı tutarak ABD'nin bölgede yayılmasını önleme stratejisi olarak tanımlayabiliriz. Söz konusu önleme stratejisi Rusya'ya, bölgede hem ABD'yi dengeleme hem de sistem oyuncusu olarak (ABD merkezli sistem) kalma fırsatı sunmaktadır. Bu bağlamda Amerika merkezli Orta Doğu sistemine meydan okuyan İran, Suriye, Hamas ve Hizbullah ile ilgili konularda Rusya'nın yatıştırma taktiği, Rusya'nın Orta Doğu'da sistem oyuncusu olma isteği unsuru içeren önleme stratejisini destekleyen bir durumdur. Örneğin Rusya, Trump'ın İran ile nükleer anlaşmadan çekilme niyetini kınamaktadır.⁵¹¹ Bu bağlamda Rusya İran ile çatışarak, baskı uygulayarak değil de anlaşarak ilişkileri kurmaktan yana politika sürdürmektedir. Moskova, bölgesel güvenliğin sağlanmasının İran üzerinde baskı uygulamakla değil de İran ile masaya oturmak ile mümkün olduğu fikrindedir. Bu bağlamda Rusya; İran, Suriye, Hamas ve Hizbullah'a karşı yatıştırma politikasını sürdürme ile üç temel amaca ulaşmayı hedeflemektedir: 1. Orta Doğu'da ABD'ye karşı dengeyi güçlendirmek ve onun etkisini sınırlandırmak; 2. Radikal grupların Rusya'ya geçmesini önlemek. 3. Orta Doğu'nun enerji piyasasında aktif bir aktör olarak yer almaktır⁵¹².

⁵¹¹ "Russia Warns Trump Over Iran Nuclear Deal: US Withdrawal Will Seriously Aggravate Situation", *Independent*, 13.10.2017.

<http://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-us-iran-nuclear-deal-trump-putin-aggravate-warning-kremlin-stability-security-proliferation-a7998576.html>

⁵¹² Şumilin Aleksandr, Rusya ve ABD'nin Stratejilerin Orta Doğuda Etkileşimi: İşbirliği ve Karşıtlık

Rusya'nın Ekim 2015'te Suriye'de askeri operasyona katılması ile Rusya'nın bahsettiğimiz sistem oyuncusu olma, yatıştırma politikasından vazgeçmediğini görebiliriz. 15 Mart 2016 tarihinde Rus askeri birlikleri Suriye'den kısmen çekilmiş ve Moskova ile Washington arasında barış süreci başlatılmış. 23 Şubat'tan itibaren Suriye Arap Cumhuriyeti topraklarında savaşan grupları takip etmek üzere Ateşkesi İzleme Merkezi Hmeymim hava üssünde faaliyete girmiştir. Benzer görevler, 2013'te ABD ordusu tarafından kurulan Amman'daki Koordinasyon Merkez (Military Operations Command) tarafından üstlenilmiştir⁵¹³. Hmeymim ile Amman Merkezleri'nde Moskova ve Washington arasındaki iletişimi sağlamak için kırmızı hat kurulmuştur.⁵¹⁴ Söz konusu hat Rusya ve ABD arasındaki gerginliğin zirveye ulaştığı anlarda bile işlemeye devam etmekteydi. 23 Ocak 2017 tarihinde Türkiye, İran ve Rusya öncülüğünde Suriye krizinin doğrudan tarafları Astana'da masaya oturmuştur. Bu bağlamda Astana sürecinde Rusya'nın, İran ve Türkiye arasında bir arabulucu olarak karşımıza çıktığını görebiliriz. Aynı zamanda Rusya'nın Suriye'de Suudi Arabistan destekli gruplara karşı savaşmasına rağmen Aralık 2017 tarihinde Viyana'da, Moskova ve Riyad arasında petrol üretimini kısıma ile ilgili anlaşmaya varılmıştır. Tüm bu örnekler Rusya'nın Orta Doğu'da sistem oyuncusu olma niyetini doğrulamaktadır.

Arap monarşileri de dahil olmak üzere bütün Orta Doğu ülkelerinden Rusya'nın ekonomik çıkar sağlama hedefi vardır. Bu hedefe ulaşmak için Rusya, bölgede bir sistem oyuncusu imajı ve statüsünü korumak zorundadır. Rusya için sistem oyuncusu olmak bölgede, ABD ve onun müttefikleri ile ortaklıklara girmeyi de beraberinde getirmektedir. Söz konusu durum Moskova'yı bölgesel çatışmaları – İsrail-Filistin, Irak, Sudan, Lübnan, Suriye – çözme mekanizmalarında aktif bir şekilde yer almaya mecbur etmektedir. Diğer bir ifadeyle Rusya Orta Doğu'da oluşan ABD merkezli statükoya karşı çıkmamakla birlikte (şu anki şartlar altında güç yok) ABD'nin bölgede aşırı güçlenmesini önlemek için bazı manivelalara (Suriye ve İran ile özel ilişkiler) da sahip olmak istemektedir⁵¹⁵.

Sorunları, ss. 373 - 383

⁵¹³ “Rusya'nın Suriye'deki Terörle Mücadele Operasyonunun Sonuçları”, *Sputnik Türkiye*. <https://tr.sputniknews.com/infografik/201712201031486481-rusya-suriye-krizi-hava0uzay-kuvvetleri-operasyonu-sonuclar/>

⁵¹⁴ “US-led Coalition ‘Acts Secretively in Syria,’ Americans Often Absent From Hotline – Russian Military”, *RT*, 11.07.2017. <https://www.rt.com/news/373338-us-pilots-russian-jets/>.

⁵¹⁵ Şumilin Aleksandr, Rusya ve ABD'nin Stratejilerin Orta Doğuda Etkileşimi: İşbirliği ve Karşıtlık Sorunları, ss. 375-377.

Bununla birlikte Rusya'nın Ekim 2015'te Suriye'de başladığı operasyon öncesinde Moskova'nın bölgede ABD'nin yayılmasını önleme stratejisinin **yumuşak konfrontasyon** unsurlarına dayandığını söyleyebiliriz. Böylece Ekim 2015 öncesinde Rusya'nın bölgede ABD'yi yumuşak güce ve kendi müttefiki olan Suriye'nin dengeleyici rolüne dayanarak dengelediğini söyleyebiliriz. Ne var ki Suriye'nin askeri açıdan artık baskıya dayanamayacağı anlaşılınca Moskova Suriye'de rejime askeri destek vermek amacıyla kendisi devreye girdi. Bu bağlamda Rusya Orta Doğu'da sistem oyuncusu olmakla birlikte artık ABD'nin bölgede yayılmasını önleme stratejisine yumuşak güç unsurlarının yanında **askeri güç** unsurlarını da eklemiştir. ABD'yi dengelemek için diplomatik mekanizmaların yeterli olmadığı anlaşılınca askeri faktör de önem kazanmaya başlamıştır. Bununla birlikte Rusya'nın yatıştırma taktiğini terk edip İran, Suriye, Hamas ve Hizbullah'a açık destek vermeye başlaması durumunda bölgede şu anda hakim olan sisteme karşıt bir alt sistemin karşımıza çıkma potansiyelinin olduğundan söz edebiliriz. Bu adım ABD merkezli sistemin önemli ölçüde zayıflamasına neden olabilecektir.

Moskova resmi olarak sistem oyuncusu politiği uygulamakla birlikte pratikte Rusya'nın Amerika merkezli Orta Doğu sisteminin istikrarını tehdit eden olumsuz unsurlar (İran, Suriye, Hamas, Hizbullah) ile dostça ilişkiler kurması, Moskova ve Washington arasında en önemli ayrılığı oluşturmaktadır. Bu durum ABD için bölgede Rusya ile iş birliği konusunda güvensizlik yaratmaktadır. ABD ve İsrail, Rusya'nın Suriye ve İran'a silah sevkiyatını bölgenin istikrarı için gerçek bir tehdit olarak görmektedir. Bu konuda Rusya'yı açık ve resmi bir şekilde suçlamaktadır⁵¹⁶.

ABD ve Rusya'nın Orta Doğu yaklaşımı ile ilgili başka bir ayrılık noktası ise enerji alanındadır. Orta Doğu enerji piyasasında enerji şirketleri önemli rol oynamaktadır. Bu şirketlerin enerji piyasasında yer alması ekonomik bir girişimden öte ülkelerin siyasi gücüyle oldukça bağlantılıdır. Enerji konusunda ayrılığın özü, her iki ülkenin statüsüyle ilgili; ABD, Arap ülkelerden hidrokarbonları ithal ederken Rusya ise bu ürünleri ihraç etmesinde yatmaktadır. Rusya, Arap enerji piyasasında diğer şirketlerin aleyhine kendi şirketlerinin pozisyonunu güçlendirmeye çalışmaktadır⁵¹⁷.

⁵¹⁶ "Israel Asks Russia Not to Sell Jets and Weapons to Iran", *Haaretz*, 16.11.2016.

<https://www.haaretz.com/israel-news/premium-1.753563>

⁵¹⁷ Şumilin Aleksandr, Rusya ve ABD'nin Stratejilerin Orta Doğuda Etkileşimi: İşbirliği ve Karşıtlık Sorunları, ss. 380

Aynı zamanda Rusya, Arap ülkeleri ile dünya enerji piyasasında daha sıkı koordinasyon sağlamak için isteklidir. ABD, Rusya'nın bu girişimlerini gelecekte İran, Katar ve Rusya'dan oluşan yeni bir örgüt kurma ile ilgi bir plan olarak algılanmakta ve kendisi için tehdit olarak görmektedir.⁵¹⁸

Soğuk Savaş döneminde Orta Doğu ülkelerinin ait oldukları siyasi bloğun politikasına sıkı bir şekilde uyması gerekiyordu. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve iki kutuplu sistemin tarih sahnesinden silinmesi ile birlikte Soğuk Savaş döneminde geçerli olan bir kutba sıkı bir şekilde bağlı olması gerekliliği durumu ortadan kalkmıştır. Bu bağlamda Orta Doğu'da Amerika merkezli sisteminde merkez kaç güçleri oluşmaya başlamış ve söz konusu sistem içinde yer alan ülkelerin dış politikası çeşitlenmiş ve daha bağımsız hale gelmiştir. Dolayısıyla ABD müttefikleri kendi aralarında bir konuda işbirliği yaparken diğer konular üzerinde anlaşmazlık yaşayabilmektedir. Bu, söz konusu ülkeler arasındaki ilişkilerin seviyesinin konjonktüre göre değişebileceği anlamına gelmektedir⁵¹⁹. Uluslararası sistemi çok kutupluluğa geçmeye başlaması söz konusu eğilimi daha da ileri safhaya taşımıştır. Bu bağlamda Rusya'nın ABD'ye karşı yukarıda bahsettiğimiz taktik mesafe alması, yalnızca İran ve Suriye rejimi için değil aynı zamanda da bazı geleneksel ABD müttefikleri için de Rusya'yı bir çekim merkezi haline getirmektedir. ABD müttefikleri, zaman zaman Rusya'yı ABD ile ilişkilerinde pazarlık amacıyla bir koz olarak kullanmaktan kaçınmamaktadır. Söz konusu durum ise genel olarak Arap monarşilerinin, ABD ile siyasi veya ticari pazarlıkta daha uygun koşullar elde etmek için uyguladığı taktiksel manevralardan başka bir şey olmadığını söyleyebiliriz.

Başka bir deyişle şimdilik Rusya, bölgedeki etkin Amerikan varlığına dayanan mevcut stratejik statükoyu sürdürmekten yana bir politika sergilemektedir. Sovyetler Birliği'nden farklı olarak Rusya, askeri-teknik işbirliği ve ekonomik yardım araçları kullanarak Orta Doğu ülkelerini kendine bağlama politikasını terk edip bölgede kendi etki alanını genişletmeyi sürdürmemektedir. Sovyet Birliği'nden farklı olarak da Rusya bölgede cepheleşmeye girmekten kaçınıyor ve bölgenin tüm ülkelerle piyasa temellere dayanarak ilişkileri geliştirmektedir (Sovyetler Birliği zamanında bölge Sovyet

⁵¹⁸ "Russia, Iran and Qatar Announce Cartel That Will Control 60% of World's Gas Supplies", *The Guardian*, 22.10.2008.

<https://www.theguardian.com/business/2008/oct/22/gas-russia-gazprom-iran-qatar>

⁵¹⁹ Tira, op.cit., ss. 16-17.

Birliğinden yana ve Batı'dan yana ülkelere bölündüğünden dolayı Moskova körfez monarşilerin piyasasına giremiyordu). Örneğin Ukrayna Krizi'nden dolayı Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımlar ışığında Moskova kredi yardımı için Körfez ülkelerine başvurmuştur. Kısacası 2015'te Suriye Krizi'ne askeri olarak doğrudan katılmasına rağmen Rusya'nın Orta Doğu politikası pragmatik temellere dayanmaktadır. Söz konusu pragmatizm Rusya'nın bir yanda Suriye'de Suudi Arabistan destekli gruplara savaşmaya diğer yandan Suudi Arabistan ile ekonomik ilişkileri geliştirmeye fırsat sunmaktadır⁵²⁰. Dolayısıyla Suriye Krizi'ne doğrudan katılması bile Rusya'yı pragmatik sistem oyuncusu olma isteğinden vazgeçirmedi.

Ne var ki söz konusu pragmatizme ve sistem oyuncusu olma isteğine rağmen Moskova, ABD'nin bölgede siyasi ve askeri olarak aşırı güçlenmesi nedeniyle var olan dengenin bozulmasını önlemek için bazı manivelalara da sahip olmayı istemektedir. Özellikle de son senelerde Rusya-ABD ilişkilerinde düşüşün yaşanması ışığında Rusya Orta Doğu'yu ABD ile karşıya karşıya geldiği alan olarak daha net bir şekilde görmeye başlamıştır. Söz konusu konjonktür çerçevesinde Rusya'nın Orta Doğu'yu Sovyetler Birliği'nin bölgede uyguladığı politikasına dönme eğilimlerin şekillenmeye başladığını görebilmekteyiz. Ne var ki bu eğilim artık Sovyetler Birliği'nin sahip olduğu müttefiklerin (Mısır, Irak, Suriye, Yemen, Libya) yokluğunda meydana gelmektedir. Sayılan ülkeler arasında geleneksel tarzda ilişkiler sadece Suriye ile devam etmektedir⁵²¹.

Rusya'nın Orta Doğu'daki bahsettiğimiz ABD merkezli sistemi köklü bir şekilde ortadan kaldırması mümkün değildir. Zira ABD'nin Orta Doğu bölgesinde bulunan askeri varlığı Rusya'nın varlığından kat kat üstün durumdadır. Ne var ki Rusya'nın bölgede Sovyetler Birliği'nin radikal gruplar ve rejimlere destekleyen basmakalıp politikasına dönmesi durumunda Orta Doğu sisteminin işlevselliğine darbe vurması mümkündür. Günümüzde Rusya böyle bir senaryoyu gündeme getirmemekle birlikte tamamen de dışlamış değildir. Rusya'nın Suriye, İran, Hizbullah ve Hamas üzerindeki etkilerini güçlendirme çabası bunu doğrulamaktadır. Bu çabanın amacı işleyen sistem içinde potansiyel olarak alternatif bir alt sistemin oluşturulmasına yönelik olduğu söylenebilir.

⁵²⁰ Alexander Shumilin, *Russia's Diplomacy in The Middle East: Back to Geopolitics*, *İFRİ*, May, 2016, s. 23.

⁵²¹ *Ibid.*, s. 7.

SONUÇ

Bölgesel hegemon güç olan ABD, sorunlu bir dünyada ayrıcalıklı statüsünü savunmak veya güvence altına almak için çatışmaya eğilimli olmuştur. ABD'nin hegemonik statüsüne Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya ve Japonya tarafından, Soğuk Savaş döneminde ise Sovyetler Birliği tarafından sürekli olarak meydan okundu. Bugün ise ABD hegemonyasına Rusya ve Çin gibi büyük güçler meydan okumaktadır.

Daha önce de iddia edildiği gibi, diğer büyük güçlerin bölgesel hegemonlar haline gelmesine izin verilmesi potansiyel olarak Batı Yarıküre'nin kuşatılmasına ve ABD topraklarına yönelik doğrudan saldırılara yol açacaktır. Sonuç olarak büyük güçlerin ne pahasına olursa olsun bölgesel hegemonya arayışında olması ABD'yi tek bir seçenekle karşı karşıya bırakmaktadır: Orta Doğu'yu da dahil ederek dünyanın her köşesinde savaşı da göz önüne alarak ne pahasına olursa olsun başka bir hegemonun ortaya çıkmasını önlemektir. Rusya'nın hedefi ise tam tersine, ABD'nin söz konusu yayılmacı politikasını durdurmak, revize etmek ve ABD tarafından tehdit edilen mevcut güç dengesini korumaktır.

Tarihsel olarak hegemon güç olma yönündeki en büyük dezavantaj, sistemdeki diğer büyük güçlerin ona karşı meydan okumasında yatmaktadır. Sürekli olarak hegemonyayı kaybetme korkusu ile yaşadıkları için hegemonik güçler her zaman, kendilerini meydan okuyarlardan savunmak için saldırgan bir politika sürdürmektedir. Gerçekten de bir hegemonik güç uluslararası sistemin statükosunu savunmak için saldırgan bir şekilde davranırsa da diğer büyük güçler (Rusya ve Çin) doğrudan veya dolaylı olarak bu statükoyu değiştirmek için saldırgan politikalar izleyecektir⁵²². Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve Suriye'de doğrudan askeri müdahalesi bunun örnekleridir.

Son yıllarda ABD ve Avrupa Birliği ile ilişkilerin bozulması göz önüne alındığında Moskova, daha net bir şekilde Orta Doğu'yu Rusya'nın Batı ile mücadele alanı olarak görmeye başlamıştır. Kısacası Orta Doğu bölgesini Sovyetler Birliği tarzında algılama eğiliminin canlandığını söyleyebilmekteyiz. Ne var ki böyle bir

⁵²² Mearsheimer, op.cit., s. 35.

canlanma artık Moskova'nın Soğuk Savaş döneminin Libya, Suriye, Cezayir, Mısır, Irak ve Yemen gibi geleneksel dostlarının yokluğunda gerçekleşmekteydi.

Yukarıda anlatılanlar ve Rus dış politika konseptlerine dayanarak Rusya'nın jeopolitiğinde Orta Doğu'nun sahip olduğu yere dair aşağıdaki gibi sonuçlara ulaşılabilmekteyiz⁵²³:

1. Orta Doğu diğer bölgelere göre ikincil bir yere sahip olup çok kutuplu dünyayı yaratma ve söz konusu dünyada Rusya'nın bir kutup olma hedefine ulaşması için yardımcı olan bir birimdir.

2. Orta Doğu bölgesi Rusya açısından ABD'nin tek kutuplu dünyayı yaratma hedefini engelleme politikasıyla yakından ilgilidir. Rusya'nın jeopolitiğinde söz konusu bölgede olup bitenler, ABD'nin sürdürdüğü politikanın bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte Rusya, Arap ülkelerinin güvenliğini sağlayan garantör olarak değil de nötr, uluslararası örgütlerde nüfuza sahip ve uluslararası sorunların çözümünde etkin katılım sağlayan bir aktör olarak kendini tanımlamaktadır.

2000 Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Konseptinde Orta Doğu bölgesi, merkezi yere sahip olmayıp, çoğunlukta Sovyetler Birliği'nden miras olarak kalan Arap-İsrail çatışması çözümüne indirgeniyordu. Zamanla Rusya'nın ekonomisi güçlendikçe Rusya'nın dış politika konseptlerinde Amerika karşıtı söylem yükselmeye başlamıştır. Bu bağlamda Orta Doğu bölgesi ABD ile mücadele ve onun hegemonyasını denetleme alanına dönüşmüştür.

Rusya'nın, bir anlamda Sovyetler Birliği'nin politikasını – Batı emperyalizmine karşı üçüncü dünyayı korumak – sürdürmeye devam ettiğini söyleyebiliriz. Daha geniş bir şekilde bakıldığında «Orta Doğu'ya istikrar getirme» ise ABD'nin dünya sisteminde hegemon olma çabalarına karşı koyma anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Moskova için Orta Doğu ancak Rusya'nın ABD ile birlikte küresel çapta yürüttüğü jeopolitik oyun bağlamında önem teşkil etmektedir.

Rusya ve Arap ülkeleri arasındaki ticari işbirliğinin asıl olarak enerji alanında geliştiğini söyleyebiliriz. Suriye'ye gelince ise tarihsel olarak baktığımızda Suriye-Rusya ilişkilerinde ekonomik faktörün, stratejik faktörlerin gölgesinde kalmaktadır. Söz konusu stratejik ikili ilişkiler Rusya'ya ABD'nin Orta Doğu'daki güç dengesini tamamen kendi lehine değiştirmesini engellemeye, uluslararası terörizme karşı

⁵²³ Konovalov, op.cit., 130.

mücadele etmeye ve bölgede varlığını sürdüren güçlü devlet statüsünü korumaya yardımcı olduğunu söyleyebiliriz.

ABD'nin Irak ya da Afganistan'daki benzer deneyimlerinin aksine Rusya'nın Suriye operasyonu, yerel klasik çatışmalar çerçevesinde düzenli orduların başarılı bir şekilde hareket edebileceğini açıkça göstermiştir. Dahası söz konusu düzenli ordularla yapılan müdahaleler ile bu tür krizleri çözmek için kapsayıcı bir zemin hazırlama konusunda da başarılı olabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte ordu sorunu tamamen çözemeyip yalnızca çözüm için gerekli ve en uygun koşulları hazırlayabilmektedir. Bu tür çatışmaların çözümünün özü, bozulan yerel güç dengesi sisteminin yeniden oluşturulmasında yatmaktadır. Söz konusu denge yalnızca çeşitli yerli seçkinler arasında bir uzlaşmaya varılmasıyla restore edilebilir⁵²⁴.

ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi, tek kutuplu dünyanın artık işlemediğini, Çin ve Rusya'nın ABD'ye alternatif bir güç merkezi olarak karşımıza çıkmaya başladığı durumunu doğrulamaktadır⁵²⁵. Bu bağlamda söz konusu stratejisinde Soğuk Savaş sonrasında büyük güçler arasındaki askeri güce dayanan rekabetin yeniden hortladığı görülmektedir. Kuşkusuz ki söz konusu durumun Washington tarafından kabul edilmesinde Rusya'nın Suriye politikası yatmaktadır. Zira Moskova'nın Suriye krizine askeri olarak doğrudan dahil olması uzun zamandır ABD hegemonyasını zayıflığını temsil etmeye başlamış. Bu bağlamda Suriye, Esad, Hizbullah, İran ile Rusya'dan oluşan "karşı hegemonik", «çok kutuplu dünya» koalisyonun operasyonel merkezi olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır⁵²⁶. Dolayısıyla ABD'nin Suriye'de Rusya'nın varlığına karşı önlem almaması Ortadoğu'daki en önemli kayıplarından biri olur. ABD'nin Rusya ve İran'a karşı Suriye'de mutlak bir yenilgi alması hem bölgede hem de küresel alanda ABD'nin tek süper güç olma statüsünü derinden sarsacağını söyleyebiliriz⁵²⁷. ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi ise Washington'un, Suriye konusunda Rusya'nın tutumunu dikkate alması ve politikasını ona göre ayarlaması gerektiğini göstermektedir.

⁵²⁴ "Suriye Savaşın Bitmesi İçin Bir Entelektüel Atılım Lazım", *Vzglyad*, 04.12.2017. <https://vz.ru/politics/2017/12/4/897397.html>

⁵²⁵ John Mearsheimer, "We are Moving to a Multipolar World With Three Great Powers", *Valdai Club*, 18.01.2017. <https://www.youtube.com/watch?v=yoWMn8H7u1Q&t=504s>

⁵²⁶ İlhan Uzgel, "Trump, Neoconlar'ın Yükselişi ve Küresel Gerilime Doğru", *Gazete Duvar*, 16.04.2018. Web <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/04/16/trump-neoconlarin-yukselisi-ve-kuresel-gerilime-dogru/>

⁵²⁷ İlhan Uzgel, "Suriye'de ABD-Rusya Uzlaşması", *Gazete Duvar*, 20.11.2017. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/11/20/suriyede-abd-rusya-uzlasmasi/>

Bununla birlikte küresel hegemonyası konusunda sıkıntı yaşayan ABD 2000'lerde Rusya'ya karşı bazı alanlarda hoşgörülü davransa da, artık Rusya'nın eşit ortak olma taleplerine sert tepki vererek çok kutuplu düzen arayışına karşı çıkmaya başlamıştır⁵²⁸. Rusya ise tam tersine Soğuk Savaş'tan sonra Orta Doğu'da oluşan ABD merkezli statükoyu revize etmeye başladığını söyleyebiliriz.

Rusya'nın Suriye operasyonunun Orta Doğu bölgesine aşağıdaki gibi etkileri olduğunu söyleyebiliriz:

1. Rusya'nın Suriye operasyonu, Orta Doğu güç dengesine etki açısından en önemli sonuç bölgede güç maksimizasyonu peşinde olan ve Rusya'nın çıkarlarını zedeleyen ABD'nin bölge üzerindeki tekel olma planlarını engellemesidir. Bununla birlikte Orta Doğu sistemi ABD merkezli olduğundan ve ABD bölgede askeri açıdan Rusya'dan daha üstün olduğundan Moskova bölgede sistem oyuncusu olarak davranmaktadır.
2. Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığı, özellikle ABD'nin son zamanlarda bölgede yaptığı hatalar ışığında, bölge ülkeleri için alternatif çekim merkezi oluşturmuştur. Bunun yanında Rusya'nın sistem oyuncusu olma statüsü bölgenin tüm devletleri ile ilişkileri geliştirmeye fırsat sunmaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın bölgede alternatif merkez ve sistem oyuncusu olarak karşımıza çıkması ABD'nin prestijini bir ölçüde zayıflatan bir unsurdur.
3. Rusya'nın Suriye Operasyonu bölgede İran'ın güçlenmesine sebep olmakla birlikte Moskova İran-Suriye-Hizbullah-Hamas çizgisinin doğrudan yanında yer almamaktadır.

⁵²⁸ İlhan Uzgel, "Putin ve Amerikan Hegemonyasını Test Etmek", *Gazete Duvar*, 02.04.2018. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/04/02/putin-ve-amerikan-hegemonyasini-test-etmek/>

KAYNAKÇA

KITAP

BRESLAUER George, *Soviet Strategy in the Middle East*, Boston: Unwin Hyman, 1990.

Edit. by STATLOF Robert, "Strategy and Defence In the Estern Meditarenean: An American-İsraeli Dialog", Washington, *The Washington İnstitute for Near East Policy*, 1987.

Edited by GOLDWYN David and Jan KALICKI, *Energy and Security: Strategies for a World in Transition*, Woodrow Wilson Center Press with Johns Hopkins University Press, 2013.

Edited by LUFT Gal and Anne KORIN, *Energy Security Challenges For The 21st Century: A Reference Handbook* , California: Santa Barbara.

FREEDMAN Robert, *Moscow and the Middle East, Soviet Policy Since the İnvasion of Afghanistan*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

GİLPİN Robert, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, New Yersey: Princeton University Press, 2001.

GOLAN Galia, *Soviet Politics in The Middle East, From World War II to Gorbachev*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

GOLDTHAU Andreas, *The Handbook of Global Energy Policy*, West Sussex, UK: Wiley-Blackwell, ,2013.

GRAMSCI Antonio, *Historical Materialism and International Relations*, (der.) Stephen Gill, Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

HELLER Mark, *The The Dynamics of Soviet Policy in the Mddle East*, İsrail: Jaffe Center for Strategic Studies, Tel Aviv University, The Jerusalem Post, 1991.

HOPWOOD Derek, *Syria 1945-1986: Politics and Society*, London: Unwin Hyman, 1988.

İŞYAR Ömer Göksel, «Türkiye-Rusya ilişkileri: Günümüzde Doğu Batı Rekabetinin Yeni Kırılma Noktası (2009-2013)», Rusya'nın Doğu Politikası, editör Sezgin Kaya, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2013

JOHNSON Robert, *Spying for Empire: The Great Game in Central and South Asia, 1757-1947*, London: Greenhill, 2006.

- KENNEDY, Paul, *The Rise and Fall of Great Powers*, London: Hyman, 1988.
- KENNETH Waltz, *Theory of international politics*, New York: McGraw-Hill, 1979.
- KEOHANE Robert., *After Hegemony: Cooperation and Discord in World Political Economy*, New Jersey: Princeton University Press, 1984.
- KINDLEBERGER Charles, *The World in Depression, 1929-39*, Berkeley: University of California Press, 1973.
- MACKINDER Halford, *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, Washington D.C.: National Defense University Press, 1996.
- MEARSHEIMER John and Stephen WALT, *The İsrail Lobby and US Foreign Policy*, New York: Farrar, Straus and Giroux.
- MEARSHEIMER John, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W. W. Norton & Company Inc., 2001.
- MEARSHEIMER John, "Structural Realism," *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Tim Dunne Milja Kurki, and Steve Smith, eds., Oxford: Oxford University Press, 2006.
- O'SULLIVAN Meghan, *Shrewd Sanctions: Statecraft and State Sponsors of Terrorism*, Brookings Institution Press.
- PAPE Robert and K. FELDMAN, James, *Cutting the Fuse: The Explosion of Global Suicide Terrorism and How to Stop İt*, The University of Chicago Press, 2010.
- PRİFTİ Bledar, *US Foreign Policy in The Middle East, The Case For Continuity*, Florida: Palgrave Macmillan, 2017.
- SANDER Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 12.Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
- SNYDER Jack, *The Gorbachev Revolution, A Waning of Soviet Expansionism? Final Report t of National Council for Soviet and East European Research*, Columbia University.
- SPYKMAN Nicholas, *Geography of Peace*, New York: Harcourt, Brace and Company, 1944.
- WALLERSTEIN İmmanuel, *Amerikan Gücünün Gerileyişi: Kaotik Bir Dünyada ABD*, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yaymlan, 2004.
- WALT Stephen, *The Origin of Aliances*, Cornell University Press, 1987.
- WOLF Thomas, *Soviet Policy and Practice Toward Third World Conflicts*,

Lexington, 1983.

ДУГИН Александр, *Геополитика России: Учебное Пособие*, Москва: Гаудеамус, 2012. (Aleksandr .Dugin, *Rusya'nın Jeopolitiği, Ders Kitabı*, Moskova: Gaudeamus, 2012. <http://www.4pt.su/ru/content/geopolitika-rossii-uchebnoe-posobie-2012>)

ЗВЯГЕЛЬСКАЯ Ирина, *Ближневосточный Клич: Конфликт на Ближнем Востоке и Политика России*, Москва: Аспект Пресс, 2014. (Zvyagelskaya İrina, *Orta Doğu Düğümü: Ortadoğ'u'da Çatışma ve Rusya'nın Siyaseti*, Moskova: Aspekt Press, 2014).

ЛУЗЯНИН Сергей, *Восточная Политика Владимира Путина, Возвращение России на “Большой Восток”, 2004-2008 гг.*, Москва: Восток-Запад, АСТ, 2007. (Sergey Luzyanin, *Vladimir Putin'in Doğu Politikası, Rusya'nın Büyük Doğu'ya Dönüş (2004-2008 yılları)*, Moskova: Vostok-Zapad, AST,).

ПОДЦЕРОБ Алексей, под редакцией А.З. Егорина, *Россия и Арабский Мир*, Институт Востоковедения РАН, Москва, МГИМО Университет, 2015(PODTSEROB Aleksey, *Rusya ve Arap Dünyası*, Moskova: İstitut Vostokovedeniya RAN, MGİMO Üniversitesi, 2015).

ПРИМАКОВ Евгений, *Годы в Большой Политике*, Москва, Совершенно секретно, 1999. (Evgeniy Primakov, *Büyük Politikadaki Seneler*, Moskova: Soverşenno Sekretno, 1999).

СТРЕЛЬЦОВ Дмитрий, *Россия и Страны Востока в Постбиполярны Период*, Москва, Аспект Пресс, 2014. (STRELTSOV Dmitriy, *İki Kutuplu Dönem Sonrasında Rusya ve Doğu Ülkeleri*, Moskova, Aspekt Press, 2014).

ТРЕНИН Дмитрий, *Post-imperium: Евразийская История*, Москва: Московский Центр Карнеги, 2012. (Trenin Dmitriy, *Post-imperium: Avrasya'nın Tarihi*, Moskova: Moskovskiy Tsentr Karnegi, 2012).

ХИТРУХИНА Юлия, *Политика Росси (СССР) на Ближнем Востоке (На примере Российско-Иракских отношений 1979-2003)*, Российскя Экономическая Акажемия им. Плеханова, Москва, 2003. (Yuliya Hitruhina, *Rusya'nın (SSCB'nin) Orta Doğu Politikası (Rusya-İran İlişkileri Örneğinde 1979-2003)*, Moskova: Rossiyskaya Ekonomіçeskaya Akademiya im. Plehanova, 2003).

ШАКЛЕИНА Татьяна, *Внешняя Политика и Безопасность Современной*

России в Четырёх Томах. 1991–2002. Т. 4, Москва, РОСПЭН, 2002. (“Rusya Federasyonu’nun Dış Politika Konsepti. 28 Haziran 2000”, *Modern Rusya’nın Dış Politikası ve Güvenliği Dört Cilt. 1991-2002*, Cilt 4, der. T.A. Shakleina, Moskova: ROSPEN, 2000.).

ШУМИЛИН Александр, *Энергетическая стратегия России и США*, Москва: 2008. (ŞUMILIN Aleksandr, *Rusya ve ABD’nin Enerji Politikası*, Moskova, 2008).

Сирийский рубеж / М. С. Барабанов, А. Д. Васильев, С. А. Денисенцев, В. В. Кипшидзе, А. В. Лавров, В. Р. Легойда, Н. А. Ломов, Ю. Ю. Лямин, А. В. Никольский, Р. Н. Пухов, М. Ю. Шеповаленко; под ред. М. Ю. Шеповаленко. – 2-е изд., доп. – М.: Центр анализа стратегий и технологий, 2016. – 204 с. 24. (Editör. M.Y. Şepovalenko, *Suriye Hatı*, Moskova: Tsentr Analiza Stratgiyi i Tehnologiy, 2016)

MAKALE

BRANDS Hal , Peter FEAVER , John MEARSHEIMER and Stephen WALT, “Should America Retrench?, The Battle Over Offshore Balancing”, *Foreign Affairs*, November/December, 2016.

COX Robert., “Gramsci, hegemony and international relations: An essay in methods”, *Millenium Jpournal of Intrnational Relations*, Vol 12, № 2, 1983.

IKENBERRY John, “The Future of the Liberal World Order”, *Foreign Affairs*, Vol. 90, No. 3.

IKENBERRY John, “The Myth of the Post-Cold War Chaos”, *Foreign Affairs*, Vol 75, No. 3, 1996.

IKENBERRY John., “Power and Liberal Order: America's Postwar World Order in Transition”, *International Relations of the Asia-Pacific*, Vol. 5, No. 2., 2005.

JERVIS Robert, “Cooperation under the Security Dilemma”, *World Politics*, 30, no. 2, January 1978.

KRAUTHAMMER Charles., “The Unipolar Moment”, *Foreign Affairs*, Vol. 70, No. 1, America and the World 1990/91 (1990/1991)

LAYNE Christopher , “The (Almost) Triumph of Offshore Balancing”, *National Interest*, January 27, 2012.

LAYNE Christopher, “From Preponderance to Offshore Balancing, America's Future Grand Strategy”, *International Security*, Vol. 22, No. 1, 1997.

MACKINDER Halford. John., “The Geographical Pivot of History”, *The Geographical Journal*, № 23, 1904.

MEARSHEIMER John “İmperial by Design”, *The National Interest*, Number 111, Feb, 2014.

MEARSHEIMER John and WALT Stephen, “The Case For Offshore Balancing”, A Superior US Strategy, Foreign Affairs, July/August 2016.

POSEN Bary Posen and Andrew L. ROSS, “Competing Visions for U.S. grand Strategy”, *International Security*, Vol. 21, No: 3, Winter 1996-97.

PREBLE Christopher, “Just How Much Offshore Balancing Do We Really Need?”, *National Interest*, June 26, 2016.

RIVLIN Paul, “The Russian Economy and Arms Exports to the Middle East”, *The Jaffee Center for Strategic Studies*, Memorandum No. 79 November 2005.

SPYKMAN Nicholas , “Geography and Foreign Policy II”, *The American Political Science Review*, Vol. 22, No. 2, 1938.

SPYKMAN Nicholas, “Geography and Foreign Policy I”, *The American Political Science Review*, Vol. 22, No. 1, 1938.

STRANGE Susan, “The Persistent Myth of Lost Hegemony”, *International Organization*, Vol. 41, No. 4; 1987.

ULUTAŞ Ufuk, Can ACUN, “Sınırları Aşan Kriz Suriye”, *SETA Analiz*, Mart 2015, Sayı: 120.

WALLERSTEİN Immanuel “The Curve of American power”, *New Left Review* 40, 2006.

WALLERSTEİN Immanuel, . “Globalization or the Age ofTransition?: A Long Term View of the Trajectory of the World System”, *International Sociology*, Vol 15, No. 2, 2000;

DIĞER

“14-15 Eylül 2017'de Astana'da Uluslararası Suriye Toplantısı Sonuçlarına İlişkin İran, Rusya ve Türkiye Ortak Açıklaması”, *Rusya Federasyonu'nun Dış İşleri*

Bakanlığı. http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2864541

“2020 Yılına Kadar Rusya Federasyonu’nun Ulusal Güvenlik Stratejisi”, *Rusya Cumhurbaşkanı’nın Resmi Web Sitesi*, 13 May 2009. <http://kremlin.ru/supplement/424>

“2020 Yılına Kadar Rusya Federasyonu’nun Ulusal Güvenlik Stratejisi”, *Rusya Cumhurbaşkanı’nın Resmi Web Sayfası*, 13.05.2009. <http://kremlin.ru/supplement/424>

“6 Soruda ABD'nin Rusya'ya Yaptırımları”, *BBC*, 26.07.2017. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40727892>

“6 Soruda Katar Krizi”, *BBC Türkçe*, 06.06.2017. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40159120>

“ABD Deniz Kuvvetleri’nin Yapılanmasında 6. Filosu”, *www.flot.com*. <http://flot.com/nowadays/concept/opposite/6fleet.htm>

“ABD İncirlik Üssüne 12 Adet A-10 Tank Avcısı Gönderdi”, *BBC Türkçe*, 21.10.2015. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151021_abd_a_10_incirlik

“ABD ve Rusya Suriye'de Ateşkes Tarihi İçin Anlaştı”, *NTV*, 22.02.2016. <https://www.ntv.com.tr/dunya/abd-ve-rusya-suriyede-ateskes-tarihi-icin-anlasti,HL-wNwcX002WrTURQdSPnw>

“ABD: F-15 Savaş Uçakları İncirlik Üssüne Geldi”, *Hürriyet*, 13.11.2015. <http://www.hurriyet.com.tr/abd-f15-savas-ucaklari-incirlik-ussune-geldi-40013436>

“ABD’nin Ortadoğu’daki Askeri Mevcudiyeti ve Geleceği”, *Akademik Perspektif*, 21.02.2013. <http://akademikperspektif.com/2013/02/21/abdnin-ortadogudaki-askeri-mevcudiyeti-ve-gelecegi/>

“ABD-Suriye İlişkileri”, *TASAM*, 14.12.2006. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/183/abd-suriye_iliskileri

“Admiral Essen Firkateyn Admiral Grigoroviçi Değiştirdi”, *NTV*, 11.07.2017. <http://www.ntv.ru/novosti/1841798/>

“Akdeniz Filosunun Gemi Sayısı 20’ye Kadar Ulaşabilir”, *Ria*, 05.02.2016. https://ria.ru/defense_safety/20160205/1369997659.html

“Ankara’nın ‘Kara Harekâtı’ Mesajları”, *Aljazeera Türk*, 11.11.2015. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/ankaranin-kara-harekati-mesajlari>

“Arap Birliği Suriye'nin Üyeliğini Askıya Aldı”, *NTV*, 12.11.2011. <https://www.ntv.com.tr/dunya/arap-birligi-suriyenin-uyeligini-askiya->

aldi,7pN4_KWMM0G8Ik_PKSiBow

“Arap Ülkelerde Devrim, Onların Rusya ile İlişkileri İyileştiriyor”, *RBK*, 02.02.2011. <https://www.rbc.ru/politics/02/08/2011/5703ea389a79477633d360d6>

“Arap Ülkelerinde ABD'nin Askeri Varlığı Hakkında”, *Portal Rodon*, 01.03.2011. <http://www.rodon.org/polit-110301104225>

“Bastion Sistemi Rusya'nın Deniz Kuvvetleri Tartus'ta Koruyacaktır”, *Ria Novosti*, 20.09.2010. https://ria.ru/defense_safety/20100920/277413566.html

“BM Güvenlik Konseyi Tasarısı Suriye'ye Karşı Güç Kullanımını Engellemektedir”, *Ria Novosti*, 03.02.2012. https://ria.ru/arab_sy/20120203/555804803.html

“BP Statistical Review of World Energy June 2017”, *BP Official Website*. <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf>

“BP Statistical Review of World Energy”, June 2017, s. 15. <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf>

“Buk-M2E”, *Voennoe Obozreniye*, 13.12.2013. <https://topwar.ru/37268-zrk-buk-m2e.html>

“Davutoğlu Esad Görüşmesi Sona Erdi”, *BBC Türkçe*, 09.08.2011. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/08/110809_davudoglu_esad

“Dostluk ve İşbirliği Antlaşması (1980)”, *Ria Novosti*, 30.09.2015. <https://ria.ru/spravka/20150930/1293215601.html>

“Dostluk ve İşbirliği Antlaşması (1980)”, *Ria Novosti*, 30.09.2015. <https://ria.ru/spravka/20150930/1293215601.html>

“Emir – Ateş Açmayın”, *Rossiyskaya Gazeta*, N:6910 (42). <https://rg.ru/2016/02/27/centry-po-primireniuu-vrazhduishchih-storon-sozdany-v-sirii-i-ammane.html>

“Erdoğan: Esad'a Halkı da İnanmıyor, Biz De”, *BBC Türkçe*, 14.09.2012. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110914_erdogan_syria

“Erdoğan'ın Rusya'ya Resti: Doğalgazı Başka Yerden Alırız”, *Biant Bağımsız İletişim Ağı*, 08.10.2015. <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/168116-erdogan-in-rusya-ya-resti-dogalgazi-baska-yerden-aliriz>

“Factbox: U.S. Navy's Fifth Fleet, Based in Bahrain”, *Reuters*, 17.02.2011.
<https://www.reuters.com/article/us-bahrain-fleet/factbox-u-s-navys-fifth-fleet-based-in-bahrain-idUSTRE71G5QH20110217>

“Federasyon Konseyi Suriye’de Kuvvetlerin Kullanılmasına İzin Verdi”,
İnterfax, 30.09.2015. <http://www.interfax.ru/russia/470181>

“Foreign Warship On Bosphorus in 2014”, *Bosphorus Naval News*.
<https://turkishnavy.net/foreign-warship-on-bosphorus/foreign-warship-on-bosphorus-in-2014/>

“Foreign Warship On Bosphorus in 2015”, *Bosphorus Naval News*.
<https://turkishnavy.net/foreign-warship-on-bosphorus/foreign-warship-on-bosphorus-in-2015/>

“From the Editor: Energy Geopolitics in the 21st Century”, *Journal of Energy Security*, April 2012.
http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=350:energy-geopolitics-in-the-21st-century&catid=122:fromtheditor&Itemid=389

“Füze Kruvazörü Moskova Suriye Kıyısındaki Tatbikatlara Öncülük Edecek”,
Lenta.Ru, 24.09.2015. <https://lenta.ru/news/2015/09/24/moskva/>

“GCC Recognises New Syrian Opposition Bloc”, *Aljazeera*, 13.11.2012.
<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/11/20121112175539534504.html>

“Gigantic U.S. Global Hawk Drone Could Be Tracked Online While Flying 21-hour Mission Over Libya”, *The Aviationist*, 02.05.2017.
<https://theaviationist.com/2017/02/05/gigantic-u-s-global-hawk-drone-could-be-tracked-online-while-flying-21-hour-mission-over-libya/>

“Hay'et Tahrir al-Sham Take Control Of Syria's Idlib”, *Aljazeera*, 24.07.2017.
<http://www.aljazeera.com/news/2017/07/hayat-tahrir-al-sham-control-syria-idlib-170723215932668.html>

“Hillary Clinton Warns Syria on Arms Shipments to Hezbollah”, *Haaretz*, 12.11.2010. Web Sayfası: <https://www.haaretz.com/1.5138756>

“How Much Petroleum Does the Unites States İmport and Export”, *U.S Energy Information Administration*, 04.04.2017.
<https://www.eia.gov/tools/faqs/faq.php?id=727&t=6>

“İki Tane Büyük Amfibi Gemisi Suriye’den Karadeniz’e Dönmüş”, *BlackSea*

News, 03.01.2014. <http://www.blackseanews.net/read/75039>

“İmparatorluk. Üretim Maliyetleri”, *Live Journal*, 17.05.2012. <https://doskado.livejournal.com/13340.html>

“In Detail: the US Military Strength in The Middle East”, *The Australian*, 09.23.2014. <http://www.theaustralian.com.au/news/world/in-detail-the-us-military-strength-in-the-middle-east/news-story/9d7d3113107830b887bdd3c7ca4816a6>

“In Turnabout, Syria Rebels Get Libyan Weapons”, *The New York Times*, 06.21.2013. <http://www.nytimes.com/2013/06/22/world/africa/in-a-turnabout-syria-rebels-get-libyan-weapons.html>

“International Energy Outlook 2017”, *U.S Energy Information Administration*, 14.09.2017. [https://www.eia.gov/outlooks/ieo/pdf/0484\(2017\).pdf](https://www.eia.gov/outlooks/ieo/pdf/0484(2017).pdf)

“İrak’ın Kuvyıt İşgali. Künye (1990)”, *Ria Novosti*, 02.08.2010 <https://ria.ru/spravka/20100802/259675236.html>

“İran'dan Suriye'ye Askeri Malzeme Taşıyan Uçak Diyarbakır'da İndirildi”, *Hürriyet*, 16.03.2011. <http://www.hurriyet.com.tr/irandan-suriyeye-askeri-malzeme-tasiyan-ucak-diyarbakira-indirildi-17285083>

“İŞİD Savaşçıları Havadan Nasıl İzlenir: Esrarngiz Uçak İl-20 Suriye’de”, *Tvzvezda*, 14.10.2015. <https://tvzvezda.ru/news/forces/content/201510140813-h80f.htm>

“Islamic Pipeline' Seeks Euro Gas Markets”, *UPI*, 06.25.2011. https://www.upi.com/Business_News/Energy-Industry/2011/07/25/Islamic-pipeline-seeks-Euro-gas-markets/UPI-13971311588240/

“Islamic State: Training of Moderate Syrian Rebels Allowed in Turkey”, *BBC*, 13.10.2014. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-29591916>

“İsrael and US Open First American Military Base in İsrail”, *Fox News*, 18.09.2017. <http://www.foxnews.com/us/2017/09/18/israel-and-us-open-first-american-military-base-in-israel.html>

“Israel Asks Russia Not to Sell Jets and Weapons to Iran”, *Haaretz*, 16.11.2016. <https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-1.753563>

“İsrail’de İlk ABD’nin Üssü”, *Nonpost*, <http://www.noonpost.org/content/19903>

“İsrail-Sovyetler Birliği’nin Diplomatik İlişkilerin Tarihi”, *Ria Novosti*, 18.10.2016 <https://ria.ru/spravka/20161018/1479400046.html>

“Jordan, Russia, US Aree On Deascalation Zone In Syria”, *Anadolu Agency*,

11.11.2017. <http://aa.com.tr/en/middle-east/jordan-russia-us-agree-on-de-escalation-zone-in-syria/962850>

“Kaynak Rusya Federasyonu’nun Hava Üssünü Korumak İçin Suriye’ye Buk’u Gönderdiğini Bildirdi”, *Interfax*, 05.11.2015. <http://www.interfax.ru/world/477635>

“Komünist Parti Kongresi, Stenografi”, Moskova, İzdatelstvo Politiceskoy Literaturı Moskvi, 1976., s. 36.

“La Russie Bouclier Diplomatique Du Régime De Bachar al-Assad”, *France 24*, 26.01.2012. <http://www.france24.com/fr/20120126-russie-syrie-bachar-al-assad-diplomatie-regime-syrien-opposition-cooperation-militaire-tartous-onu-veto>

“List of Russian Warship Movements Through Turkish Straits In 2013”, *Bosphorus Naval News*. <https://turkishnavy.net/foreign-warship-on-bosphorus/russian-movements-in-2013/>

“Long-Distance US Bombing Flight Caps Jordan Military Drill”, *Mail Online*, 18.05.2017. <http://www.dailymail.co.uk/wires/ap/article-4518748/Long-distance-US-bombing-flight-caps-Jordan-military-drill.html>

“Major Oil Reserve Said Found on Golan”, *The Times of Israel*, 07.10.2015. <https://www.timesofisrael.com/major-oil-reserve-said-found-on-golan/>
<https://www.timesofisrael.com/major-oil-reserve-said-found-on-golan/>

“Medvedev Kaddafi'nin gitmesi gerektiğini söyledi”, *Ria Novosti*, 27.05.2011. https://ria.ru/arab_ly/20110527/380736183.html

“Medvedev: Libya'nın Politikacılarından Biri Ülkeyi Kurtarmak Uğruna Ayrılmalı”, *Ria Novosti*, 12.04.2011. Web Sayfası: <https://ria.ru/politics/20110412/363788068.html>

“Merkel'den İncirlik Üssü Tepkisi: Ürdün'e Gideriz”, *BBC Türkçe*, 15.05.2017. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39922261>

“Middle East”, *2017 Index of U.S. Military Strength*. <http://index.heritage.org/military/2017/assessments/operating-environment/middle-east/>

“Military”, *Globalsecurity.org*. <https://www.globalsecurity.org/military/facility/camp-as-sayliyah.htm>

“Monitoring Center For Southern Syrian Deescalation Zone Starts Activities in Amman”, *Tass*, 08.23.2017. <http://tass.com/world/961522>

“More Chinese Crude Oil Imports Coming From Non-OPEC Countries, *U.S*

<https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=30792>

“Moscow Eyes Working With Tribes As Its Next Move In Syria”, *Al-Monitor*, 10.25.2017. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/10/russia-work-syria-tribes-next-more-putin.html>

“Moskova’da Beşar Esad’ı Beklerler”, *Nezavisimaya Gazeta*, 17.06.2003.

““Moskova” Muhafız Füze Kruvazörü”, *Sputnik Türkiye*, 16.12.2015. <https://tr.sputniknews.com/infografik/201512161019701533-Rusya-Karadeniz-filosu-Lazkiye/>

“Münih Güvenlik Konferansı’nın Konuşması ve Tartışması”, *Rusya Cumhurbaşkanı’nın Resmî Web Sayfası*, 10 Şubat 2017. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>

“National Security Strategy of United States of America”, *White House*, December 2017. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>

“Nusra Front Advances in Syria's Idlib”, *Aljazeera*, 02.11.2014. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/11/nusra-front-advances-syria-idlib-2014112142010325171.html>

“Obama Renews Syrian Sanctions”, *New York Times*, 03.05.2010. <http://www.nytimes.com/2010/05/04/world/middleeast/04syria.html>

“Onuncu Veto: Rusya, BM Güvenlik Konseyi’nde ABD’nin Suriye Kararını Engelledi”, *RT*, 17.11.2017. <https://russian.rt.com/world/article/450348-rossiya-veto-ssha-siriya>

“Ortadoğu’da Rusya: Hedefler, Zorluklar, Fırsatlar: Konferans Bildirileri”, s. 35.

“Pantsir ve Buk Rus Hava Kuvvetlerini Lazkiye’de Koruyacak”, *Zaşışat Rossiyu*, 05.11.2015. https://defendingrussia.ru/a/pancir_i_buk_prikrojut_rossijskuju_aviagruppu_v_latakii-4245/

“President Obama’s Statement on Syria”, *New York Times*, 18.09.2011. <http://www.nytimes.com/2011/08/19/world/middleeast/19Obama-Statement-on-Syria.html>

“Putin, Rus Kuvvetlerinin Suriye’den Çekilmesini Emretti”, *BBC Rusya*,

14.03.2016. http://www.bbc.com/russian/news/2016/03/160314_russia_syria_army

“Qatar Hosts Largest US Military Base in Mideast”, *CNN*, 06.06.2017. <http://edition.cnn.com/2017/06/05/middleeast/qatar-us-largest-base-in-mideast/index.html>

“Qatar Seeks Gas Pipeline to Turkey”, *The National*, 08.26.2009. <https://www.thenational.ae/business/qatar-seeks-gas-pipeline-to-turkey-1.520795>

“Rakka'yı IŞİD'den Almak İçin 50 Bin Kişilik Ordu Kuruldu”, *Milliyet*, 13.10.2015. <http://www.milliyet.com.tr/rakka-yi-isid-den-almak-icin-50/dunya/detay/2131244/default.htm>

“Remarks by the President at the United States Military Academy Commencement Ceremony”, *The White House*, Office of The Press Secrtery, 28.05.2014 <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/05/28/remarks-president-united-states-military-academy-commencement-ceremony>

“Reyhanlı Saldırıları: 7 Soruda Olup Bitenler”, *BBC Türkçe*, 13.05.2013. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/05/130513_reyhanlida_ne_oldu

“RF Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı Ana Operasyon Şefi Korgeneral Sergey Rudskoy Basın Açıklamasını Düzenledi”, *Rusya Savunma Bakanlığı*. <http://syria.mil.ru/news/more.htm?id=12108689@egNews>

“Rosoboroneksport: Kadaffi'nin Devrilmesi Rusya'ya 4 Milyar Dolara Mal Olmuş”, *Voennoe Obozreniye*, 03.02.2012. <https://topwar.ru/10785-rosoboroneksport-sverzhenie-kaddafi-oboshlos-rossii-v-4-milliarda-dollarov.html>

“Rouhani Extends Condolences Over IRGC Commander Killing in Syria”, *PressTv*, 09.10.2015. <http://www.presstv.com/Detail/2015/10/09/432643/Iranian-commander-Syria-Major-General-Hosseini-Hamedani>

“Rus Gemileri Suriye Kıyılarında Tatbikat Düzenledi”, *Lenta.Ru*, 05.10.2015. <https://lenta.ru/news/2015/10/05/east/>

“Rus Gemileri Suriye'de IŞİD Mevzileri Bombaladı”, *Lenta.Ru*, 07.10.2015. <https://lenta.ru/news/2015/10/07/strike/>

“Rus Havayolu MetroJet (Kogalymavia) Airbus A321 Uçağın Mısır'da Kazası”, *Ria Novosti*, 31.10.2017. <https://ria.ru/spravka/20171031/1507592077.html>

“Rus Şirketleri Suriye'deki Projeleri Uygulamaya Başladı”, *Rambler*, 03.04.2018. <https://news.rambler.ru/middleeast/39520131-rossiyskie-kompanii-pristupili-k->

realizatsii-proektov-v-sirii/

“Rus Su-34 Suriye’ye Fark Edilmeden Nasıl Konuşlandırılmış?”, *Svobodnaya Pressa*, 12.11.2015. <http://svpressa.ru/war21/article/135828/>

“Rus uzmanı: İran ve Rusya Çok Kutuplu Dünyanın Ana Kutuplarıdır”, *İran.Ru*, 26.06.2015.

[http://www.iran.ru/news/politics/97732/Rossiyskiy_ekspert_Iran_i_Rossiya_osnovnye_polyusa_mnogopolyarnogo_mira; Gordeev V., “ Putin'in İran Ziyareti 35 Ortak Projenin Onayı ile Sona Erdi”, *RBK*, 24.11.2015. <http://www.rbc.ru/politics/24/11/2015/565392859a79473ddeb9d1a>](http://www.iran.ru/news/politics/97732/Rossiyskiy_ekspert_Iran_i_Rossiya_osnovnye_polyusa_mnogopolyarnogo_mira;Gordeev_V.,%20%22%20Putin'in%20İran%20Ziyareti%2035%20Ortak%20Projenin%20Onayı%20ile%20Sona%20Erdi%22%2C%20RBK,%2024.11.2015.%20http://www.rbc.ru/politics/24/11/2015/565392859a79473ddeb9d1a)

“Russia and Syria Create Joint Air Defense System”, *Tass*, 25.08.2017. <http://tass.com/defense/962057>

“Russia Warns Trump Over Iran Nuclear Deal: US Withdrawal Will Seriously Aggravate Situation”, *Independent*, 13.10.2017. <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-us-iran-nuclear-deal-trump-putin-aggravate-warning-kremlin-stability-security-proliferation-a7998576.html>

“Russia, Iran and Qatar Announce Cartel That Will Control 60% of World's Gas Supplies”, *The Guardian*, 22.10.2008. <https://www.theguardian.com/business/2008/oct/22/gas-russia-gazprom-iran-qatar>

“Russia”, *U.S Energy Information Administration*, 31.10.2017. <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=RUS>

“Rusya Devlet Başkanı’nın Suriye’yi Ziyareti: ABD İçin Sonun Başlangıcı mı?”, *Türksam*, 09.05.2010.

“Rusya Federasyon’unun Ulusal Güvenlik Konsepti”, *Rusya’nın Dış İşleri Bakanlığı Web Sitesi*, 10 Ocak 2001. http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-10Ocak/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/589768

“Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı’nın 31 Aralık 2015 Tarihli 683 Sayılı Karar “Rusya Federasyonu’nun Ulusal Güvenlik Stratejisi Hakkında”, *Rossiyaskya Gazeta*, 31.12.2015. <http://www.rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>.

“Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetlerin Hava Grubunun 26 Ağustos 2015 Tarihinden İtibaren Suriye Arap Cumhuriyeti Topraklarında Konuşlandırılmasına Dair Rusya Federasyonu ve Suriye Arap Cumhuriyeti Arasındaki Anlaşma”, *Rusya*

Federasyonu *Dış* *İşleri* *Bakanlığı.*

http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-1/51830

“Rusya Federasyonu’nun Deniz Doktrini 26 Temmuz 2015”, *Rusya Cumhurbaşkanı’nın Resmi Web Sayfası.*
<http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/uAFi5nvux2twaqjftS5yrIZUVTJan77L.pdf>

“Rusya Federasyonu’nun Dış Politika Konsepti. 11.07.2000”, *Rusya’nın Dış İşleri Bakanlığı’nın Resmi Web Sayfası.*
<http://www.mid.ru/B1.nsf/arh/19DCF61BEFED61134325699C003B5FA3>.

“Rusya Federasyonu’nun Dış Politika Konsepti. 12.02.2013”, *Rusya’nın Dış İşleri Bakanlığı’nın Resmi Web Sayfası.*
http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newslines/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F

“Rusya Federasyonu’nun Yurt Dışındaki Askeri Üsleri: Rapor”, *Ria Novosti*, 15.02.2010
[/http://ria.ru/spravka/20100215/209344182.html#14008590867763&message=resize&relto=register&action=addClass&value=registration](http://ria.ru/spravka/20100215/209344182.html#14008590867763&message=resize&relto=register&action=addClass&value=registration)

“Rusya Federasyonun Federal Bütçesi”, *Rusya Federasyonu’nun Maliye Bakanlığı.* <http://old.minfin.ru/en/statistics/fedbud/>

“Rusya Genelkurmay’ın Suriye’de Uyduların Artırılmasına Dair Açıklama”, *Renty*, 17.11.2015. <http://ren.tv/novosti/2015-11-17/v-genshtabe-rf-zayavili-ob-usilenii-gruppirovki-sputnikov-razvedchikov-v-sirii>

“Rusya S-400 Sistemini Hmeymim Hava Üssüne Konuşlandırdı”, *TBC*, 26.11.2015. <http://www.tvc.ru/news/show/id/81630>

“Rusya ve ABD’nin Suriye ile İlgili Ortak Bildiri ile İlgili Vladimir Putin’in Açıklaması”, *Rusya Cumhurbaşkanlığı Web Sitsi*, 22.02.2016.
<http://kremlin.ru/events/president/news/51376>

“Rusya ve Suriye Ekonomik İlişkilerin Perspektifleri Ele Alacaktır”, *Ria Novosti*, 18.11.2009. <https://news.mail.ru/politics/3057385/>

“Rusya ve Suriye Enerji ve Elektrik İçin Bir Yol Haritası İmzaladı”, *Ria*, 31.01.2018. <https://ria.ru/syria/20180131/1513734027.html>

“Rusya, Suriye’ye Taşınabilir Hava Savunma Sistemi Pantsir-S1’i Gönderdi”,

Novosti

VPK,15.02.2013.

https://vpk.name/news/84424_rossiya_postavila_sirii_partiyu_zrpk_pancirs1.html

“Rusya, Suriye'de Ateşkes İçin Merkez Kurdu”, *Sputnik Türkiye*, 23.02.2016.

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201602231021070527-rusya-suriye-ateskes/>

“Rusya, Suriye'de Ateşkes İçin Merkez Kurdu”, *Sputnik Türkiye*, 23.02.2016.

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201602231021070527-rusya-suriye-ateskes/>

“Rusya'nın Akdeniz Politikası Hakkında Mutabakat Zaptı”, 27 Kasım 1995.

<http://docs.cntd.ru/document/902056512>

“Rusya'nın Dış Politika Konsepti. 18 Şubat 2013”, *Rusya'nın Dış İşleri*

Bakanlığı'nın

Resmi

Web

Sayfası.

http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-

[/asset_publisher/CptlCkKB6BZ29/content/id/122186](http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCkKB6BZ29/content/id/122186)

“Rusya'nın Dış Politika Konsepti. 30 Kasım 2016”, *Rusya'nın Dış İşleri*

Bakanlığı'nın

Resmi

Web

Sayfası.

http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-

[/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248](http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248)

“Rusya'nın Dış Politika Konsepti.15 Haziran 2008”, *Rusya'nın Dış İşleri*

Bakanlığın Resmî Web Sayfası.

[http://kremlin.ru/acts/news/785.](http://kremlin.ru/acts/news/785)

“Rusya'nın Süpersonik Savaş Uçağı IŞİD'e Bomba Yağdırdı”, *Sputnik Türkiye*,

19.11.2015.

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201511191019139837-rusya-suriye-supersonik-isid/>

“Rusya'nın Suriye'deki Terörle Mücadele Operasyonunun Sonuçları”, *Sputnik*

Türkiye.

<https://tr.sputniknews.com/infografik/201712201031486481-rusya-suriye-krizi-hava0uzay-kuvvetleri-operasyonu-sonuclar/>

“Rusya-Suriye Askeri-Teknik İşbirliği: Künye”, *TASS*, 30.09.2015

<http://special.tass.ru/info/2305654>

“Sadece Tank Değil: Rusya ve Suriye'yi Birbirine Bağlayan Nedir?”, *RBK*,

24.09.2015.

Web

Sayfası:

<https://www.rbc.ru/business/24/09/2015/560168269a7947597c281379>

“Saudi Arabia and Qatar Funding Syrian Rebels”, *Reuters*, 23.06.2012.

“Saudi Arabia Closes Embassy in Syria”, *İndipendent*, 15.03.2012.

<http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/saudi-arabia-closes-embassy-in-syria-7573093.html>

“Saudi Arabia Recalls Ambassador to Syria”, *BBC*, 08.08.2011.
<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-14439303>

“Source: Obama Approves Arming Syrian Rebels”, *USA Today*, 14.06.2013

“Şoygu, Suriye’de İŞİD’in Denizaltılarda Vurulmasından Bahsetti”, *İnterfax*,
08.12.2015. <http://www.interfax.ru/russia/483908>

“Şoygu: Wilayet Sinai A321 Uçağında Terör Eyleminin Sorumludur”, *Ria Novosti*,
24.11.2015. <https://ria.ru/world/20151124/1327758468.html>

“Süratli Katil: Rus İHA’ları Artık’ten Suriye’ye Kadar Uzanan Hava Alanı Kontrol Altına Alıyor”, *Tvzvezda*, 21.12.2015.
<https://tvzvezda.ru/news/forces/content/201512210750-xeh8.htm>

“Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad Moskova’ya Resmi Ziyaret Gerçekleştiriyor”, *Perviy Kanal*, 05.06.1999. [https://www.1tv.ru/news/1999-07-05/294093-](https://www.1tv.ru/news/1999-07-05/294093-segodnya_v_moskvu_s_ofitsialnym_vizitom_pribyvaet_prezident_sirii_hafez_asad)

[segodnya_v_moskvu_s_ofitsialnym_vizitom_pribyvaet_prezident_sirii_hafez_asad](https://www.1tv.ru/news/1999-07-05/294093-segodnya_v_moskvu_s_ofitsialnym_vizitom_pribyvaet_prezident_sirii_hafez_asad)

“Suriye Helikopterini Türk Jetleri Düşürdü!”, *Habertürk*, 17.09.2013.
[http://www.haberturk.com/gundem/haber/878241-suriye-helikopterini-turk-jetleri-](http://www.haberturk.com/gundem/haber/878241-suriye-helikopterini-turk-jetleri-dusurdu;)
[dusurdu;](http://www.haberturk.com/gundem/haber/878241-suriye-helikopterini-turk-jetleri-dusurdu;)

“Suriye için Strelets - İgla Değil”, *Ria Novosti*, 06.06.2008.
<https://ria.ru/analytiks/20050217/32901202.html>

“Suriye Muhalefeti İstanbul’da Koneşy Seçti”, *BBC Türkçe*, 16.09.2011.
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110915_syria_opposition.shtml

“Suriye Muhalefesinde Kim Kimdir”, *BBC Türkçe*, 12.11.2012.
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121112_syrian_opposition_guide

“Suriye Rusya’nın Eğitim ve Sağlıkını Finanse Edecek”, *Lenta.RU*, 29.05.2005.
<https://lenta.ru/news/2005/05/29/debt/>

“Suriye Savaşın Bitmesi İçin Bir Entelektüel Atılım Lazım”, *Vzglyad*,
04.12.2017. <https://vz.ru/politics/2017/12/4/897397.html>

“Suriye Tezkeresi TBMM’den Geçti”, *İHA*, 04.10.2012.
<http://www.iha.com.tr/haber-suriye-tezkeresi-tbmm-den-gecti-245801/>

“Suriye, Türkiye’nin Uçakta El Konulan Yükün İade Etmesini İstiyor”, *Ria Novosti*,
11.10.2012. https://ria.ru/arab_sy/20121011/771790345.html

“Suriye’de En Modern Radyo Elektronik Harp Sistemi Krasukha-4 Fark Edildi”,

Lenta.Ru, 05.10.2015. <https://lenta.ru/news/2015/10/05/krasuha/>

“Suriye’deki Hedeflere Sabaha Kadar Top Atışı Yapıldı”, *Milliyet*. 06.10.2012. <http://m.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/suriye-deki-hedeflere-sabaha-kadar-top-atisi-yapildi-1606827/>

“Suriye’nin Boru Hatların Düğmesi”, *World Policy and Resources Research*, 29.09.2015. <http://www.wpr.ru/archives/4174>

“Suriye’nin Hava Kuvvetleri Nasıl Savaşır”, *Lenta.ru*, 28.02.2016. <https://lenta.ru/articles/2016/02/28/syriansky/>

“Suriye’de 10 Noktada PKK/PYD’ye ABD Desteği”, *Anadolu Ajansı*, 17.07.2017. <http://aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-10-noktada-pkk-pydye-abd-destegi/863161>

“Suriye’de Ateşkes 27 Şubat’ta Başlayacak”, *Bloomberg*, 22.02.2016. <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1856510-suriyede-ateskes-27-subatta-baslayacak>

“Suriye’de Ateşkes Yürürlüğe Girdi”, *BBC Türkçe*, 29.11.2016. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38459175>

“Suriye’de Kimyasal Silahların Ortadan Kaldırılması Sürecine Devletlerin Katkısı Dosya”, *TASS*, 14.01.2014.

“Suriye’deki Rus Hava Grubu İki Katına Çıktı”, *İnterfax*, 20.11.2015. <http://www.interfax.ru/russia/480611>

“Suriye’nin Ulaşım Hatlarının Gelecek Haritası”, *RSMD*, 18.04.2014. http://russiancouncil.ru/analytiks-and-comments/analytiks/budushchee-karty-transportnykh-arteriy-sirii/?sphrase_id=69563

“Svunma Bakanlığı S-300 Sisteminin Suriye’ye Gönderildiğini Onayladı”, *RBK*, 04.10.2016. <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/57f3cc319a794768d1cc32f1>

“Syria conflict: First Russian Planes Leave After Putin Surprise Move”, *BBC*, 15.03.2016 <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35809087>

“Syria, Energy and Reconstruction”, *South Front*, 24.02.2018. <https://southfront.org/syria-energy-reconstruction/>

“Tartus’taki Maddi Teknik Destek Noktası: Dosya”, *Ria Novosti*, 13.11.2017 <http://tass.ru/info/4808523>

“The Kirkuk Banias Pipeline”, *Pipelines International*, 28.03.2011. <https://www.pipelinesinternational.com/2011/03/28/the-kirkuk-banias-pipeline/>

“The Most Up-To-Date F-22 Raptor Jets are Currently Fighting Daesh”, *The Aviationist*, 05.06.2016. <https://theaviationist.com/2016/07/05/the-most-up-to-date-f-22-raptor-jets-are-currently-fighting-daesh/>

“Train-and-Equip Syrian Fighters Held by Nusra: Pentagon”, *Hurriyet Daily News*, 08.05.2015. <http://www.hurriyetaailynews.com/train-and-equip-syrian-fighters-held-by-nusra-pentagon----86458>

“Türk Savaş Uçağı Kayıp”, *Sabah*, 22.06.2012. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/06/22/savas-ucagiyla-irtibat-kesildi>

“Türkiye İncirlik'i ABD'ye Açıyor, İki Predator IŞİD'i Vuracak”, *T24*, 14.03.2015. <http://t24.com.tr/haber/turkiye-incirlik-i-abd'ye-aciyor-iki-predator-isidi-vuracak,290397>

“U.S. to Deploy Patriot Missiles, F-16 Jets to Jordan”, *Reuters*, 06.04.2013. <https://uk.reuters.com/article/uk-jordan-us-syria/u-s-to-deploy-patriot-missiles-f-16-jets-to-jordan-idUKBRE95315T20130604>

“Üç Sene Önce Rusya Federasyonu'nun Akdeniz'de Deniz Kuvvetlerinin Kalıcı Operasyonel Birliği Kuruldu”, *Rusya Savunma Bakanlığı*, 22.09.2016. https://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12096837@egNews#txt

“UK Drone is Killing: Reaper Becomes Symbol of War on Terrorism”, *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/bf9e7fb4-5586-11e5-9846-de406ccb37f2>

US-led Coalition ‘Acts Secretively In Syria,’ Americans Often Absent From Hotline – Russian Military”, *RT*, 11.07.2017. <https://www.rt.com/news/373338-us-pilots-russian-jets/>.

2020 Yılına Kadar Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Stratejisi, madde 60. <http://kremlin.ru/acts/bank/29277/page/4>

ADAMSKY D., “How Russia Got Ahead in the Middle”, *The Foreign Affairs*, 16.09.2015, <https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2015-09-16/putins-damascus-steal>.

AKDOĞAN İsmail, “Suudi Arabistan'ın Suriye Politikası”, *Ortadoğu Analiz*, Ocak-Şubat Cilt: 7, Sayı: 66.

AKSENOV Pavel “Tor ile Hamle”, *LENTA.RU*, 05.12.2015. <https://lenta.ru/articles/2005/12/05/iran/>

ALEKSANDROV A.İ., “ABD'nin Suriye Krizine Dair Yeni Yaklaşımları”, *Orta Doğu Enstitüsü*, 26.02.2014. <http://www.iimes.ru/?p=20124>

ALEKSANDROV A.İ., “Türkiye Suriye’de Stratejik Pozisyonları Kaybediyor”, *Orta Dou Enstitüsü*, 12.05.2015. <http://www.iimes.ru/?p=26212>

ANTONENKO A., “Russia’s Military İnvolment in the Middle East”, *Rubin Center*. <http://www.rubincenter.org/2001/03/antonenko-2001-03-03/>

BAKR Amena, “Qatar Runs Covert Desert Training Camp For Syrian Rebels”, *Reuters*, 26.11.2014. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-qatar-syria/qatar-runs-covert-desert-training-camp-for-syrian-rebels-idUSKCN0JA1BX20141126>

BATRAWY Aya and Jon GAMBRELL, “UAE Denies Claim of Yemen Missile Attack Against Its Plant, *Chicago Tribune*, 03.12.2107. <http://www.chicagotribune.com/news/nationworld/ct-uae-yemen-missile-attack-20171203-story.html>

BAULİNA İ.M., “ Hamas’ın Moskova Ziyareti Hakkında”, *İran.Ru*, 01.03.2006. http://www.iran.ru/news/analytics/37872/K_voprosu_o_vizite_delegacii_HAMASa_v_Moskvu.

BIGGERS Chris, “More and More Killer Drones Take Aim at İslamic State’s Bosses”, *War is Boring*, 03.17.2015. <https://medium.com/war-is-boring/killer-drones-appear-in-kuwait-for-islamic-state-strikes-7ff3844f209>

BM Güvenlik Konseyi 1973 Sayılı Karar. Birleşmiş Milletler Örgütü. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/41/PDF/N1126841.pdf?OpenElement>

BOLTON John, “Beyond the Axis of Evil: Additional Threats from Weapons of Mass Destruction”, *The Heritage Foundation*, 06.05.2002. <https://www.heritage.org/defense/report/beyond-the-axis-evil-additional-threats-weapons-mass-destruction-0>

BORGER J. and N. HOPKINS, “West Training Syrian Rebels in Jordan”, *The Guardian*, 08.03.2013. <https://www.theguardian.com/world/2013/mar/08/west-training-syrian-rebels-jordan>

BULOS Nabih, “US-trained Division 30 Rebels 'Betray US and Hand Weapons Over to Al-Qaeda's Affiliate in Syria”, *The Telegraph*, 22.09.2015. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/11882195/US-trained-Division-30-rebels-betrayed-US-and-hand-weapons-over-to-al-Qaedas-affiliate-in->

Syria.html

CHIVERS C. J. and Eric SCHMITT, “Arms Shipments Seen From Sudan to Syria Rebels”, *New York Times*, 12.08.2013.

CHULOV Martin, “Former Lebanese Leader Rafik Hariri Was a Marked Man, Tribunal Hears”, *The Guardian*, 16.06.2014.
<https://www.theguardian.com/world/2014/jan/16/lebanese-rafik-hariri-assassination-marked-man-tribunal>

COCHRANE Paul, “The 'Pipelineistan' Conspiracy: The War in Syria Has Never Been About Gas”, *Middle East Eye*, 15.05.2017.
<http://www.middleeasteye.net/essays/pipelineistan-conspiracy-why-war-syria-was-never-about-gas-144022537>

COOPER Helene, “Obama Requests Money to Train ‘Appropriately Vetted’ Syrian Rebels”, *New York Times*, 26.06.2014.
<https://www.nytimes.com/2014/06/27/world/middleeast/obama-seeks-500-million-to-train-and-equip-syrian-opposition.html>

CORNWELL S., “Syrian Opposition Group Organizes to Send Funds to Rebel Army”, *Reuters*, 10.08.2012. <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-usa-cash/syrian-opposition-group-organizes-to-send-funds-to-rebel-army-idUSBRE87911X20120810>

CROWE Tyler, “Is Vladimir Putin Building a New OPEC?”, *Aol*, 09.06.2013.
<https://www.aol.com/article/finance/2013/07/09/is-vladimir-putin-building-a-new-opec/20652008/>

DE YOUNG Karen, “Syrian Opposition Fighters Obtain U.S.-Made TOW Antitank Missiles”, *The Washington Post*, 16.04.2014.
https://www.washingtonpost.com/world/national-security/syrian-opposition-fighters-obtain-us-made-tow-anti-tank-missiles/2014/04/16/62d1a6f6-c4e8-11e3-b574-f8748871856a_story.html?utm_term=.6e73cef3a755

GORDON Michael and Eric SCHMITT, “Russia Sends More Advanced Missiles to Aid Assad in Syria”, *New York Times*, 05.16.2013.
<http://www.nytimes.com/2013/05/17/world/middleeast/russia-provides-syria-with-advanced-missiles.html>

İBISH Hussein, “What’s At Stake For The Gulf Arab Statets in Syria?”, *The*

Arab Gulf States Institute in Washington, 30.07.2016, ss. 11-13.

İSAEV Andrey, “Moskova-Ankara-Tahran Ekseninde Gaz Boyutu”, *International Affairs*, 21.12.2016. <https://interaffairs.ru/news/show/16647>

İYOHIM ŞPANGER Hans, “Rusya’nın Doğu’ya Dönüş, Çin’in Batı’ya Dönüş: İpek Yolu’nda İşbirliği ve Çatışma”, *Rossiya v Globalnoy Politike*, 14 Haziran 2016. <http://www.globalaffairs.ru/valday/Povorot-Rossii-na-Vostok-povorot-Kitaya-na-Zapad-vzaimodeistvie-i-konflikty-na-Shlkovom-puti-18208>

MEARSHEIMER John, “We are Moving to a Multipolar World With Three Great Powers”, *Valdai Club*, 18.01.2017. [871https://www.youtube.com/watch?v=yoWMn8H7u1Q&t=504s](https://www.youtube.com/watch?v=yoWMn8H7u1Q&t=504s)

JOHNSON Keith, “Putin’in Akdeniz Açılımı”, *Foreign Policy*, 27.12.2013.

KAYA Erdem, “ABD-Suriye İlişkileri: Beklentiler & Muhtemel Gelişmeler”, *BİLGESAM*, 22.02.2010. http://www.bilgesam.org/incele/16/-abd-suriye-iliskileri--beklentiler---muhtemel-gelismeler/#.Wk6hJVVI_IU

KHALAF Roula and Abigail FIELDING SMITH, “Qatar Bankrolls Syrian Revolt With Cash And Arms”, *Financial Times*, 16.05.2013. [ef3e-7http://ig-legacy.ft.com/content/86e3f28e-be3a-11e2-bb35-00144feab7de#axzz53GYydI23](http://ig-legacy.ft.com/content/86e3f28e-be3a-11e2-bb35-00144feab7de#axzz53GYydI23)

KLUSSMAN U. , “An Old Base, Friendship Gets a Facelift”, *Der Spiegel*, 22.06.2006.

KLUSSMAN U., “An Old Base, Friendship Gets a Facelift”, *Der Spiegel*, 22.06.2006. <http://www.spiegel.de/international/spiegel/russia-and-syria-an-old-base-friendship-gets-a-facelift-a-422911.html>

KOZHANV Nikolay, “Arms Exports Add to Russia’s Tools of Influence in Middle East”, *Chatham House*, 20.07.2016. <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/arms-exports-add-russia-s-tools-influence-middle-east>

LANDLER M. and M. R CORDON, “Obama Says U.S. Will Recognize Syrian Rebes”, *New York Times*, 12.11.2012 <http://www.nytimes.com/2012/12/12/us/obama-says-us-will-recognize-syrian-rebels.html>

LAVROV Sergey, “Asya'nın Yükselişi ve Rusya'nın Dış Politikasının Doğu İstikameti”, *Rossiya v Globalnoy Politike*, 6 May 2006. http://www.globalaffairs.ru/number/n_6566

LONDONO Ernesto and Greg MILLER, “CIA Begins Weapon Delivery to Syrian Rebels”, *The Washington Post*, 11.09.2013.
https://www.washingtonpost.com/world/national-security/cia-begins-weapons-delivery-to-syrian-rebels/2013/09/11/9fcf2ed8-1b0c-11e3-a628-7e6dde8f889d_story.html?utm_term=.4642cebde3e2;

LOVELUCK Louisa, “Assad Can Stay In Power 'Three Months Or Longer', Says Hammond”, *The Telegraph*, 04.10.2015.
<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/11911031/Assad-can-stay-in-power-three-years-or-longer-says-Hammond.html>

MACASKILL E., “US Pulls Ambassador Robert Ford Out of Syria Over Security Concerns”, *The Guardian*, 24.10.2011.
<https://www.theguardian.com/world/2011/oct/24/us-withdraws-ambassador-syria-robert-ford>

MALAS Nour ve Muhammad NOUR ALAKRAA, “El Nusra’nın İlerleyişi Suriyeli İlmli Muhalifleri Tehlikeye Atıyor”, *The Wall Street Journal*, 04.11.2014.
<https://www.wsj.com/articles/el-nusrann-ilerleyisi-suriyeli-ilmli-muhalifleri-tehlikeye-atyor-1415098751>

MALIŞEVA Dina, “Rusya Akdeniz’de: Jeopolitiktik ve Güncel Çıkarlar”, *International Affairs*. <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1404>

MANAFOVA A.D., “Orta Doğu’nun Petrol ve Gaz Boruları Hakkında”, *Orta Doğu Enstitüsü*, 17.11.2015. <http://www.iimes.ru/?p=26576>

NADIMI Farzin, “Iran's Army Suffers Its First Casualties in Syria”, *The Washington Institute For Near East Policy*, 12.04.2016.
<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/irans-army-suffers-its-first-casualties-in-syria>

ORHAN Oytun, “Astana Zirvesi Kalıcı Çözümün Yol Haritası Olabilir”, *ORSAM*, 31.01.2017. <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/12698?dil=tr>

ORHAN Oytun, “Suriye’de Ateşkes ve Siyasi Çözüm”, *ORSAM*, 13.03.2017.
<http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/12723?dil=tr>

ORHAN Oytun, “Türkiye İdlib’te Ne Yapacak?”, *ORSAM*, 29.09.2017.
<http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/14508?dil=tr#>

OSBORNE Samuel, “US Supplies Syrian Rebels With 50 Tonnes of Weapons in

Airdrops”, *Independent*, 13.10.2015. <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/us-airdrops-50-tonnes-of-weapons-to-new-syrian-rebel-coalition-a6692126.html>

PIZZI Michael, “US Abandons Failed \$500M Program to Train and Equip Syrian Rebels”, *Aljazeera America*, 09.10.2015. <http://america.aljazeera.com/articles/2015/10/9/us-to-abandon-failed-syria-train-and-equip-program.html>

PUHOV Ruslan, “Geleceğin Poligonu”, *Rossiya v Globalnoy Politike*, N:2, 8 Mart 2016. <http://www.globalaffairs.ru/number/Poligon-buduschego-18032>

PUHOV Ruslan, “Üçüncü Dünyanın Cephanelerini Kim Yeniliyor?”, *VPK*, 08.02.2011. <https://vpk-news.ru/articles/7079>

CHANDRASEKARAN Rajiv , “In the UAE, the United States Has a Quiet, Potent Ally Nicknamed ‘Little Sparta,’” *The Washington Post*, 09.11.2014. https://www.washingtonpost.com/world/national-security/in-the-uae-the-united-states-has-a-quiet-potent-ally-nicknamed-little-sparta/2014/11/08/3fc6a50c-643a-11e4-836c-83bc4f26eb67_story.html?utm_term=.f998bc4c0c28

“Rosoboroneksport - Kadaffi’nin Devrilmesi Rusya’ya 4 Milyar Dolara Mal Olmuş”, *Voennoe Obozreniye*, 03.02.2012. <https://topwar.ru/10785-rosoboroneksport-sverzhenie-kaddafi-oboshlos-rossii-v-4-milliarda-dollarov.html>

Rusya Federasyonu’nun Ulusal Güvenlik Stratejisi, 2015. <https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>

Rusya Federsyonu’nun Deniz Doktrini 26.07.2015. <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/uAFi5nvux2twaqjftS5yrIZUVTJan77L.pdf>

Rusya’nın Deniz Kuvvetleri Suriye Kıyılarına İstihbarat Gemisi Göndermiştir, *Interfax*, 05.10.2015. <http://www.interfax.ru/world/471259>

Rusya’nın diplomatik servisinin üst düzey personel toplantısında konuşma, Rusya Cumhurbaşkanı’nın Resmi Web Sayfası, 26 Ocak 2001. <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21169>

SARABYEV A., “Rossiysko-Siriyskoye «Nastoyashchee-Budushchee»: Voenno-Morskoy Aspect”, *RSMD*, 10.10.2012. Web Sayfası: http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rossiysko-siriyskoe-nastoyashchee-budushchee-voenno-morskoy-/?sphrase_id=3571409

SATANOVSKIY E. Y., “Ortadoğu’da Güncel Durum”, *Orta Doğu Enstitüsü*,

24.01.2014 <http://www.iimes.ru/?p=19516>

SATANOVSKIY Evgeniy, "Ortaya Asya'nın İstikrarsızlaştırılması", *VPK*, 17.02.2014. Web Sayfası: <https://vpk-news.ru/articles/19189>

SATANOVSKIY Yevgeniy, "Yeni Orta Doğu Realitesi", *Voенno Promişlenniy Kuryer*, 05.11.2016. <https://www.vpk-news.ru/articles/34091>

ŞEGLOVIN Y.B, "ABD Suriye'de Stratejisi Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü*, 30.11.2014 <http://www.iimes.ru/?p=22768>

ŞEGLOVIN Y.B, "ABD Yönetimi Irak ve Suriye'de Askeri Operasyonun Başlanmasını Ele Almıştır", *Orta Doğu Enstitüsü*, 28.10.2015. <http://www.iimes.ru/?p=26387>

ŞEGLOVIN Y.B, "ABD'nin İŞİD'e Karşı Suriye ve İran ile Gerçek İşbirliği Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü* 20.11.2014. <http://www.iimes.ru/?p=22607>

ŞEGLOVIN Y.B, "ABD'nin Yeni Doktrini ve Suriye", *Orta Doğu Enstitüsü*, 30.05.2014. <http://www.iimes.ru/?p=21045>

ŞEGLOVIN Y.B., "Suriye Dosyasının" Suudi Arabistan'a Devredilmesi Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü*, 15.06.2013. <http://www.iimes.ru/?p=17706>

ŞEGLOVIN Y.B., "ABD'nin Suriye Politikası Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü*, 07.06.2013. <http://www.iimes.ru/?p=17876>

ŞEGLOVIN Y.B., "ABD'nin Suriye Yönelimi", *Orta Doğu Enstitüsü*, 07.06.2013. <http://www.iimes.ru/?p=17876>

ŞEGLOVIN Y.B., "ABD'nin Suriye'ye Özel Kuvvetlerini Göndermesi Arkasında Ne Duruyor?", *Orta Doğu Enstitüsü*, 01.11.2015. <http://www.iimes.ru/?p=26441>

ŞEGLOVIN Y.B., "ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü*, 19.12.2017. <http://www.iimes.ru/?p=40075>

ŞEGLOVIN Y.B., "Ateşkes İlan Edildikten Sonra Suriye'de Durum Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü*, 02.03.2016. <http://www.iimes.ru/?p=27625>

ŞEGLOVIN Y.B., "B. Obama Döneminde ABD'nin Orta Doğu Politikasında Hataları", *Orta Doğu Enstitüsü*, 10.02.2017. <http://www.iimes.ru/?p=31863>

ŞEGLOVIN Y.B., "Moskova'da Rusya, İran ve Türkiye Arasında Suriye Görüşmeleri Hakkında", *Orta Doğu Enstitüsü*, 23.11.2016. <http://www.iimes.ru/?p=31533>

ŞEGLOVIN Y.B., “Orta Doğu: S. Arabistan’a karşı Katar”, *Orta Doğu Enstitüsü*, 26.11.2013. <http://www.iimes.ru/?p=19101>

ŞEGLOVIN Y.B., “Rusya’nın Suriye’de Askeri Operasyonun İlk Sonuçları Hakkında”, *Orta Doğu Enstitüsü*, 12.11.2017. <http://www.iimes.ru/?p=39832>

ŞEGLOVIN Y.B., “Suriye Krizin Astana ve Cenevre Çözüm Müzakerelerin Verimliliği Hakkında”, *Orta Doğu Enstitüsü*, <http://www.iimes.ru/?p=36826>

ŞEGLOVIN Y.B., “Suriye: 14-15 Eylül Astan Görüşmelerin Sonucu”, *Orta Doğu Enstitüsü*, 16.09.2017. <http://www.iimes.ru/?p=37742>

ŞEGLOVIN Y.B., “Suriye’de Siyasi Durumun Gelişmesi Hakkında”, *Orta Doğu Enstitüsü*, 13.05.2013. <http://www.iimes.ru/?p=17441>

ŞEGLOVIN Y.B., “Suriye’deki Durumun Gelişmesi Hakkında”, *Orta Doğu Enstitüsü*, 17.05.2013. <http://www.iimes.ru/?p=17029>

ŞEGLOVIN Y.B., “Suriye’deki Gelişmeler Hakkında”, *Orta Doğu Enstitüsü*, 02.12.2012. <http://www.iimes.ru/?p=16212>

ŞEGLOVIN Y.B., “Suriye’deki Gelişmeler Hakkında”, *Orta Doğu Enstitüsü*, 29.03.2013. <http://www.iimes.ru/?p=17159>

ŞEGLOVIN Y.B., “Suriye-Türkiye İlişkiler Hakkında”, *Orta Doğu Enstitüsü*, 18.05.2017. <http://www.iimes.ru/?p=14743>

ŞEGLOVIN Y.B., “Türkiye-Suriye İlişkileri Hakkında”, *Orta Doğu Enstitüsü*, 18.05.2012. <http://www.iimes.ru/?p=14743>

SIVKOV Konstantin, “Bir Saatte Kalibr”, *VPK*, 26.12.2017. <https://vpk-news.ru/articles/40592>

SIVKOV Konstantin, “Bir Saatte Kalibr”, *VPK*, 26.12.2017. Web Sayfası: <https://vpk-news.ru/articles/40592>

SOGOLOFF Nikita, “Russia’s Energy Goals in Syria”, *The Washington Institute for Near East Policy*, 08.30.2017. <http://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/russias-energy-goals-in-syria>

SOLODOVNIKOV M., “BM Güvenlik Konseyi Libya Kararı Askeri Müdahale İçin Bahane Veriyor”, *Vesti.Ru*, 18.03.2012. <https://www.vesti.ru/doc.html?id=437306>

ŞPANGER Hans İyohim, “Rusya’nın Doğu’ya Dönüş, Çin’in Batı’ya Dönüş: İpek Yolu’nda İşbirliği ve Çatışma”, *Rossiya v Globalnoy Politike*, 14 .06.2016. <http://www.globalaffairs.ru/valday/Povorot-Rossii-na-Vostok-povorot-Kitaya-na->

Zapad-vzaimodeistvie-i-konflikty-na-Shlkovom-puti-18208

STEWART Phil, "Catching' a U-2 Fresh Back From America's Air Wars", *Reuters*, 20.08.2017. <https://www.reuters.com/article/us-usa-emirates-u-2/catching-a-u-2-fresh-back-from-americas-air-wars-idUSKCN1B00QV>

SULLIVAN Kevvin, "Saudis Line Up Against Syria's Assad", *The Washington Post*, 07.10.2012. https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/saudis-line-up-against-syrias-assad/2012/10/07/7b06de8e-0e51-11e2-bd1a-b868e65d57eb_story.html?utm_term=.051131f3452c

TARASOVA Olga, "Rosvooruzhenie calls for unity", *Segodnya*, 01.11.1996.

SCOCZEK Tim, "Brennan Says Trump Ignores Intel Community At Nation's Peril", *CNN*, 09.01.2017. <http://edition.cnn.com/2017/01/09/politics/john-brennan-axe-files/index.html>

TRENIN Dmitriy, "Rusya ve Suriye Krizi", *Carnegie Endowment for International Peace*, 2013, s. 11.

UZGEL İlhan, "ABD'nin Ortadoğu Stratejisinin İlk Aşaması", *Gazete Duvar*, 05.03.2018. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/03/05/abd-nin-ortadogu-stratejisinin-ilk-asamasi/>

UZGEL İlhan, "İŞİD Bitti, Sıra İran'da Mı?", *Gazete Duvar*, 08.01.2018. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/01/08/isid-bitti-sira-iranda-mi/>

UZGEL İlhan, "Putin ve Amerikan Hegemonyasını Test Etmek", *Gazete Duvar*, 02.04.2018. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/04/02/putin-ve-amerikan-hegemonyasini-test-etmek/>

UZGEL İlhan, "Suriye'de ABD-Rusya Uzlaşması", *Gazete Duvar*, 20.11.2017. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/11/20/suriyede-abd-rusya-uzlasmasi/>

UZGEL İlhan, "Trump, Neoconlar'ın Yükselişi ve Küresel Gerilime Doğru", *Gazete Duvar*, 16.04.2018. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/04/16/trump-neoconlarin-yukselisi-ve-kuresel-gerilime-dogru/>

UZGEL İlhan, "Trump, Neoconlar'ın Yükselişi ve Küresel Gerilime Doğru", *Gazete Duvar*, 16.04.2018. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/04/16/trump-neoconlarin-yukselisi-ve-kuresel-gerilime-dogru/>

VELA Justin, "Exclusive: Arab States Arm Rebels as UN Talks of Syrian Civil

War”, Independent, 13.06.2012. <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/exclusive-arab-states-arm-rebels-as-un-talks-of-syrian-civil-war-7845026.html>

“[Video] Up Close and Personal With the Elusive RC-135 Rivet Joint at Al Udeid Airbase, Qatar”, The Aviationist, 06.26.2014. <https://theaviationist.com/2014/07/26/elusive-rc-135-video/>

WALCOT John, “Trump Ends CIA Arms Support For Anti-Assad Syria Rebels: U.S. Officials”, Reuters, 20.07.2017. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-usa-syria/trump-ends-cia-arms-support-for-anti-assad-syria-rebels-u-s-officials-idUSKBN1A42KC>

Y.B. Şeglovin, “Rusya’nın Suriye’de Askeri Operasyonun İlk Sonuçları Hakkında”.

YAKOVENKO. Aleksandr, “Yakın Orta Doğu: Rusya’nın Çıkarları”, *Rossiyskaya Gazeta*, N:3756, 27.04.2005 https://rg.ru/2005/04/27/bl_vostok.html

YURÇENKO V.P., “Suriye’nin Silahlı Kuvvetlerin Durumu Hakkında”, *Orta Doğu Enstitüsü*, 20.05.2013. <http://www.iimes.ru/?p=17505>

АЛЬ ХУМССИ Ахмад, *Внешнеэкономические Связи Сирии: Состояние и Перспективы Развития* (Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук), Москва: РУДН, 2017, с. 94. (AL HUMSI Ahmad, *Suriye’nin Dış Ekonomik İlişkileri: Durum ve Gelişmenin Geleceği* (Doktora Tezi), Moskova: RUDN, 2017)

БОГАТУРОВ А., “Три Поколения Внешнеполитических Доктрин России”, *Интертендс*. <http://www.intertrends.ru/thirteen/005.htm>. (BOGATUROV A., “Rusya Dış Politika Konseptlerinin Üç Kuşağı”, *İntertrends*).

ИБРАХИМ НАЗИР Мухаммеж, *Военно-Политические Отношения Российской Федерации и Сирийской Арабской Республики в 2000-2012 гг.: Историческое Исследование, (Диссертация На Соискание Ученой Степени Кандидата Исторических Наук)*, Москва: Военный Университет Министерства Обороны Российской Федерации, 2017. (İBRAHİM NAZİR Mohammad, *2000-2012 Yıllarında Rusya Federasyonu ve Suriye Arap Cumhuriyeti'nin Askeri-Siyasi İlişkileri: Tarihsel Araştırma*, (Doktora Tezi), Moskova: Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı’nın Harp Okulu, 2017).

КОНОВАЛОВ Александр, *Ближний Восток в Системе Внешнеполитических*

Приоритетов Российской Федерации: Геополитические Концепции XXI в., Перспективы, Реальность (*Диссертация На Соискание Ученой Степени Кандидата Исторических Наук*), Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский Государственный Университет, 2016.

КОПОСОВА Екатерина, Мирополитические Составляющие Кризиса в Ливии, Диссертация кандидата политических наук, Москва: МГИМО, 2017, с. 157. (КОPOSOVA Ekaterina, Libya'daki Krizin Küresel Siyasi Bileşenleri, Doktora Tezi, Moskova: MGİMO, 2017)

СИНАЙСКИЙ Сергей, “Военное Сотрудничество СССР и Египта: Ретроспектива”, Международная Жизнь. (SINAYSKIY Sergey, “SSCB ve Mısır'ın Askeri İşbirliği: Bir Retrospektif”, International Affairs.) <https://interaffairs.ru/jauthor/material/798>

ЧУВАРАЯН Александра Асватуровна, Энергетический Фактор в Политике России на Ближнем и Среднем Востоке (Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук), Москва: Дипломатическая Академия МИД РФ, 2014.

ШУМИЛИН Александр, *Взаимодействие Стратегии России и США на Большом Ближнем Востоке, Проблемы Сотрудничества и Соперничества*, (Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук), Москва: РАН Институт Соединённых Штатов Америки и США, 2009. Şumilin Aleksandr, *Rusya ve ABD'nin Stratejilerin Orta Doğuda Etkileşimi: İşbirliği ve Karşıtlık Sorunları (Doktora Tezi)*, Moskova: Rossiyskaya Akademiya Nauk İstitut Soedinennih Ştatov Ameriki i Kanadı.

؟المنطقة في استراتيجيتها واشنطن تغير هل".إسرائيل "في أمريكية عسكرية قاعدة أول: مقالات <http://www.noonpost.org/content/19903>

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Yaroslav Ivanov
Tez Adı	Rusya Federasyonu'nun Suriye politikasının bölgesel ve bölgesel güç dengelerine etkisi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Tez Türü	
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Ferhat Pirinççi
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 25.05.2018

İmza :